Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

svazek 3

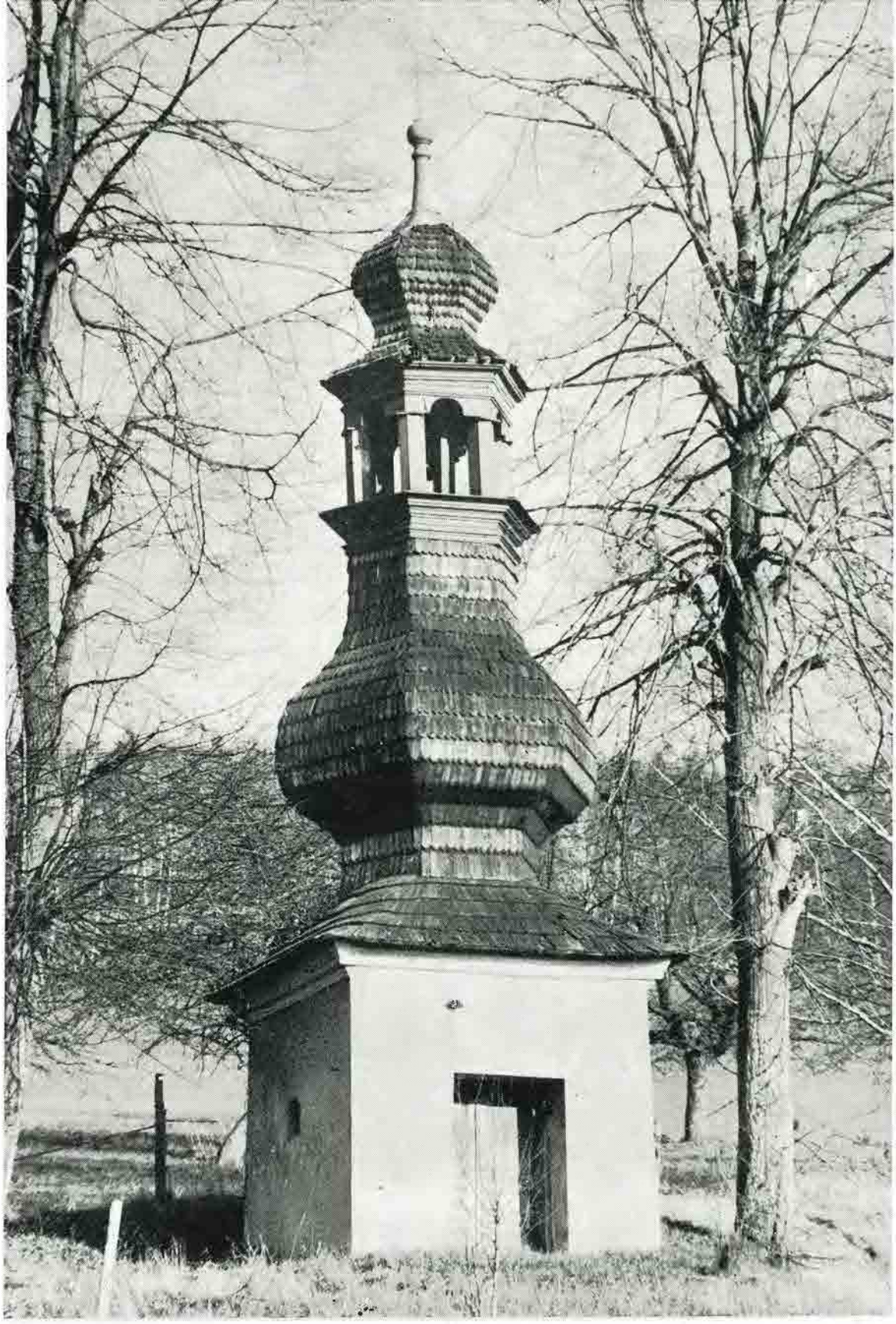

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník 3

Bystrá nad Jizerou 1990

Příspěvky lektorovali:

Karol Bílek, prom. hist., Vladimír Kaláb, prom. hist., PhDr. Milena Lenderová, PhDr. Eva Mikanová, Vlasta Šimková, Jan Tichý, Jiří Vozar, prom. hist., František Zahrádka, prom. hist., Jiří Zikmund, prom. hist.

© *Okresní archiv Semily 1990*

ISBN 80-900010-5-X

Vážení čtenáři,

již druhý ročník sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší se narodil do atmosféry nadějí a nahlas vyslovovaných přání. Redakční rada třetího se konala právě 27. listopadu 1989, v den spontánního vystoupení občanů proti totalitě a duchovnímu temnu. Tehdy jsme dali definitivní podobu svazku, který berete do rukou. Vznikal však v měsících, kdy do hodnotících kriterií výběru příspěvků pronikalo stále přítomné vědomí nezbytnosti autocenzury. Nedali jsme se jím poutat příliš, přesto jsme se nevyhnuli úvahám, zda třeba postava podhorského probuzence, kněze Josefa Mirovíta Krále, bude odpovídat nesmyslné — avšak běžné — praxi, kdy soudobá kádrová hlediska byla projektována do dob dávno minulých. A problém J. M. Krále nebyl ojedinělý...

Přes jistý ostych, který jsme v době ještě nedávné před mocnými tehdejšího světa měli, jsme se snažili o sborník objektivní, pravdivý a čtivý. V této snaze budeme pokračovat. Náš cíl zůstal stejný — chceme být čtenářům nápomocni při hledání bytostně hlubokého vztahu k místu, kde žijí. Chceme být nápomocni při hledání pravdy o životě lidí, kteří tento kraj zabydlili před námi, bez ohledu na to, jakého sociálního původu byli. Do pravdivého obrazu minulosti regionu patří hmotné a duchovní památky po šlechtických rodech, stejně jako práce lidí, kteří se na vzniku těchto památek podíleli; patří sem objektivní obraz formování místních průmyslových struktur, stejně jako úsilí dělníků dobrat se odpovídajícího sociálního, hospodářského a politického postavení, patří sem působení vynikajících měšťanských myslitelů a politiků, stejně jako činnost rolnických a dělnických vůdců. Ti všichni, stejně jako my, hledali své místo ve světě, kladli si otázky po smyslu života, po smyslu svého konání, své práce. Žili v tomto kraji a spolu s ním, což se jim dařilo lépe než nám. Podstata člověka zůstala však po staletí stejná.

Vlastenectví je jen jedno, nepřísluší mu žádná další adjektiva. Předpokladem jeho vzniku je soubor jistých znalostí o místě, kde žijeme. Náš sborník, od tohoto čísla „vlastivědný", chce změnou svého podnázvu zřetelněji vyjádřit skutečnost, že na jeho vydávání se podílejí spolu s okresním archivem v Semilech další kulturní instituce regionu. Rádi bychom, aby tato spolupráce byla širší. Aby se do snahy zmapovat minulost tohoto krásného kraje zapojili všichni, kdo o ní něco vědí, kdo k ní mají co říci. Usilujeme o široké zázemí čtenářské i badatelské, neboť chceme, aby náš sborník patřil skutečně všem, kdo dnes v oblasti Českého ráje a Podkrkonoší žijí.

Milena Lenderová

ČLÁNKY

Josef Mirovít Král a jeho místo ve východočeském národním obrození

František Jirásko

Období národního obrození je stále ve středu pozornosti a zájmu badatelů i nejširších vrstev naší kulturní veřejnosti. A právem. Vždyť i nyní naléhavě mluví svým pokrokovým odkazem i příkladem k současnosti. S dychtivostí je vítána každá nová snaha zmocnit se tohoto pozoruhodného období novým, neotřelým způsobem.[1]

Postupně se vytváří povědomí, že proces, který probíhal *za ranních červánků* a na jehož konci je vznik novodobého českého národa, je výsledkem objektivních zákonitostí vývoje rodící se kapitalistické společnosti, že je však také výsledkem mravenčí píle, nadšení a obětavé práce statečných jednotlivců na našem probuzení, kteří nedopustili, aby získal na převaze germanizační proces. Vždyť i pro něj nová společnost vytvářela příhodné podmínky. Proto se s úctou skláníme nad úsilím generací jen zdánlivě izolovaných vědců v tichu pracoven, pedagogů před studentskými škamnami a literátů z řad kněží nad prvními stránkami rukopisů novočeského písemnictví, které zdarma nabízeli tiskařům. Zásluhou výsledků vyčerpávající badatelské činnosti, často přetavené a dotvořené vynikající uměleckou obrazivostí literátů, známe vcelku detailní obraz společenského pohybu v kulturním centru národa, v Praze. Doceňujeme však spravedlivě podíl na obrození národa v práci desítek a stovek venkovských písmáků, učitelů, kněží a impresorů v daleko složitějších podmínkách mimo Prahu? Až odpovíme bez uzardění na tuto otázku kladně, obraz národního obrození se nám bude jevit úplný. Zatím tomu však ke škodě věci není.

Příkladem opomíjeného buditele je osobnost branského kaplana a později faráře Josefa Mirovíta Krále. Základní literárně historické příručky jeho jméno uvádějí v lepším případě s několika skromnými biografickými údaji, což jim nelze vytýkat.[2] U regionálně orientované produkce je to ale třeba považovat za mezeru, kterou nutno odstranit. Králova postava je v literárních dějinách východních Čech natolik výrazná, že si to zasluhuje. To platí ještě naléhavěji pro užší oblast podhůří Krkonoš na Jilemnicku, které bylo výspou českého jazykového etnika proti postupující germanizaci. Pohled na jeho osobnost a lidi, s nimiž spolupracoval, nás však také upozorní na nebezpečí zjednodušení při zobecňování faktů o době, kterou jsme velice ochotni pro její celkové klady hodnotit jen citově. Ukáže nám, že *na každém z těch českých lidí, tehdy žijících, uvázlo trochu svatozáře*,[3] ač každý měl i svůj stín, někdy notně tmavý a řádně dlouhý.

Šmilovského *ranní červánky* našeho obrození vůbec nelze chápat idylicky. Rok Králova narození poznamenaly salvy francouzské buržoazní revoluce. Ty dolehly na sklonku vlády Josefa II. do habsburské monarchie tlumeně. S místními vnitřními podmínkami uvedly do chodu složitý pohyb v oblasti ekonomické, politické i kulturní, jehož významným cílovým bodem je rok 1848. Pohyb od manufakturní výroby k strojově vybaveným továrnám, kdy zvolna otěže řízení společnosti přecházejí z rukou zámeckých rokokových kavalírů do biedermeierovských salónů průmyslových podnikatelů.

Složitost a neidyličnost doby charakterizují bouřlivé události napoleonských válek, na něž část tehdejší české společnosti mohla pohlížet jako na zajímavý souboj feudálních sil Evropy s *korsickým netvorem*, ale které široké lidové vrstvy na venkově i ve městech drtily svými hospodářskými důsledky, zvláště když se ještě přidala neúroda nebo epidemie. V roce Napoleonova vítězství u Slavkova nastává po špatné úrodě a vojenských rekvizicích hladový rok. Za šest let nato dochází ke státnímu bankrotu, který lid zcela ožebračil tím, že byla snížena hodnota papírových peněz na pětinu původní. Jan z Harrachu musel rozdávat na branském panství obilí i len, aby jeho poddaní nějak přežili do příštího léta.[4]

Tyto jevy bezprostředně doléhaly na Krále, ať už byl na studiích, nebo ještě více při výkonu kněžského povolání, kdy přicházel neustále do styku s lidskou bídou. Roku 1832 propukla epidemie cholery, která si jen od 15. června do počátku srpna vyžádala v nedalekém Vrchlabí sedm set obětí.[5] Na choleru zemřel i Králův bezprostřední představený, farář František Michl. Doba tedy těžká nejen pro ty, kteří každodenně zápasili o holou životní existenci u pluhu nebo za tkalcovským stavem či kolovratem, ale čas od času i pro vrstvy hmotně zajištěné podílem na výsadách a z výsledků feudální i kapitalistické renty.

Do rámce těchto událostí je třeba vkládat úsilí českých buditelů. Jejich boj za obrození národa, který jsme si zvykli velmi často sledovat izolovaně na poli jazykovém, kulturním a literárním, je nezbytné chápat v širokých ekonomicko-politických souvislostech.

Králova cesta životem

Kořeny rodu Josefa Mirovíta Krále nacházíme na Opočensku. Jeho otec Matěj Král byl nájemcem mlýna čp. 1 v Semechnicích, matka se jmenovala Kateřina, rozená Rathouská. Nekrolog i Michl udávají za datum narození 16. únor 1789. Správné datum má nepochybně matrika farního úřadu Opočno, svazek pro ves Semechnice — 16. březen 1789.[6] Farář Rychlovský chlapce pokřtil na Josefa Aloise; v literární činnosti Král používal raději vlasteneckého jména Mirovít.

Po získání základního vzdělání odchází chlapec tam, kde bylo možno získat další znalosti. Do Litomyšle k piaristům na latinské školy, které měly dobrý zvuk a jméno po celých východních Čechách. Jako třináctiletý se objevuje v katalogu z roku 1802 mezi principisty. Pod vedením profesora Prospera Husáka prochází dobře i gramatikou, syntaxí a poezií. V Litomyšli v letech 1807 až 1808 studoval i dva ročníky filozofie. Mezi jeho profesory nacházíme Kajetána Neuhause, Alexia Franze, Raymunda Dvořáka a Leonarda Skurského, kteří se podíleli na učebním plánu, v němž bylo náboženství, filozofie, řečtina, historie, ale také matematika a fyzika.[7] Michl uvádí jako další místo Královych studií ještě Prahu, o čemž bychom neměli pochybovat pro jeho dobrou

informovanost. Potvrzují to i navázané kontakty v městě nad Vltavou, Králem později alespoň písemně udržované.

Po studiu na bohosloveckém semináři v Hradci Králové byl 12. srpna 1811 ve svých dvaceti dvou letech vysvěcen a stal se knězem.[8] Pro tuto životní dráhu se rozhodl nejen kvůli jistému hmotnému zabezpečení, ale také pro možnosti osvětového působení a pěstování vědeckých i literárních zálib.

Jeho prvním působištěm byl od roku 1811 Hrádek na Opočensku, kde nastoupil jako kaplan. Blízkost Dobřan a vlasteneckého kněze Josefa Liboslava Zieglera jistě nezůstala bez kladného vlivu na jeho rozvíjející se uvědomění a literární snahy. Na dobřanské faře se zařadil přijetím vlasteneckého jména Mirovít mezi východočeské *novokřtěnce*, v nichž krajský úřad hledal málem spikleneckou organizaci. V mladém knězi postupně rostla láska k rodnému jazyku, české knize, k našim dějinám a vlasti. Již zde pozorně procházel krajinou. Pustil se i do blízkého Kladska a poněmčeného Slezska, aby sbíral staročeské knihy. Na cestách po kraji si bedlivě všímal místních starožitností. Zajímaly ho stavby, jejich vývoj, zaznamenával si nápisy na zvonech, náhrobních kamenech a stavbách, aby je mohl později použít ve své topograficko-historické práci. Potvrzuje to svědectví současníka a přítele, bělohradského Františka Petery Rohoznického: *Ve sbírání českých starožitností obzvláště sobě liboval, zapisuje a poznamenávaje sobě předychtivě všeliké památky.*[9]

Dobřany však byly nejenom cílem Královych návštěv za osvěžením při kultivovaných rozmluvách v přátelském prostředí podorlického Tuscula. Našel zde svou Múzu, a ta ho proměnila v básníka. Přiznává to v Listě d. p. Josefovi Liboslavovi Zieglerovi; toto *básnické psaní*, otištěné v Rozmanitostech,[10] vydává též svědectví o tom, že se farní stavení a chrám horské obce ve stínu mohutných stromů staly na čas jeho pracovištěm. Král tu po odchodu Zieglerově krátce vykonával povinnosti duchovního pastýře.

Pobyt v Hrádku a Dobřanech netrval příliš dlouho a Král odchází daleko do druhého kouta východních Čech. Domovem se mu stává podhůří západních Krkonoš, kde roku 1818 nastupuje jako kaplan v Jilemnici a o dva roky později v Horní Branné.

Branná patřila mezi velmi důležitá centra harrachovského panství i krajiny. V roce 1826 měla 239 domů a 1907 obyvatel české národnosti, ačkoliv většina z nich uměla i německy. Vedle zemědělství se mnoho lidí živilo tkalcovinou, je zde připomínáno bělidlo a mandlovna. Prostřednictvím obchodu s plátnem měla obec čilé spojení se světem, zejména za života plátenického podnikatele Františka Antonína Střížka (1744—1791).[11] V obci tedy bylo dost lidí se širokým rozhledem nejen z řad panských úředníků a zcestovalých pláteníků, ale i samorostlých písmáků se zájmem o litetaturu. Nasvědčují tomu četná jména v seznamu odběratelů Královy knihy Jeden ovčinec, u nichž je připojeno, že jsou z Horní Branné. Na branském zámku měly sídlo vrchnostenské úřady správy harrachovského panství, kromě pivovaru byl ve vsi ještě špitál pro přestárlé panské služebníky. V kapli sv. Aloise byli pohřbíváni příslušníci rodu do té doby, než byla postavena nákladná hrobka, s jejímž budováním bylo započato ještě za Králova života, roku 1840.[12]

Trvalým domovem se mu stalo farní stavení, vybudované v roce 1710 nákladem patronátní vrchnosti, Aloise hraběte z Harrachů.[13] Na dobovém vyobrazení se jeví jako jednopatrová budova se zděným přízemím a roubeným prvním poschodím s místnostmi pro kaplany.[14] Vztahy mezi novým kaplanem a farářem Františkem Michlem, který byl o 29 let starší, se vytvářely harmonicky a nebránily v rozvoji a pěstování Královych zájmů, ani vlasteneckým postojům. Teprve později se do jejich

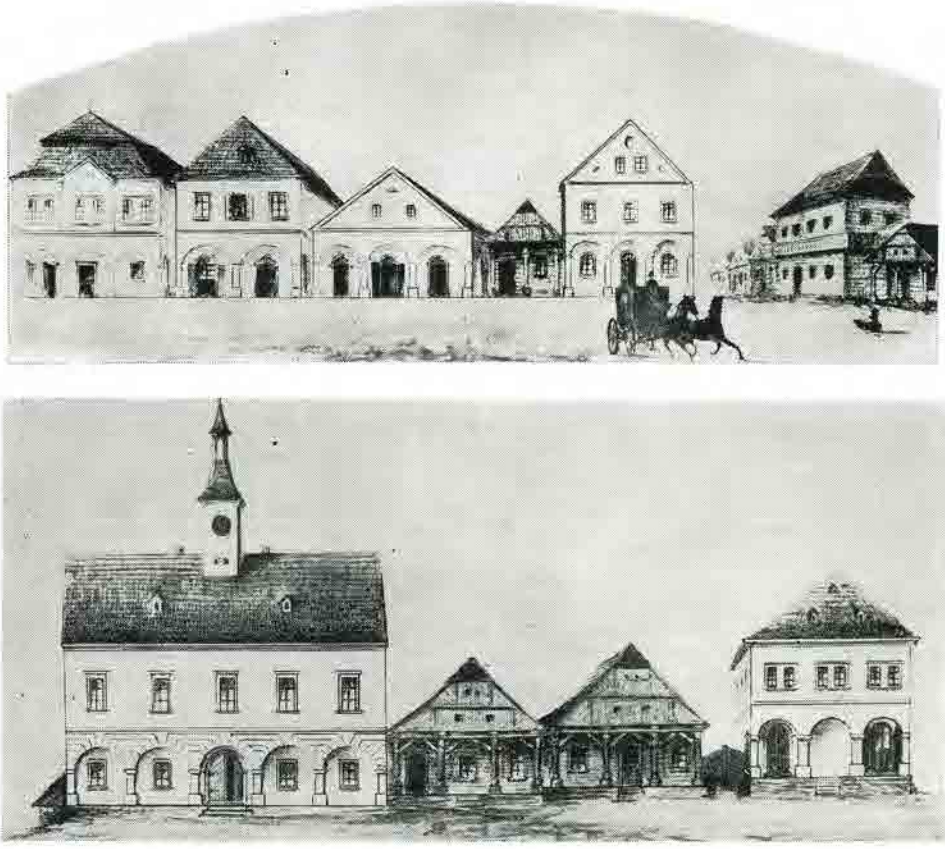

Náměstí v Jilemnici před požárem roku 1838. Podle náčrtku Františka Krause kreslil Josef Hrubý v roce 1888. Krkonošské muzeum Jilemnice, sign. 68/80.

vzájemného poměru dostává kus Králem tajené hořkosti, ze které se roku 1828 vyznal kanovníku Pešinovi. Omlouvá svou nepřítomnost na srazu vlastenců v Hradci stářím a pracovní neschopností svého představeného, který sklízí vavříny za výsledky jeho pilné práce. Královi se prý podařilo převést na stranu církve třicet nekatolíků, mezi nimiž je jeden, jenž *hned na počátku tolerancí ouřad pastora konal*. Pochvalný list od konzistoře za to dostal farář Michl. *Ale o mně a snažnosti mé ani ta nejmenší nestala se zmínka. Tak odměňuje svět!*[14a] Do okruhu jejich pastýřských povinností patřila péče o osady Horní a Dolní Brannou, Valteřice a dvůr Javorek. To Královi umožňovalo věnovat dostatek času milované četbě. Knížky s sebou brával i na časté vycházky do polí. Nezatěžován příliš hospodářskými starostmi, věnoval se také vedení korespondence, která ho spojovala s řadou významných literárních osobností národního života a zároveň podněcovala k vlastní tvorbě.

Nepřestaly především jeho trvalé přátelské styky s Josefem Liboslavem Zieglerem, který mezitím, jak jsme již uvedli, opustil zapadlou dobřanskou faru a stal se 1. listopadu 1817 profesorem biskupského semináře v Hradci Králové, když mu nevyšly pokusy získat místo na univerzitách v Praze nebo ve Lvově. Příchod Zieglerův do Hradce měl veliký vliv a význam pro Krále — nejen dalším podněcováním k literární účasti ve sbornících a časopisech, ale i při tisku jeho samostatných knižních prací.

O základním podílu Zieglerově na formování Králova profilu vlasteneckého literáta hovoří branský kaplan zcela jednoznačně ve věnování knihy *Slávové, praotcové Čechů: Třetí příčina, která mne k složení toho spisku pohnula, jest, abych Vaší Důstojnosti svou hlubokou uctivost, vážnost a vděčnost pronesl, Vám, jenžto jste v temnosti mého srdce jiskru, která v plamen lásky se vzňala, rozkřesal, Vám, jenžto neúnavnou snažností na zpustlém a dosaváde mnohým ostím porostlém poli jazyka i národa českého dnem i nocí pracujete, novými a novými hlubokého umění svého plody vlast ozdobujete a ze svatého, vlastenským Múzám posvěceného, Vám svěřeného chrámu vědy více a více pracovitých dělníků na poli vlasti vyvádíte!*

Král prokázal Zieglerovi v době o málo pozdější jako samozřejmost i další službu. Po roční profesorské činnosti uspořádal Ziegler s bohoslovci veřejné vystoupení, které mělo ukázat výsledky studentů, ale také práci profesora na růstu české výmluvnosti jeho svěřenců. Kromě členů biskupské konzistoře, všech profesorů teologie a dalších čestných hostí se účastnil v jejich čele sám krajský hejtman rytíř Bernard Ledvinka z Adlerfelsu. Ziegler mu v projevu poděkoval za podporu a předal výtisk slavnostního skládání od J. M. Krále, které potom sbor studentů za zvuků trub a kotlů zazpíval. Následovala řada českých deklamací a hudební čísla.[15]

Prostřednictvím Zieglera se však také Král dostal do poněkud choulostivé situace při vyšetřování případu Františka Vladislava Heka. Ten byl udán solním úřadem v Náchodě a nepřáteli z Dobrušky a na jaře roku 1817 obžalován z nedovoleného šíření českých nekatolických biblí ze Slezska. Šest beden určených pro Pospíšilův knihosklad bylo zabaveno na hranicích. Další prý byly pašovány z Dušník. Mezi odběrateli tohoto zboží byl uveden i Ziegler. Policie u něho provedla přísnou domovní prohlídku, při níž našla rukopis básně J. M. Krále *Spytihněv Němce z Čech vyhnal*. Policejním komisařům bylo podezřelé, že se toto dílko, cenzuře nepředložené, nacházelo mezi spisy propuštěnými z tisku. Po dlouhém řízení i Hek zůstal nepotrestán a proces roku 1821 ukončen. V tísnivé nejistotě mu přišlo vhod Královo povzbuzení v podobě básně k jeho jmeninám, s nebojácným závěrem:

Zlostník darmo se nad Tvou hlavou třese,
neb Tvá dospělost jekot chlapcův snese;
dobré svědomí světa lži se směje,
ctnostného kreje.[16]

Josef Liboslav Ziegler orientoval Krále na momentální potřeby Pospíšilova nakladatelství, prosazoval jeho práce svým vlivem do tisku, i když nebyl někdy dopředu jistý obchodní úspěch jednotlivých titulů. A o ten Pospíšilovi hlavně šlo. Proto také některé Královy práce zůstaly v rukopise, něco vyšlo později za úplně jiných podmínek péčí Jaroslava Pospíšila — syna v Praze a zeširoka koncipovaný *Průvodce po biskupství královéhradeckém* zůstal nedokončeným torzem.

O přesídlivšího vlasteneckého literáta na území tehdejšího Bydžovského kraje měl zájem i kruh přátel kolem libuňského Antonína Marka. Král bývá uváděn jako občasný

host na pravidelných přátelských besedách v *modrém pokoji* na libuňské faře, kde se hovořilo o literatuře, rozvoji českého národního života i politice. Odlehlost Horní Branné nepřála tomu, aby Král častěji pobýval v příjemné společnosti nadšeného rusofila Františka Matějoviče Vetešníka ze Sobotky, profesora Františka Šíra, úředníka Josefa Hollmana z Jičína a dalších.[17]

Antonín Marek počítal s J. M. Králem i jeho dalšími přáteli z Jilemnicka a vysockým Josefem Kramářem (1783—1851) v úsilí o ustavení sdružení *Sbor podkrkonošských Čechů*. Vlastenecká veřejnost návrh nadšeně přijala a neoficiálním názvem *Podkrkonošští kozáci* tomuto spolku přikládala důležitý význam národně obranný proti postupující germanizaci na česko-německém jazykovém rozhraní. Nadneseně srovnávala jeho práci s bojem kozáků proti tatarsko-tureckému nebezpečí v oblasti tzv. divokých polí na rozlehlých pláních Ukrajiny. Bohužel, založení spolku bylo rakouskými úřady zakázáno.[18]

Písemný kontakt Králův dokládají literární příručky také s Josefem Vojtěchem Sedláčkem (1785—1836), plzeňským básníkem, ale také autorem první české učebnice geometrie. Prý se s ním seznámil u hraběte Deyma na zámku, *kdež s ním o závod básnil.* Mezi jeho literární a jistě i osobní přátele patřil Josef Myslimír Ludvík (1796—1856), který ho i v Branné navštívil.

Dopisoval si s přáteli rodiny Pospíšilovy, Magdalenou a J. Sudipravem Rettigovými.[19] Z Prahy mu přicházely rýmované listy jeptišky Marie Antonie z kláštera alžbětinek, vlastním jménem Josefy Pedálové (1781—1831).[20] Mezi jeho literární přátele se přihlásil i Václav Michal Pešina, který hovoří o písemném styku z Blučiny na Moravě s Králem ještě ve dvacátých letech, dokud nezískal výnosné místo kanovníka na Pražském hradě a konzistorního rady. V Praze také otiskl v Časopise pro katolické duchovenstvo některé Královy práce nebo recenze jeho knih. U příležitosti Mirovítova úmrtí připomíná svůj neuskutečněný úmysl ho v Branné navštívit.[21] Škoda, že po korespondenci s ním jako by se země slehla. Pátrání po ní je zatím bezvýsledné a snad budoucnost poví více.

Mezi hosty na branské faře je uváděn J. V. J. Michl, známý pod jménem Drašar z literárního zpracování Terézy Novákové.[22] V Krkonoších můžeme s jistotou předpokládat koncem dvacátých let osobní styk Králův s dávným přítelem Františkem Vladislavem Hekem. Do klínu horského údolí pod Černou horou se uchyluje totiž ranami osudu stíhaný dobrušský kupec po ztrátě ženy a veškerého majetku, aby nějak obhájil životní existenci. Od roku 1824 pracuje jako lázeňský mistr v Janských Lázních. K sezónní letní práci si přibírá po dobu dvou zim 1828 a 1829 pořádání archivu hrabat Morzinů ve Vrchlabí. Málomluvným, ale jasným dokladem o setkání dvou vlastenců je zachovaný Hekův štambuch s velmi pestrým obsahem — kreseb, veršů, notových záznamů a dobrozdání lázeňských hostů. Čeština se střídá s němčinou i francouzštinou. Zde také čteme nedatované Královy verše:

Svatojanský vaze,
jenž tak blaze na lid oučinkuješ,
blahou mocností svou uzdravuješ
mnohé těla jejich zloty,
uzdrav také mnohých — od němoty.[23]

Snad napadly tyto myšlenky Krále uprostřed ruchu němčící společnosti hostí, když sem za Hekem zavítal, aby také okusil dobrodiní radioaktivní teplé vody. Je možné i to,

že došlo k setkání vlastenců v Horní Branné, kam si Hek zaběhl z Vrchlabí či Janských Lázní.

České Podkrkonoší získalo v J. M. Královi aktivního veřejného činitele, horlivého vlastence a srdečného člověka. Dovedl rozdávat nejen dobré rady, ale i konkrétní pomoc. Svým jednáním uměl získat nejen světskou vrchnost, ale řadu přátel ze širokého okolí. Jeho příležitostné verše nezněly jen jako povinný projev úcty mocným tohoto světa (krajský hejtman Ledvinka, Harrachové), ale i jako upřímný projev radosti nad uznáním práce prostého učitele Petra Franka ze Sloupu na Moravě a nad mladistvým elánem nastupujícího vlasteneckého kněze Aloise Ladislava Janaty v Jilemnici.[24]

Při svém působení se denně setkával s tvrdou sociální realitou, která ho nenechávala bez soucitu k trpícím. Přečkal v roce 1832 cholerovou epidemii, i když se nevyhýbal riziku onemocnění při rozdělování tzv. rumfordské polévky, která měla aspoň trochu nasytit ty nejchudší. Po dvanáctiletém kaplanování se stává rozhodnutím patronátní vrchnosti farářem v Horní Branné.

Tato změna přináší řadu nových prvků do Králova života. Nutí ho především věnovat se daleko více hospodářským otázkám a zbývá mu tedy méně času na literaturu, od níž ho odrazují i některé neúspěchy v realizování rukopisů tiskem. Tkví hlavní příčina v tom, že Ziegler odchází roku 1825 z Hradce Králové na děkanské místo v Chrudimi? Možná. Ostatně i on sám je novým postavením odváděn od vlastenecké organizátorské práce.

Jako správce fary využil Král základů bývalé farní budovy k vybudování letního domečku, kde se scházel v období prázdnin s přáteli a návštěvami z řad branských studentů nebo již veřejných činitelů z Jičína, Hradce či dokonce z Prahy. Mezi nejvítanější hosty patřil energický Jan Slavomír Tomíček (1806—1866), hornobranský rodák, počátkem třicátých let už dosti známý pražský literát a horlivý podporovatel polských povstalců proti carské vládě, přecházejících po neúspěchu v roce 1830/1831 naším územím dále na západ. Jako pomocník redaktora Pražských novin F. L. Čelakovského byl roku 1835 asi autorem ostré poznámky k výroku ruského cara o polském hnutí za svobodu, která neušla ruskému velvyslanectví ve Vídni. Za donašeče byl označován Hanka. Čelakovský odmítl distancování a odpovědnost za zmíněnou poznámku a musel z trestu opustit dobré místo a Prahu.[25] Slovanské záležitosti Krále zcela jistě i v této době zajímaly a Tomíček o nich mohl informovat přímo od pramene. Škoda, že Slavomír své žurnalistické pohotovosti použil k nespravedlivému útoku na Máchův Máj.[26]

Bouřlivý vývoj událostí a dravá síla nové mladé generace ve třicátých letech asi poněkud překvapily Krále, zaujatého farním hospodářstvím a drobnou prací, pro niž mu čím dál méně času zbývalo na literaturu. I když nemáme konkrétní doklady o jeho politickém smýšlení ze soukromé korespondence jako u Jungmanna a Marka, můžeme se oprávněně domýšlet, že nepřebíral radikální názory a postoje Tomíčkovy, vedoucí až k pokusům o konspirační činnost. Jistě byl blízký Markovým tradičním apolitickým názorům o slovanské vzájemnosti s podkladem v oblíbeném rusofilství proti *frankočpavým* Polákům, kteří prý povstali podněcováni ze západu, aby byla oslabena slovanská říše ruská. Potvrdit to však mohou jen konkrétní doklady z nových nálezů korespondence.

K roku 1834 můžeme konstatovat jednu velmi závažnou změnu. Z farních matričních zápisů mizí němčina, nařízená roku 1784 místo latiny. Josef M. Král zapisuje česky, ve shodě se svým přesvědčením a celkovým rázem obce. V roce 1838 se mu dostává pochvaly od zemského gubernia za šíření knih mezi obyvatelstvem.[27]

To už byl pod stálou hrozbou nemoci, které po pětiletém boji podléhá, přestože se mu snažil přítel, okresní lékař z Jilemnice, operačním zákrokem tehdy neobvyklým zachránit život. Dne 13. února 1841 zaznívá do celých Čech *hrana z Krkonošů, že Josefa Krále už není.* Nedožil se kmetského věku jako jeho libuňský vrstevník Marek, který se ještě ve svých 92 letech mohl radovat z výsledků práce několika buditelských generací, i tak však bylo Královy práce dost, aby zasloužila uznání. Dne 17. února začaly smuteční obřady, jichž se zúčastnilo množství prostých lidí i hraběcích úředníků a sedmadvacet kněží v čele s řečníkem nad rakví a osobním přítelem zesnulého, farářem Karlem Vránou z Jablonce nad Jizerou.[28]

Básník Boleslav Jablonský věnoval na paměť Josefa Mirovíta Krále tyto verše, jež byly umístěny na branském hřbitově nad jeho hrobem, dokud nebyl přeměněn na hromadné místo odpočinku dalších tamních kněží:

Klekni, chodče. Buď zde blaho přáno
tomu, jenž tu klesl v prach a rum.
Velké jest tu srdce pochováno,
jasný duch tu vzletěl k nebesům.
Tutoť truchlí láska k člověčenstvu
nad svým věrným, vroucím přítelem,
tuto hlásí žal svůj veškerenstvu
umění nad moudrým ctitelem.
Tuto matka zdárných Čechů stále
oplakává syna svého, Krále.[29]

Jménem vlastenecké obce se s J. M. Králem rozloučil v *Květech* Jaroslav Pospíšil. Ocenil ho nejen jako pilného a schopného literáta, ale především laskavého přítele, rádce a dobrodince mnohých, zvláště těch, které probouzel ze sna odnárodilosti. I Jaroslav se řadí mezi Mirovítovy branské hosty na podzim roku 1840, kdy s ním besedoval nad přípravou letní zahradní slavnosti na faře. Měla být uspořádána za přítomnosti vážených vlastenců z okolí na počest zjištění domněle českého původu vynálezce knihtisku Johanna Gutenberga. Hostitel už dal k tomu účelu značným nákladem vymalovat obraz tiskaře. Osud však zamýšlel jinak. Ještě dopřál churavějícímu vyjádřit do Prahy upřímnou radost nad zdarem slavného pražského vlasteneckého bálu a pak *hory krkonošské se obestřely rouchem žalu a zármutku, neboť tam u nohou jejich se téhož dne do věčných stanů odebral Josef Mirovít Král.*[30]

Pospíšil se obratně zbavil povinnosti napsat o zásluhách a životě Krále podrobněji výzvou, aby tak učinili ti, kdo znali více jeho, *okolnosti i okres zesnulého.* Měl snad na mysli jako nejpovolanějšího redaktora Pražských novin Tomíčka? Škoda, že z jeho pera Králova biografie nevyšla — dnes bychom po ní sáhli vděčněji, než po kterémkoli jiném jeho díle.

Český literát a básník

Učinit si dobrou představu o literárním díle Josefa Mirovíta Krále je v současné době záležitost velmi složitá. Většina jeho prací splnila svou funkci, která byla podmíněna dobou a společenským zařazením autora. Dnes jsou velmi těžko dostupné, roztýleny v almanaších, sbornících a časopisech, samostatná díla pak jako vzácné tisky chráněna v knihovnách.

Král jako obrozenecký literát se snažil svým podílem zasáhnout všude tam, kde to novočeské rodící se písemnictví potřebovalo. Dokázal vystoupit jako zručný veršovec,

průkopník myšlenky slovanské vzájemnosti a vlastenec, teolog, pedagogický pracovník, autor populárně vzdělavatelské literatury, i jako pěstitel jím obzvlášť milovaného regionálního dějepisu a topografie. Tato snaha po všestrannosti je ostatně příznačná i pro další jeho vrstevníky.

I když je známa jeho závislost na patronátní vrchnosti, poznamenávající první obrozenskou generaci, jeho úsilí o česky psanou vědu a živé slovanské cítění ho zřetelně a jednoznačně řadí do generace Jungmannovy, která se obrací vědomě k lidu jako záruce naší jisté národní existence.

Do české literatury vstupuje Král jako básník. Jeho první příspěvky se objevují v tisku roku 1816, tedy ještě v době působení na Novém Hrádku u Opočna pod vlivem J. L. Zieglera. Dobřanský farář, ač sám také zručný překladatel cizí poezie, nebyl však bezprostředním vzorem ani jednoho z kruhu, pro něž se vžívá postupně pracovní označení východočeské vlastenecké družiny. On to sice byl, kdo tvůrcům vtiskl do rukou pero, předložil objednávku, případně poskytl rady a provedl jazykové korektury, poetice se však všichni učili z centra od zakladatele novočeského básnictví a redaktora pověstných almanachů, Antonína Jaroslava Puchmajera (1769—1820). V drtivé většině přijali jím teoreticky zdůvodněnou zásadu, že nejlépe odpovídá povaze češtiny prozódie sylabotonická, kde základem organizace verše je pravidelně se opakující přízvuk. Tento názor, za nímž stál i Dobrovský, musel být později ještě v diskusích a praxi probojován se zastánci časomíry.

Josef M. Král kromě této zásady přijímal i další normy a pravidla, které byly zákoníkem tvorby v období jinde v Evropě již dožívajícího klasicismu. Básnická činnost zde byla více záležitostí rozumu, vynalézavosti a jazykové obratnosti, než vnitřního prožitku. Jí odpovídaly i používané útvary jako óda, básnické psaní, elegie, idylicko-sentimentální verše, didakticko-moralizující poezie v epigramech, bajkách, baladách, romancích a podobně. Jen občas tušíme za koncertem veršoveckých dovedností různého stupně hluboký vlastní cit a prožitek.

Král *návodem Puchmírovým* nejen studoval slovanské jazyky, ale především tvořil svou poezii jako jeden z řadových bojovníků za povznesení milované mateřštiny. Doba prověřila hodnoty jeho veršovecké aktivity, která splnila svůj úkol ve své současnosti a umožnila z množství uzrát kvalitě.

Bylo by iluzorní zachraňovat z ticha zapomnění jeho poezii vcelku. Při její četbě se však přesvědčíme, že leccos z ní si tento osud nezaslouží, zejména v těch místech, kde se jejímu tvůrci podařilo narušit železný krunýř klasicistních norem. Můžeme pochybovat o upřímnosti a sympatii k chudým tohoto světa ve skládání, jež nabírá tón téměř lidového popěvku? Verše mimochodem velmi připomínají námětem Čelakovského báseň *Pocestný* z Ohlasů písní českých, které vyšly o plných dvanáct let později.

Žebrák

Já jím suchý chléb a piji vodu,
boháč stkvostných strojí sobě hodů,
přeplňuje tučné břicho své!

Bohatec až bude ležet v hrobě,
červi na něm pochutnáte sobě;
ale snězte také tělo mé!

Boháč v kočáru se dává vézti,
mne však moje nohy musí nésti
a hůl tato průvodkyně má.

Tamto skokem hrdý jezdec jede,
skokem jede; však předc nedojede
dál než k hrobu — jako já.[31]

Jako básník se Král především zapisuje v seznamu Zieglerových spolupracovníků při vydávání sborníku *Dobroslav*, jenž vycházel postupně v letech 1820—1822 ve dvanácti svazcích s pestrým obsahem od poezie k próze nejen zábavného charakteru.

Plátna zámeckých interiérů s oblíbeným námětem čtvera ročních dob připomíná jeho poetická obměna ve čtyřdílném cyklu: *Jitro*, *Poledne*, *Večer* a *Noc*. Verše čtenáře obklopí selankovitou idylou venkovského života, zaplněnou dobře odpozorovanými detaily, kde poznáme i bezprostřední okolí branské fary. Dvakrát nechá autor vstoupit do básně jako protiklad venkovské idyle sloku o životě ve chvatu velkého města a motiv letní bouře. Dobroslav též přináší oslavnou báseň ke cti Jana z Harrachu, kde ve verších poznáváme zásluhy příslušníka oslavencova rodu o stát a církev. Dnešního čtenáře poezie asi poněkud překvapí hojný odkazový aparát, který doplňuje verše historickými reáliemi. Tento způsob je obvyklý i u dalších příležitostných skládání v samostatných tiscích, vydaných mnohdy jen na jednom listu.

Značná je také Králova spolupráce při vytváření prvních ročníků časopisu *Čechoslav*, zprvu pod vedením V. R. Krameria a později v redakci Františka B. Tomsy. Zde nepublikoval z našeho kraje ovšem sám, psala sem celá řada dalších členů východočeské literární družiny, jako Ludvík, Patrčka, Rettigová a jiní.

Z rozměrnějších básnických skladeb Králových se zde setkáme s *Podzimem* a jí příbuznou *Lovectví* s obrazy z českých dějin.[32] Poněkud kuriózně bude dnes znít *Předpis k obdržení dobré ženy všem mládencům a bujnokrevným vdovcům k šetření předložený podle Kastella*,[33] kde mimo jiné důrazně varuje před nevěstou se zájmem o literaturu:

Tu, jenž zná každý spisek nový
i sama básně sepsává
a často přijdouc k knihkupcovi,
na nové se spisy ptává
a třeba do půlnoci čte,
si neberte!

Podivné varování básníka, který udržoval kontakty s literárně činnými ženami velmi přátelské, nebo jenom úzkostlivá závislost na předloze?

Na dnešního čtenáře budou působit asi víc kratší, čtyř až šestiveršové útvary, které nepostrádají vtip, nebo dokonce i dnešní aktuálnosti:

Žežhule a vlašťovice

Žežhule se sejdouc s vlašťovicí
ptala se jí: Jak to, dlouho putující
čápi že tak chytří jak my nebývají?
Na to vlašťovice řekla s usmíváním:
Hňupové se dlouhým putováním
předce moudřejšími nestávají.[34]

Máme tu dokonce pocit, jako by lehká Patrčkova Múza zabloudila omylem do Královy kaplanky a vdechla jeho poezii zcela jiný tón, až renesančně rozpustilý:

Ten svět netěší mne víc,
ani jeho marné sladkosti,
žena, děti, stříbro, zlato, nic
netěší mne, umru s radostí.

Jenom jediná věc je,
jenž mi srdnatosti ujímá.
Ještě plný sud mám ve sklepě.
Ach — ten nevypitý ostat má.[35]

Obsáhlý záběr tematický i druhový má i jeho prozaická tvorba v časopisech a sbornících, kde Král spolupracoval. Provést výčet jeho básní a statí znamená zachytit vývoj našeho periodického tisku do třicátých let 19. století. Na jeho začátku jsou *Prvotiny pěkných umění* jako příloha Hromádkových *Vídeňských novin* (1813—1817), dále Hýblovy *Rozmanitosti*, významný *Čechoslav* v letech 1820—1826, ale i *Časopis pro katolické duchovenstvo* a slavné *Květy*. Král se zde účastní vedle básnické tvorby statěmi rázu odborného s tematikou opravdu přepestrou. Vedle statí topografického a historického rázu, o nichž bude řeč níže,[36] najdeme pod jeho jménem i přírodopisnou rozpravu o stěhování ptactva[37] a šestidenním soužení obyvatel Lipska během *bitvy národů* roku 1813. Oslavované vítězství nad Napoleonem je tu především utrpením tisíců, které hynou bez jakékoli pomoci.[38]

Samy o sobě tvoří velmi pestrý oddíl i příspěvky zábavného charakteru, od rozsáhlejších povídek po velmi krátké útvary, jejichž obrozenecké názvy musíme teprve rozšifrovat, protože se nekryjí s dnešní terminologií. Název *povídka* užívá Král a jeho druhové pro útvar, který dnes nazýváme anekdotou. Pod názvem *sníženost* předkládá lidové vyprávění, snad zachované v kraji z dob bramborové války roku 1778, o císaři Josefu II. Sedlák přišel do vojenského tábora s cílem vidět mocnáře. Když uplatil neznámého muže nenápadného zevnějšku lahví rosolky a uzenou kýtou za pomoc při splnění přání, omráčil ho dar dvou tolarů a sdělení, že posvačil s císařem. Podobného rázu je *Hrob Diogenův*, *Krejčí a učedlník jeho*, *Souložník*, nebo vtip o tlachavém učiteli *Ztracená sázka*.[39]

Ani výraz pohádka není užíván v dnešním smyslu, kdy se ustálilo pojmenování hádanka. Jejich řešení také Čechoslav vždy v dalším čísle uváděl.

Rozsáhlejší vyprávění Král zpracovává na základě různých cizích předloh. Jejich původ poznáme bez dalšího pátrání. *Panovnost žen* se hlásí do anglického prostředí, *Kazemovy trepky* do Orientu, *Podivné shledání* na francouzské bojiště.[40]

Král si ozkoušel své schopnosti i na poli satiry. Pustil se do kritiky nemorálností mezi lidmi v uzavírání sňatků, které převedl do světa zvířat. Jeho *Liška má si jezevce vzíti za manžela*[41] vyznívá dost rozpačitě. Král se tedy zakladatelem novočeské satiry nestal. Nepovedlo se to zcela *Literaturou krkonošskou* schopnějšímu F. L. Čelakovskému v Čechoslavu roku 1824, ani mladšímu Josefu Jaroslavu Langerovi, protože česká společnost pro její přijímání ještě neuzrála. Při pozorném čtení Literatury krkonošské naopak zjišťujeme, že i Král se stal terčem některých jejích šípů pro nepůvodnost tvorby.

Topograf a historik — vlastenec

Mezi samostatnými knižními pracemi Josefa Mirovíta Krále je na předním místě obvykle uváděn spis *Průvodce po biskupství královéhradeckém aneb Topografické a historické sepsání všech měst, městeček, panství, hradů, klášterů, statků, sídel rytířských,*

vesnic a zbořených hradů, i s památnými událostmi jejich, v témž biskupství se nacházejících. Jeho název ukazuje, že mělo jít o významný ediční počin, kterým by se dostalo východním Čechám důkladného popisu i dějin jednotlivých míst.

Tři poměrně útlé svazečky o 88, 179 a 104 stranách jsou vlastně jen torzem zamýšleného díla. Sestává ze všeobecného úvodu a popisu části tehdejšího Hradeckého kraje, z Jaroměřska, Náchodska a vlastního Hradce Králové. Jde tedy o nepatrný zlomek diecéze, k níž patřilo ještě nepopsané Bydžovsko, Chrudimsko a Čáslavsko. Otázkou pro další pátrání je, proč třetím svazkem tato edice (jednotlivé díly byly vydávány v letech 1825—1827) předčasně končí. Nestačily autorovi síly k uskutečnění záměru, či šlo o obchodní neúspěch akce? Z dříve uvedeného je spíš možno usuzovat na druhý případ. Opatrný *hradecký Veleslavín*, podnikatelsky vypočítavý, odběratelsky nezajištěnou akci po nepříliš úspěšném začátku chladně opustil. Ukázalo se, že k získání dostatečného kádru odběratelů nestačí jen věnování druhého a třetího svazku duchovním hodnostářům a *veškerému velebnému duchovenstvu na vinici Páně pracujícímu*, ale důkladnější opatření, ke kterým se Král uchýlil později, když vydával spis *Jeden ovčinec.*

Nelze se domnívat, že by Král ustoupil od práce sám. Svědčí o tom připravenost, s jakou k dílu přistupoval. Vidíme značný přehled po literatuře, ze které čerpal, i místní znalosti. Autoritami jsou mu především často citovaní barokní historikové v řadě od Balbína přes Pešinu z Čechorodu, Paprockého, Beckovského, Bonaventuru Pittra a další. Vyskytují se i odkazy na starší zdroje, jako Přibíka Pulkavu nebo dokonce i nekatolíky. Používá často *Historický kalendář* Daniela Adama z Veleslavína a historické spisy exulanta Pavla Stránského a polského Jana Dlugosze. Obrací se i k Hájkově kronice, jejíž autoritou v jeho očích neotřásla ani mravenčí a zdrcující kritická práce Gelasia Dobnera, třebas ji zná, podobně jako dílo rychnovského rodáka Františka Martina Pelcla. Postavení katolického kněze mu však brání převzít a vyjádřit obdiv krajanův k husitství. Hradeckým měšťanům vytýká připojení k táborským bratřím, protože prý *k táborům přistoupivše, mnoho zlého páchali.* Má hlavně na mysli to, že *bludem Husovým nakaženi byvše, k okolním klášterům chvátali a je bořili.*[42] Na druhé straně však také nezamlčuje zvěrstva Slezanů za jejich vpádu do východních Čech roku 1421, kdy tito *jazyky jim* (t. j. Čechům) *vyřezávali a jiným ruce a nohy zutínali.*[43] Tvrdý postup husitů proti jaroměřským měšťanům a mnichům roku 1421, když se město po krvavém odražení útoku 13. května vzdalo, vysvětluje nelidským řáděním hejtmana místní posádky Hynka Červenohorského v Krčíně.[44]

Je poučen i dosavadní regionálně historiografickou nebo topografickou produkcí z pera krajského úředníka Karla z Bienenbergu[45] a hradeckého exjezuity Františka Švendy.[46] Pro Náchodsko používá popis panství od vrchnostenského úředníka Davida Nyvelta.[47] K aktivitě vůdce *selského guberna* zachovává velmi odměřený vztah, když hovoří o Rtyni:

Léta 1775 v této vesnici tak nazvaná sedlská neklidnost se zdržovala, jejíž přednostou byl nějaký Nyvlt, který se svými přísedícími listy do všech krajů Království českého vysílaje, lid sedlský proti své vrchnosti vzbuzoval. Tentýž pak do Prahy odeslán a na tři léta do těžkého vězení dán byl, neboť Marie Terezie dne 9. dubna toho roku všem těm neklidným milost udělila.[48]

Zná dokonce trutnovskou kroniku Šimona Hüttela, kterou nazývá jako *Rukopis trutnovský*. Její údaje, zejména pro nejstarší období, kde jsou nespolehlivé, přebírá však opět zcela nekriticky, jako Václava Hájka. Jen ojediněle se vzepře autoritám (Hájek, Beckovský) — v případě existence benediktinského kláštera v Jaroměři,

Průwodce

po

Biſkupſtwj Králowéhradeckém,

aneb

Topoğrafické a hyſtorycké popſánj

wſſech měſt, měſteček, panſtwj, hradů, klášterů, ſtatků, ſýdel rytířſkých, wesnic a zbořených hradů y s památnými wdaloſtmi gegich, w témž biſkupſtwj ſe nacházegjcých.

Od

Jozefa M. Krále,
kněze cýrkewnjho.

Swazek třetj.

W Hradcy Králowé, 1827.
Pjſmem a nákladem Jana H. Poſpjſſila, král. kragſk. y biſkupſk. Impreſſora, a aučinkugjcýho Auda českého národnjho Muzeum.

Titulní list Králova Průvodce po biskupství Královéhradeckém.

který měl údajně vybudovat kníže Jaromír, tvrdí, že *však žádné nepodléhá pochybnosti, že klášter řádu sv. Benedikta v Jaroměři nikdy nebýval.*[49]

Nepovažujme však Královo dílo výlučně za kompilační. Ojediněle se setkáme s odkazy na prameny i archivního charakteru — z *listovny města Jaroměře a Králové Dvoru*, zprostředkované ovšem v edicích Karla z Bienenbergu. Vlastní přínos a přístup k množství materiálu je poměrně malý. Jde především o záznamy nápisů na zvonech a náhrobních kamenech, stavbách a podobně. Pečlivě si všímá jazykové otázky, zejména rozšíření češtiny v jednotlivých oblastech. Poznamenává i typickou východočeskou nářeční zvláštnost ve výslovnosti ‚u' místo ‚v' po samohlásce na konci slova nebo před souhláskou, další odlišnosti však přechází. Pokud se týče odborné úrovně Králova Průvodce, je třeba po pravdě přiznat, že autor je zmáhán množstvím faktografického materiálu, jehož nahromadění je mu cílem a nikoli prostředkem k vytvoření celkového pohledu, případně zhodnocení historických událostí. Do jedné roviny se tu dostávají bez náležitého odlišení seriózní fakta s ústními informacemi z oblasti krajových pověstí.

Přes všechny tyto negativní prvky, dané mimo jiné i rozsahem popisovaného regionu, lze oprávněně želet ztroskotání edice, protože popisem Trutnovska, Vrchlabska a Jilemnicka bychom dostali první systematicky důkladný český obraz Krkonoš a k nim přilehlých oblastí, na které bylo potom nutno ještě dlouho čekat.[50] K tomu ještě z pera autora, který se s krajinou důvěrně seznámil a měl zde možnost čerpat z místních pramenů i archivních fondů panství a far.

Jako regionální historiograf Jilemnicka má Král značnou autoritu rukopisnými pamětnicemi, jež jsou uloženy v okresním archivu Semily. Výsledků Královy práce si vážili i evangeličtí pastoři z Křížlic, kteří se u něj, *slavného to po vlastech spisovatele českého*, setkávali se vzácnou snášenlivostí. Král prý *dějiny panství jilemnického prozkoumal a sepsal* pro potřebu svých nástupců v úřadě i pro další zájemce. S branským katolickým knězem *o věcech těchto i zvěčnělý farář M. M. J. Molnár, tehdáž ještě bohoslovec, mluvil, jemuž práci svou farář Král prý četl.* Evangelický student na prázdninách u otce tedy nalezl množství společných zájmů s J. M. Králem a oba dokázali překlenout náboženské rozdíly.[51]

Vlastenec, Slovan a vychovatel

Šedesátistránkový svazeček s nápisem *Slávové, praotcové Čechů, a bytedlná sídla jejich* můžeme zcela po právu zařadit i do předchozí kapitoly. Nejen snad pro stejný rok vydání s prvním svazkem předchozí práce (1825) a stejnou historickotopografickou disciplínu, zabírající ovšem rozsáhlejší oblast, ale především pro stejnou vnitřní pohnutku, k jejímuž vyjádření bylo tehdy třeba odvahy: produkovat česky psanou vědu a hledat pro ni publikum nejen v zemské metropoli, ale také na venkově.

O zásluze na vzniku tohoto spisku nás autor nenechává na pochybách. Je věnován Josefu Liboslavu Zieglerovi, který své přátele k české tvorbě vybízel, laskavě povzbuzoval, a jak říká literární historik, i zcela donucoval. Část věnování neúnavnému organizátoru literárního života východních Čech, hovořící o osobním vztahu Josefa M. Krále k němu, jsme už četli. Nebylo by však správné, kdybychom pominuli další řádky, kde branský spisovatel seznamuje s příčinami vzniku Slávů, neboť dýchají upřímným vlastenectvím. Jde mu především o to, *abych přemilé vlasti své, kteráž mne na svět vyvedla, vychovala, vyučila, živností opatřila, a ještě posaváde milostivě opatruje a chová, jakožto vděčný syn své dobrotivé matce, nějaké znamení, ne tak odměny, jako raději*

vděčnosti najevo dal. Dále také proto, *abych důvodně starožitnost jazyka slovenského i jazyka národu českého, nám od Slovanů, veleslavných praotců našich, co nejdražší dědictví pozůstaveného, oslavil, a i ty, kteří v lůnu starověké matky Čechie se zrodili, za svůj mateřský jazyk se stydí a jej zlehčují, k lásce svého tak starožitného, slavného, ozdobného, hojného, užitečného a libého jazyka poněkud povzbudil.*[52]

K obsahu knížky lze říci úvodem to, že zde upřímné vlastenectví v souladu s názory autorovy generace splývá se slovanstvím. Tehdy byl ještě pojem Slovan chápán jako označení pro jediný národ a Čechové, Poláci, Rusové či Illyrové (zjednodušeně jižní Slované) jeho jednotlivými *kmeny*. Někteří horlivci pro slovanskou vzájemnost v korespondenci mezi sebou i v ediční praxi usilovali o sjednocení slovanské abecedy, ba dokonce o zavedení jednotného literárního jazyka Slovanů, za cenu zániku *kmenových nářečí*, včetně spisovné češtiny. Tyto otázky Král nerozebírá, i když se s nimi v diskusích jistě setkal.

Jde mu především o to, aby dokázal, že Slované patří mezi staré národy, jejichž pravlastí je Evropa v širokém pásu od Baltického moře přes Zakarpatí do širokých ruských rovin včetně Balkánského poloostrova. Ubírá se cestou, která byla tehdy jedině možná, rozborem informací antických, případně pozdějších spisovatelů. Provádí čtenáře houští jmen a událostí, jejichž interpretace dnešní vědou je leckdy zcela jinačí. Práce ve své době však svůj úkol dostupnými prostředky splnila. Přesvědčila o starobylosti Slovanů, o úspěšném úsilí v zaujetí jejich sídel, upozornila na vyhubení Polabských Slovanů a jejich germanizaci pod záminkou šíření křesťanství.

Připomeňme ještě, že z novějších prací měl Král k ruce pár německých pojednání a českou *Krátkou historii slovanských kmenů* od Václava Hanky, vyšlou roku 1818. Mezi ty nejdůležitější německé patřila stať, otištěná v pražském časopise Hesperus roku 1819, od Johanna Ferdinanda von Schwabenau, *Die ältesten bekannten Slaven und ihre Wohnsitze.* Jan Jakubec ve shodě s Luborem Niederlem velmi přísně Královi upírá autorství a označuje *Slávy* jako necitovaný výtah ze Schwabenaua.[53] Toto tvrzení můžeme přijmout, ale zároveň dodat, že šlo o výtah potřebný, obohacený vlastním přístupem a pojetím. Citované věty z úvodu to zcela nepokrytě ukazují a potvrzuje to i vyjádření Čechoslava z 13. 8. 1825, že jde o *spisek velmi důvodný, na staré řecké, latinské a jiné pozůstalosti se opírající. Díky zaň našemu vlasteneckému spisovateli.*

Královo slovanství se rodilo uvědoměle s jeho vlastenectvím, tak jako u ostatních buditelů jeho generace, a ustálilo se ve formě, jak ji nadšeně hlásal svými verši Ján Kollár. Zcela jistě u něj nelze počítat s jeho politickým rázem, který nabývalo teprve později. Nelze ani zjistit, jak na něj působily události v ruském záboru Polska v letech 1830 až 1831, kdy carská vláda nemilosrdně utopila v krvi povstání bratrského slovanského kmene. Je však jisté, že svému slovanskému cítění dal výraz už v době studií, kdy si pilně začal osvojovat jak ruštinu, tak i polštinu. O Králově zvládnutí těchto jazyků svědčí tvrzení, že již v prvních letech svého kněžského působení mohl vyslechnout ruskou a polskou zpověď a také v nich dát absoluci.[54] Jistěže to však nebylo hlavním cílem Králova studia cizích jazyků. Chtěl především proniknout ke slovanským literaturám. aby je s porozuměním mohl číst, případně z nich i překládat. Dokladem toho je stať z ruských dějin v Zieglerově Dobroslavu, nazvaná *Princ Ivan.*[55]

Vážný zájem o ruské reálie vykazuje i obsáhlá stať, uveřejněná roku 1820 časopisecky pod titulem *Vypsání krajin země ruské.*[56] Po úvodu, zachycujícím historický vývoj státu východních Slovanů, podává geografický obraz země, jejíž vojska nedávno rozdrtila velkého dobyvatele. Všímá si povrchu, půdy i podnebí. Vše podává věcným tónem, aby cenzor nemohl mít námitek a čtenář dostal podněty k přemýšlení. Doba,

kdy ódy na ruského cara jako osvoboditele Slovanů byly projevem legálního c. k. vlastenectví a leccos se pod ním skrylo, se stávala minulostí.

S jistým vnitřním napětím otevíráme Královu řeč k učitelstvu, nesoucí název *Láska k vlasti*. Je to zcela pochopitelné, protože jsme oprávněně zvědavi, co autor pod slovem vlastenectví rozumí. Žádný z pojmů jako tento v poměrně velmi krátké době od počátku obrození do roku 1848 nedoznal tolik proměn. Jeho vývojová linie vede vzhůru od krotkého zemského patriotismu české šlechty, žárlivé na zemská privilegia, postupně odbourávaná josefinským absolutismem. V jejích službách pracovala první generace vědců-badatelů a umožnila svým úsilím linku pozvednout v uvědomělé vlastenectví jazykové, podložené ušlechtilými myšlenkami o slovanské vzájemnosti generace Jungmannovy, Kollárovy a Šafaříkovy.

Formou jde o slabounký osmerkový sešitek s dvaceti sedmi stranami, tištěný už latinkou a novým pravopisem roku 1846 u Jaroslava Pospíšila v Praze, tedy již po autorově smrti. Mladý Pospíšil zřejmě hospodárně využil rukopisu dodaného pro otcův podnik v Hradci Králové.

Po pravdě řečeno, dílko obsahově a myšlenkově do vzrušené doby předbřeznové nezapadá. Jeho vydání je aktem piety k autorovi a vyznívá dosti opatrně i ve srovnání s myšlenkami vrstevníků Královых z dvacátých let. Přes láskyplný až něžný vztah k vlasti, vyjádřený podmanivými řečnickými obraty, konstatujeme jen konzervativní typ zemského vlastenectví, kde není ani slova o závažnosti jazykové jednoty, ač jinde mateřštině složil Král hold: *Vlast je ta krajina a ti lidé, kde zrozeni a pěstováni jsme byli; vlast je ten národ, jenžto jednostejnými s námi zákony se řídí a s námi stejné vládě podléhá... Láska k vlasti jest radost nad blahem a žalost nad neštěstím své vlasti.*

Vlastenectví je mu součástí křesťanské morálky. Mezi jeho nejvýznamnější rysy však počítá prvek stále aktuální, práci pro domovinu: *Pracujeme-li pro vlast, pracujeme pro sebe.* Je mu samozřejmá odpověď na řečnickou otázku, která se staví na odpor vypjatému a sobeckému nacionalismu: *Musíme-li, milujíce vlast svou, jiných národů tupiti a zavrhovati?*

Nejsilněji působí závěr, který je oslavou závažnosti učitelské práce v době, kdy tato byla podceňována společensky i hmotně. Nechme mluvit samotného Krále: *Dobrý vychovatel jest jako druhý stvořitel dítka... Jako umělý řezbář ze hrubého, nejtvrdšího kamene krásný obraz a postavu zdělává rukou svou, tak dobré vychování a vycvičení člověka, původně hrubého, pouze tělesného, od zvířat odděluje. Na dobrém a moudrém vychování mladého pokolení zakládá se štěstí a dokonalost celých národů, celého člověčenstva.* Pro kolik ještě dalších generací pedagogů bude znít stejně naléhavě výzva: *Považujte školní místo za zahradu, kde se pro člověčenstvo nejšlechetnější a nejvznešenější símě, časné i věčné ovoce plodící, zasívá, zalévá a vzdělává. Považujte vždy dítky vám svěřené co strůmky, co květy, co bylinky na půdě vlastenské rostoucí. Učte, cvičte, vzdělávejte a ošlechťujte jich, aby z nich rostla radost a podpora roditelů, aby z nich vyrostli vlasti věrní synové...* Pro tyto myšlenky nalézaly Královy svazečky čestné místo v truhlách učitelských pomocníků, jak o tom svědčí i Raisovi *Zapadlí vlastenci.*

Jestliže v projevu *Láska k vlasti* se Král obrací k učitelům, knížečka *Dokonalý žák* je určena jejich svěřencům.[57] Dokazuje to i podtitul *Dárek pilné mládeži.* Byla zřejmě určena především k rozdávání při hodinách náboženství. Je skutečně historickým dokladem, z jak těžkých počátků vyrůstala česká literatura pro děti. Bez nadsázky řečeno, daleko horších, nežli tvorba pro dospělé.

Drobný formát šestnácterky nám ukazuje, že dnešní zásada — čím menší čtenář, tím větší formát — neplatila vždycky. Králova snaha přiblížit se dětem přes usilovnou

snahu zůstává na povrchu, i když se pokouší využít všech prostředků od nejméně účinného rétorického poučování, proloženého příklady ze života a dějin, modliteb, mravoučných povídek, veršovaných bajek, po zásobu dvou až čtyřveršových *mravných propovídek*.

Ve výčtu předmětů školního vyučování přijímáme se sympatií, že je kladena na první místo výuka mateřštiny jako prostředku k získání všeho dalšího jazykového i jiného vzdělání: *Netupte, nezavrhujte žádnou cizonárodní řeč, ale snažte se nejprve v své vlastní mateřské řeči se zdokonaliti. Pomněte, milí žáčkové, na staré předky naše, na Čechy. Toť byl národ silného těla, čilé povahy ducha a nepokleslé srdnatosti atd. A vy byste tu krásnou, tu libou svých praotců řeč, to předrahé dědictví vám od nich pozůstavené zanedbávati a zavrhovati mohli?*[58]

To jsou věty, které jaksi postrádáme v řeči k učitelstvu, kam se snad nedostaly s ohledem na cenzuru, a kde přímo jiskřivě vyzařuje Královo vlastenectví bez zaujatosti vůči národům jiným. A zde také v plné šíři cítíme význam jeho osobnosti.

U Krále můžeme vystopovat poměrně lehce i snahy působit vychovatelsky na dospělé nejen v užším smyslu, uloženém mu jeho kněžským posláním. Jde o praktické otázky zlepšování výsledků zemědělského hospodaření, ovocnářství a podobně. Dokladem tohoto zájmu je nejen tiskem nevydaná příručka pro rolníky *Polabský hospodář*, o které jsme informováni.[59] Prozrazuje to, což je pro dnešního čtenáře poněkud neobvyklé, část jeho poezie. Čechoslav z roku 1824 přináší poměrně rozsáhlé veršování se základními radami pro ovocnáře: *Ponaučení, jak se mladí štěpové sázeti a ošetřovati mají.*[60] Pokrčíme rameny nad tímto námětem pro báseň, která nás sice přesvědčí o odborných znalostech a ovocnářské průpravě autora, ale jako poezie příliš nenadchne.

Zároveň se nám však dostává vysvětlení, že příležitostná báseň *Žalozpěv na smrt Jana Nep. Sedláčka z Harkenfeldu*[61] není jen veršováním na Pospíšilovu objednávku. J. N. Sedláček, jeden ze skupiny tehdy významných třebechovických rodáků, si vysloužil šlechtický titul ve službách na císařských statcích v Brně a okolí. Královi imponoval zajisté jako člen Učené společnosti o zvelebení rolnictví, přírody a vlastenské země (byl v ní i Králův přítel Pešina) a předseda Brněnské pomologické jednoty. Dostává se nám tedy další pohled do zájmové sféry branského literáta, nikoli nevýznamné pro něho i pro širší okolí, kam sahal jeho vliv.

Ve službách církve

Nejrozsáhlejší vydanou Královou prací je dílo *Jeden ovčinec a jeden pastýř*, které vyšlo ve čtyřech svazcích v letech 1829—1831.[62] Jde o spis, kde autor splácí daň své příslušnosti ke katolickému kléru. Dal tu své pero do služeb těch církevních a státních míst, která s velkou nelibostí nesla myšlenkový pohyb mezi lidovými vrstvami, projevující se značným počtem přestupů obyvatelstva k protestantismu, ve východních Čechách dokonce lidovým hloubalstvím s odporem k jakékoli církevní organizaci a autoritě, jež v této době vyznívalo v tzv. náboženském sektářství.[63]

Na více než 1600 stranách přesvědčuje autor o správnosti učení římské církve a o škodlivosti reformace, která jednotu všeobecné apoštolské církve porušila. Jako hlavní příčinu vystoupení reformátorů naivně předkládá jejich nedostatečnou informovanost o učení církve. Pozornost si však tato práce zaslouží i nyní z několika důvodů. Předně jde opět o česky psanou vědu. Nazíráno prizmatem doby — teologie byla dosti vysoko v žebříčku vědních disciplín. Dále je v práci pozoruhodný její tón. Klidný a mírný, i když neníní ustupovat. *Závírka* díla jakoby dýchala myšlenkami

hradeckého osvícenského biskupa Jana Leopolda Haye, s nimiž vystoupil jako jeden z mála příslušníků církevní hierarchie na podporu Josefova tolerančního patentu roku 1781 v cirkuláři všemu duchovenstvu své diecéze.[64] Kladný postoj k němu vyžadoval ještě po téměř padesátce let jisté odvahy.

Každý článek církevního učení podepírá Král nejprve autoritou Písma, pak církevních otců, ale i dalších teologů. Nakonec se vždy snaží pro jeho podporu najít i stanoviska vůdčích protestantských představitelů, jako Luthera, Melanchtona, Kalvína a podobně. Dokazuje to Královu vysokou odbornou připravenost, k níž přispěla i bohatá farní knihovna v Horní Branné.

Jako dobře prodejné zboží se ukázala další kniha Králova, kterou mohl Pospíšil vytisknout ve dvou vydáních; poprvé v Hradci Králové roku 1826, podruhé v Praze o deset let později. Titul *Rozmlouvání s Bohem, aneb modlitby křesťanky katolické* ukazuje, že je určen ženám.

Mezi náboženské práce formálně zařadíme i knížku z roku 1825, nesoucí název *Vypsání života svatých dvou bratří, biskupů a apoštolů Crhy a Strachoty*, která je pouze zčásti historickou biografií slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje. Obsahuje též českou pobožnost, hodinky a chvalozpěv i s notovým záznamem k poctě moravských zemských patronů. Dílo vzniklo na objednávku moravských přátel v čele s kanovníkem Pešinou.[65] Pro nás je zajímavá především jeho úvodní část. Na 34 stranách Král shrnuje sumu tehdejších faktografických znalostí o bratřích, době a zemích, ve kterých působili. Vše ukazuje závislost na latinské legendistické literatuře, středověkých kronikářích i pozdějších autorech, včetně tradovaných nepřesností a omylů. Jde však o česky psaný pokus zachycení prvních etap vývoje našich národních organismů se všemi jeho riziky, ale i jedním mimořádným kladem. Spolu s dalšími díly národního obrození pomáhal vytvářet postupně program českého slovanství v jeho vývojové lince. Chápejme tedy Královu knížku jako dokument tohoto úsilí.

Král pro církev pracoval nejen jako literát, ale především jako přesvědčený člen kléru svou praktickou činností. Jako kaplan a později farář vykonával svůj kněžský úřad s pečlivostí. Branský farní úřad byl i v jeho době přísnou duchovní vrchností též pro místní nekatolíky. Ti docházeli většinou za pastorem Molnárem do Křížlic nebo do poměrně vzdáleného Libštátu, ke katolické faře byli však vázáni různými povinnostmi. Stálý styk s těmito lidmi i povahové vlastnosti Josefa Mirovíta byly jistě hlavními příčinami toho, že byl knězem tolerantním, snášenlivým. Láska k vlasti a k jejímu lidu patřila, jak jsme vyčetli z jeho literárních projevů, mezi hlavní články křesťanské morálky, uváděné v praktickou činnost. Za vše můžeme uvést případ pochopení, přátelských styků a snad i nezištné pomoci, kterou prokazoval rodákovi z podkrkonošského Jestřabí, evangelíku Janu Kadavému (1810 až 1883), jehož záslužnou buditelskou činnost v oblasti pedagogiky, literatury i hudby vysoce oceňují na Slovensku.[66] Kadavého zastávky v Branné při cestách ze sejfské školy do Jestřabí sehrály své při formování jeho osobnosti a životních osudů. Asi těžko stanovíme, kdo měl významnější podíl na odvážném rozhodnutí mladého horáka, které ho vedlo až do Pešti za Jánem Kollárem a nakonec k celoživotní oddané službě bratrskému slovenskému lidu: křížlický pastor Molnár, či branský farář Král? Jistě každý z nich svým dílem a záslužně.[67]

Závěrem budiž dovolena úvaha o Králově místě v řadách katolického kléru, už v době jeho života názorově diferencovaného. Král nepatřil rozhodně mezi bouřliváky typu poličského Drašara-Michla. Konečně, bylo jich dost i mezi příslušníky kněžského stavu, nevyjímaje blízké podhůří Krkonoš. Za všechny stačí uvést kaplany Jana

Tobiáška z Jičína, Josefa Kordinu z Nové Paky a Antonína Hrubého z Pecky. Jejich podpisy nalézáme roku 1848 na prohlášení se svobodomyslnými požadavky, kterých bylo daleko více jen vysloveno než napsáno.[68] Nemůžeme ho ztotožnit ani s generačně bližším vysloužilým miletínským farářem Janem Arnoldem či jičínským katechetou Janem Sidonem, který nebojácně řečnil na vídeňském sněmu ve prospěch lidu a konstituce. Asi by však prověrkou revolučního kvasu prošel líp během bouřlivého *jara národů*, než opatrný až bázlivý děkan z Pecky Vendelín Dušek, který v době vyhlášení konstituce dal odstranit z kostelní věže červenobílý prapor. A to v Praze koketoval s proudem pokroku i jeho metropolita.[69]

Na osudech mnoha kněží je možno pozorovat, že vysoká místa katolické církve ve shodě se státním aparátem v době předbřeznové i za Bachova absolutismu vládla ve spolupráci s patronátní světskou vrchností širokým rejstříkem prostředků, jak usměrňovat nežádoucí veřejně politickou a národně buditelskou aktivitu jednotlivců, přerostla-li únosné hranice. Nešlo tu přitom jen o represivní prostředky. Obvykle se uvádějí v podobě trestů zastavení postupu, překládáním, izolací nebo v krajním případě vyloučením z církve. Často se přehlíží i druhá cesta, jak zapálené mladé bouřliváky s touhou po činorodé aktivitě ve prospěch lidu *přivést k rozumu:* mladý pracovitý kněz byl pověřen správou církevního úřadu, bohaté fary nebo děkanství, které dokázaly strávit podstatnou část jeho energie, případně uspokojit osobní ctižádost a prestiž. Z pokrokových literátů a osvětových činitelů se postupně většinou stávali konzervativní správci zámožných farních hospodářství, zaměstnaní spoustou každodenních úkolů a starostí.

Duchovní vrchnost potom velkoryse přehlížela i leckterý přestupek z politického hlediska naprosto neškodný, jak známe z životopisu Antonína Marka. Navzdory ustanovení o celibátu žil celkem v pohodě v intimně citovém vztahu se svou farní hospodyní, dcerou sedláka v Pařezské Lhotě Novotnou. Ziegler po přeložení do Chrudimi se vyčerpával spory s městem. Nadšený bojovník za slovanskou myšlenku Vetešník byl *uklidněn* místem děkana v Sobotce a došel ke konzervativním soudům o *nerozumu* zněmčelých a zfrančilých liberalistů v Polsku 1830 až 1831, jednajících na návod Anglie proti carskému Rusku.[70]

A Král? Staral se o kostel, farní budovu, dvě farní zahrady, aby branští sousedé dle smlouvy nejen obdělali farní pozemky, ale také navezli na zimu dostatečnou zásobu bukového dřeva z hraběcích lesů, jak měli ve smlouvě. Úspěch v teologické literatuře po vydání *Ovčince*, který částečně zajistila skoupením části nákladu konzistoř, ho zvolna převedl jen na toto pole činnosti.

Neuspokojené literární ambice ho vedou ještě intenzívněji k pěstování bohatého společenského života, kde má významné místo i hudba. Kvalitní muzikální vystoupení se odbývala především na branském kůru, ale nejen na něm. A to při aktivním spoluzasahování Králově. Inventář kůru nám dovoluje dosti přesnou představu. Především tu šlo o bohaté zastoupení dechové harmonie. Zaznívaly zde slavnostní intrády v podání dvou trubek, trií lesních rohů a pozounů a dvou tub, barevně doplněné měkkým zvukem flétny, dvou klarinetů a fagotu. Krom varhan a smyčců nechybělo ani čtvero tympánů. Hudba zde zněla nejen k slávě boží, ale pro radost dobrých Královych přátel a branských sousedů.[71]

Královy bezkonfliktní postoje vůči vrchnosti církevní i světské jsou shodné s celou řadou jeho vrstevníků, kde vývoj probíhal podobným způsobem. Nebyl revolucionářem ani velkým reformistou. Představuje však životný typ, kterému náleží místo v historii národního obrození.

Poznámky

[1] Z novějších prací o kulturním významu českého národního obrození připomeňme alespoň tyto: Pražák, Albert: *České obrození*. Praha 1948; Kutnar, František: *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu*. Praha 1948; Novotný, Jan: *Příspěvek k otázce úlohy některých lidových buditelů v počátcích českého národního obrození*. ČsČH, 2, 1954, s. 600—629; týž: *Matěj Václav Kramerius*. Praha 1973; týž: *K některým problémům slovanské myšlenky v českém národním hnutí v době předbřeznové*. HČ, *8*, 1960, s. 265—290; Kočí, Josef: *Naše národní obrození*. Praha 1960; týž: *České národní obrození*. Praha 1978.

[2] J. M. Královi věnovali pozornost především tito autoři: Michl, J. V. J.: *Ouplný literaturní létopis čili Obraz slovesnosti Slovanův nářečí českého v Čechách, na Moravě, v Uhřích* etc. *od léta 1825 až do léta 1837*. Praha 1839, s. 295; Petera, František: *Hrana z Krkonošů*. Časopis pro katolické duchovenstvo, *14*, 1841, s. 163 an.; Janda, Josef: *Josef Mirovít Král*. Beseda *6*, 1949, s. 78; Jirásko, František: *K prodeji Pospíšilových knih v Podkrkonoší*. In: Acta musei Reginaehradecensis. Serie B. Scientiae sociales. Sv. 16, 1983 (1984), s. 45—48.

[3] Vladyka, Josef: *Jeden ze starých nakladatelů podnikatelů*. Kytice, *1*, 1945—1946, s. 135—138.

[4] Schmid, Ludwig: *Statistisch-topografische Beschreibung Domaine Starkenbach*. Praha 1879, s. 29.

[5] *Heimatkunde des Hohenelber Bezirkes*. Vrchlabí 1907—1915, s. 296—297; Schmid, Ludvík: *Horní Branná*. Horní Branná 1980, s. 48.

[6] Petera, F.: *Hrana z Krkonošů*, s. 163; Michl, J. V. J.: *Ouplný literaturní létopis*, s. 295; SOA Zámrsk, Sb. matrik, sign. 120—6, pag. 7; za ověření jsem zavázán V. Kalábovi.

[7] Za laskavou rešerši děkuji dr. J. Růžičkovi, CSc., a dr. M. Skřivánkovi z okresního archivu Svitavy.

[8] Petera, F.: *Hrana z Krkonošů*, s. 163.

[9] Tamtéž.

[10] *Rozmanitosti*. 3. díl. Praha 1818, s. 79—83.

[11] Schmid, Ludvík: *Negociant F. A. Střížek z Horní Branné*. Krkonoše, *13*, 1979, č. 4, s. 21.

[12] Schmid, Ludvík: *Horní Branná*, s. 26, 32—33.

[13] Janda, Josef: *Plebánie v Horní Branné*. Krkonoše, *1*, 1937—1938, s. 93.

[14] Týž: *Josef Mirovít Král*. Beseda, *6*, 1949, s. 78.

[14a] Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, písemná pozůstalost V. M. Pešiny.

[15] Rybička, Antonín: *Přední křisitelé národa českého*. Díl 1. Praha 1883, s. 194.

[16] Johanides, Josef: *František Vladislav Hek*. Praha 1976, s. 278.

[17] Plch, Jaromír: *Souhvězdí domova*. Liberec 1960, s. 55.

[18] Týž: *Antonín Marek*. Praha 1974, s. 84.

[19] Jirásko, František: *Krkonoše a paní Dobromila*. Krkonoše *18*, 1985, č. 5, s. 24—25.

[20] Michl, J. V.: *Ouplný literaturní létopis*, s. 295.

[21] Petera, F.: *Hrana z Krkonošů*, s. 165.

[22] Horské prameny, *1*, 1938, s. 127—128.

[23] Johanides, J.: *František Ladislav Hek*, s. 559.

[24] Král, J. M.: *Chvalozpěv při udělování čestného zlatého peníze menšího Petru Frankovi*. Brno 1821; týž: *Citové k prvotinám kněžským Aloisia Ladislava Janaty, projevené téhož přáteli v Jilemnici 1834*. Praha 1834.

[25] *Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*. Praha 1968, s. 145.

[26] Bass, Eduard: *Čtení o roce osmačtyřicátém*. Praha 1963, s. 377 an.

[27] Janda, Josef: *Pamětní kniha katolické církve v Horní Branné*. Děkanský úřad Jilemnice, strojopis, s. 48.

[28] Petera, F.: *Hrana z Krkonošů*, s. 163.

[29] Janda, J.: *Pamětní kniha*, s. 48.

[30] Květy, *8*, 1841, s. 64.

[31] Král, J. M.: *Dokonalý žák*. Hradec Králové 1827.

[32] Čechoslav, 1820, s. 289—290, 1825, s. 449—450.

[33] Čechoslav, 1825, s. 321—322.

[34] Čechoslav, 1825, s. 55.

[35] Čechoslav, 1823, s. 224.

[36] Král, J. M.: *Vypsání krajin země ruské*. Čechoslav, 1820.

[37] Týž: *Putování neboli tažení ptactva*. Čechoslav, 1820, s. 287.

[38] Čechoslav, 1820, s. 243.

[39] Čechoslav, 1825, s. 102.

[40] Čechoslav, 1825, s. 111—112.

[41] Čechoslav, 1820, s. 305—306.

[42] Král, J. M.: *Průvodce po biskupství královéhradeckém*. Díl 1. Hradec Králové 1825, s. 31.

[43] Týž: *Průvodce po biskupství královéhradeckém*. Díl 3. Hradec Králové 1827, s. 62.

[44] Týž: *Průvodce po biskupství královéhradeckém*. Díl 2. Hradec Králové 1826, s. 15.

[45] Bienenberg, C. J.: *Geschichte der Stadt Königingrätz*. 2 sv., Praha 1780.

[46] Švenda, František: *První zlatý a stříbrný obraz města Králové Hradce nad Labem*. Hradec Králové 1799; *Druhý železný obraz města Králové Hradce nad Labem*. Hradec Králové 1880—1804; *Třetí měděný obraz historie království Českého a paměti města Králové Hradce nad Labem*. Hradec Králové 1807—1812; *Čtvrtý hliněný obraz historie království Českého a paměti města Králové Hradce nad Labem*. Hradec Králové 1813—1817.

[47] Králem nepřesně citovaná německá práce.

[48] Král, J. M.: *Průvodce*, 3. díl, s. 70.

[49] Týž: *Průvodce*, 2. díl, s. 7.

[50] V této souvislosti je třeba zdůraznit, oč lepší podmínky svého odbytu měly východočeské topograficko-historické práce v němčině, jako již zmíněného Bienenberga, J. K. E. Hosera, F. Fusse, J. Lamba. Viz též Jirásko, František: *Nad nenapsaným krkonošským průvodcem*. Krkonoše, *22*, 1989, č. 10, s. 28—29.

[51] Kutlík, Bohdan: *Zrcadlo křížlické*. Praha 1881, s. 1.

[52] Král, J. M.: *Slávové, praotcové Čechů, a bytedlná sídla jejich*. Hradec Králové 1825.

[53] Jakubec, Jan: *Dějiny literatury české*. Sv. 2. Praha 1934, s. 272 a 498.

[54] Michl, J. V.: *Ouplný literaturní místopis*, s. 295.

[55] Dobroslav, *1*, 1821, s. 128—137.

[56] Čechoslav, 1820, s. 207 an.

[57] Král, J. M.: *Dokonalý žák, aneb jak by žák v domácnosti, ve škole, v domě Božím a při vyražení chovati se měl*. Hradec Králové 1827.

[58] Tamtéž, s. 35—36.

[59] Michl, J. V.: *cit. dílo*, s. 295.

[60] Přetištěno v časopisu Horské prameny, *1*, 1937—1938, s. 125—127.

[61] Vyšlo v Hradci Králové 1827.

[62] Král, J. M.: *Jeden ovčinec a jeden pastýř, to jest Římská, neomylná, stále trvající, viditelná, jedna, katolická, svatá apoštolská církev Kristova*. Hradec Králové 1829—1831.

[63] Adámek, K. V.: *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v 18. a 19. věku*. Díl 1—2. Praha 1912, 1922; Rezek, A. — Šimák, J. V.: *Listář k dějinám náboženských blouznivců českých v století 18. a 19*. Díl 1—2. Praha 1927, 1934.

[64] *Obrození národa*. Praha 1979, s. 37.

[65] Petera, F.: *Hrana z Krkonošů*, s. 165.

[66] Banáry, Boris: *Ján Kadavý*. Martin 1982, s. 1—7.

[67] Je obdivuhodné, že Kadavý, ač rodem Čech, pochopil a podporoval snahy Štúrovy školy o kodifikaci jednotné spisovné slovenštiny, zatímco i po roce 1843 část Slováků v čele s Kollárem trvala na udržení jazykové jednoty s Čechy. Dokazuje to složitost vývoje při formování našich novodobých národních celků.

[68] Janů, Otakar: *Rok 1848 v Podkrkonoší*. Turnov 1948, s. 58—59.

[69] Tamtéž, s. 56.

[70] Plch, Jaromír: *Souhvězdí domova*, s. 54, 80.

[71] Jirásko, František: *Kdo je autorem písně Tam na horách*. Krkonoše, *21*, 1988, č. 2, s. 16—17.

Báňské podnikání Liebiegů na Semilsku a Železnobrodsku

Jan Šťovíček

Liberecký velkopodnikatel Johann Liebieg výrazně ovlivnil vývoj liberecké průmyslové oblasti v údobí průmyslové revoluce. Byl největším textilním podnikatelem v celé oblasti, v níž ostatně textilní průmysl dominoval a vtiskl jí charakter. Jeho moc a bohatství pramenily z výnosu řady podniků, které vlastnila jeho firma Johann Liebieg & Co., založená v roce 1828. Její základ tvořila velká vlnařská továrna v Liberci (dnešní Textilana, státní podnik, závod 01), která náležela mezi největší textilní závody v rakousko-uherské monarchii. Mimo to mu příslušely mladší bavlnářské továrny ve Svárově a v Železném Brodě a celá řada dalších podniků nejrůznějšího charakteru. Johann Liebieg se totiž neomezoval jen na textil a Liberecko, i když se o ně opíral.[1] Jeho zájmy se týkaly nejrůznějších oblastí hospodářského i politického života. Johann Liebieg se stal také hlavním iniciátorem připojení Liberce a jeho průmyslové oblasti na železniční síť rakouské monarchie i sousedních německých zemí, která umožnila nejen rychlé spojení se světem, ale hlavně usnadnila a zlevnila dopravu vyrobeného zboží a přísun surovin. Podařilo se to realizovat v letech 1854 až 1859 výstavbou Žitavsko-liberecké a Liberecko-pardubické dráhy, které na sebe v Liberci navazovaly. Liberecko-pardubická dráha, která nejkratší cestou spojila Liberec s Vídní, byla přitom Liebiegovou zásluhou i postavena, neboť se stal jejím hlavním stavebníkem.[2]

Johann Liebieg se při stavbě Liberecko-pardubické dráhy spojil se dvěma předními železničními podnikateli v Českých zemích — Vojtěchem Lannou a Albertem Kleinem, zástupcem firmy bratří Kleinů. V prosinci 1854 vytvořili podnikatelské konsorcium, které v únoru 1855 získalo od vlády předběžnou koncesi. Ta v červnu 1856 byla změněna na definitivní koncesi, konsorcium rozšířeno o další členy a přeměněno na akciovou společnost c. k. priv. Jihoseveroněmecká spojovací dráha. Výstavba dráhy proběhla poměrně rychle, přestože z většiny procházela členitým hornatým terénem. Celá dráha byla zprovozněna v květnu 1859 a o něco později, v prosinci 1859, byla otevřena i navazující Žitavsko-liberecká dráha.

Realizaci trati Liberecko-pardubické dráhy předcházely rozsáhlé prospektorské práce, na nichž se podílela řada geologů i dalších přírodovědců, jimž se zde naskytla jedinečná možnost hlubšího přírodovědného výzkumu málo prozkoumaného podhůří. Zkoumané území bylo dost velké, neboť trasa trati měla řadu variant. Vyjasnila se

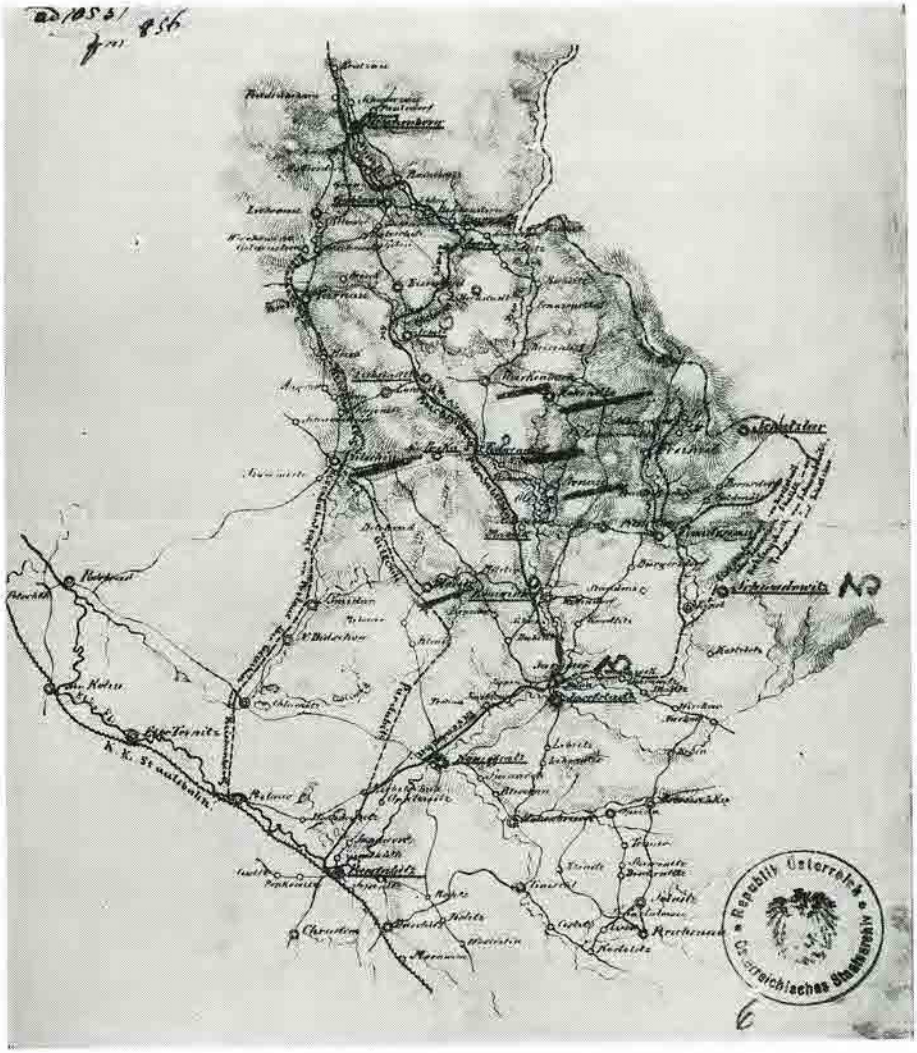

Mapa proponované trasy Liberecko-pardubické spojovací dráhy z roku 1856. Fotoarchiv NTM Praha, č. 21.781.

až v létě 1856, kdy byl její průběh přesně stanoven, aby se mohlo začít — a také začalo — se stavbou.

Prospekční práce na Liberecko-pardubické dráze spojily zřetel vědecký — přírodovědecký výzkum oblasti a obohacení vědeckých poznatků v oboru geologie, paleontologie, mineralogie a podobně — se zřetelem praktickým — využitím nalezených

surovin v průmyslu a se zajištěním nových zdrojů obživy lidu.[3] Hlavním cílem se tu stalo nalezení uhlí, které potřeboval zdejší rozvíjející se průmysl a které převažující permokarbonské vrstvy nevylučovaly. Výzkum byl realizován s podporou Obchodní a živnostenské komory v Liberci, která vznikla v roce 1851 z podnětu Johanna Liebiega i dalších průmyslníků.[4] Liebieg také do značné míry určoval její politiku jako její první prezident (1851—1856) a člen správní rady.[5] O podporu výzkumu se sám také přičinil, neboť byl na něm hospodářsky zainteresován.

Liberecko-pardubická dráha měla do Liberce a jeho přilehlé oblasti levně dopravit potřebné uhlí.[6] Zdejší podnikatelé se v době její výstavby orientovali především na kamenné uhlí ze žacléřsko-svatoňovického revíru, který se nacházel nejblíže. Pro toto uhlí rozvinuli patřičnou agitaci i na stránkách libereckého tisku a snažili se, aby výstavba dráhy byla realizována co nejdříve.[7] Aby sem toto uhlí mělo co nejkratší a nejvýhodnější cestu, byla v letech 1858 až 1859 vybudována odbočka z hlavní trati přímo do revíru, a to z Josefova do Svatoňovic. Podnikatelské konsorcium Klein — Lanna — Liebieg mělo na tomto uhlí rovněž zájem, ale interesovalo se též o nerostné suroviny, které by se mohly nalézt v oblasti dráhy při prospekčních a stavebních pracích. Jejich zájmy sahaly až do krkonošského podhůří. Pro jeho region vytvořili vlastní těžařskou společnost, kterou pojmenovali *Krkonošskou horní těžařskou společností* (Riesengebirg-Bergbaugesellschaft, Bergbaugesellschaft in Riesengebirge).[8]

Společnost A. Klein — V. Lanna — J. Liebieg prováděla rozsáhlý geologický výzkum nejen v oblasti proponované Liberecko-pardubické dráhy, ale i v širší přilehlé oblasti severovýchodních Čech, a to ve všech základních geologických útvarech — v karbonském, permském i křídovém. Výzkum se přitom koncentroval na ekonomicky nejefektivnější pásmo permokarbonu.[9] V tomto záběru ležela rovněž zmíněná žacléřsko-svatoňovická pánev, ale dolová pole tam byla již v podstatě rozdělena. Podstatnou část drželi dva těžaři — na Žacléřsku Adolf baron ze Silbersteinu a na Svatoňovicku knížata Schaumburg-Lippé. O malý zbytek se dělilo několik menších těžařů. Liebiegovi a jeho společníkům se podařilo sice též proniknout do této pánve, kde u Žacléře asi kolem roku 1858 získali menší dolové pole (8 dolových měr), ale to bylo vše. Dolování se jim zde nevyplácelo, takže jej za čas — asi kolem roku 1870 — zanechali.[10] Mimo to se Kleinové a Lanna — od roku 1856 i Liebieg — pokoušeli již předtím od roku 1851 dobývat uhlí v jižních výběžcích této pánve kolem Hronova, kde navazovali na starší kutání proslulého hronovského faráře P. Josefa Regnera Havlovického a jeho bratra Vincence Regnera. Zůstalo však prakticky jen při kutání, neboť uhlí se nalezlo málo a těžba se nevyplácela. Ještě koncem 50. let bylo zastaveno.[11] Pokračovalo se však dále u Zbečníka, ale ne příliš dlouho, neboť někdy na přelomu 60. a 70. let 19. století i zde byla těžba ukončena. Paralelně Liebieg se svými společníky nechal po roce 1856 kutat uhlí ještě dále na několika lokalitách ve směru na Radvanice. Výsledky rovněž nebyly valné a většina otvírek byla po roce 1860 opuštěna. Udržely se jen dolové míry u Bernartic, ale i tu na přelomu 60. a 70. let 19. století bylo dolování zastaveno a dále se již nepokračovalo.[12]

J. Liebieg spolu s V. Lannou a A. Kleinem se však zajímali též o nerostné suroviny, především ovšem též o uhlí, které by se našly při stavbě Liberecko-pardubické dráhy. Odkrývka některých ložisek byla uskutečněna i na Semilsku, a to zejména kolem Libštátu, kde se v letech 1856 a 1857 objevily bituminózní břidlice, kyzy a nepatrné množství nekvalitního uhlí ve vrstvách, jež byly vlastně excentrickými výčnělky žacléřsko-svatoňovické pánve, která sama byla výběžkem rozsáhlé dolnoslezské pánve.[13]

Uhlí kolem Libštátu a dále na území mezi Semily a Lomnicí nad Popelkou bylo rozptýleno po několika nepatrných ložiskách, která doprovázela vrstvy s bituminozními břidlicemi, o něž se zajímali místní rolníci ještě dříve, nežli se začalo s výstavbou dráhy. Rolníci tyto břidlice z povrchových zdrojů lámali a poté pálili na popel, který sloužil jako dobré hnojivo na jejich nepříliš úrodná pole. Spolu s tím takto bývaly někde zužitkovány i je doprovázející uhelné proplásty s malým množstvím velice nekvalitního uhlí, blížící se uhelným lupkům.[14]

Uhelné vrstvy v oblasti mezi Libštátem, Lomnicí nad Popelkou a Semily vybíhaly až ke Kozákovu, na jehož jihovýchodním úpatí u Tatobit byly také patrně nejdříve nalezeny.[15] Na tuto lokalitu se těžařská společnost A. Klein — V. Lanna — J. Liebieg zaměřila už v roce 1855. Povolala sem vynikajícího báňského odborníka Jana Váňu, ředitele dolů Kladenského kamenouhelného těžařstva (od roku 1857 Pražské železářské společnosti) na Kladně, jehož hlavními podílníky přitom byli právě Kleinové a V. Lanna.[16] Kutání začalo na podzim 1855. Dne 27. září 1855 horní hejtmanství v Kutné Hoře udělilo Janu Váňovi v zastoupení společnosti Klein — Lanna — Liebieg roční kutací povolení pro pozemek U Lhoty (kat. č. 1157) v obci Tatobity, který náležel rolníku Janu Kamzlíkovi. Krátce na to, 8. října 1855, již Hermann Zimmer, kterého Váňa pověřil prováděním kutání, oznámil otvírku výhradního kutiště. 19. října 1855 bylo J. Váňovi vydáno kutnohorským horním hejtmanstvím kutací povolení na další pozemky v Tatobitech — parcely kat. č. 935 a 1235. Naděje vkládané do kutišť se ovšem ukázaly jako značně nadnesené, neboť se zde uhlí prakticky nenašlo — nepatrné množství, které tu bylo, se k hornické činnosti vůbec nehodilo. V červnu 1856 se na zmíněných kutištích přestalo pracovat, příslušná znamení byla odstraněna a kutiště zanikla.[17] Neúspěch kutání u Tatobit Liebiega a jeho společníky ovšem neodradil od toho, aby v hledání uhlí ve zdejší krajině nepokračovali. Protože zkušený Jan Váňa od vedení kutacích prací, jejichž pokračování nedoporučoval vzhledem ke geologickým poměrům, které nedávaly naději v hospodářský efekt, upustil, pokusili se zmínění těžaři hledat uhlí na jiných místech v okolí. K vedení kutacích prací sem povolali Adolfa Pelikána z Trutnova.

Dne 17. května 1856 udělilo horní hejtmanství v Kutné Hoře roční kutací povolení Adolfu Pelikánovi, aby v zastoupení těžařské společnosti Klein — Lanna — Liebieg mohl svobodně kutat na celém katastru obcí Žernov a Žlábek.[18] Tyto dvě vesnice ležely nedaleko zmíněných Tatobit, a to Žernov jižně a Žlábek východně. Adolf Pelikán byl s báňským podnikáním dobře obeznámen. Pracoval v hornictví již předtím a ve službách bratří Kleinů a V. Lanny — od roku 1856 i J. Liebiega — působil jako horní správce jejich dolů na Hronovsku, Radvanicku a Žacléřsku, kde také prováděl otvírky nových ložisek.[19] Jeho zkušenosti měly rovněž zaručit optimální průběh kutacích prací. Pelikán, kterého společnost Klein — Lanna — Liebieg pověřila i otvírkou blízkých železorudných dolů u Vrátu, se svým zaměstnavatelům chtěl co nejvíce zavděčit. Uhlí se zde snažil hledat co nejdéle a v naději v úspěch si dal několikrát prodloužit kutací povolení, které si takto udržel v platnosti až do 17. května 1860. Ve Žlábku a v Žernově kutal na několika místech, zvláště na parcele č. 1254 v Žernově, kde výhradní kutiště ohlásil úřadům k 1. prosinci 1858. Přes všechno úsilí se na těchto kutištích uhlí prakticky nenalezlo, až opět na nepatrné proplásty s uhelným lupkem. V roce 1860 Pelikán již kutací povolení neobnovoval a kutání definitivně zastavil.[20]

Na jaře 1856 se při stavebních pracích pro Liberecko-pardubickou dráhu podařilo odkrýt četné vrstvy s bituminózními břidlicemi a uhelnými lupky u Košťálova a Libštátu. Těžařská společnost Klein — Lanna — Liebieg je chtěla hospodářsky využít

a nalézt ještě příhodnější a vydatnější ložiska, pokud možno i s uhlím. Získala pro svůj plán ještě Jana Váňu, který v jejím zastoupení 20. dubna 1856 obdržel od horního hejtmanství v Kutné Hoře kutací povolení pro celý katastr obce Košťálova, jež platilo na jeden rok. Jan Váňa zakrátko, jak bylo poznamenáno u Tatobit, kutání v zdejším regionu zanechal. Jeho pokračovatelem se stal zmíněný horní správce Adolf Pelikán. Ten se též ujal řízení kutacích prací v Košťálově a brzy je rozšířil i na katastr sousedního Libštátu. Potřebné kutací povolení pro Libštát získal od kutnohorského horního hejtmanství 1. července 1856 (s roční platností). Kutání u Košťálova a Libštátu se zpočátku zaměřilo na uhlí, které bylo hledáno například na pozemku kat. č. 952 v Košťálově, kde otvírka výhradního kutiště byla prohlášena dne 23. července 1858, a dále v roce 1858 na pozemcích kat. č. 493 a 758 v Libštátě. V roce 1859 se ještě kutalo také na pozemku Františka Devátého (kat. č. 1125) v Košťálově, kde otvírka kutiště byla ohlášena k 29. březnu 1859. Očekávané výsledky se zde nedostavily, takže v létě 1859 nechal A. Pelikán zastavit kutání uhlí v Libštátě a následujícího roku i v Košťálově. Relikty kutání v terénu byly podle platných předpisů zarovnány.[21] V Košťálově a v Libštátu tím ovšem hornické práce neustaly, neboť interes těžařské společnosti A. Klein — V. Lanna — J. Liebieg se přesunul na bituminózní břidlice, jejichž ložiska se stala předmětem exploatace.

Bituminózní břidlice, jak bylo konstatováno, byly na Semilsku známy již před stavbou Liberecko-pardubické dráhy. Místními rolníky byly využívány však jen málo,

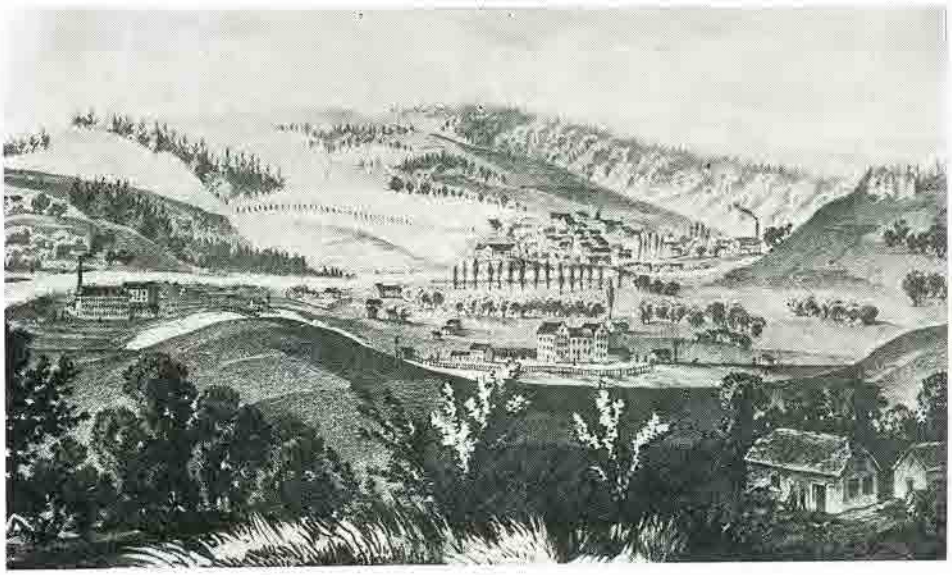

Pohled na Semily v publikaci Die malerischen Ansichten der k. k. privil. Süd-Norddeutschen Verbindungsbahn von Reichenberg bis Pardubitz. V popředí patrová budova nádraží, vlevo přádelna firmy F. Schmitt v Řekách, uprostřed město se zámkem, vpravo Schmittova tiskárna kartounů. Mědirytina.

a to pouze z povrchových zdrojů či z nepříliš hlubokých odkrývek. K jejich širšímu hospodářskému využití došlo právě až v souvislosti s budováním zmíněné dráhy. Tehdy v okolí Libštátu a na sousedním Železnobrodsku byla nalezena četná ložiska břidlic — vedle bituminózních byly to ovšem i břidlice krystalické (pokrývačské) a břidlice kyzové. Ty se přímo nabízely, aby byly hospodářsky využívány. Upozorňovali na to nejen odborníci z řad geologů, národohospodářů a podobně, ale i četné popularizační články v tisku.[22] Společnost A. Klein — V. Lanna — J. Liebieg nechala provést proto jejich chemickou analýzu. V případě bituminózních břidlic z okolí Libštátu bylo prokázáno, že obsahují vysoké procento fosforu (asi 24 procent) a že svým složením jsou blízké proslulým anglickým břidlicím. Odborníci proto doporučili jejich průmyslové využití, a to hlavně při výrobě svítiplynu, fotogenu a parafinu. Pokud se týče svítiplynu, analýza ukázala, že svítiplyn z nich získaný má dokonce jasnější plamen než svítiplyn vyráběný z uhlí a že tudíž břidlice pro výrobu plynu jsou i výhodnější a přitom lacinější, což také nebylo zanedbatelné.[23] Tento nález zaujal především Johanna Liebiega, který již plyn využíval ve svých podnicích k osvětlování prostorů a zamýšlel jej dále rozšířit. Liebieg se potom stal také hlavním odběratelem těchto břidlic a vyvinul pro jejich těžbu největší iniciativu.[24]

Těžařská společnost A. Klein — V. Lanna — J. Liebieg se začala o bituminózní břidlice z Košťálova a Libštátu zajímat už od prvního jejich nálezu z roku 1857.[25] K hlubšímu jejich využití přikročila však až o tři roky později. Na základě souhlasu horního hejtmanství v Kutné Hoře z 22. dubna 1859 otevřela v letech 1859 až 1860 v Košťálově jámy Albina, Lazar a Abraham. Nejvýznamnější z nich byla jáma Albina, která se nacházela v dolovém poli o výměře tři dolové míry. Pozemek, na němž ležela, patřil rolníku Václavu Šádkovi z Košťálova čp. 34. Otvírka ložiska a následná těžba se u Šádka od počátku setkávaly se značným odporem. Vznikl dlouholetý spor, který se protáhl až do roku 1867. V průběhu doby se k němu přidala i obec Košťálov a další košťálovští občané.

Majitel pozemku, na němž se jáma Albina nacházela, měl s těžařskou společností A. Klein — V. Lanna — J. Liebieg špatné zkušenosti už z doby, která otvírce jámy předcházela. Ta totiž na jeho pozemku nechala kutat uhlí. Když kutiště opustila, zanechala pozemek rozkopaný a v rozporu s báňskými předpisy jej majiteli nevrátila v původním stavu. Ten rekultivaci musel provést sám a bez náhrady, jež mu příslušela. V důsledku toho sotva otvírka ložiska pro jámu začala, bránil dělníkům, aby zde prováděli potřebné práce. Jeho spor se dostal počátkem června 1862 k okresnímu úřadu v Lomnici nad Popelkou. Za zabraný pozemek požadoval finanční náhradu, dále vyjasnění, kam se má skládat vytěžená hlušina, ta aby nebyla ukládána na používanou vozovou cestu apod. Podpořilo ho obecní představenstvo v Košťálově, které rovněž počátkem června 1862 podalo stížnost na těžařskou společnost Klein — Lanna — Liebieg, že obci a jejím občanům neposkytla finanční úhradu za pozemky používané k dolování a za rekultivaci kutišť. Okresní úřad se postavil přirozeně na stranu těžařů a 31. června 1862 nařídil obecnímu představenstvu, aby tlumočilo občanům, že nemají dělat společnosti při dobývání břidlice žádné překážky. Rozepře však pokračovala a nevyřešila ji ani komise na podzim 1862. V lednu 1863 podali košťálovští občané na těžařskou společnost další stížnost.[26]

Komise, která se sešla 27. března 1863 v Košťálově, byla složena ze zástupců horního hejtmanství v Kutné Hoře (vrchní horní komisař Adolf Grimm), okresního úřadu v Lomnici nad Popelkou (okresní adjunkt A. Jarosch), obce Košťálova (starosta Petr Janďouch a obecní starší) a těžařské společnosti A. Klein — V. Lanna — J. Liebieg.



Johann Liebieg. Die Großindustrie Oesterreichs IV.

Tu zastupoval především Johann Liebieg mladší, syn Johanna Liebiega, jenž na těžbě zdejších bituminózních břidlic měl eminentní zájem. Johann Liebieg ml. zde hájil nejen zájmy těžařské společnosti, ale především zájmy otcovy firmy Johann Liebieg & Co., která břidlice zamýšlela využít k výrobě svítiplynu ve svých továrnách.

Košťálovští rolníci břidlice znali a využívali, jak bylo uvedeno, již dříve. V průmyslové těžbě bituminózních břidlic pro firmu Johann Liebieg & Co. viděli ohrožení prosperity svých hospodářství, a proto se jí bránili. Argumentovali tak i před zmíněnou komisí, v jejímž protokolu z 17. března 1863 požadovali, aby další těžba *popelavého kamene, který se zde od nepamětných časů co prostředek k zlepšení polí, a sice vypálením na popel užívá, úplně zapověděla a právo toliko obci a občanstvu nazpět dalo, tím spíše, an jak to všeobecně známo jest, jen od těch časů, co se z kamene popel pálí a co se tímto popelem pole hnojí, živnosti košťálovské se zlepšily a prostředek tento hnojivý ještě do jiných obcí k zlepšení gruntů rozvážen bývá.* Pod tlakem okolností byli však ochotni přistoupit

na kompromis a přenechat těžbu břidlic firmě Johann Liebieg & Co., ovšem jen za určitých podmínek. Předně se těžba břidlic měla omezit na jámu Albína a obci Košťálov se mělo dostat odškodnění za zabrané pozemky na zlepšení obecních cest v částce 20 zlatých, a to od roku 1860 až do ukončení těžby, dále pozemky, na nichž se přestalo kutat, měly být na náklad těžaře upraveny a rekultivovány. Johann Liebieg junior posléze přistoupil ke kompromisu a souhlasil i s určitým odškodněním pro majitele pozemků, ovšem až od roku 1863.[27] Nicméně dohody se nedosáhlo.

Košťálovské bituminózní břidlice byly v dubnu 1863 podrobeny chemickým analýzám, které provedla K. k. Geologische Reichsanstalt ve Vídni. Tyto analýzy potvrdily starší nález, že břidlice lze průmyslově využívat. Možnost těžby těchto břidlic hornickým způsobem doporučila zase odborná báňská komise, která se uskutečnila v Košťálově 13. června 1863.[28]

Přímá zainteresovanost firmy Johann Liebieg & Co. na těžbě košťálovských bituminózních břidlic vedla k tomu, že se rozhodla zde ještě podnikat nezávisle na svých společnících. Horní hejtmanství Kutná Hora proto dne 13. června 1863 udělilo zvláštní roční kutací povolení firmě Johann Liebieg & Co. pro kutání na katastru obce Košťálov



Vojtěch Lanna starší. Fotoarchiv NTM Praha, č. 24.577.

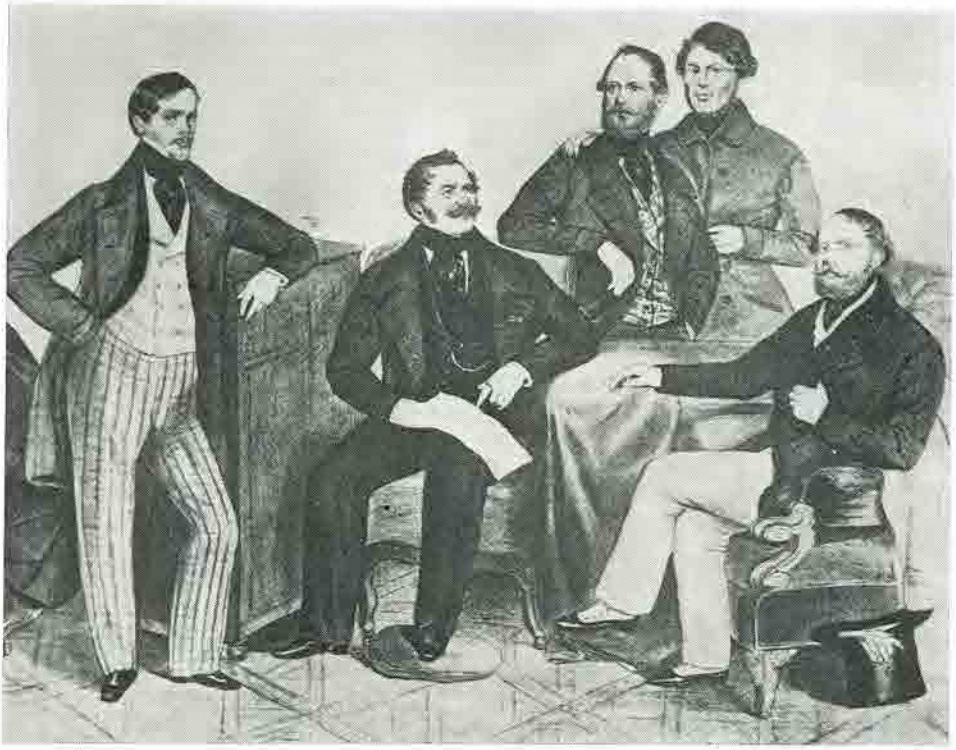

Bratři Kleinové. Fotoarchiv NTM Praha, č. 22.150.

a 25. června 1863 zvlášť pro pozemek Josefa Vitáčka v téže obci, kde se však kutalo jen krátce.[29] Přitom souběžně Liebiegové podnikali v rámci zmíněné těžařské společnosti A. Klein — V. Lanna — J. Liebieg.

V roce 1865 firma Johann Liebieg & Co. nechala otevřít v Košťálově nové kutiště na pozemku rolníka Jana Šindeláře (čp. 33). Kutalo se zde do října 1866, kdy práce byly zastaveny a místo opuštěno, ale jen krátce, neboť už v polovině listopadu 1866 firma kutání obnovila. Proti tomu rolník Šindelář protestoval. V odporu ho podpořili další košťálovští občané, takže v květnu 1867 se konalo nové komisionální šetření. Šindelář zde vypověděl, že žádal několikrát horníky o zastavení hornických prací, které ho poškozovaly, zvláště když Liebiegova firma nehradila škody způsobené podnikáním. Na Liebiega si stěžovali i sousedé Jan Horák a Jan Janoušek, jejichž pozemky byly pokryty pískem a kamením z jámy. Obec zase žádala o náhradu nákladů spojených s udržováním obecní cesty, kterou těžaři též užívali, a přesto dávali na ni vyvážet jalovinu, Při komisi se firma, zastoupená opět Johannem Liebiegem, zavázala uvedené škody finančně vyrovnat. Horní hejtmanství v Kutné Hoře přitom ještě před komisí prostřednictvím okresního úřadu v Lomnici nad Popelkou přikázalo obecnímu představenstvu, aby místní občané nebránili firmě v těžbě, k níž dalo souhlas a která je

zcela v souladu s platnými báňskými předpisy i s horním zákonem z roku 1854.[30] Přes dohodnuté závěry spor pokračoval, neboť se rolníkům i obci náhrad nedostalo. V důsledku toho se konala 24. června 1867 další komise, ale znovu se nic nevyřešilo.[31]

V listopadu 1867 se obec Košťálov a její občané znovu domáhali náhrady způsobených škod. C. k. místodržitelství v Praze, kam se obec odvolala, však žádost zamítlo a postavilo se na stranu těžařské společnosti A. Klein — V. Lanna — J. Liebieg, tudíž i firmy Johann Liebieg & Co. Prohlásilo nároky obce i občanů z Košťálova za neopodstatněné; naopak oni poškozují společnost, když jí chtějí zabránit v dolování. Spolu s tím nařídilo obci úhradu vzniklých soudních výloh.[32] Liebiegové dosáhli svého cíle. Za pomoci tehdejších úřadů a jurisdikce se z poškozeného stal obviněný. Bylo to pro ně dost typické. Chudé podhorské obci a jejím občanům odmítli vyplatit nepatrnou finanční náhradu, jež by jim podle platných báňských zákonů příslušela a při jejich obrovských příjmech by byla pro ně zanedbatelná.

Bituminózní břidlice z okolí Libštátu umožnily firmě Johann Liebieg & Co. rozšířit plynofikaci ve svých podnicích a zracionalizovat výrobu plynu snížením nákladů na výchozí surovinu. Zakladatel firmy Johann Liebieg náležel k průkopníkům plynárenství v liberecké průmyslové oblasti. Ve své vlnařské továrně v Liberci zřídil plynárnu již v roce 1843. K výrobě plynu se zde používalo odpadové dřevo a hartavské hnědé uhlí. Od 60. let 19. století se postupně zde přecházelo na levnější bituminózní břidlici, která byla kombinována s uhlím. V roce 1866 se tu jí spotřebovalo pět tisíc vídeňských centů spolu s pěti tisíci vídeňskými centy kamenného uhlí z dolnoslezského Wałbrzychu. Mimoto Johann Liebieg využil bituminózní břidlici i v dalších svých továrnách, především v nové bavlnářské továrně v Železném Brodě, kde plynárna byla vystavěna spolu s továrnou v roce 1864. Pro ni se dokonce bituminózní břidlice staly základní surovinou. V roce 1866 jich spotřebovala už deset tisíc vídeňských centů, což byl dvojnásobek spotřeby liberecké plynárny. Umožňovala to ostatně poloha Železného Brodu blízko břidlicových lomů. Břidlice se uplatnila také v Liebiegově bavlnářské přádelně ve Svárově, zřízené v roce 1845. Její součástí byla totiž rovněž podniková plynárna.[33] Ta sice ještě v době kolem roku 1865 byla převážně orientována na uhlí, ale začas přešla též z většiny na bituminózní břidlice, jimž sem cestu usnadnila odbočka Liberecko-pardubické dráhy ze Železného Brodu do Tanvaldu, zprovozněná v roce 1875, kterou prosadila rovněž firma Johann Liebieg & Co.[34]

Bituminózní břidlice, jak jsme uvedli, byly již v šedesátých letech 19. století v Liebiegových továrních plynárnách spotřebovávány ve značném množství a jejich odbyt v dalších letech ještě vzrostl. Využívali toho též drobní místní podnikatelé a sedláci, kteří břidlici těžili ve vlastních malých lomech a dodávali ji do těchto plynáren. Spolu s ní tam byly dováženy i doprovodné uhelné lupky, které rovněž byly zužitkovány k výrobě plynu. Jedním z těchto dodavatelů byl například rolník Josef Mauer z Košťálova čp. 38, který břidlici a lupky vozil do Liebiegovy železnobrodské plynárny.[35]

Při stavebních pracích pro Liberecko-pardubickou dráhu byly v roce 1857 u Košťálova nalezeny také kyzové břidlice. Našly se při ražení zářezu trati v údolí říčky Olešky. Mezi břidlicí se zde nalezlo asi půl až jeden metr mocné lože kyzů, v nichž se vyskytovala měď ve formě uhličitanů malachitu a azuritu. Těžařská společnost A. Klein — V. Lanna — J. Liebieg se rozhodla tyto mědinosné břidlice exploatovat a později zde otevřela důl. Jeho těžba však nebyla rentabilní a někdy kolem roku 1870, či již o něco dříve, byla ukončena.[36]

Ložiska kyzových břidlic u Košťálova byla výběžkem pásma mědinosného zrudnění, které se prostíralo severněji u Rybnice a Roprachtic a sahalo až do oblasti Rokytnice

nad Jizerou. Tyto měděné rudy se v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století staly předmětem zájmu geologů i několika podnikatelů.[37] Přitáhly rovněž Johanna Liebiega, který počátkem šedesátých let 19. století zakoupil u Rybnice důl Rosalie, ale brzy ho prodal, neboť seznal jeho nerentabilitu. Namísto toho v roce 1863 získal koupí dva měděné doly (Julie I, II) v Rokytnici nad Jizerou, které si jeho dědicové podrželi až do počátku tohoto století. Přestože těžba se už od sedmdesátých let nevyplácela, snažili se je udržet v provozu.[38]

Prospekční práce pro Liberecko-pardubickou dráhu na Semilsku a zejména na sousedním Železnobrodsku přinesly také objevení krystalických břidlic. Odborníci rozpoznali, že jsou svým složením a vlastnostmi blízké proslulým anglickým břidlicím a ukazovali na to, že jim mohou směle konkurovat. Nabízelo se jejich výhodné uplatnění v lidové i městské architektuře, a to ve formě pokrývačských břidlic. Této lákavé možnosti využila firma Johann Liebieg & Co. a v roce 1861 otevřela velký břidlicový lom u Radčic. Přestože se nabízela možnost využít je též v chemickém průmyslu, jejich těžba a úprava na pokrývačské břidlice, která se prováděla přímo v lomu, se ukázala výhodnější. Břidlicový lom u Radčic se pro Liebiegy stal značným zdrojem zisků, neboť pokrývačské břidlice se staly v té době oblíbenou střešní krytinou v severních Čechách i v široké oblasti sousedního Německa.[39]

Nedaleko Železného Brodu ve Smrčí nechal Liebieg při stavbě Liberecko-pardubické dráhy otevřít též vápencový lom a při něm zřídil vápenku, která zpracovávala vápenec pro tuto stavbu. Po jejím skončení dal Johann Liebieg lom a vápenku ještě rozšířit a provozoval je dále ve vlastní režii.[40]

Prospekční práce vedly v letech 1856 až 1858 též k objevení nového železnorudného ložiska ve Vrátu nedaleko Železného Brodu.[41] Kutání a otvírku ložiska realizovala opět těžařská společnost A. Klein — V. Lanna — J. Liebieg; řídil je již zmíněný horní správce Adolf Pelikán. Výsledek byl úspěšný. V květnu 1858 se na pozemku rolníka Františka Bartoše začaly hloubit dva doly — Alexander I (parcela kat. č. 829) a Alexander II (parcela kat. č. 830), které byly záhy dokončeny a mohla se v nich zahájit těžba. Kutalo se i na jiných místech, zvláště na pozemku Antonína Pály (kat. č. 903), kde byla zbudována šachta Heřman.[42] Vytěžená ruda byla prodávána do rohanské železárny Engentál u Jesenného, ale jen krátce, neboť v letech 1863 až 1864 byla výroba zastavena a v roce 1865 železárna zrušena. Prusko-rakouská válka v roce 1866 poškodila důlní zařízení a dolování ve Vrátu na dlouhou dobu přestalo. V roce 1873 přešly tyto doly na firmu Johann Liebieg & Co., ale zůstaly nadále mimo provoz. Šachta Heřman byla posléze v roce 1880 dělníky ze železnobrodské továrny zasypána, ale o rekultivaci pozemku musel jeho majitel se s touto firmou soudit. Úřady se postavily na její stranu a rolník Pála neuspěl. Zbylé dva doly Alexander I a II byly v roce 1889 prodány firmě Max J. Sachs z Vratislavi.[43] Tím železnorudné dolování Liebiegů u Vrátu skončilo.

Johann Liebieg učinil v roce 1866 spolumajiteli firmy Johann Liebieg & Co. své tři syny — Johanna, Heinricha a Theodora. Když v roce 1870 zemřel, firma se stala společným majetkem těchto synů, kteří se o správu jednotlivých podniků podělili. Spolu s tím převzali báňské podniky a báňské podnikání firmy ještě rozšířili.

Koncem šedesátých let 19. století pozornost zakladatele firmy Johanna Liebiega upoutala zrušená železárna Engentál, k níž příslušelo několik železnorudných dolů v okolí. Ty po jejím zrušení zůstaly však v provozu, neboť vytěžená ruda měla zaručený odbyt v Růženině huti v Orlických horách. Johann Liebieg měl se železárnou dalekosáhlé plány. Zamýšlel ji obnovit a přeměnit na slévárny a dílny, které měly pracovat

pro jeho továrny v liberecké průmyslové oblasti. Plán se pokusili po otcově smrti realizovat jeho synové, především Johann Liebieg ml., který převzal v tomto směru iniciativu. V lednu 1873 firma Johann Liebieg & Co. zrušenou železárnu Engentál s přináležejícími rudnými doly sice zakoupila, k její obnově a přestavbě již nedošlo. V dolech se ještě načas těžilo, ale na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 19. století byla jejich těžba zastavena. Na konci 19. a počátkem 20. století se provoz engentálských dolů opět obnovil, ale jen krátce. Před rokem 1921 těžba zde byla definitivně ukončena.[44] Tím skončila i éra báňského podnikání firmy Johann Liebieg & Co. na Semilsku a Železnobrodsku, která započala kolem roku 1856. Nebylo to ovšem úplně. Udržely se totiž dále břidlicové lomy a vápenka.

□

Báňské podnikání Liebiegů na Semilsku a Železnobrodsku bylo vyvoláno prospekčními pracemi pro Liberecko-pardubickou dráhu. Primárním motivem byla snaha nalézt uhlí. Zakladatel firmy Johann Liebieg se přitom spojil s A. Kleinem a V. Lannou. Jejich kutání u Tatobit probíhalo souběžně s kutáním několika drobných těžařů i podnikatelů z řad okolních továrníků. Zatímco Liebieg a jeho společníci s hledáním uhlí v regionu poměrně brzy přestali, ostatní těžaři dál pokračovali. Nejdéle asi podnikal továrník Vincenc Mastný z Lomnice nad Popelkou a jeho dědici, kteří drželi malodoly u Hořenska a Nedvězího ještě počátkem tohoto století.[45] Liebiegové přešli k těžbě bituminózních a pokrývačských břidlic, jež byla ekonomicky výhodnější. Zato málo úspěšná byla těžba měďnatých rud u Rokytnice nad Jizerou a železných rud u Vrátu a Jesenného. Těžařská společnost Klein — Lanna — Liebieg se v druhé polovině šedesátých let 19. století rozpadla. V dolování na Semilsku a Železnobrodsku pokračovala dále jen firma Johann Liebieg & Co., která se zakrátko i těžařsky osamostatnila a převzala doly a lomy někdejší společnosti. Liebiegové se snažili podkrkonošské hornictví udržet, i když ne vždy pro ně bylo rentabilní a od konce šedesátých let se stalo okrajovou záležitostí. Potřebné uhlí měli pro své podniky zajištěno v severočeském revíru, a to nejprve ve vlastních dolech, od roku 1872 v rámci Duchcovského uhelného spolku, který založili a ovládali. Báňské podnikání Liebiegů bylo nadále spjato především s touto těžařskou společností.

Poznámky

[1] K osobnosti J. Liebiega zvláště [Anschiringer, A.:] *Johann Liebieg. Ein Arbeiterleben.* Leipzig 1871. K vývoji firmy zvl. *100 Jahre Johann Liebieg — Comp.* Liberec 1928; *Z minulosti a přítomnosti Textilany.* Praha — Liberec 1965.

[2] Ederer, A.: *První vlak z Pardubic do Liberce.* Liberec 1959; týž: *Sto let Liberecko-pardubické dráhy v archivních dokumentech.* In: Sborník Severočeského muzea, Historia 2, 1959, s. 253—268; týž: *Nejstarší projekt a stavba železnice v severních Čechách. Žitavsko-liberecká dráha.* In: Sborník Severočeského muzea, Historia 6, 1970, s. 5—20; Hendrych, S.: *Dějiny Žitavsko-liberecké dráhy.* In: Československo ve středoevropském dopravním vývoji. (Rozpravy Národního technického muzea v Praze. Sv. 41.) Praha 1970, s. 41—70.

[3] Nowicki, K.: *Die Reichenberger-Pardubitzer Bahn. Volkswirtschaftliche Betrachtungen.* Reichenberger Wochenblatt 1854, Nr. 47, 25. 11. 1854 aj.

[4] Ederer, A.: *První vlak* ..., s. 23—27. Srv. též dobový přehled — Polack, O.: *Mineralogisch-geognostische Mittheilungen aus dem Reichenberger Kammerbezirke.* Podmokly 1873.

[5] *Die Handels- und Gewerbekammer in Reichenberg 1851—1901.* Liberec 1902, s. 10 an.; Šťovíček, J.: *Rudné hornictví v podnikání Liebiegů v 2. polovině 19. století.* In: Studie z dějin hornictví. Sv. 15. (Rozpravy Národního technického muzea v Praze. Sv. 96.) Praha 1984, s. 142—156; týž: *Uhlí v počátcích báňského podnikání Liebiegů.* In: Sborník Severočeského muzea, Historia 7, 1984, s. 89—102 aj.

[6] Šťovíček, J.: *Uhlí v liberecké průmyslové oblasti v údobí průmyslové revoluce.* In: Studie z dějin hornictví. Sv. 22 (v tisku).

[7] Šťovíček, J.: *Kladenské a svatoňovické uhlí a liberecká průmyslová oblast v letech 1835—1872.* In: Kamenouhelné doly, koncern Kladno. Historie a současnost. Sv. 4. Kladno 1984, s. 96—110 aj.

[8] Šťovíček, J.: *Rudné hornictví*, s. 143.

[9] Polack, O.: *Geognostische Bericht über die, von den Herren Adalbert Lanna, Albert Klein und Johann Liebieg im nordöstlichen Theile des Bunzlauer, Jitschiner und*

Königgratzer Kreises in Böhmen unternommenen bergmännischen Schürfen. In: Jahrbuch der k. k. geolog. Reichsanstalt, 9, 1858, s. 239—246 (též přetisk: Reichenberger Anzeiger, N. F., 2, Nr. 15, 9. 4. 1859, Nr. 16, 16. 4. 1859) aj.

[10] Šťovíček, J.: *Uhlí v počátcích*, s. 92.

[11] Bohuslavský, J.: *Po stopách dolování bratří Regnerových.* In: Sborník k dějinám Východočeských uhelných dolů. Malé Svatoňovice 1970, zvl. s. 286—289.

[12] Holanec, J.: *Dolování uhlí na Radvanicku.* In: Sborník k dějinám Východočeských uhelných dolů. Malé Svatoňovice 1970, s. 300.

[13] Srv. Polack, O.: *Geognostische Bericht*, s. 239—243; týž: *Mineralogisch- geognostische Mittheilungen*, s. 11.

[14] *Die bituminöse Schiefern bei Liebstadt.* Reichenberger Anzeiger, N. F., 2, Nr. 15, 9. 4. 1859; *Bericht der Handels- und Gewerbekammer zu Reichenberg ... von* 1857—1860. Liberec 1862, s. 75.

[15] Kutání na uhlí tu navazovalo na starší dolování, které se zaměřovalo na drahé kovy. Srv. Šimák, J. V.: *O starých dolech na Kozákově.* Od Ještěda k Troskám, *5*, 1926—1927, s. 1—5, 33—36; týž: *Zlato a stříbro na Kozákově.* Od Ještěda k Troskám, 2, 1923—1924, s. 140—144.

[16] Jan Váňa založil proslulost kladenských kamenouhelných dolů, když se mu podařilo v blízkosti Kladna objevit rozsáhlé kamenouhelné sloje. Byl jedním z mála, který se z prostého hornika vypracoval až na funkci báňského ředitele. Srv. Horlivý, V.: *Jan Váňa, první ředitel na Kladensku.* In: Hornické a hutnické listy, *10*, 1909, s. 102—103; Trejbal, V.: *Sto let od Váňova nálezu uhlí u Kladna.* Kladno 1947, zvl. s. 41—51; *Sto let kladenských železáren.* Praha 1959, s. 14—18.

[17] OA Semily, fond OÚ Lomnice n. Pop., sign. 11-27/2-3.

[18] Tamtéž, sign. 11—27/2.

[19] Srv. Bohuslavský, J.: *op. cit.*, zvl. s. 289.

[20] OA Semily, OÚ Lomnice n. Pop., sign. 11—27/2.

[21] Tamtéž, sign. 11—27/2—3.

[22] O plánech s břidlicovými lomy, které v roce 1856 získala těžařská společnost A. Klein — V. Lanna — J. Liebieg, jakož i o dalších jejich báňských dílech na Železnobrodsku informovala např. Bohemia 10. 10. 1856 — srv. — el: *Zajímavý doklad k dolování na Železnobrodsku.* Beseda, *4*, 1947, s. 80.

[23] Bericht der Handels und Gewerbekammer zu Reichenberg ... von 1857—1860, s. 74—75; *Die bituminöse Schiefern bei Liebstadt.*

[24] Srv. dále.

[25] O začátku exploatace břidlic zmíněnou těžařskou společností kolem roku 1857 by nasvědčoval také výrok košťálovského rolníka Jana Šindeláře v protokolu komise, konané v Košťálově 12. 5. 1867: *horní společnost měla vykázáno od komise kutnohorské v obecním pozemku vyráběti popelavou škálu, u které již také 10 let spravují.* OA Semily, OÚ Lomnice n. Pop., sign. 11-27/14.

[26] OA Semily, OÚ Lomnice n. Pop., sign. 11-27/9-10.

[27] Tamtéž, sign. 11-27/11.

[28] Tamtéž, sign. 11-27/11.

[29] Tamtéž, sign. 11-27/2.

[30] Tamtéž, sign. 11-27/14-15.

[31] Tamtéž, sign. 11-27/15.

[32] Tamtéž, sign. 11-27/15.

[33] *Die industriellen Etablishements von Johann Liebieg & Co.* Liberec — Frýdlant 1867, s. 4—11, tab. I, III—V, XIV.

[34] Ederer, A.: *První vlak*, s. 82—83; OA Liberec, fond Johann Liebieg — Co., kart. 20.

[35] Kosina, J.: *Košťálovské lupky.* Lomnicko n. Pop., 2, 1921—1922, s. 11—12.

[36] Šťovíček, J.: *Rudné hornictví*, s. 144—145.

[37] Lukáš, Z.: O dolech na měděnou rudu u Rybnice. Beseda, *6*, 1949, s. 81—82. Srv. též dobové pojednání — Grimm, J.: *Die Kupfererzlagerstätten im nördlichen Theile Nordböhmens bei Starkenbach, Rybnitz, Ober- und Nieder-Rochlitz und die darauf bestehenden Bergbauunternehmunngen.* Praha 1857.

[38] Šťovíček, J.: *Rudné hornictví*, s. 145—150.

[39] *Bericht der Handels- und Gewerbekammer zu Reichenberg ... von 1857—1860*, s. 73—74; *Die industriellen Etablishements*, s. 11, tab. X.

[40] *Die industriellen Etablishements*, s. 12.

[41] Hoření, Z.: *Paměti vrátské.* Sborník okresu železnobrodského, 2, 1924—1925, s. 29—31.

[42] OA Semily, OÚ Semily, 1868—1882, sign. 11-27/1-4; OA Liberec, fond Joh. Liebieg — Co., kart. 20.

[43] OA Liberec, Joh. Liebieg — Co., kart. 20.

[44] Šťovíček, J.: *Železná huť v Úzkém Údolí u Jesenného v 19. století.* In: Z dějin hutnictví. Sv. 10. (Rozpravy Národního technického muzea v Praze. Sv. 82.) Praha 1981, s. 78—91; týž: *Rudné hornictví*, s. 149—151.

[45] OA Semily, OÚ Semily, 1868—1882, sign. 11-27/1-39.

Východiska tvorby malíře Jana Prouska

Miroslav Cogan

Avšak zvolil jsem si konečně samostatný stav, nikdo mi jej nedoporučil, nikdo mne k němu nenutí, nýbrž já sám jsem si jej zvolil s chutí a odhodlaností a prosím nyní jenom Vás, by jste prosbě a přání mému vyhovila. A sice rád bych vystoupil z reálky a navštěvoval malířskou akademii, neb vidím, že jenom v tomto oboru můžu vyniknouti. Vy víte dobře, že již co chlapec jsem se bavil kreslením a tím chci se dále zaměsknávat, ano i živit (J. Prousek matce, Praha, 6. února 1877).

Uvidíme, že Jan Prousek, malíř, národopisný sběratel a významná osobnost Turnova na přelomu 19. a 20. století, udělal mnoho, aby svá slova naplnil. Už během studií publikoval kresby v předních českých časopisech, navázal bohaté osobní kontakty s nejvýznamnějšími osobnostmi českého umění a kultury. Přesto Prousek malíř zůstal na začátku umělecké cesty a dnes je v podstatě neznámý. Popularizovat jeho malířskou tvorbu se pokusili Prouskovi spolupracovníci a pokračovatelé z řad členů pobočky Umělecké besedy roku 1910 a později, v roce 1934, Turnovské dílo souborn ou výstavou k dvacátému výročí úmrtí. Tehdy se v předmluvě ke katalogu pokusil J. V. Šimák objasnit příčiny Prouskovy umělecké a osobní tragédie: *Prousek — umělec? Vzpomínka právě tak bolestná jako pohled na konce jeho života. Ještě nežli byl sám v sobě hotov, nežli se vybavil z vlivu svých škol ve Vídni, Mnichově, Karlsruhe, náhle změněná hesla vkusu pohřbila úctu k celému směru, v němž vyrostl, a Prouskovi nepřebývalo ani času ani energie, aby si vybojoval své stanovisko a v něm rostl výš.*

Toto shrnutí, ač výstižné, je příliš jednostranné a stručné na to, abychom se nepokusili uvést Prouskovy profesionální a osobní postoje do objektivních historických souvislostí, mnohem složitějších a zásadnějších, než by čtenář mohl za obratem *změněná hesla vkusu* hledat. Kultura druhé poloviny 19. století totiž vystupuje stále zřetelněji jako pozoruhodný fenomén utvářený mnoha myšlenkovými proudy, formovaný společenskými a politickými proměnami doby, jež zase zpětně zrcadlí. V posledních dvou desetiletích už na ni nehledíme jako na éru eklekticismu a stagnace (jmenovitě ve výtvarném umění a uměleckém průmyslu), ale vzrušuje nás svým — dosud stále komplexně nezpracovaným — dramatickým svárem idejí, v němž krystalizovaly principy moderní společnosti, ideál svobodného člověka a umělecké individuality.

Tento zájem inicioval zatím poslední soubornou výstavu z díla Jana Prouska v turnovském muzeu 1984. Přes nesporné kvality, jež veřejnosti předložila, a pozornost

v řadách odborníků však její ohlas nepřekročil hranice regionu, a tak i nadále zůstávají obrazy, stovky kreseb a mimořádně bohatá korespondence pouze cenným a prakticky nevyužívaným studijním materiálem.

Jan Prousek se narodil ve Svijanech, v rodině sládka, 12. února 1857. Po smrti otce přesídlil v roce 1875 s matkou do Turnova; to již Jan studoval čtvrtým rokem na pražské reálce. Do akademie vstoupil roku 1877, v době, jež chystala plno velkých zvratů, hlavně v ateliérech francouzských impresionistů. Ty odvážnější z našich umělců lákala Francie již dávno: volný vzduch barbizonských krajinářů, přesvědčivost Corotových pláten nebo působivý Courbetův realismus. Vzpomeňme jen Purkyně, Čermáka, Pinkase, Brožíka a Chitussiho. Postavení Paříže jako evropské metropole umění však tehdy zdaleka nebylo tak jednoznačné jako později, na začátku 20. století, a skandálně smělé počiny malířů nastupující generace stály dosud někde na periférii zájmu, ve stínu akademického umění. Desítky dalších českých malířů odcházely proto za poučením jinam, do Itálie, ale hlavně do Vídně a německých škol, jejichž tradicionalismus vyhovoval požadavkům rozvíjející se české společnosti. Vrcholící sebeuvědomění středoevropských, ale i balkánských národů vidělo v hudbě, literatuře a výtvarném umění významný zdroj a současně i projev duchovní síly, prostředek budování národních kultur a vědomí národní identity. Není divu, že těžiště uměleckého díla bylo spatřováno v jeho obsahu, zatímco otázky formálního vývoje šly stranou.[1] Na nové proudy, výtvarné problémy a cíle již kosmopolitní, se naše kulturní veřejnost proto dívala s pochybnostmi a nedůvěrou.[2]

Před vývojem se ovšem nedaly úplně zavřít dveře, i když k nám přicházel oklikami, hlavně přes Německo. Především německá malba, technicky těžící z živějších kontaktů se sousední Francií, avšak ideově svázaná s romantickou ideologií, pak v očích našich malířů často splňovala představu o vyspělém umění, prospěšném národní myšlence. Teprve čas a další vývoj ukázal, které z dobových proudů byly skutečně nosné. Orientovat se ve spletité situaci bylo pouze věcí instinktu nebo přesvědčení. Jan Prousek chtěl, jak často zdůrazňoval a dokazoval, sloužit svému národu. K tomu směřovala jeho dlouholetá poctivá příprava, umělecká i osobní rozhodnutí.

Nedostatek informací z výtvarného dění byl v Praze, provinčním městě habsburské monarchie, zvlášť citelný. Odpovídající bylo i slabé personální obsazení akademie, jejíž sbor navíc tvořili vesměs rakouští a němečtí profesoři. Prousek jistě nepatřil mezi nespokojené bouřliváky, kteří vyvolávali spory a docházeli do jiných škol na protest proti zkostnatělým osnovám a neschopným učitelům, přesto i on roku 1879 přestoupil na akademii ve Vídni. Soustřeďoval se zde umělecký život a především, na rozdíl od Prahy, zde prosperovala krajinářská speciálka vedená Eduardem O. Lichtenfelsem (1833—1913). Mimoto sklízel ve vídeňské společnosti první velké úspěchy Prouskův velký vzor, Julius Mařák.

Z korespondence s přítelem z reálky Gustavem Frankem vyplývá, že se Prousek k vídeňským studiím nějaký čas odhodlával, přestože toto město znal už z návštěvy světové výstavy s otcem roku 1873. Měl tady i strýce, školního radu V. Prauska. Rozhodujícím impulsem však zřejmě byly Frankovy nadšené reference: *Věřím, že se na Vaší akademii výborně v kreslení cvičí, musím ti však říci, že jsem se teprve na naší akademii naučil hleděti formě rozuměti a pochybuji, že se tomu může někde tak naučit, jako u našeho profesora Griepenkerla...*[3]

K Lichtenfelsovi, k němuž mířil, se však Prousek nedostal, a tak se můžeme z vídeňských dopisů v letech 1879 až 1882 dovědět mnohem více o společenském životě studentů, výletech vídeňského Sokola a vlastenecké aktivitě slovanských akademiků

než o samotné škole a práci v ní. Zůstaly tu však desítky kreslířských studií dokládající, že alespoň v prvních ročnících přípravky vládly ve vídeňské akademii stejně zastaralé praktiky jako v Praze. Z té doby, z roku 1881, známe jedinou Prouskovu olejomalbu, kopii Lautersbourghovy *Bouře* ze sbírek akademie. Kopírováním starých děl si malíři odedávna ověřovali jistotu vlastního oka a ruky, ale současně pronikali do technických fines a filozofie mistrovské malby. Našeho adepta, zdá se, nepříliš nápaditá kompozice nezaujala, a tak je jeho malba bezkrevná, bez přílišné snahy o vyjádření dramatu trosečníků ve zpěněných vlnách moře. Přesto bylo i toto dílko roku 1934 na souborné výstavě prezentováno.

S Mařákem se Prousek ve Vídni setkal pouze několikrát, ale na jeho radu se na podzim roku 1882 vydal kreslit do Salcburku a okolních hor. Romantické horské scenérie na něj mohutně zapůsobily a alpské partie se pak natrvalo staly vděčným námětem Prouskovy tvorby: ...*Poněvadž k večeru udělalo se pěkněji, vyšel jsem podle řeky na procházku, pozorovav vrchy a mlhu, jak se na nich ztrácí, a skutečně za chvíli bylo některé určitě vidět až na špičku. Jdu dál, a tu věru zůstal jsem překvapen stát, neboť oko nevěřilo, vidím-li v té výši oblaky aneb skutečné kopce se sněhem. A byly to skutečně Alpy, večerním sluncem skrze mlhu slabounce osvětleny. Poprvé viděl jsem něco podobného ve skutečnosti, jak čarokrásný musí být teprve pohled za pěkného počasí. Vraceje se z procházky, bylo slyšeti z Alp zvonění klekání.*[4]

Do Vídně se už nevrátil. Nespokojen s dosavadním školením, ve snaze o skutečné zdokonalení zamířil do Mnichova, jehož atmosféru a bohatý kulturní život mohl poznat již při návštěvě roku 1879. Vstoupil zde do školy nepříliš významného malíře Theodora Hera, pod jehož vedením strávil téměř celý rok. Her působil na nového žáka nejen jako umělec, ale především jako citlivý, charakterní člověk svými osobními názory. Obsáhlá korespondence mezi nimi se kromě soukromých záležitostí dotýká také umělecké etiky, poslání umění i humánních stránek vývoje národnostní otázky v habsburské monarchii. V průběhu roku Her usoudil, že neprůbojný Prousek potřebuje víc než sbírat motivy a kreslit. Nepochyboval o jeho talentu ani píli — obojí dokládají nakonec desítky studií z povodí Isary, ale věděl, že tu jsou velké rezervy v práci s barvou, že jeho žák potřebuje vedení zkušeného dobrého krajináře.[5] Doporučil Prouska svému příteli Hermannu Baischovi (1846—1894) a pravděpodobně v říjnu 1883 se začínající malíř přihlásil u nového profesora ke studiu na vyhledávané akademii v Karlsruhe. Na mezinárodní uměleckou společnost, dobu strávenou se spolužáky i zavedenými umělci Prousek nikdy nezapomněl a byl si rovněž vědom přínosu malířských pobytů pro jeho výtvarný růst: *Život i práce odborná ve společnosti tak povzbuzující patří k nejkrásnějším vzpomínkám mého života. S pěknými výsledky krajinářských studií vracel jsem se koncem roku 1884 do Čech.*[6]

Právě z uvedeného roku a dvou následujících pochází většina dochovaných maleb. Z nich nejstarší, olejová skica *Mlýn v údolí Schalders* (1884), svědčí o příklonu k aktuálnějším realistickým stanoviskům. Můžeme ji totiž srovnat s obdobným námětem E. Lichtenfelse *Pila u Pontafelu* (1882).[7] Slavný profesor vložil pointu svého díla do střetu křehkého lidského stavení se silou stylizované drsné přírody. Prouskova skica svým věcným záběrem naopak dokládá malířův zájem o konkrétní krajinu v plném denním světle, bez romantického aranžování. Tady se ovšem nejedná o důslednou generační roztržku, jaké probíhaly v osmdesátých letech třeba v internacionální Paříži, kde rozrušené národnostní a politické vazby umožnily nastolení ryze výtvarných otázek. Působení dožívajících estetických dogmat lze například v české publicistice sledovat ještě dlouho potom.[8] Ideová krize středoevropského umění se v Prous-

kově tvorbě projevuje jistou dvoukolejností. Můžeme tu sledovat setrvačnost přežívajících kánonů a současně — třeba i v jednom díle — živelnou reakci na progresívnější evropské tendence. Všimněme si dalšího obrazu z roku 1884, *Markytánského vozu.* Jsou v něm pozoruhodné zejména lehce a rychle nahozené partie vegetace lemující krytý dvoukolák. Vykonstruovaný námět ale pokulhává za svěžím přednesem podzimní krajiny a charakteristikou materiálů. Podobný rozpor vidíme i v další školní práci — *Zátiší* (1884), v němž se Prousek natolik soustředil na přesný popis jednotlivostí, že mu unikla strojenost a bizarnost snůšky plodin a hospodářských předmětů, kterou korunuje zastřelený čáp.



Jan Prousek: Zátiší. Olej na plátně. 148,5 × 98 cm.

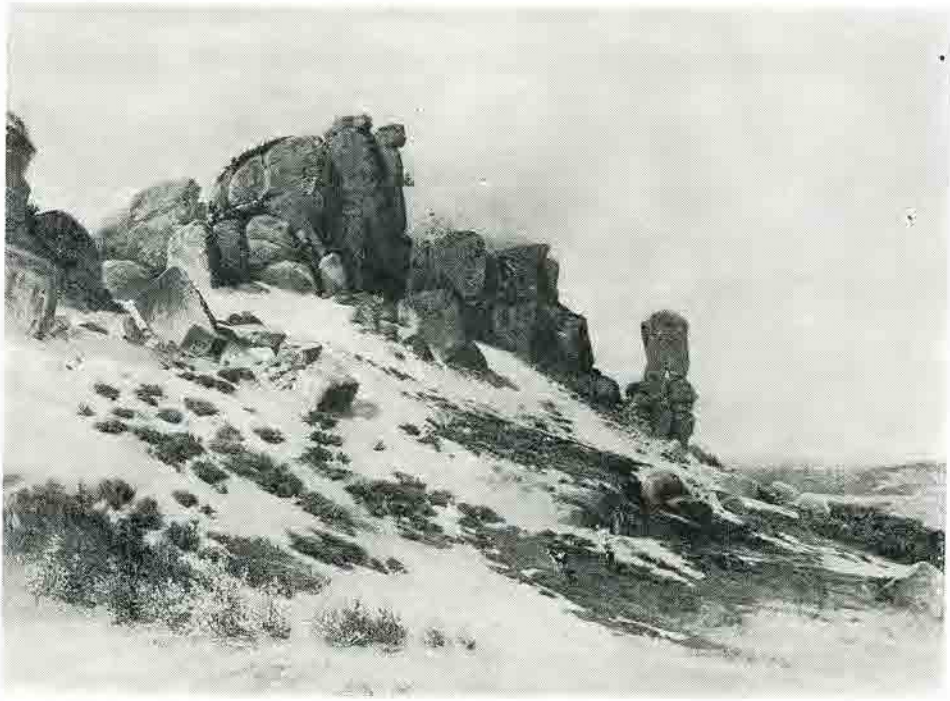

Jan Prousek: Skály Rotštýnské. Olej na plátně. 73×100 cm.

Zdálo se však, že živý vztah bezprostředně viděné skutečnosti může pozitivně ovlivnit další Prouskův vývoj. Příslibem toho je opomíjená skica *Vlnobití na jezeře*, kde nenalézáme nic literárního, nic z malebných nebo naopak dramatických momentů, jež doba vyžadovala. Pouze rytmický pohyb vln zkalených zvířeným pískem. Vliv školení a pobytu v okruhu konzervativnějších německých malířů byl ale příliš silný na to, aby se z něj mohl Prousek v turnovském odloučení sám vymanit. Když se měl v roce 1886 oficiálně představit české veřejnosti na výroční výstavě Krasoumné jednoty v Praze, rozhodl se tam umístit spolu s několika kresbami a akvarely z Tyrol olej *Skály Rotštýnské*. Obraz maloval v Praze, kde si s přítelem V. Bartoňkem najali v zimě 1885/86 ateliér v nové budově akademie. Jistě mu záleželo na tom, jak bude publikem přijat, a to zřejmě rozhodlo o zcela konvenčním pojetí díla. Z písčitého úbočí vystupují monumentální skalní bloky a s jejich mohutností nápadně kontrastuje drobná postava pastýřky. Vřesoviště v popředí je malováno vysokými pastami, ale směrem ke vzdálenějším plánům výjevu se energický rukopis zjemňuje do hladkých pasáží oblohy. Podobně i barevnost, přecházející od teplých okrů písku k chladně modrošedému nebi, pomáhá vytvářet dojem prostorové hloubky. Působivá vážnost heroické krajiny i technika provedení reprezentují opožděné estetické ideály, ale výtvarná kvalita a vnitřní jednota díla nám přesto dovolují považovat *Skály Rotštýnské* za Prouskovu nejlepší práci.

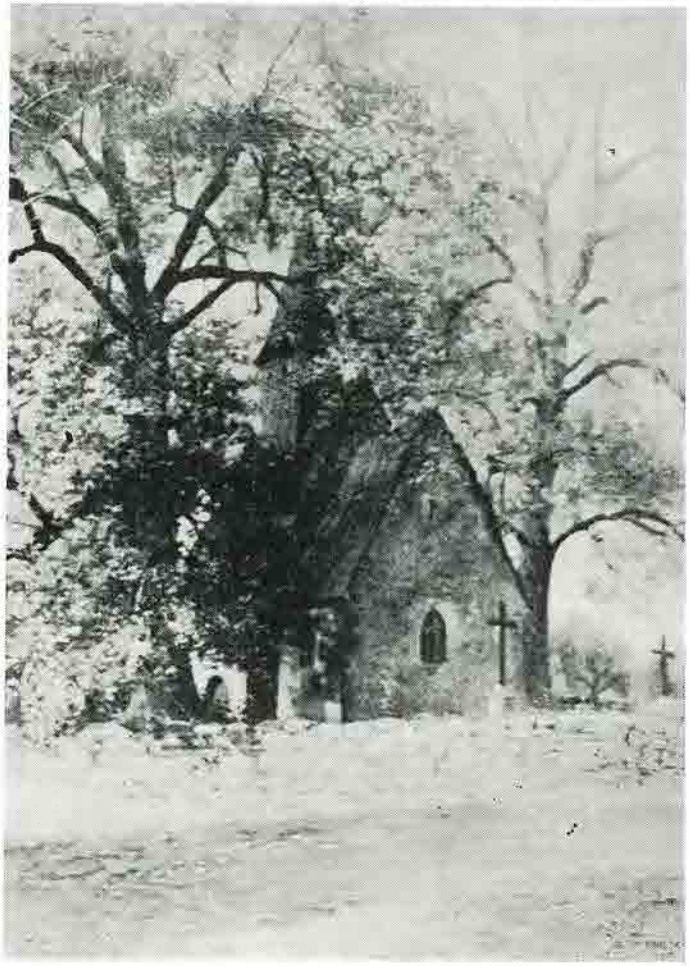

Jan Prousek: Nudvojovice. Olej na lepence. 54,5 × 45 cm.

Modernější nazírání najdeme především v obrazech, jež Prousek označuje jako skici nebo studie. Je to pochopitelné, neboť práce vznikající na místě, pod širým nebem, v plenéru (z francouzského plen-air), mnohem autentičtěji tlumočí bezprostřední dojem a atmosféru krajiny než téma zpracované v ateliéru. V roce 1885 vznikl drobný obrázek *Nudvojovický kostel*, motiv, ke kterému se Prousek opakovaně vracel. Tentokrát se ale více než o starobylou stavbu zajímá o koruny vzrostlých stromů kolem, především o jejich čistou barevnost se širokou škálou zelení, o stíny a zlatavé reflexy ranního slunce. Ke stejně zářivé barevnosti sáhl také o rok později v kompozici *V lese*. Lze ji oprávněně považovat za hold velkému Mařákovi, protože

se k jeho lesním interiérům těsně váže. Rukopisem děleným do barevných skvrn (příklad tohoto moderního způsobu malby je u Prouska ojedinělý) turnovský malíř stejně jako jeho vzor usiluje o vystižení charakteru a svěží barevné pohody smíšeného lesa, o zachycení hry slunce pronikajícího větvovím do spadaného listí. Do období 1885 až 1886 můžeme zřejmě zařadit i vyzrálé práce, s vážnějším tónem: *Trosky od Ktové* a *U Jizery*. Nejsou signované ani datované, ale naštěstí k nim existují kresebné studie a pravděpodobně se k nim vztahuje i zmínka v Prouskově biografickém Nástinu: *Roku 1885 zdržoval jsem se a maloval doma a v okolí Turnova, v skalách u Rotštejna, na Hrubé Skále, u Trosek, a vůbec v Pojizeří.*[9] Barevná škála je v nich náhle ztlumená, a především v motivu od Jizery lépe harmonizovaná. Tato malá krajinka také sumárněji postihuje charakter a posmutnělost kraje, k němuž se Prousek vrátil ještě ve *Studii z Pojizeří*. Místo okouzlení ze hry světelných odrazů se tu odráží vážná nálada široké rovinaté pasáže od Svijan.[10]

Uvedené práce naznačují, že se Prousek rozhlížel pozorně po české výtvarné scéně, na níž se pravidelně objevoval ve Francii pracující Antonín Chitussi, *apoštol impresionismu* (F. X. Harlas). Možná, že nyní stál na začátku nové tvůrčí kapitoly, jen se vytrhnout z poklidu maloměsta, opustit Český ráj a započatou práci a hledat tvůrčí samostatnost, nové podněty, konfrontace. Nevíme, zda si Prousek takovou otázku někdy položil. Jistě si ale uvědomoval užitečnost své regionální činnosti, k níž jej povzbuzovala zrovna nyní i Karolina Světlá: *...Jak ráda Vám tam zasílám vřelé díky za laskavou vzpomínku, především však, že talentem svým tu drahou otčinu českou ozdobujete, ozařujete a její krásy tak půvabně k platnosti přivádíte! Jak Vám děkuji za to, čím*

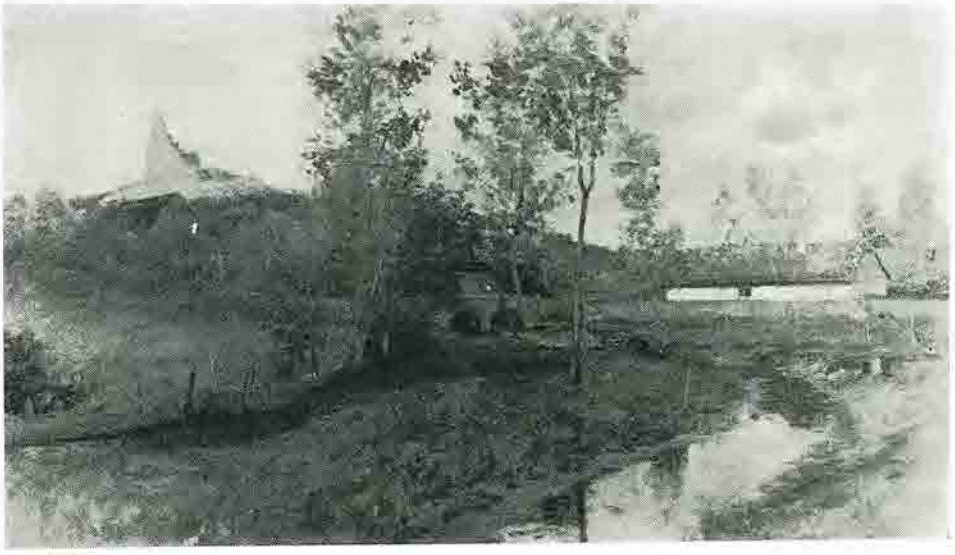

Jan Prousek: Trosky od Ktové. Olej na plátně. 51,5×85,5 cm.

pracemi svými pro nás jste a ještě dále budete![11] Toto dilema, spor uměleckých ambicí s vlastivědnou prací, však mělo pokračovat.

Zbývá nám již jen několik pláten, abychom výčet Prouskova malířského díla uzavřeli. I když jsou v soukromém držení ještě další, málo známé obrazy a víme o několika ve veřejných sbírkách,[12] je to bilance překvapivě krátká. Nesmíme jej ale podezírat ze zahálení. Množství kreseb z okolí Turnova a severních Čech dokládá jeho neustávající uměleckou aktivitu. Narůstající korespondence a publikační činnost zase zapojení malíře do společenského života města. Prousek ještě jako student, v roce 1880, uspořádal vůbec první uměleckou výstavu v Turnově.[13] Po trvalém návratu se jeho veřejná činnost široce rozrostla. Turistické popularizaci Českého ráje, shromažďování sbírek pro vznikající muzeum a osvětové práci v Sokole věnoval nejen energii a čas, ale i hmotné prostředky. K malování se tak dostával stále méně, pomineme-li ilustrace, jež sám autor považoval za okrajovou záležitost. V této situaci si musel uvědomit, že je třeba se rozhodnout mezi profesí a vším ostatním, co jej pohlcovalo. Bez tvůrčích kontaktů, v ubíjejícím prostředí maloměsta, kde jeho snahy příliš často narážely na nezájem, mu hrozil neodvratný umělecký úpadek. Na začátku roku 1887 proto napsal příteli Františku Dvořákovi do Mnichova, že tam hodlá na delší dobu přijet.[14]

Praha se totiž jen pomalu probouzela. V roce 1889 do ní sice s halasem vpadli mladí umělci, kteří se zúčastnili výroční výstavy v Rudolfinu,[15] ale o rok později píše jeden z nich, V. Bartoněk, Prouskovi: *Poměry tu — milý hochu — ani nemluvit. Málokdo má vážnou snahu — kšeftárství, chlebíčkárství a reklamy a šosáci.*[16]

V roce 1888 si Prousek skutečně najal ateliér v Mnichově, kde na něj čekali malíři, přátelé ze studií Emanuel Dítě, Viktor Oliva a Jaroslav Věšín i bývalý učitel Her. Prousek se pak zase pustil do práce, hlavně na motivech z Čech. Tady vytvořil *Statek z Pojizeří*, rozmaloval velkou kompozici *Hrubá Skála*. Nedokázal ale být důsledný ve svém rozhodnutí. Začal zde také psát a ilustrovat kroniku svého rodiště Svijan-Podolí, zasílal kresby do časopisů a po dohodě s Terézou Novákovou připravil rozsáhlý článek o národním stylu v bydlení pro *Kalendář českých paní a dívek* (1889).

Ani jemu se však nepodařilo vstoupit dvakrát do stejné řeky. Za těch několik let došlo ve filozofii výtvarného umění k výrazným změnám. Na jaře roku 1888 si mu Her postěžoval: *Pro výstavu* (pozn. aut.: mezinárodní uměleckou výstavu v Mnichově 1888) *jsem nic nepřipravil, protože nejsem srozuměn s pojetím, jež do umění zatahuje podvod a povrchnost — lidé dnes malují jen to, co je působivé a ne co je krásné.*[17] František Dvořák mezitím odejel do Francie a Prousek musel vycítit, že se skutečný vývoj ubírá jiným směrem, než je ten jeho. Jistě i proto zůstala romanticky koncipovaná *Hrubá Skála* nedokončená.

Definitivně se o tom přesvědčil následujícího roku, když se ve společnosti přírodovědce Friče (asi Antonína) a cestovatele Karla Řezníčka vydal do Paříže na světovou výstavu. Navštívil Štrasburk, Nancy, Paříž, Rouen, v Havru poprvé spatřil moře, ale hlavně poznal významnější francouzské galérie a shlédl aktuální umělecké výstavy. Domů se vrátil na podzim 1889, protože cestoval přes Švýcarsko, Alpami, jež mu připomínaly nejhezčí malířské zážitky. Zdržel se také v Pošumaví, na Domažlicku a Plzeňsku, kde si vedle krajiny všímal lidových typů.[18] Dovezené svěží kresby a akvarelové skici se již dalšího zpracování nedočkaly. Prousek prožíval v následujících letech silnou deziluzi uměleckou i osobní: *Osobu svou uvykl jsem stavěti do pozadí, a proto jsem osamotněl, nemaje pro různé snahy a práce mnohdy ani času pro sebe — a pak zde nenaskytovala se příležitost býti porozumíván — krátce neměl jsem štěstí více a nedoufám, že by na mne čekalo... Co se týče kumštu výtvarného, vím předobře, že jsem nedouk, zdokona-*



Jan Prousek: Pasáček z Domažlicka. Kresba tužkou.

lení se již sotva dodělám, jsa vázán a nemaje volných prostředků. Ostatně nač se umělecky snažiti? Umění jest luxus, a proto zbytečno. Ne-li zbyteční, tedy nadbyteční jsou lidé těchto směrů.[19]

Naštěstí nechyběla ani povzbudivá slova přátel a jisté uznání, jež mu přinesla ilustrátorská práce, posléze jediný zdroj příjmů. První kresbu, *Chalupa v Benátkách u Turnova*, publikoval v roce 1882 a od té doby se jeho lidové stavby i drobné figurální motivy k poezii objevovaly na stránkách Květů, Světozoru, Zlaté Prahy a Českého lidu. Roku 1885 jej tehdejší redaktor Květů Svatopluk Čech vybídl k širší spolupráci,[20] v roce 1887 připravil a ilustroval zvláštní číslo Světozoru věnované zájezdu členů amerického Sokola do Čech, v němž účinně propagoval své Turnovsko. O tři roky později mu otiskla Zlatá Praha cyklus *Obrázky z Poještědí* k životnímu jubileu Karoliny Světlé. Tyto ideální počiny pak přinesly i praktické výsledky v podobě soustavnější ilustrátorské spolupráce, k níž byl Prousek vyzván pro encyklopedii *Österreich im Wort und Bild*. Nakonec se dostavila i skutečná velká zakázka. Dr. Kurz, předseda Klubu českých turistů, požádal Prouska o spolupráci na diorámatu *Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou* pro Národopisnou výstavu českoslovanskou v Praze roku 1895. Tato velkorysá nabídka ale přišla pozdě na to, aby mohla být povzbuzením a impulsem k novému tvůrčímu vzepětí. Churavějící, unavený Prousek ji odmítl pro přislíbenou ilustrátorskou práci na Sedláčkových *Hradech a zámcích*.[21]

Byl už smířený s tím, že nedosáhne svých krásných předsevzetí, a trápilo jej vědomí, že už nemá k plnému uměleckému životu ani mnoho času. Po roce 1890 se totiž

v korespondenci s přáteli začínají objevovat zmínky o tom, že jej postupně zrazuje zrak. Je obdivuhodné, kolik elánu a zájmu o věci veřejné projevoval i v této pro něj tak deprimující situaci. Vrhl se na přípravu Jubilejní výstavy v Praze, přesněji do spolupráce na projektu tzv. *České chalupy*. Architekt Wiehl přepracoval podle Prouskových připomínek již hotový projekt. Další velkou akcí bylo shromáždění sbírky archeologických, historických a národopisných exponátů pro Národopisnou výstavu československou v Praze, pro kterou navíc pomohl připravit projekt východočeského statku. Uznání široké odborné veřejnosti si tehdy vydobyl také ilustrovaným spisem *Dřevěné starobylé stavby roubené a lidový nábytek ze severovýchodních Čech* (Praha 1895). Na poli výtvarném však už stačil do konce dovést pouze obrazový doprovod k *Severním Čechám* od J. V. Šimáka a v tomtéž roce, 1898, navrhl oponu pro turnovskou sokolovnu.[22] Pak už se omezil na drobné návrhy pohlednic a výrobků uměleckého průmyslu.

Bylo by nevděčné nezmínit se o Prouskově mimoumělecké aktivitě, alespoň v oblasti souvisící s naším tématem. O organizování výstav byla již řeč. Připomenout bychom ale měli také Prouskovu snahu o prosazení dobových představ ochrany památek. Usiloval o úpravu Valdštejna, slohově čistou opravu kostelíka v Nudvojovicích, ale nejvíce sil jej stál boj o tvář turnovské radnice. Odhodlaně vystoupil proti diletantskému projektu na renovaci této ojedinělé renesanční stavby 1893—1894, rozpoutal polemiku, do níž se zapojili přední čeští architekti Wiehl, Fanta, Schmoranz, ale marně. Jediným výsledkem bylo, že v budoucnu pocítil nepřátelství těch, jejichž osobních zájmů se dotkl. Po smrti matky v roce 1907 nabídl Prousek svůj dům vedle radnice, zvaný *U českého granátu*, ke koupi městu. Sliboval si od toho kromě hmotného zajištění také to, že městské muzeum a sbírka obrazů, kterou vlastními prostředky po léta shromažďoval pro uměleckou síň, budou konečně důstojně umístěny. Radní však Prouskovu nabídku nepřijali s odůvodněním, že *počet budov obci náležejících jest dosti značný a že v brzké době jest obci podniknouti nákladné stavby, v jichž důsledku jeví se býti nutným, aby koupě takých objektů, jež obec bezpodmínečně zapotřebí nemá, byla odložena.*[23] Dnes těžko posoudíme objektivitu obou stran, zahořklý Prousek toto rozhodnutí chápal jako osobní mstu. S větším zdarem se proto pokusil o vybudování podobné umělecké sbírky v Mladé Boleslavi, než se mu roku 1911 konečně podařilo instalovat své exponáty v kreslírně turnovské reálky. Jeho neztenčený zápal vzbudil v kulturních kruzích mnoho sympatií. Ke stávající sbírce s obrazy A. Bubáka, L. Žáka, M. Alše, B. Knüpfera, A. Chitussiho a F. Kavána slíbil Knüpfer dalších šest až osm skic a spolupráci nabídl také J. V. Myslbek: *Vidím, jak z obrazárničky stane se časem Obrazárna a přidá ku krase Turnova a celého kraje... Kdyby jednou se Vám podařilo opatřiti si větší místnost, měl bych leccos, co by se Vám hoditi mohlo a dal bych to za facku.*[24] Na důkaz svých slov pak Prouskovi věnoval bustu J. J. Kolára, aby jej současně morálně podpořil v nesnázích, kterým musel čelit. Z korespondence se o nich dovídáme jen útržkovitě, protože turnovský malíř se nerad svěřoval se svými problémy, byť dobrým přátelům. Uvažoval dokonce o odchodu z města, v němž se od smrti matky musel cítit zvlášť osamělý.[25] Tyto a následující roky pak znovu připomínají slova J. V. Šimáka o bolestném konci Prouskova života. Umělecká síň přežila jen jeden rok a zestárlý malíř byl nucen z existenčních důvodů začít rozprodávat kolekci, kterou s láskou shromažďoval pro své město. To o ni neprojevilo zájem, stejně jako o uchování ostatních Prouskových sbírek, které byly po umělcově smrti 2. července 1914 rozprodány v dražbě. Nám z nich zbylo pouhé torzo a nostalgie nad slovy mladého Jana Prouska, jimiž se kdysi snažil na dálku utěšit matku i sebe: *Vím, že se Vám takhle stýskati musí, vždyť já sám po ničem nebažím tak, jako po tom, bych mohl Vám na blízku dlíti... Leč vnitřní hlas mi*

praví zároveň, bych vytrval, a nutí mne na vyvolené dráze kráčeti kupředu. A proto jest povolání mé nesnadné, z jedné strany povinnost k Vám, z druhé požadavky umění. Jest umění věru krásné povolání, blaží více než bohatství, ono povznáší člověka. Však vyniknouti v něm není tak snadno, k tomu třeba mnoho píle, nadání, vytrvalosti a odhodlanosti, k tomu třeba vrhnouti se tam, kde člověku štěstí přeje — a to bývá obyčejně cizina. Mohu Vás však ujistiti, že ačkoliv umění nadevše ctím, přece nikdy bažením po zisku a slávě neopovrhnu láskou k domovu...[26]

Poznámky

[1] M. Tyrš: *Jaroslav Čermák.* Osvěta, *8*, 1878, s. 485: *Chceme a žádáme, aby umění vůbec ve všech svých odvětvích bylo naše, bylo národní. Vytýká-li se nám odjinud, že více než kde jinde na tom stojíme, nechť zní upřímo naše odpověď, že to víme a že takto činíme, jsouce o nutnosti této dokonale přesvědčeni. Idea národnosti hýbe celým ústrojím, celým životem Evropy moderní. Nemůže zůstati bez vlivu na umění... My byli dosud ze všech nejméně svoji, a tak byl nutně ruchem doby nové slovanský svět nejhlouběji dotknut a rozvrácen. Národy slovanské nová idea křísila, nejen oživovala, z nadvlády živlů cizích ve všech oborech vymaňovala, nový směr života, nové samostatné osvědčení energie duševní jim ukládala. Zde neměla a nemá idea národnosti významu pouhé opravy..., zde má význam převratu. Žádáme především koncepci originální, koncepci v duchu národním.*

[2] V roce 1883 popisuje Prouskův přítel architekt Jan Schmoranz svůj dojem z malířské výzdoby nového Národního divadla: *Fresca od Ženíška jsou dobrá, znamenitě kreslena a komponována, Alšovy dobře kompanovány, však slabě kresleny a malovány. Liška vcelku slabý, Hynais příliš francouzský...* (Okresní muzeum Českého ráje v Turnově, sign. LXXXV/139.)

[3] OMČR Turnov, sign. LXXIX/115, dopis ze 4. 5. 1879, Vídeň.

[4] OMČR Turnov, sign. LXXXIV/109, dopis z 23. 9. 1882, Salzburg.

[5] OMČR Turnov, sign. LXXIX/350, dopis z 14. 9. 1883, Mnichov.

[6] Srv. J. Prousek: *Přehled mého putování. Nástin turistického a krajinářského působení* (nedatovaný rukopis, uložen v OMČR Turnov, bez sign.). Podobně i v dopisu matce z Vahrn bei Brixen 14. 7. 1884: *Přišel jsem mezi lidi, jakých jsem dříve postrádal, jsem mezi pravými krajináři. Seznal jsem, čeho mi třeba bylo a pevnou vůlí dodělal jsem se jakéhosi úspěchu, což dokazuje to, že v pražských časopisech rádi moje ilustrace berou. Leč to není vše, musím ještě dále* (OMČR Turnov, sign. LXXXIV/99).

[7] Obraz ze sbírek Moravské galérie v Brně, inv. č. M 205.

[8] Například v roce 1900, půl století po sociálně kritických a politicky zaměřených Daumierových dílech, uveřejnil přední český estét K. B. Mádl stať dokládající, že u nás ještě zdaleka nebylo ve výtvarném umění akceptováno plné společenské poslání realismu, jak je chápala třeba soudobá česká literatura: *Naučil nás realismus bezprostřednímu nazírání na skutečnost... Znovu byla objevena malebná krása světa a jeho životná pitoresknost a malíři poznali, že jejich úkolem jest zpívati o tomto životě v liniích a barvách* (Z výroční umělecké výstavy. Česká revue, *3*, 1900, s. 1374).

[9] J. Prousek: *Přehled mého putování.*

[10] Spolužák z vídeňské akademie, medailér Josef Stránský z Vídně 29. 6. 1886: *Tvoje zásilka* (poznámka autora: fotografií Prouskových prací) *mi udělala upřímnou radost. Bezděky vzpomenul jsem si na práce, které jsi zde ve Vídni prováděl. Jaký to ohromný rozdíl! Byla to rozhodně šťastná myšlénka, žes trávil nějaký čas v Německu* (OMČR Turnov, sign. LXXXV/278).

[11] OMČR Turnov, sign. LXXXV/15, 25. 11. 1886, Praha.

[12] V katalogu výstavy 1934 jsou uvedena díla v soukromém majetku, jejichž současné majitele neznáme: *Západ, Romantická krajina, Pražský hrad, Mikulášský kostel.* Z děl ve veřejných sbírkách je nejvýznamnější *Statek z Pojizeří* (1888, etnografické oddělení NM v Praze), *Ještěd*, olej. skica, kterou Prousek r. 1888 věnoval K. Světlé (Podještědské muzeum K. Světlé v Českém Dubu), *Zátiší se svícnem, lahví a notami* (1883) a *Skalnatá krajina* (1888, oba v Oblastní galérii Liberec; byly vystaveny na Prouskově výstavě v Turnově 1984) a přiřadit k nim můžeme obraz *sv. Jana Nepomuckého* v kostele v Loukově. V našem článku se nezmiňujeme o méně významných olejových skicách *Starenberské jezero* (1883—1884), *Borovice* (nedat.), stejně jako o oleji *Lumír* a *Hlava koně* (1886), ve sbírkách turnovského muzea, kde jsou také rozpracované kompozice ze skic *Trosky od Ktové* a *Pila v údolí Schalders.*

[13] Vystaveny byly tehdy reprodukce děl J. Mánesa, J. Čermáka s pracemi J. Prouska a jeho vídeňských spolužáků.

[14] T. Her se v dopise z 12. 3. 1887 zmiňuje o tom, že se od F. Dvořáka dověděl o plánovaném Prouskově příjezdu do Mnichova (OMČR Turnov, sign. LXXIX/338).

[15] Renata Tyršová z Prahy 19. 4. 1889: *Výstava v Rudolfinu je zahájena a hojně i dobře obeslána. Naše mládež horlivě pracuje a přisahá až na řídké výjimky vesměs k praporu světlé manýry a ‚volného vzduchu'. Bartoněk, Douba, Kosař, Trsek, Slabý, Mašek — samý plen-air* (OMČR Turnov, sign. LXXXVI/278).

[16] OMČR Turnov, sign. LXXVII/148, dopis z 25. 3. 1890, Praha.

[17] OMČR Turnov, sign. LXXIX/335, dopis ze 7. 5. 1888, Mnichov.

[18] J. Prousek: *Přehled mého putování* .

[19] Nedatovaný dopis neteři K. Světlé Anežce Slukové (kol. 1895). Podještědské muzeum K. Světlé v Českém Dubu, sign. R 4508.

[20] Nedatovaný dopis z r. 1885: *Váš obraz v našem lednovém sešitě otištěný dochází u našeho čtenářstva a v časopisech velké obliby. Vůbec bychom rádi, kdybyste pro nás více obrázků — třeba dle vlastní invence — nakreslil...* (OMČR Turnov, sign. LXXVII/337).

[21] J. Prousek: *Přehled mého putování.*

[22] Tamtéž.

[23] OMČR Turnov, sign. LXXXVI/207, dopis z 2. 12. 1907.

[24] OMČR Turnov, sign. LXXXII/305, dopis z 30. 9. 1910, Praha.

[25] V dopisu ze dne 11. 10. 1910 Myslbek rozmlouvá Prouskovi odchod z Turnova: *S přátelským soucitem četl jsem o Vašich bolestech. Vděk najíti na světě myslím, že nemožno. Z Turnova se nestěhujte, potřebují Vás tam nutně...* (OMČR Turnov, sign. LXXXII/304).

[26] OMČR Turnov, sign. LXXXIV/115, dopis ze 7. 2. 1882, Vídeň.

Poslední role Narcisy Kolihové

Jaroslav Barták

Naše první setkání bylo docela všední — svazek divadelních cedulí z počátku tohoto století, na každé z nich podtržené jméno představitelky hlavní role: *slečna Colli.*[1]

K objasnění záhadně znějícího jména došlo záhy. Mezi nevrácenými výpůjčkami z archivu spolku byla také stvrzenka ze 17. února 1903:

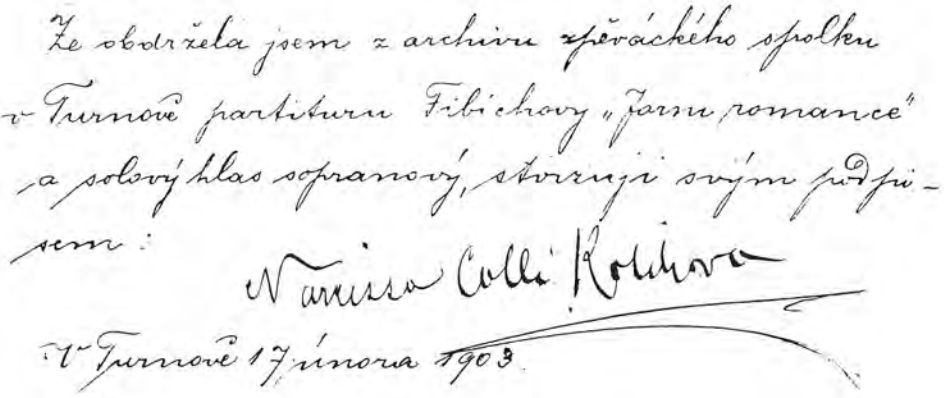

Že obdržela jsem z archivu pěváckého spolku v Turnově partituru Fibichovy „Jarní romance" a sólový hlas sopranový, stvrzuji svým podpisem:

Narcisa Colli Kolihova

V Turnově 17 února 1903.

Patricijská rodina Kolihova se těšila úctě turnovských občanů — Otto Koliha, mlynář pocházející z Uhřiněvsi, mladočeský předák a člen řady spolků,[2] manželka Aloisie rozená Patočková, majitelka Shořalého mlýna,[3] a jejich jediná dcera Narcisa, jež se narodila 29. října 1879. Okolí mlýna bývalo romantické. Na přilehlém ostrově, který omývala říčka Stebenka, Jizera a mlýnský náhon, uprostřed rozložitých stoletých stromů, nechali dřívější majitelé mlýna vybudovat velké hřiště. Turnovské spolky ho často využívaly jako cvičiště, divadlo v přírodě i taneční parket.[4] Bylo to i oblíbené

místo dětských her Narcisiných. Ve vzpomínkách jejích přátel z dětství je vždy organizátorkou a středem všech zábav, ostatní se museli podřídit. S dospíváním se stále více projevovalo její hudební a pěvecké nadání. Rodiče nezůstali k tomuto daru lhostejní: otec se vydává se svou devatenáctiletou dcerou do Švýcarska, aby se jí dostalo pěveckého i jazykového vzdělání.[5] Ještě téhož roku se stala posluchačkou konzervatoře v Lausanne, v krátké době složila státnicí z francouzštiny, těžce zápasí s němčinou. První seznámení s obecenstvem se uskutečnilo v evangelickém chrámu opatství Palézieux, kde v písňovém koncertu vystoupila s Marií a Rosou Petroffovými a elévkou pražské konzervatoře Idou Heitzmannovou. 11. března 1899 představila v Casino-Theatre v Lausanne v koncertním matiné první výsledky studia — árii Alžběty z Wagnerova *Tannhäusera* a árii Santuzzy z Mascagniho *Sedláka kavalíra* (Cavalleria rusticana).



Shořalý mlýn v Turnově.

Přání stát se operní pěvkyní, se kterým odjížděla z domova, začíná dostávat konkrétní obrysy. Seznamuje se s díly francouzské *velké opery* a s tvorbou italského *verismu*.[6] Počet nastudovaných oper roste, přesáhl již první desítku, je čas doplnit repertoár o česká operní díla. Opouští proto břehy Ženevského jezera, aby pokračovala v dalším studiu v Praze jako soukromá žačka slavné sopranistky Marie Sittové, členky Prozatímního a Národního divadla. Pod jejím vedením dozrála v technicky dokonale připravenou pěvkyni, ovládající umění koloratury. Přibyl počet zvládnutých operních postav, nyní již i z oper Dvořákových a Smetanových: za dva roky dosáhl úctyhodného čísla třicet šest. V roce 1901 zazněl její hlas na koncertech v Turnově, Liberci, Kolíně, Kutné Hoře a Mladé Boleslavi. Přednesla na nich kromě písní Antonína Dvořáka árie z *Židovky* J. F. Halévyho, *Troubadoura* a *Aidy* Giuseppe Verdiho, *Samsona a Dalily* Camila Saint-Saënse a *Prodané nevěsty* Bedřicha Smetany. V únoru 1902 vystoupila na koncertě v Turnově s Griegovými písněmi a s áriemi z Bizetovy *Carmen*, v dubnu ve velkém sále Rudolfina přednesla árie z Massenetovy opery *Herodias* a z Donizettiho *La Zingara*. Po dalším intenzívním studiu slavila úspěch ve Vídni na akademii, pořádané 26. února 1903 akademickým spolkem, v písních Čajkovského, Dvořáka a Fibicha za spoluúčinkování Rudolfa Frimla. V březnu se vrátila do Prahy, kde s Českou filharmonií přednesla *Koncertní árii pro sopránový hlas s orchestrem*, opus 94 Felixe Mendelssohna-Bartholdyho.[7] Po těchto koncertech přijíždí na pozvání turnovských spolků znovu do rodného města, které slavilo padesáté narozeniny Jaroslava Vrchlického. Na programu slavnostního večera 25. března 1903 se poprvé setkáváme s uměleckým jménem Colli (též Coli a se zdvojením souhlásky s v křestním jménu), které později užívala při všech vystoupeních. Úspěch byl obrovský a Turnované začali být právem hrdi na svou operní pěvkyni.[8] Nemenší význam měly Narcisiny úspěchy pro její rodiče, kterým dávaly naději na postupné vyplacení hypoték, váznoucích na mlýně.

K pochopení neutěšené situace v podniku Kolihových se musíme vrátit až do roku 1888, kdy bylo mlýnské zařízení, před rokem vybudované, zničeno povodní. Mlynářskou živnost se již obnovit nepodařilo, ztroskotaly i pokusy o zřízení brusírny skla a mechanické tkalcovny.[9] Již v devadesátých letech se Otto Koliha zabýval myšlenkou přebudovat mlýn na elektrárnu. Znovu se k ní vrátil roku 1902, kdy při stavbě železniční dráhy Turnov-Jičín bylo zapotřebí překlenout Jizeru a ostrov mostem. Nevyužitá síla turbíny mohla posloužit k čerpání vody při betonování základů mostu, po skončení stavby k pohonu elektrického dynama. Návrh byl podložen projektem Františka Křižíka a posléze okresním hejtmanstvím schválen.[10] První elektrárna v Turnově se rodila za velkých finančních starostí Kolihových, jež trvale podlomily matčino zdraví.

V té době již bylo veřejným tajemstvím, že o slečnu Colli začínají mít zájem dosud nejmenované operní scény. Po dvou koncertních vystoupeních v Bielitz (tehdy v rakouském Slezsku, nyní polské Bialsko-Biała) podepsala s tamním městským divadlem smlouvu na pohostinská vystoupení. Místní noviny nešetřily slovy nadšení o zahajovacím představení 6. října 1903, ve kterém zpívala roli Rechy v Halévyho *Židovce*.[11] Kromě Rechy, která se stala základní a nejčastěji uváděnou rolí v celé její kariéře, vystoupila tu v hlavních rolích Mayerbeerových *Hugenotů*, Mascagniho *Sedláka kavalíra*, Rossiniho *Viléma Tella*, Leoncavallových *Komediantů* a Smetanovy *Hubičky*. 26. března následujícího roku se s divadlem v Bielitz rozloučila rolí Leonory v opeře Ludwiga van Beethovena *Fidelio*.

Úspěchy v prvním angažmá vyvolaly zájem vídeňských a berlínských divadelních agentur; jejich prostřednictvím Narcisa zahájila útok na evropské operní scény. Již na podzim 1904 se na plakátech městského divadla v Bernu objevila v hlavních rolích



Narcisa Kolihová v roli Rechy v Halévyho Židovce.

Weberova *Čarostřelce*, Verdiho *Troubadoura* a Boieldieuovy *Bílé paní*. Kromě Pojizerských listů přinášely pravidelné zprávy o úspěších Kolihové také Národní listy. Z jejího působení v Bernu vyzdvihly pěvecký výkon v opeře *Troubadour*.[12] V prvních třech měsících roku 1905 Colli vystoupila v Mozartově *Kouzelné flétně* a Wagnerově *Tannhäuseru*.

Stesk po domově ji však přivedl znovu do Turnova. Léto trávila u rodičů, ale všechen čas využívala k zdokonalování pěveckého projevu a ke studiu. Rozhodování mezi další

cestou do ciziny, nebo přijetím nabízeného angažmá v Novém městském divadle v Plzni u ředitele Vendelína Budila ukončilo vyzvání Gustava Schmoranze, ředitele Národního divadla: *Je třeba ihned nahradit uvolněné místo za sopranistku Annu Slavíkovou, která odchází do Karlsruhe.* Následoval telegram Schmoranze Budilovi, uvolnění Narcisy Kolihové, která ostatně ještě v Plzni ani nenastoupila, a vše už teď záleželo na zdaru tří představení před náročným publikem.[13] 4. května 1905 byla uvedena



Narcisa Kolihová ve svém wagnerovském repertoáru.

Židovka — výkon Narcisy *nemůže se slečnou Slavíkovou snésti srovnání*, napsaly hudební listy Dalibor. *Nadějná, hlas vydatný, příjemný témbr, ale vinou trémy a nezvyku na velký prostor byly vady v intonaci. 20. května v roli Santuzzy* (Sedlák kavalír) *povzbuzující potlesk i při otevřené scéně.* Třetí večer 6. června — Tannhäuser Richarda Wagnera — *lepší dojem než předešle, lze tvrditi, že by byl získán platný člen. Hlas vytrvalý, výsledek dobré školy (Petzoldová-Sittová). Hra potřebuje detailnějšího vypracování, ale při temperamentu pěvkyně to nebude těžký úkol.*[14] Přes nadějné hodnocení k podepsání smlouvy nedošlo.

Domnívám se, že neustálé střídání divadel, vystoupení v jednom nebo dvou večerech bylo pro kritiku i diváky přitažlivé, ale pro pěvkyni jen neustálým přizpůsobováním se různým dirigentům, orchestrům a zvyklostem toho kterého divadla. Těžko nacházela svůj vlastní výraz, který by ve stálém angažmá mohla rozvinout a zdokonalit. Spousta koncertů přispívala jen k tříbení technického provedení, ale vůbec ne k práci na hereckém projevu. Že jí však nebyl cizí, můžeme se přesvědčit v nejedné kritice, které mluví o procítěnosti, až vášnivosti interpretky. Ředitel Národního divadla při výběru nových členů souboru dal jistě přednost hotovým, vyzrálým umělcům se zkušenostmi z velkých divadel.

Po tomto nezdaru následovala krátká výměna dopisů s již zmíněným Vendelínem Budilem a také Emanuelem Raulem, ředitelem divadla v Teplicích. 26. srpna 1905 psala Budilovi, že se na vystoupení v plzeňském divadle, *o kterém jsem tolik krásného slyšela, i mimo vlast, pak o jeho vzorném uspořádání*, srdečně těší, a ve dnech 25., 27. a 29. září již účinkovala v *Židovce*, *Tannhäuseru* a *Sedláku kavalírovi*.[15]

Přání Narcisy, aby toto vystoupení v Plzni nebylo poslední, se za necelé dva roky vyplnilo. Byly to však roky úmorné práce. Smlouva stíhala smlouvu, hostování se vzájemně překrývala. Zpívala v Gdaňsku (1905—1907), Frankfurtu (1906), Essenu (1906—1909), Cáchách (1906—1908), Eberseldu (1906—1907), Mühlhausenu (1906—1907) a Chemnitz (1906—1908).[16] Současně s úspěchem plnila úvazek stálého hosta v lázních Teplicích-Šanově v operách *Sedlák kavalír*, *Siegfried*, *Prodaná nevěsta*, *Hugenoti* a *Valkýra*. Jedinou výtkou kritiky byla nedostatečná znalost jazyka: *Deutsch lernen!...*[17] Ani tento handicap nezabránil zdravě ctižádostivé pěvkyni podepsat na příští sezónu další smlouvu s Dvorním divadlem v Braunschweigu.[18]

Po představení Prodané nevěsty v teplickém divadle se objevilo první předznamenání nespokojenosti obecenstva se ztvárněním některých operních rolí. Zatím se jedná konkrétně o Mařenku, ale s každým dalším rokem se její sílící postava tíž a tíž vměstnává do dívčích kostýmů.[19] Tuto neúprosnou změnu prožíváme spolu s umělkyní porovnáním fotografií v poměrně krátkém časovém rozmezí... Přesto nevybouřený tvůrčí neklid Narcisu dohání k přímo horečnaté frekvenci vystoupení.

Jiným důvodem tohoto pracovního vypětí mohly být stále kritičtější poměry v rodném mlýně. V květnu 1906 byla sice elektrárna dokončena, ale uvedení do provozu naráželo na množství překážek při opakovaných kolaudacích nepříliš kvalitně provedené stavby. V listopadu 1907 začala elektrárna konečně dodávat proud k osvětlení turnovských ulic a domů. Konkurence nesložila zbraně, jak o tom svědčí série udání prvního společenstva v Turnově na neoprávněné instalování domovních přípojek.[20] Pokuta stíhala pokutu, finančně vyčerpaná firma se ocitla zcela na mizině. Narcise jistě nemohla být zoufalá situace rodičů lhostejná a snažila se ji zmírnit zasílanými honoráři.

Na přerušený sled koncertů navázala v květnu 1906 dvěma vystoupeními pro mládež v Turnově.[21] V sezóně 1906—1907 hostovala Kolihová podruhé v Novém městském divadle v Plzni. Potřetí již jako stálý host v šestém divadelním roce 1907—1908,

za vlády družstva a ředitele Vendelína Budila. Ten ve své pečlivě vedené kartotéce herců charakterizuje Narcisu Kolihovou jako operní pěvkyni velmi dobrou, temperamentní.[22] Kromě rolí Senty v *Bludném Holanďanu* a Rechy v *Židovce* sklízí úspěchy jako Leonora (G. Verdi: *Troubadour*), Rusalka, Leonora (L. van Beethoven: *Fidelio*), Vendulka (B. Smetana: *Hubička*), Giulietta (J. Offenbach: *Hoffmannovy povídky*), Milada (B. Smetana: *Dalibor*), Kněžna (A. Dvořák: *Šelma sedlák*) a jako Carmen, sopranistkami vzácně interpretovaná. Kapelníkem divadelního orchestru byl Rudolf Pavlata, semilský rodák.[23] Zalistujeme-li časopisem Divadlo, kde byly pravidelně otiskovány recenze plzeňských představení, čteme velmi příznivá hodnocení pěveckého i hereckého projevu. O to více nás překvapí zápis v Budilově kartotéce, že *12. června 1908 zpívala naposled v Plzni Kněžnu v opeře Šelma sedlák, vzdala se divadla a převzala po otci elektrárnu v Turnově.*

Abychom pochopili sílu pohnutek, které k tomuto rozhodnutí Narcisu vedly, musíme se znovu vrátit do míst, se kterými byla pevně spjata. V srpnu 1908 zachvátil rodný mlýn požár, jemuž padlo za oběť celé zařízení elektrárny. Krátce nato, 23. ledna 1909, zemřela Aloisie Kolihová, ustanovujíc univerzální dědičkou dceru Narcisu. Ta přejímá pozůstalost sestávající ze zrušeného mlýna, vyhořelé elektrárny a předlužení téměř dvacet tisíc korun, se závazkem doživotního zaopatření pro svého otce.[24] Ani nyní neustávají útoky turnovského živnostenského společenstva, přibývají nové pokuty, které již nemůže zaplatit, i žádosti věřitelů o vyrovnání starých dluhů. Budování nového zařízení elektrárny a s tím spojené nové zadlužení končí několika exekucemi majetku. Jedna z nich byla zvlášť krutá — ze mlýna odvážejí piano, poslední připomínku šťastných let, zasvěcených umění. Energie a síla Narcisy však zaslouží obdiv: elektrárna je znovu vybudována, v sousední budově čp. 200 zahajuje provoz nová pekárna.[25] Aby odrazila neustálá udání na neoprávněné provozování instalatérské živnosti, vyhledává v Praze různé firmy, které by tuto činnost kryly. Řešení nedůstojné situace na pomezí zákona přichází v osobě inženýra Ringhoferovy strojírny v Praze Zdeňka Možného, jehož žádost o udělení elektrotechnické koncese v Turnově místodržitelství 29. listopadu 1911 schválilo.[26] Instalační a opravárenská činnost elektrárny je tak legalizována. Zároveň byl legalizován i vztah majitelky elektrárny a nového inženýra sňatkem 9. ledna 1912.[27] Do Shořalého mlýna se po období krize vrací pohoda předešlých let. Elektrárna se stává prosperujícím podnikem, manželům Možným se po dvou letech narodila dcera Marcela, příští dědička Shořalého mlýna.

Jen na přerušené cestě operní pěvkyně Colli nemůžeme najít vzestupné pokračování. V tíživé existenční situaci, dva měsíce po smrti matky, uspořádala v Praze v dvoraně Konviktu velký populární koncert, za čtrnáct dnů velký koncert v Mladé Boleslavi, 19. června 1909 vystoupila na slavnostní akademii v Náchodě. Koncerty zůstaly bez větší odezvy, Narcisa přednesla již mnohokrát opakované árie ze svých osvědčených oper. Také hostování u Operní, operetní a činoherní společnosti Elišky Zöllnerové v sezóně 1910—1911 mělo zcela všední důvod — získání prostředků na zaplacení dluhů. 24. ledna jako své poslední představení na turnovském zájezdu společnost uvedla Smetanovu operu *Dalibor*.[28] Neustálé starosti s provozem elektrárny, násobené útoky konkurence, katastrofální finanční situace, chybějící pohoda a volný čas ke studiu a cvičení, v neposlední řadě i přibývající léta — to vše muselo zanechat hluboké stopy na kvalitě hereckého a pěveckého přednesu. Nesmíme také pominout dvouleté odtržení od vyvíjejícího se operního divadla a stoupající nároky kritiky i obecenstva na výkony interpretů. Pak nás již nemůže překvapit reakce publika a odborného tisku na vystoupení Narcisy Kolihové v roli Carmen na prknech brněnského Českého



Zápis skladatele Emanuela Ondříčka v památníku Narcisy Kolihové.

divadla v lednu 1911: *Nemá ani hlasu, ani hry, ani muzikálnosti, ani mládí... Radíme slečně, aby se ve prospěchu umění i svém vlastním kariéry pěvecké vzdala...*[29] Tvrdá slova byla jen hlasitým vyslovením pravdy, kterou si Narcisa pravděpodobně uvědomovala, ale jejíž důsledky stále oddalovala. Nastala chvíle, kdy bylo nutné odejít. Zůstaly jen vzpomínky a přátelé, kteří dlouhá léta nacházeli ve Shořalém mlýně oázu klidu a milé přijetí bývalé kolegyně. Za všechny citujeme slova Emy Destinnové z roku 1927 v Narcisině památníku: *Žena velkého, šlechetného srdce s duší umělkyně a kulturou domova tak velikou a líbeznou — toť drahá naše paní Narcisa Možná-Kolihová! Nadšena jí i rámcem, který ji obklopuje, prosím pro ni osud o nejkrasší úděl velkého, dobrého člověka!*[30]

Svou poslední velkou roli, roli úspěšné podnikatelky, vytvořila Narcisa Kolihová-Možná ve prospěch chudých turnovských dětí a sirotků. Stala se také členkou výboru zemského ústředí mlynářů, redaktorkou Mlynářských listů, pod jejím starostlivým vedením pracovala elektrárna ve Shořalém mlýně až do její nečekané smrti po operaci v pražském sanatoriu 26. listopadu 1943. Ke svým uměleckým i životním prožitkům

se vracela v četných příspěvcích do Pojizerských listů, stala se mecenáškou řady charitativních a uměleckých spolků. Její život se obrátil jiným směrem, než který v mládí nastoupila. I tak se roky, v nichž se dělila s lidmi o svůj talent a krásu hudby, vryly do paměti současníků. Časový odstup a zářivé pěvecké osobnosti vymazaly jméno Narcisy Kolihové z našeho povědomí i z odborných slovníků. Proto jsme se snažili její osudy oživit alespoň tímto drobným článkem.[31]

Poznámky

[1] V okresním archivu Semily byly tyto plakáty původně součástí fondu Zpěvácký spolek Dvořák Turnov, nyní tvoří fond Narcisa Kolihová-Možná.

[2] OA Semily, OÚ Turnov, pres. 60/1890, 262/1890, 65/1891; kart. 87, sign. 4 13/66.

[3] Historie Shořalého mlýna sahá do poloviny 16. století. První známou majitelkou byla Kateřina v roce 1540, následovali Jan, českobratrský exulant, roku 1553 Adam, 1570 Kryštof z Vartmberka a další. V roce 1760 měl mlýn pět složení, sloužil mlečům z třetiny Turnova, Modřišic, Lažan, Nudvojovic, Mašova, Pelešan, Kalužníku, Kadeřavce, Konic a Chlumu. Mlýn ničily povodně, ale byl vždy znovu opraven, rozšířil se o valchu, pilu a bednárnu. Roku 1842 jej od vrchnosti koupil František Patočka, v roce 1868 mlýn zdědila dcera Aloisie, provdaná Kolihová. (J. V. Šimák: *Příběhy města Turnova nad Jizerou*, 3. díl, Turnov 1904, s. 385 ad., J. K. Hájek: *Mlýny na Turnovsku*, rkp. v jeho osobní pozůstalosti v OA Semily.)

[4] Jednou z největších akcí na Kolihově ostrově byl slet sokolské župy Krkonošské roku 1894: u cvičiště byla postavena tribuna pro 4 tisíce diváků (V. Kulich: *Kronika tělocvičné jednoty Sokol Turnov 1862—1937*, rkp. v OA Semily, fond TJ Sokol Turnov).

[5] OA Semily, OÚ Turnov, kn. 68.

[6] Francouzská *velká opera* pracovala s početným sborovým obsazením, baletem, drahými výpravami a znamenitými sólovými pěvci; do západní Evropy úspěšně pronikly opery Giacoma Meyerbeera a J. F. Halévyho. Italský *verismus* vznikl na začátku devadesátých let 19. století v dílech Pietra Mascagniho a Ruggiera Leoncavalla. (Srv. G. Černušák a kol.: *Dějiny evropské hudby*, Praha 1972, s. 246, 269.)

[7] Koncert se uskutečnil 15. 3. 1903 v sále Plodinové burzy, kam byly z finančních důvodů přeneseny některé koncerty z Rudolfina. Českou filharmonii řídil tehdy nový dirigent dr. Vilém Zemánek, syn pražského rabína, do té doby působící v Rize. (V. Holzknecht: *Česká filharmonie*, Praha 1963, s. 77 ad.)

[8] Pojizerské listy, *18*, 1903, č. 8., 29. 3., s. 3—4.

[9] OA Semily, OÚ Turnov, kart. 78, sign. 9 12/1, kart. 108, sign. 11 38/59, 11 38/58; kart. 110, sign. 11 38/606.

[10] OA Semily, OÚ Turnov, kart. 109, sign. 11 38/638.

[11] Přetištěná recenze o bouřlivé pochvale obecenstva za excelentní výkon dávala za pravdu prognóze o slavné budoucnosti mladé pěvkyně (Pojizerské listy, *18*, 1903, č. 23, 18. 10., s. 5).

[12] Národní listy, *44*, 1904, 25. 10.

[13] Veškerá zmíněná korespondence mezi Schmoranzem, Budilem a Kolihovou je součástí pozůstalosti Narcisy Kolihové-Možné, uložené v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově, inv. č. 15101.

[14] Dalibor, 1905, č. 26—32.

[15] Archiv města Plzně, Družstvo českého městského divadla v Plzni, č. 7204 139/140, 9406 139/140. Za laskavou excerpci děkuji dr. H. Dobré z tohoto archivu.

[16] Smlouvy na pohostinská vystoupení byly uzavírány prostřednictvím divadelních a koncertních agentur, nejčastěji vídeňskou Gustav Lewy a berlínskými Felix Bloch dědicové a Paul Prahl (OMČR Turnov, pozůstalost Narcisy Kolihové-Možné, inv. č. 15105).

[17] Kritika po provedení *Sedláka kavalíra* ocenila vášnivost hry a uvážený pěvecký projev mladého hlasu. (Teplitz-Schönauer Anzeiger, 1905, č. 127, s. 11.)

[18] Soubor plakátů z představení Narcisy Kolihové je uložen v části její pozůstalosti v OA Semily. Z působení v Dvorním divadle v Braunschweigu je dochován jediný plakát operního představení *Židovky* z 18. 1. 1906, i když z časového sledu se dá předpokládat, že účinkovala ve více inscenacích.

[19] Teplitz-Schönauer Anzeiger, 1905, č. 140, 27. 11., s. 5: *Wir sind nicht gern ungalant, aber in der Oper bedeutet der Artikel die heuer wirklich das schwächere Geschlecht* ... Za laskavé výpisy jsem zavázán dr. K. Kocourkové, ředitelce okresního archivu v Teplicích.

[20] OA Semily, OÚ Turnov, kart. 109, sign. 11 38/638.

[21] Na programu těchto koncertů (24. 5. a 27. 5.) byly árie z oper Ch. W. Glucka *Alcesta* a R. Wagnera *Bludný Holanďan* (OMČR Turnov, pozůstalost Narcisy Kolihové-Možné).

[22] Archiv města Plzně, Družstvo českého městského divadla v Plzni, nesign.

[23] OA Semily, Havrdova sbírka, sign. C5, C6, A3, A6, B3.

[24] Pozůstalostní spis Aloisie Kolihové uložen v OA Semily, OS Turnov, sign. A 45/1909.

[25] OA Semily, OÚ Turnov, kart. 110, sign. 11 38/879.

[26] OA Semily, OÚ Turnov, kart. 114, sign. 11 40/557.

[27] MěstNV Turnov, kartotéka obyvatel; Hlasy pojizerské, 27, 1912, č. 1, 14. 1., s. 3.

[28] Pojizerské listy, 25, 1910, č. 3, 30. 1., s. 3.

[29] Dalibor, 1911, č. 16—17, 27. 1.

[30] Památník dosud v soukromém vlastnictví v Turnově.

[31] Za pomoc jsem vděčen též pracovníkům knihovny a archivu Divadelního ústavu v Praze, Ústředního archivu Národního divadla v Praze, Okresního muzea Českého ráje v Turnově, Mistru Vojtěchu Ronovi v Liberci a prof. Ladislavu Petrnoušovi v Turnově.

Příspěvek k historii profesionální a amatérské fotografie v Semilech

Václav Votoček

Za oficiální datum zrodu fotografie se uznává 19. srpen 1839, kdy na půdě francouzské akademie věd byla veřejnost poprvé seznámena s její nejlépe propracovanou technickou variantou, nazvanou podle jejího objevitele L. J. M. Daguerra (1787—1851). Obrazy, které daguerrotypie zachycovala na postříbřené měděné desce, byly ostré a jemně prokreslené. Měla však i závažné nedostatky, mezi něž patřila složitost pracovního postupu a nemožnost pořízené obrazy kopírovat. Přesto objev vyvolal ve světě neobyčejný zájem a snahy o jeho okamžité praktické využití. I u nás se početná skupina vědců a vzdělaných lidí začala v roce 1840 věnovat pokusům s daguerrotypií. Mezi ně patřil i zakladatel moderní fyziky u nás, profesor Karlovy univerzity a semilský rodák František Adam Petřina (1799—1855).

Těch, kteří se zabývali daguerrotypií po živnostensku, nebylo u nás mnoho, většinou šlo o kočující fotografy. Ve východních Čechách není znám v té době ani jediný stálý ateliér, vzácných daguerrotypií se v kraji zachovaly asi tři desítky. Mezi nimi se nachází snímek pošty v Litomyšli z 3. června 1840, považovaný za nejstarší dochovanou daguerrotypii v českých zemích. Tuto techniku začal po roce 1851 rychle nahrazovat tzv. kolodiový či mokrý proces, který některé nedostatky daguerrotypie odstraňoval. Byly s ním však spojeny opět jiné nepříjemnosti. Nový postup vyžadoval připravit mokrou desku těsně před expozicí a poté ji ihned zpracovat, s čímž souvisela potřeba mít po ruce temnou komoru. Co bylo řešitelné v ateliéru, zajišťovalo se hůře v terénu, kde musel být používán stan nebo k danému účelu uzpůsobený povoz.

V období mokrého procesu, který se u nás uplatňoval do roku 1880, působili fotografové mimo Prahu ve třiceti českých městech. Fotograf té doby byl většinou současně malířem, vyžadovala se od něho zručnost v odstraňování technických vad fotografií i vad na zevnějšku portrétovaných osob, navíc se v ateliérech používalo malovaných pozadí, které si fotograf často sám zhotovoval. Nebylo tedy divu, že mezi prvními fotografy převažovali absolventi malířské akademie. Nízká citlivost materiálů vyžadovala dlouhé expoziční časy, a tak byly pro toto období typické strnulé pózy, do nichž byli portrétovaní v zájmu dokonalého výsledku nuceni. Po roce 1854 přestala fotografie plnit výhradní funkci závěsného obrazu, protože se stalo velkou módou portrétování na malém formátu. Podobizny rozměru 6 × 9 cm se lepily na kartóny 6,3 × 10,2 cm a tím dostaly tzv. vizitkový formát. Fotografické vizitky se mezi známými vyměňovaly



Dr. Vladimír Novák, profesor Vysoké školy technické v Brně.

a zaplňovaly rodinná alba. Od roku 1867 získával oblibu ještě další formát, zvaný kabinetní, s rozměrem snímku 11 × 16 cm. Střediskem nejen naší, ale i evropské fotografie se stala v roce 1854 pražská redakce našeho nejstaršího odborného fotografického časopisu, který vydával německy pražský fotograf a majitel prvního velkoobchodu fotopotřebami ve střední Evropě, Vilém Horn. Roku 1863 vyšla také první česká fotografická příručka.

Poslední třetina 19. století byla ve fotografii dobou významných objevů, které zbavily fotografy nepříjemností spojených s mokrým procesem. V roce 1871 byly připraveny první desky s bromidem stříbrným, rozptýleným v želatině, čímž nastala nová éra, současná epocha suchého procesu. Výraz suchý se vztahoval jen k vlastnímu fotografování, zatím co další zpracování zůstalo až do současnosti mokré ve všech svých fázích. Když pak dal Američan George Eastman na trh fotoaparáty na svitkový film, založil tak nejen mimořádný úspěch značky Kodak, ale otevřel i cestu k masovému rozšíření fotografie. Jeho továrna produkovala množství fotografických materiálů i desetitisíce kvalitních a cenově dostupných přístrojů. Také u nás začala, i když s menší velkorysostí, výroba potřeb pro fotografy.[1]

V této době začal se zabývat v Čechách vědeckými studiemi v oboru fotografie docent pražské univerzity, fyzik PhDr. Vladimír Novák. V roce 1896 uspořádal sérii odborných přednášek, s nimiž vystoupil v Praze, Plzni, Kolíně, Pardubicích, Hradci Králové a 2. srpna 1896 v Semilech. Zde se seznámil s Annou Boudovou, dcerou majitele hospůdky na náměstí (dnes prodejna zeleniny), s níž se následujícího roku

zasnoubil a v roce 1899 oženil. Je pochopitelné, že v těchto letech pobýval často v Semilech a zde také ve městě i širokém okolí fotografoval. Používal velkou dřevěnou kameru na desky formátu 18×24 cm. Protože svým sňatkem se stal nejen švagrem městského tajemníka a pozdějšího starosty města Semil Eduarda Beneše, ale i švagrem semilského knihkupce a vydavatele pohlednic Karla Chaloupeckého, je pravděpodobné, že některé Novákovy snímky posloužily i pro tisk pohlednic.

V roce 1902 se stal Novák profesorem na Vysokém učení technickém v Brně, kde do roku 1929 přednášel praktickou fotografii. Také jeho publikační činnost byla bohatá. Především zasluhuje zmínky obsáhlá učebnice praktické fotografie, která se v letech



Jan Kamenický. (Snímek F. Vrba 1904.)



Průmyslník Bedřich Šlechta z Lomnice nad Popelkou. (Snímek K. Lamač.)

1914—1935 dočkala tří vydání. Kromě značného počtu vědeckých i populárních článků zpracoval hesla týkající se fotografie pro Ottův slovník naučný a Teisslerův Technický slovník naučný a doplnil je stovkami vlastních fotografií.

Novák pobýval často ze studijních důvodů v řadě evropských zemí, v Kanadě, USA a byl zřejmě jedním z mála Čechů, kteří měli možnost se blíže seznámit s Eastmanovými závody Kodak v Rochesteru, které ve 120 budovách zaměstnávaly 21 tisíc pracovníků, s tamějšími fotografickými a chemickými laboratořemi i s největší fotografickou knihovnou na světě. Již tehdy, v roce 1924, mu byl předveden barevný film v prostorové projekci. PhDr. Vladimír Novák, vědec — fotograf, který se nejednou vyznal

ze svého vřelého vztahu ke krajině na Semilsku, zemřel na sklonku druhé světové války, v roce 1944.[2]

□

Zjednodušení fotografického procesu přispělo k novému rozkvětu fotografie, takže na přelomu devatenáctého a dvacátého století nebylo snad u nás města, v němž by nebyl usazen fotograf. K obraně stavovských zájmů, k výměně technických znalostí, zkušeností a za účelem tříbení tvůrčích názorů byl 18. září 1882 založen Český fotografický spolek jako organizace fotografů z povolání.[3]

Rakouský živnostenský řád z roku 1859 uvolnil živnostenské podnikání a na minimum omezil administrativu s tím spojenou. Teprve koncem roku 1911 byla portrétní fotografie prohlášena za živnost řemeslnou, k jejímuž provozování bylo třeba dokladů předepsaných živnostenským řádem. Krajinářská fotografie byla nadále považována za svobodnou. Za této situace se z minulého století zachovalo jen nemnoho dokladů



Povodeň na Dolním náměstí v Semilech. (Snímek L. Kwaysser 1897.)

vztahujících se k provozování fotografických živností, a tak se zatím nedaří zjistit, kdy Semily získaly prvního stálého fotografa. S určitou dávkou nejistoty můžeme mluvit jen o těch, kteří mezi nejstarší patřili.

Kolem roku 1870 přeložilo vedení firmy F. Schmitt ze svých textilních závodů v Českém Dubu do tiskárny v Semilech dělníka Karla Lamače a ubytovalo jej a jeho rodinu v továrním domě čp. 327. Nejstarší z jeho dětí, Karel Lamač, narozený 24. 11. 1863, se vyučil fotografem a koncem 80. let minulého století si otevřel fotografické ateliéry v Semilech čp. 112 a v Lomnici nad Popelkou.[4]

Obě tyto provozovny zřejmě převzal 15. června 1900 František Vrba, narozený ve Vrábí, které je dnes součástí Staré Boleslavi. Vrba se ubytoval nedaleko svého semilského ateliéru v čp. 80, asi po roce se přestěhoval do domu Vincence Kwayssera čp. 196, ale ani tady dlouho nepobyl a 1. května 1904 se ze Semil odstěhoval.[5]

Dalším majitelem fotografické živnosti v Semilech se stal Vincenc Kwaysser. Pocházel z Jesenného u Semil, kde se narodil 21. 5. 1837. Pracoval nejprve jako kolorista u firmy F. Schmitt v Českém Dubu, po přeložení do Semil, kde tato firma vlastnila tři továrny, se stal technickým ředitelem tiskárny šátků. Kwaysser se stal známým především svým vynálezem hektografu, rozmnožovací techniky, hojně užívané v celém Rakousko-Uhersku i v zahraničí až do počátku našeho století. Dobře situovaný Kwaysser, když dosáhl šedesáti let věku a zanechal práce v továrně, otevřel si, spíše k uspokojení svých technických zájmů než pro finanční prospěch, ve svém domě Na obci čp. 196 fotografický ateliér. Když 2. března 1901 zemřel, věnoval se fotografování v Semilech kratší dobu jeho nejmladší syn Ludvík Kwaysser, narozený 9. 5. 1878 v Semilech.[6]

U Vincence Kwayssera se údajně vyučil fotografem František Rón, narozený 1862, tiskař u firmy F. Schmitt v Semilech. Podle potvrzení společenstva různých živností provozoval Rón svou živnost v čp. 110 do roku 1914. Po první světové válce Rón živnost znovu opověděl, ale pro Podmoklice čp. 13. Povolení získal 12. 5. 1927. Své zaměstnání u firmy Schmitt však neopustil. Fotografickou živnost nevykonával osobně, ale prostřednictvím Josefa Hradeckého do 24. 9. 1930, kdy ji odhlásil.[7]

Petr R. Bičiště, narozený 1865, byl majitelem *Uměleckého fotografického závodu pro malbu a zvětšování* v Hořicích čp. 240 s filiálkou v Novém Bydžově, který ve svých reklamních oznámeních označoval za nejmodernější v království Českém. Rozhodl se však rozšířit svou působnost i na Semily. Stavba jeho nového ateliéru v Semilech na pozemku pronajatém na deset let trvala od 12. června do 10. října 1907. Otevření semilské filiálky v těsné blízkosti radnice bylo slavnostní, majitel firmy na ně pozval přední osobnosti města i novináře. Ti pak v tisku pochválili, že *závod je vybaven s vkusem a komfortem* a vystavené fotografie ve skříních výkladních *svojí elegancí, technickou čistotou i volbou umístění osob dávají tušit autora s vytříbeným vkusem a odbornou znalostí*. O dva měsíce později Bičiště vážně onemocněl, choroba poznamenala i chod závodu. Nově postavený ateliér v Semilech přešel soudně do vlastnictví největšího věřitele Josefa Beňáčka z Pardubic. Ten zřejmě upozornil na neobsazený moderní[8] ateliér Aloise Michalce, který od 28. 10. 1899 působil jako fotograf v Pardubicích. Dohodli se a Michalec převedl svou živnost bez přerušení od 20. června 1908 do Semil do ateliéru v čp. 416, pronajatého od Beňáčka. Závod pak nesl označení *Alois Michalec, první fotografický a malířský ústav v Semilech*, případně *Alois Michalec, dvorní fotograf a akademický malíř*.

Michalec se narodil v Linci roku 1876, vyučil se fotografem u Antonína Berana v Mladé Boleslavi, nějaký čas působil jako fotograf v Rakousku a Jugoslávii a vedle



Dívka se slunečníkem. (Snímek J. Zeman 1873.)

jiných významných osobností fotografoval také Emu Destinnovou. V Semilech bydlel proti Dělnickému domu v čp. 439. Jeho zásluhou máme zdokumentováno dělnické prostředí ve městě, portrétoval i Ivana Olbrachta. Michalec, o jehož schopnostech a odborných kvalitách se s uznáním vyjadřovali i jeho konkurenti, tragicky zahynul v Semilech 3. května 1933.

I jeho tři synové se věnovali fotografování. Alois, narozený 7. 10. 1900 v Pardubicích, který společně s otcem vedl semilský závod, byl také výborným houslistou a v době němého filmu doprovázel společně s klavíristou Janem Tomíčkem hudebními improvizacemi promítání v místním kině. Jeho manželkou se stala dcera hudebního skladatele Karla Moora (1873—1945). Po smrti otce působil Alois Michalec jako fotograf v Praze. Antonín Michalec, narozený 23. 2. 1902 v Pardubicích, byl v letech 1925—1926 vedoucím ateliéru Perre Delbo v Paříži, od 1. 12. 1928 působil jako fotograf v Přerově, později se stal hlavním operatérem filmových ateliérů na Barrandově. Třetí ze synů, Stanislav Michalec, působil jako fotograf v Táboře, pak odešel do Prahy, kde zřejmě na přímluvu svého staršího bratra se stal obchodním zástupcem barrandovského filmu.[9]

Jedním z prvních fotografů na Semilsku byl bezpochyby Jan Zeman, který svůj fotografický ateliér otevřel již v roce 1863 v Jesenném. Po třináctiletém zdejším působení přesídlil do Šumburku, kde zřídil svůj hlavní závod s pobočkami ve Vysokém nad Jizerou, Jablonci nad Jizerou a Nové Pace. Jeho syn Bohumil, rozený 1865, vyučil se po absolvování měšťanské školy fotografickému řemeslu u otce a pracoval pak jako pomocník v ateliérech v Německu, Anglii a USA. Svůj pobyt v zahraničí zakončil jako asistent dvorního fotografa Rudolfa Krziwanka ve Vídni. Po návratu převzal vedení otcova ateliéru v Nové Pace, ale roku 1895 se osamostatnil a zřídil vlastní ateliér v Železném Brodě čp. 41. Dnem 8. února 1906 otevřel pobočku svého závodu v Semilech čp. 77, v domě hostinského Františka Vojtíška (dnes restaurace Národní dům v Husově ulici). Ještě v témže roce skoncoval s nevyhovujícím provizóriem a v zahradě domu čp. 77 postavil nový ateliér. Výkladní skříň k reklamním účelům zřídil na domě čp. 2 po dohodě s jeho majitelem dr. Antonínem Zemanem (Antalem Staškem). Ateliér byl v Semilech v provozu tři dny v týdnu. V průběhu světové války fotograf Zeman o svůj



Pod Koštofrankem. (Snímek A. Michalec.)

ateliér a část zařízení přišel, a tak se po válce živil fotografováním po vesnicích v okolí Semil a Železného Brodu. Od 12. listopadu 1926 najal si od Josefa Hradeckého fotoateliér v Podmoklicích čp. 13 a současně požádal o výmaz své živnosti v živnostenském rejstříku pro Železný Brod. Na provozovně v Podmoklicích se objevila nenápadná tabulka *Bohumil Zeman, fotograf*, ten však živnost osobně nevykonával a provoz pod jeho jménem zajišťoval Josef Hradecký. Tento stav trval do 12. února 1930, kdy bylo Bohumilu Zemanovi 65 let a živnost odhlásil.[10]

Trnitou cestou za vlastním fotoateliérem prošel již zmíněný Josef Hradecký, narozený roku 1891 v Podmoklicích. Od mládí se věnoval fotografování jako amatér a zdokonalil se natolik, že po vypuknutí první světové války byl povolán na italskou frontu jako vojenský fotograf. Navíc po delší dobu pracoval se souhlasem velitele v jednom fotografickém závodě. Po demobilizaci si otevřel v Podmoklicích čp. 13 fotografickou živnost, okresní politická správa mu však portrétní fotografování zakázala, protože nemohl prokázat svou způsobilost řádným průkazem. Mohl se tedy věnovat jen fotografii krajinářské, reprodukcím, kopírování plánů a podobným výkonům. V roce 1923 tyto práce fakturoval prostřednictvím americké YMCY. I když se posléze formálně vyučil u Josefa Berana, fotografa v Libštátě, společenstvo fotografů v Hradci Králové mu nechtělo kvalifikaci přiznat. Záležitost řešila zemská politická správa, Obchodní, živnostenská a průmyslová ústředna v Hradci Králové a Nejvyšší správní soud. Hradecký zatím stále fotografoval ve svém ateliéru v Podmoklicích, ale pod firmou Josefa Berana, Františka Róna a Bohumila Zemana. Teprve od roku 1931 mohl vést živnost pod svým jménem. V roce 1935 se přestěhoval do nově postaveného ateliéru v Podmoklicích čp. 379, kde působil až do roku 1957. Toho roku byla provozovna nejprve dána do klidu a po půl roce okresním národním výborem zrušena. V těchto prostorách se v současné době nachází fotografický závod okresního podniku služeb.[11]

Josef Hilger, narozený 1867 v Železném Brodě, se vyučil fotografem v Hrádku nad Nisou. Pracoval pak ve Francii ve velkém ateliéru firmy Melssi v Paříži, nejprve jako retušér, po dvou letech jako fotograf. Ateliér získal oblibu mezi jihoamerickými velkostatkáři, kteří přijížděli s celými rodinami, nechávali se fotografovat a většinou si objednávali kopie formátu 18 × 24 cm po tisíci kusech od každého záběru. Hilger si však nejvíce zakládal na tom, že mu bylo dopřáno fotografovat proslulou tanečnici Matu Hari a prince Waleského, pozdějšího anglického krále. Do dalších osudů Josefa Hilgra zasáhla světová válka, zbraň však držel v ruce jen dva měsíce. Přidělení na zemědělské práce u sedláka v ruském zajetí také netrvalo dlouho. Do konce války pak působil v jednom moskevském fotoateliéru. Po válce začínal v Železném Brodě na Poříčí ve velmi skromných podmínkách. Jediná místnost musela postačit k bydlení čtyřčlenné rodině i pro výkon živnosti. Jen větší skupiny a svatby se fotografovaly na prostranství před domem. Dlouhodobá půjčka umožnila Hilgerovi postavit dům s fotoateliérem, v němž pak do roku 1928 pracoval. Čtyři zlaté medaile z mezinárodních výstav v Bratislavě, Římě, Antverpách a Londýně svědčí o tom, že úspěšně. V roce 1928 nastoupil Hilger u belgické firmy Gewert jako demonstrátor firemních výrobků ve všech státech Evropy s výjimkou skandinávských zemí a SSSR. V tomto zapojení pracoval po deset let. Ateliér v Železném Brodě převzaly dcery, Josefa Lagusová a Anna Vorlíčková, které v roce 1933 zřídily pobočku závodu v Semilech čp. 605. V této filiálce se jen fotografovalo, laboratorní práce byly prováděny v Železném Brodě. V roce 1945 se semilská pobočka přestěhovala do prvního poschodí bývalé restaurace Slavie u mostu a roku 1948 do dnes již zbořeného domu čp. 10 vedle drogérie na náměstí, kde se pracovalo šest dní v týdnu plně a v neděli dopoledne. V roce 1949 byla



Ústí Husovy ulice v Semilech. (Snímek A. Michalec.)

filiálka zapojena do Oblastního sdruženého komunálního podniku v Semilech jako závod 08, jehož vedením byla pověřena Anna Vorlíčková.

Další z rodiny, Jiří Hilger, absolvoval v letech 1939—1941 státní grafickou školu v Praze, obor fotografování. Po válce pracoval střídavě ve fotoateliérech v Železném Brodě a v Semilech, po několik let vedl v Semilech fotografickou provozovnu založenou na tzv. ekonomickém pronájmu. Od roku 1977 je vedoucím semilské pobočky výrobního družstva Fotografia Pardubice, umístěné ve Špidlenově ulici čp. 37. Spolu s ním zde pracuje jeho syn Tomáš Hilger, absolvent technické větve sklářské školy v Železném Brodě, s manželkou. Pobočka se zaměřuje na reklamní fotografii uměleckého skla a sklářských výrobků pro zahraničí. Na mezinárodních družstevních výstavách, pořádaných v rámci RVHP, získal Jiří Hilger v Budapešti a Bukurešti stříbrnou a bronzovou medaili.[12]

K současné generaci profesionálních fotografů na Semilsku patří rovněž Vladimír Opočenský, narozený 1929 v Loukově u Semil. Vyšel z řad amatérů, od roku 1959 byl členem klubu fotoamatérů při Domu osvěty v Semilech, brzy však dosahoval profesionální úrovně. V roce 1966 se rozloučil s Okresní správou silnic v Semilech, kde pracoval jako stavbyvedoucí a cestmistr, a přešel do semilských komunálních služeb jako reportážní a reklamní fotograf. V současné době pracuje v turnovské pobočce

Středočeské fotografie Mladá Boleslav, kde se zabývá především reklamní fotografií. Ve fotosoutěžích družstevních organizací v rámci RVHP získal několik ocenění. Opočenský od 70. let publikuje v Československé fotografii články technického i metodického zaměření, testy a reportáže z mezinárodních výstav, zejména z výstavy Fotokino v Kolíně nad Rýnem. Přednáší ve fotoklubech i na mezinárodních fotografických seminářích. Od roku 1985 je registrován u Českého fondu výtvarných umění. Téhož roku se představil s dalšími východočeskými fotografy na výstavě výtvarné fotografie v Hradci Králové.[13]

□

Již zmíněné zjednodušení fotografických postupů a zlevnění fotopřístrojů na sklonku minulého století otevřelo nové perspektivy i amatérské fotografii. Eastman v návodu ke kamerám Kodak dokonce prohlašoval, že fotografie je zjednodušena na úkony — zatáhnout za šňůrku, otočit klíčkem a stlačit knoflík. Právě v den 50. výročí vynálezu fotografie, 19. srpna 1889, byla u nás založena první amatérská organizace, Klub fotografů amatérů v Praze, která v roce 1893 začala vydávat i svůj časopis Fotografický obzor.

O počátcích amatérské fotografie na Semilsku téměř nic nevíme, existence fotoprodejen ve městě však nejlépe dokazuje, že fotoamatéři se již počátkem našeho století v Semilech vyskytovali. Tak 16. 6. 1906 získal oprávnění pro obchod zbožím fotografickým v Podmoklicích čp. 203 František Vavruška. Téhož roku magistr Emil Vintr, který vedl drogérii V. Králíka v Semilech čp. 77, v novinách oznamoval:

Byv z mnoha stran dožadován, rozhodl jsem se zavésti při závodu sklad zboží fotografického, veškerých chemikálií a strojů, takže u mne páni amatéři naleznou vše i novinky ve velkém výběru. Kdo věnovati by se tomuto modernímu a překrásnému sportu chtěl, jsem ochoten bližší vysvětlení podati a v případě potřeby začátkům vycvičiti. K tomu účelu zřídil jsem temnou komoru, která je vždy zdarma k disposici. Není lepšího dárku pro mladíka jak stroj fotografický, na němž cvičí se zručnost, cit pro krásu a pochopení, jakých výsledků se pílí docílí.

O rok později inzerovala tatáž drogérie i zásilkovou službu.[14]

Majitelem drogérie V. Králík se stal v roce 1911 Jan Beran a v roce 1927 PhMr. Ludmila Farská-Dolenská, která ji vedla až do zrušení v lednu 1951. I tito obchodníci věnovali prodeji fotopotřeb značnou pozornost. Od roku 1922 zabýval se v Semilech prodejem potřeb pro fotoamatéry také František Havrda v čp. 437, v Podmoklicích od roku 1923 Karel Hruška, majitel drogérie U bílého anděla, od třicátých let Jiří Havel proti škole a od 1926 L. J. Drobek v dnešní ulici Ke stadiónu. Když se pak Drobkova drogérie přestěhovala na semilské náměstí, kde je dosud, vydal Drobek v roce 1935 objemnou brožovanou knihu Drogista rádcem, v níž jednu kapitolu věnoval fotoamatérům. Také on měl zařízenou temnou komoru, poskytoval odborné rady a zpracovával filmy amatérů.[15]

V červenci 1933 se konečně semilští fotoamatéři, zabývající se dosud svou zálibou jednotlivě, sdružili do fotoodboru při Klubu československých turistů (KČST) v Semilech, který byl organizačně začleněn do župy Českého ráje. Předsedou fotoodboru byl zvolen Rudolf Rulík, jednatelem Miloslav Pikora. Odbor vyhlásil na podzim 1933 soutěž o nejkrásnější turisticko-propagační snímek z Riegrova kraje. První větší akcí byla v únoru 1934 výstava prací pražských fotoamatérů KČST, doplněná snímky místních autorů. V průběhu roku 1934 konaly se pravidelné měsíční schůzky, učiněn

byl i pokus o měsíční klubové soutěže, ale potíže se zajištěním činnosti po materiální stránce zájem členů oslabily. Výbor KČST chtěl mít jistotu, že fotoodbor bude dlouhodobě aktivní a bez záruk v tomto směru nechtěl do jeho potřeb investovat. Nerozhodnost a stálé průtahy nakonec připravily odbor i o spolkovou místnost a temnou komoru na radnici, jejíž uvolnění bylo v městském zastupitelstvu odhlasováno. Po rezignaci předsedy Rulíka činnost odboru prakticky ustala. Každý se zabýval fotografováním opět samostatně a jen občas se vytvořily neformální skupinky pro zajištění konkrétních cílů. Většinou šlo o dodání snímků do některého časopisu nebo publikace. Za nejproduktivnější členy tohoto období možno označit učitele Františka Havrdu, MUDr. Miroslava Plívu, Josefa Matouška a primáře semilské nemocnice MUDr. Aloise Pluhaře, který ze svých cest v tuzemsku i zahraničí přivážel množství zajímavých snímků.[16]

K obnovení semilského fotoklubu KČST došlo v roce 1944 zásluhou nadšeného fotoamatéra, redaktora Josefa Václava Kučery, který se v roce 1941 přistěhoval do Semil. Petr Bártl, vedoucí závodu firmy Drábek a spol. (dnes Kovozávody 01), dal v továrně k dispozici vyhovující místnost, která bývala jednou za dva týdny do posledního místa zaplněna přívrženci této zájmové činnosti. Mimořádný zájem ovlivnila do určité míry pravděpodobně i skutečnost, že při tehdy všeobecně platném zákazu společenských akcí stávaly se tyto schůzky ojedinělou příležitostí k přátelskému setkání se spoluobčany.

Předsedou odboru fotoamatérů byl zvolen Karel Hruška, jednatelem ingC. Miloš Kosař, velmi agilními funkcionáři byli Vladimír Šalda, Josef Hloušek, Emil Holub a František Nemeškal. Od členů se požadovalo, aby pro klubový archiv, jehož správcem se stal Vladimír Stránský, zhotovili každoročně dvanáct zvětšenin formátu 18 × 24 cm. Schůzky byly vyplněny odbornými přednáškami, praktickými ukázkami pracovních postupů při expozicích i v komoře, promítáním diapozitivů a dalšími zajímavými programy. Do schůzí dojížděl pravidelně i několik členů ze Železného Brodu, a tak schůzka 11. srpna 1944 byla uspořádána jako výjezdní zasedání v Železném Brodě se záměrem oživit samostatnou činnost železnobrodského fotoodboru, původně ustaveného v roce 1937.

V prosinci 1944 vyzval odbor v místním tisku občany, aby fotografovali Semily a okolí pro dokumentaci i vydání pohlednic. Dramatické události na sklonku druhé světové války však zatlačily spolkovou činnost zcela do pozadí.[17]

Činnost odboru byla obnovena až v roce 1946. Pro časté služební zaneprázdnění Miloše Kosaře byl jednatelstvím pověřen Josef Kučera. V červnu 1947 byl předsedou fotoodboru KČST zvolen JUDr. Josef Vogel, jednatelem Josef Kučera. Odbor měl v té době asi padesát členů. Po vzoru Turnova a Lomnice nad Popelkou vyhlásila místní osvětová rada v Semilech soutěž o nejlepší snímek ze Semil, dotovanou cenami. Získaný materiál byl předán ministerstvu zahraničního obchodu v Praze a zemskému cizineckému svazu v Brně. Zajímavou soutěž pro mládež s názvem *Znáte Semily?* vyhlásila v březnu 1947 Městská spořitelna v Semilech. Ten, kdo na fotografiích ředitele spořitelny V. Pohla, vystavených ve výkladní skříni spořitelny, poznal, který objekt nebo zákoutí ve městě snímek zachycuje a odkud byl exponován, dostal vkladní knížku s připsaným vkladem 50 až 200 Kčs.

Po roce 1948 organizovaná činnost fotoamatérů v Semilech ustala. Snaha o její obnovení se projevila zejména v závodním klubu Oblastního sdruženého komunálního podniku (OSKP) v Semilech zásluhou jednatele klubu a horlivého fotoamatéra Josefa Kotrby. Společně s osvětovým referátem národního výboru vypsal pro fotoamatéry soutěž orientovanou do dvou tematických okruhů — na záběry z města a na budova-

telské náměty. Komise pro zhodnocení soutěže přiznala 2. 12. 1952 první ceny v jednotlivých kategoriích J. Machovi a J. Bímovi. V následujícím roce uspořádal závodní klub OSKP Semily výstavu fotografií společně s výstavou známek.[18]

Po zřízení závodního klubu Pojizerských bavlnářských závodů v Řekách v dubnu 1951 byl v jeho rámci založen i fotokroužek, jehož předsedou se stal Ladislav Železný. Činnost kroužku však byla nevalná, a tak došlo ke změně jeho vedení. Předsednictví převzal 6. března Václav Zuzánek, místopředsedou byl zvolen Josef Zdražil. Členové



Děvčátko s květy. (Snímek A. Michalec.)

používali zpočátku fotokomoru propagačního oddělení podniku, po dokončení úprav továrního hotelu pro potřeby klubové činnosti zahájili v říjnu 1952 provoz ve vlastní fotokomoře. Jako iniciátor veškerého dění v kroužku se postupně prosazoval mistr přádelny Ernest Kando.

Souběžně vyvíjely nevelkou činnost skupinky fotoamatérů v dalších semilských textilních závodech, v Technometře, v nemocnici a na okresním národním výboru. Pravidelné soutěže lidové umělecké tvořivosti (LUT) dávaly příležitost porovnávat i výkonnost fotoamatérů. Mezi nejúspěšnější semilské autory prvé poloviny padesátých let se zařadili Josef Kotrba a Josef Mach.

Roztříštěnost fotoamatérů do malých skupin při různých závodech a organizacích se stala překážkou rozvinutí rozsáhlejší činnosti a pořádání náročnějších akcí. Řešení mohlo přinést jen vytvoření organizace s celoměstskou působností. K jejímu ustavení v podobě klubu fotoamatérů Domu osvěty v Semilech došlo 10. září 1958 za nepatrného zájmu amatérů, s každou další schůzkou však počet účastníků narůstal. Předsedou klubu byl zvolen Oldřich Buriánek, jednatelem Václav Votoček, na práci výboru se dále podíleli Ernest Kando, Bohumil Medek, Jaroslav Havránek a Josef Kovář. Na klubových schůzkách přednášeli přední odborníci z Liberce, Jablonce nad Nisou, Hradce Králové i z Prahy, byly promítány instruktážní filmy, diapozitivy členů, hodnoceny klubové soutěže i snímky mapových okruhů. Klub si založil svou vlastní knihovnu odborné literatury a časopisů. K informování členů i veřejnosti sloužila skříňka na budově drogérie. Semilský klub navázal užitečné kontakty s fotokluby ve Vysokém nad Jizerou a v Lomnici nad Popelkou, členové těchto organizací se při schůzkách vzájemně navštěvovali a některé akce zajišťovali společně. Protože ve fotoklubech byli sdruženi i filmoví amatéři, uspořádali filmaři ze Semil a Vysokého nad Jizerou v prosinci 1958 v Semilech společnou přehlídku amatérských filmů. Z prací semilských autorů zaujal hraný film Jaroslava Béma *Neklidná léta* a poetický film Jana Svobody, který byl později vybrán pro krajskou přehlídku.

V lednu 1959 uspořádal klub autobusový zájezd na první mezinárodní výstavu fotografií do Prahy, kde členy po tři hodiny výstavou provázel výtvarný fotograf, filmový režisér a kameraman Jiří Jeníček. Největší akcí roku 1959 byla první členská výstava v čítárně okresní lidové knihovny.[19] Klub se účastnil dvou mapových soutěží. V pražském okruhu, organizovaném Ústředním domem armády, se semilským amatérům pro jeho příliš vysokou úroveň nikdy nepodařilo dosáhnout příznivějšího umístění. Jiná situace byla v kraji. V rámci Libereckého kraje byly organizovány tři okruhy, do nichž byly přihlášené fotokroužky zařazeny podle vyspělosti a výsledků dosažených v předcházejícím období. Dům osvěty Semily se držel v nejvyšším krajském mapovém okruhu spolu s Domem osvěty Jablonec nad Nisou, Lustry Kamenický Šenov, Osvětovou besedou Vysoké nad Jizerou, Závodním klubem železničářů Liberec a Liazem Jablonec nad Nisou.

V okresním poradním sboru pro fotografii a film v Semilech, který se ustavil 29. října 1959, působil Václav Votoček ze Semil (předseda), Karel Škopek z Lomnice nad Popelkou, Jaroslav Lešák z Košťálova, Rudolf Janovský ze Železného Brodu a akademický malíř Vladimír Komárek jako metodik Domu osvěty. V této době bylo na semilském okrese registrováno 42 fotokroužků, jejichž úroveň i aktivita byly velice nevyrovnané. V roce 1966 to bylo 39 fotokroužků, z nichž nejlépe si vedly Spojené fotokroužky v Lomnici nad Popelkou, Šroubárny Turnov a Technometra Semily. Klub fotoamatérů Domu osvěty v Semilech v té době již neexistoval, o jeho zánik se postaral podnikový patriotismus.

Od roku 1962 se začala znovu oživovat činnost fotokroužku v závodním klubu Kolora, který uspořádal kursy fotografického minima v Řekách a v Domovech mládeže. V roce 1965 se fotokroužek Kolory zúčastnil okresního mapového okruhu, v němž nejvyššího ocenění dosáhl Jiří Brádler ze Semil, pozdější vedoucí fotoprovozovny Okresního podniku služeb v Semilech. Činnost kroužku v Řekách však neměla dlouhého trvání. Po odmlce byla znovu oživována v roce 1972 pod vedením Petry Mifkové, ale neúspěšně.[20]

Výsledky trvalého rázu přineslo rozhodnutí Kolora klubu z 29. října 1975 o obnovení fotokroužku pod vedením Karla Skalského. Fotoklub byl založen 25. května 1976 a dostal k dispozici spolkovou místnost a fotokomoru v Řekách. Náborovou akcí se stal kurs pro začátečníky, který pod vedením Karla Skalského a Jaroslava Kocoura byl uspořádán začátkem roku 1978. V listopadu téhož roku se členové zúčastnili třídenního fotografického semináře.

Po založení jednotného klubu pracujících a sjednocení kulturní a zájmové činnosti ve městě v prosinci 1979 přešli fotoamatéři Kolora klubu do této organizace jako Fotoklub JKP ROH, později Fotoklub Sdruženého klubu ROH Semily. Členové fotografují společenské a kulturní akce sdruženého klubu, městských i okresních složek, spolupracují s Okresním kulturním střediskem Semily a Fotoklubem JKP v Lomnici nad Popelkou, zvou mezi sebe významné fotografy, pořádají přednášky, besedy spojené s promítáním diapozitivů, zajíždějí na vernisáže fotografických výstav, vedou fotokroužky na školách v Semilech a Libštátě, vytvořili již tři ozvučená diapásma ze Semilska, která našla uplatnění v Kulturním domě i v semilském městském muzeu. Klub uspořádal své členské výstavy v Turnově, Bakově nad Jizerou, Neratovicích a v Semilech, od roku 1986 pořádá ve velkém sále Kulturního domu každoročně burzy fotografické techniky, od roku 1979 se zúčastní s dobrými výsledky soutěžního mapového okruhu Český ráj a od roku 1983 Podkrkonošského mapového okruhu, v němž zatím s jednou výjimkou skončil vždy jako prvý. Po založení měl Fotoklub 27 členů, jejich počet stoupl do roku 1982 na 44, pak opět klesal až na nynějších asi 20 členů, ale za současného výrazného zkvalitnění členské základny. Větší počet členů prošel školením a semináři v Harrachově, Jilemnici, Trutnově, Hradci Králové a Olomouci. Téměř všichni členové, kteří v klubu vytrvali, se vypracovali tak, že se stali úspěšnými autory a získávali na výstavách a fotografických soutěžích ceny a přední umístění.[21]

Tvůrčí aktivitou v semilském fotoklubu nad jiné vyniká Karel Bárta, absolvent Pedagogické fakulty v Hradci Králové, který vystavoval na četných výstavách v tuzemsku a několikrát i v zahraničí, v NDR, SRN, SSSR, v Maďarsku, Rumunsku, Jugoslávii, Finsku, Francii, Španělsku, Turecku a Austrálii. Získal velké množství cen v různých soutěžích, mezi nejcennější trofeje však patří *Obelisk* ze světové výstavy mladých fotografů Photokina Köln a zlatá medaile z mezinárodní soutěže *Mladí fotografové ukazují Evropu*, vyhlášené v Mnichově. Samostatné výstavy uspořádal Bárta ve Vysokém nad Jizerou, Liberci, Praze, Jičíně, Hradci Králové, Lázních Bělohradě, Lomnici nad Popelkou, Příboru, Karviné a třikrát v Semilech. Z ostatních členů klubu se na samostatných autorských výstavách již představili Jaroslav Churý, Miroslav Koudelka a ing. Tomáš Hyka.

Samostatně pracuje fotoamatér Ludvík Beck, učitel LŠU, který po rozpadu Klubu fotoamatérů Domu osvěty se již do žádného seskupení nezařadil. Samostatné výstavy svých prací uspořádal v semilském muzeu v roce 1969 a 1983.[22]

Plným právem lze konstatovat, že amatérská fotografie na Semilsku dosáhla největších úspěchů a nejvyšší úrovně právě v posledním období, po roce 1982.

Poznámky

[1] Bouček, Jaroslav: *Fotografická technika*. In: Studie o technice v českých zemích 1800—1918, 3. díl. Praha 1985, s. 215—238; Bouček, Jaroslav: *Fotografická a filmová technika*. In: Studie o technice v českých zemích 1900—1918, 4. díl. Praha 1986, s. 237—250; Neff, Ondřej: *Tajná kniha o fotografii*. Praha 1981, s. 7—13; Scheufler, Pavel: *Jindřich Eckert*. Praha 1985, s. 5—15; *150 let fotografie. Počátky fotografie v našem kraji*. Pochodeň 28. 6. 1989; *Daguerrotypie ve východních Čechách*. Magazín Pochodně 4—5. 2. 1989; Zikmund, Jiří: *Velký vynález*. Magazín Pochodně 21.—22. 1. 1989; *Senzace století*. Československý rozhlas, 16, 13.—19. 4. 1987, s. 3; Tomíček, Vladislav: *Zapomenutý rodák*. Technické noviny, 9. 2. 1956; Elektrotechnický obzor. Praha 1954, 8; *Od tkalcovského stavu k universitní profesuře*. Věda a technika mládeži. Praha, 7. 12. 1954.

[2] Novák, Vladimír: *Vzpomínky a paměti*. Brno 1939, s. 177—204, 307—312, 354—359, 378—398.

[3] Kubát, Miroslav: *Pohledy kamerou*. Krkonoše 1936, s. 10; Bouček, Jaroslav: *cit. dílo; Mohou za to fotografové*, Rudé právo 30. 9. 1985.

[4] OA Semily, AM Semily, sčítací operáty 1890. Tamtéž, Zpěvácký spolek Jizeran Semily.

[5] OA Semily, OÚ Semily, živnostenský katastr; tamtéž, Archiv města Semily, evidence cizích příslušníků; tamtéž, Zpěvácký spolek Jizeran Semily.

[6] OA Semily, AM Semily, kniha poplatků z návěstních tabulí, záznam z 19. 9. 1897; sčítací operáty 1890; tamtéž, OÚ Semily, sign. 15 K/559; MěstNV Semily, depozitum kroniky, kart. Kwaysser.

[7] OA Semily, OÚ Semily, sign. 15 K/559 a živnostenský katastr.

[8] OA Semily, OÚ Semily, živnostenský katastr, sign. 15 B/307; tamtéž, AM Semily, kniha poplatků z návěstních tabulí, záznam z 24. 6. 1907; evidence domovských příslušníků; kniha zápisů ze schůzí městské rady, zápis z 5. 6. 1907; Pochodeň 29. 11. 1907, s. 5; Pokrokové Podkrkonoší 4. 7. 1907, s. 8, 23. 8. 1907, s. 7, 13. 9. 1907, s. 7, 25. 10. 1907, s. 7; archiv autora, záznam vzpomínek Františky Zapletalové, nynější majitelky ateliéru čp. 416.

[9] OA Semily, OÚ Semily, sign. 15 M/1420, sčítací operáty z let 1921, 1930; tamtéž, AM Semily, kniha poplatků z návěstních tabulí, záznam z 21. 11. 1910; evidence domovských příslušníků; tamtéž, Zpěvácký spolek Jizeran Semily; Hlasy z Cimbálu, 1. 4. 1918.

[10] OA Semily, OÚ Semily, sign. 15 Z/40; tamtéž, AM Semily, kniha poplatků z návěstních tabulí, záznam z 3. 12. 1905 a 20. 12. 1909; kniha zápisů ze schůzí městské rady, zápis z 3. 7. 1906; tamtéž, Zpěvácký spolek Jizeran Semily; Pokrokové Podkrkonoší, 23. 8. 1907, s. 4, 29. 8. 1907, s. 8, 11. 7. 1907, s. 7.

[11] OA Semily, OÚ Semily, sign. H/2526, 15 A/2101; živnostenský katastr; tamtéž, Zpěvácký spolek Jizeran Semily. MěstNV Semily, depozitum kroniky, faktury YMCA.

[12] OA Semily, Zpěvácký spolek Jizeran Semily. *Sborník okresu železnobrodského*, září 1923. Hlasy z Cimbálu, 26. 2. 1938. Archiv autora, záznam vzpomínek Jiřího Hilgera.

[13] Archiv autora, fasc. Vladimír Opočenský.

[14] OA Semily, AM Semily, kniha poplatků z návěstních tabulí, záznam z 23. 11. 1911; Hlasy z Cimbálu. 2. 2. 1913, s. 6; 6. 2. 1910, s. 3; Pokrokové Podkrkonoší 27. 9. 1907.

[15] OA Semily, OÚ Semily, sign. 1898/21, živnostenský katastr; sčítací operáty 1921; tamtéž, AM Semily, volební seznamy 1921, 1934; Hyška, F.: *Podmoklice zašlé doby a dnes*. Semily 1938, s. 99—100; Drobek, L. J.: *Drogista rádcem*. Semily 1935; Hlasy z Cimbálu, 7. 2. 1932, s. 13, 22; 26. 2. 1933, s. 2, 10, 14.

[16] MěstNV Semily, depozitum kroniky; archiv autora zprávy z valné hromady KČST Semily, 1933, 1934.

[17] Archiv autora, záznam vzpomínek Miloše Kosaře; Český ráj, 1937, s. 4.

[18] Archiv autora, fasc. Fotografie; MěstNV Semily, depozitum kroniky; kronika města Semil za rok 1947, 1955, 1956.

[19] Trvala od 9. do 17. května, vystaveno bylo 71 prací od 16 autorů — Ludvíka Becka, Jaroslava Béma, Oldřicha Buriánka, Josefa Kováře, Přemysla Čečelky, Jaroslava Havránka, Josefa Macha, Bohuslava Medka, Vladimíra Opočenského, Jana Svobody, Karla Šindeláře, Miroslava Václavíka a Václava Votočka.

[20] Archiv autora, fasc. Fotografie; zápisy ze schůzí poradního sboru, vývěsky, korespondence; Fotozpravodaj, metodický list pro fotoamatéry, Liberec 1959.

[21] Mezi ně patří Karel Bárta, Jaroslav Kocour, Karel Skalský, Ilja Todorov, Miroslav Koudelka, ing. Tomáš Hyka, ing. Josef Sehnal, Otakar Kudrnáč, Stanislav Pekař, Dalibor Havlík, Miluše Bakešová, Zdeněk Hochmal, Pavel Cvrček a z těch, co klub již opustili, Jaromír Churý, Jiří Šilhán, Jiří Doležal, Roman Hanuš a Jaromír Skrbek.

[22] MěstNV Semily, depozitum kroniky, kronikářská dokumentace z let 1979—1989; kronika Klubu fotoamatérů SK ROH Semily; zprávy o činnosti Klubu fotoamatérů, zápisy ze schůzí výboru JKP a SK ROH; informace Ludvík Beck, Karel Bárta, Karel Skalský, Jaroslav Kocour.

MATERIÁLY

Lidová komedie o svatém Ivanu

Vojtěch Ron

K významným zvláštnostem lidové kultury našeho kraje v 18. a 19. století náleží především tzv. *sousedské divadlo*, které má řadu specifických vlastností, ve stručnosti sotva postižitelných. Na rozdíl od ochotnického, rovněž amatérského divadla nehledá svůj vzor v poetice měšťanského (řekněme pražského) dramatu ani v jeho inscenační praxi. Ve všech složkách inscenace (drama, režie, herectví, scéna, hudba atd.) je tvůrcem příslušník lidových vrstev — soused určité obce, který se dobrovolně rozhodl ke kolektivní produkci. Žánrovou vlastností sousedských dramatizací (lidových her)[1] je jejich epická kompozice. Jsou to vlastně divadelními prostředky vyprávěné a *ilustrované* příběhy, které divákům pomáhá zprostředkovat opovědník. V tom jsou vlastně poplatny středověkému gotickému *ludu* — mysteriu. Vůbec v nich dožívá středověká inscenační praxe neiluzívního divadla. Toto veskrze programově chudé a *nízké* divadlo (ochotnické divadlo považovali sousedští tvůrci za *vysoké*) přeneslo se někdy na konci 18. století na venkov a postupně bylo vytlačováno do zapadlých obcí mezi nejchudší obyvatelstvo oblasti. Poslední sousedské představení se konalo v roce 1891.[2]

Život divadelního díla — představení je kratší než jepičí. Zaniká už v čase své realizace a doznívá do nenávratna úmrtím účastníků. Nic živě divadelního po něm nezůstane. Jen nesouvislé hmotné detaily, k nimž patří i zapsaná dramatická předloha — hra, drama. K studiu útvarů staré divadelní kultury, k níž sousedské divadlo patří, je třeba tyto detaily shromažďovat. Dramatický text je vlastně předpokladem případné rekonstrukce dávného divadelního představení. Proto každá netištěná, rukopisná hra je vzácným historickým materiálem a dokladem. Teprve přepisem a zveřejněním (otištěním nebo inscenací) vstupuje znovu do kulturního obecenství. Chceme-li tedy poznat lidovou kulturu našich předků a významné postavení divadla v jejich životě, je zveřejnění dramatických památek jediným prostředkem k jejich detailnímu zpytování.

□

Lidová komedie o svatém Ivanu, patronu Českého království, byla nepochybně získána Antalem Staškem (1843—1931) někdy koncem srpna nebo začátkem září roku 1878, když ve Stanovém meškal na kratičké dovolené významný slavista dr. Leopold Václav Geitler (1847—1885).[3] Tehdy si Stašek *vydlužil* v jednom stanovském stavení

staré divadelní hry, hrané kdysi v okolí. Spisy, jako svátost v šátku zabalené, mu přinesla stará babka, která snad při těchto hrách spoluúčinkovala.[4] Ve Staškově péči byly tyto hry až do roku 1895.[5] Tehdy měly být jím,[6] nebo přesněji jeho ženou Kamilou Zemanovou věnovány Národopisnému muzeu československému v Praze.[7] Sbírka her, do níž přispěl několika exempláři i semilský František Mizera (1861—1924),[8] byla tři čtvrtě století nezvěstná. Až v roce 1970 ji získala Strahovská knihovna Památníku národního písemnictví koupí bohaté sbírky předního pražského sběratele písemností Otomara Spěváčka.[9] Kdy a za jakých okolností získal on podkrkonošské památky, není známo.[10]

O svatoivanské hře v podkrkonošském repertoáru sousedského divadelnictví se prvně zmínil roku 1877 J. Kochánek v časopisu Světozor, v článku *Hra o narození Pána Krista*. Patrně někdy v polovině osmdesátých let minulého století měl v ruce rukopis Ivana Ferdinand Menčík, když si prohlížel celou Zemanovu — Staškovu sbírku sousedských dramatických památek. O naší hře se několikrát zmiňuje v úvodních statích své dvoudílné edice *Prostonárodní hry divadelní*. Ve *Vánočních hrách*, když připomíná hry náležející dle jeho třídění do čtvrté skupiny, jejímiž hrdiny jsou postavy *novozákonní a novodobé*.[11] Potom se o Ivanovi podrobněji zmiňuje v úvodu k *Velikonočním hrám: V Bohdalovicích přepsal si roku 1834 komedii o svatém Ivanovi Jiřík Jakub, švec (z čísla 16), který měl i hru o Felzenburkovi; tutéž hru opsal si toho roku Josef Kramář, tkadlec a spolu voják z Pasek. Také jakýsi Macháček ze Stanova měl Felzenburka...*[12] Musíme konstatovat, že kromě vzpomenutých her a zmínky o písaři Kramářovi není v Menčíkově tvrzení nic pravdivého. Jak jsme již upozornili, Jakub si komedii o Ivanovi a o Felzenburkovi neopsal, a dodejme, že nebydlel v Bohdalovicích v čísle 16 (tehdy tam bydleli Mrklasovi).

Na předsádce z obalu časopisu *Erinnerungen...*, použité k původní vazbě rukopisu *Komedie o Felzymburkovi, slavném rytíři*,[13] je Jakubovou rukou zapsáno záhadné ex libris, které snad poněkud umožňuje osvětlit identifikaci Jiříka Jakubů. Pokusíme se zachytit tento zápis v jeho původní grafické úpravě:

ze stanowj ho // machačkowa // ssewce numero // 16 // felzynburk
komedyge // Giřjho gaku // bowa ssewce // numero 16 // felzburk

Záznam vlevo je psán stejnou rukou jako vpravo (náš druhý řádek), avšak ten je napsán na dodatečně přilepeném útržku papíru.

Jestliže jsme se nechali svést Menčíkovým údajem, pak jsme hledali Jakubů v Bohdalovicích marně. Měli jsme poslechnout Jakubovo určení lokality — Stanový.

Obec Stanový náležela tehdy do jesenského panství, ale průjezdní cesta rozdělovala ves do dvou kolatur. Část patřila faře zlatoolešnické, část faře vysocké. Je pravděpodobné, že toto rozdělení působilo příznivě na rozvoj místní sousedské aktivity.

Rod Jakubů patřil ve Stanovém k nejstarším.[14] Od 17. do 19. století se připomínají na gruntě *u Jakubů* v čp. 22. Během 19. století se s rozvětveným rodem setkáme i v jiných usedlostech (čp. 44 a další), také v chalupě čp. 16, náležející do katastru fary vysocké, kde se už v 18. století říkalo *u Machačků*.[15] Jméno Jiří, Jiřík, bylo tehdy v této oblasti poměrně výjimečné. U Jakubů se však opakuje v několika generacích a v rodových větvích. To způsobuje potíže v určení onoho Jiříka, který byl členem sousedské divadelní společnosti.

Jeden z přijatelných Jiříků Jakubů, narozený 15. září 1803 v čp. 22,[16] působil jako pacholek v Zásadě čp. 1, ve statku rychtářské rodiny Šourkovy,[17] kterou kdysi proslavil Jan Šourek (1693—1779), zřizovatel pašijových představení v Zásadě, hraných tu ještě v roce 1859. Tento *Jiřík* žil tedy v prostředí, které bylo nějakým způsobem vázáno

k starému sousedskému divadlu v Zásadě, ač nevíme, v jakém rozsahu se v první polovině 19. století realizovalo. Při této příležitosti je třeba též připomenout, že jakási Mladšová ze Zásady hrála ve dvacátých letech minulého století s malými chlapci hru o svatém Janu Křtiteli, postavě, která rovněž vystupuje v komedii o Ivanovi.[18] Neznáme další osudy a konce *zásadského* Jakubů, ale jeho předpokládané zprostředkování starých zásadských divadelních zkušeností do Stanového bude třeba ještě prověřit.

Vysocká matrika zemřelých ukázala, že v domě čp. 16 ve Stanovém zemřel 19. dubna 1851 Jiří Jakubů, chalupník, 63 let starý, na souchotiny. Narodil se tedy v roce 1788.[19] Pravda, není označen jako švec, ale tak už to tehdy v našem kraji bývalo. Rolničením se rodina neuživila. Bylo třeba provozovat ještě nějaké řemeslo či řemesla, nebo věnovat se nějaké jiné činnosti, poskytující výdělek. Podobně jako v případě staroveských Vodseďálků či držkovských Doležalů i stanovskému Jakubů, který je označován jako domkář, baráčník nebo chalupník, byla divadelní činnost zdrojem nejen potěšení z účinkování, ale i vítané finanční odměny.

Na straně 600 téže matriky je ještě jeden zajímavý údaj. Ve stanovském domku čp. 16 zemřela 26. února 1832 Anna, vdova po Josefu Machačkovi, kdysi porodní bába, nyní 94 let stará *vejmenice;* z toho vyplývá, že si Jiřík Jakubů koupil domek



Klášter ve Svatém Janu pod Skalou roku 1717. NK ČSR, rkp. XVII F 24. (Snímek NK ČSR.)

čp. 16 *u Machačků*, s tím, že tu nechá dožít manželku původního majitele. Tímto zjištěním se také potvrzuje jako mylné Menčíkovo tvrzení, že ve Stanovém působil jako dramatik *jakýsi Macháček*. Oním *Macháčkem* je vlastně Jiřík Jakubů.

Po roce 1851 se Jiřík Jakubů v dochovaných písemnostech nevyskytuje, ale byly zjištěny záznamy o *ševci Machačkovu* (z roku 1854) a *švec Jakubů* je připomínán ještě v roce 1875; v obou případech nejsou zaznamenána křestní jména.

Jako divadelní středisko se Stanové prozrazuje ještě z jiného svědectví — od Antala Staška. Ve svých vzpomínkách uvádí, že ve Stanovém *byla společnost, která již před rokem 1848 u nás i po vůkolních obcích hrávala...*[20]

Z jiných zápisků, z druhé Zemanovy účetní knihy[21] (bohužel první je nezvěstná) z let 1852—1884 víme, že se tady u Zemanů, v *krčmě horské*, hrávalo až do sedmdesátých let, že rok 1848 nebyl v této obci rokem, v němž se přestalo hrát po starém — *sousedském* — způsobu, a že řada her, které jsou dnes ve Strahovské knihovně, především ony menší hry, jimž říkáme komorní, hrané *vzadu* v Zemanově rychtářské krčmě, kam se nosívalo ze šenku na dluh pivo,[22] mají svůj divadelní, inscenační původ ve Stanovém. Lze dokonce tvrdit, že komedie o Ivanovi byla vskutku hrána Stanovskými. Na foliích 4a až 6b jsou v rukopisu zapsány přídomky představitelů některých rolí. Z nich dovedeme identifikovat pouze dva. *Druhého vladyku-zemana* hrál Kulhava. Toto přízvisko patřilo těm, kteří bydleli v domku číslo 11; v polovině 19. století to byli Ničovi. U ševců, původně u Štěpánků v čísle 5, bydlel tehdy představitel *Prvního žoldnéře*, skutečný švec Nesvadba s rodinou.

Je zajímavé, že Antonín Zeman (1821—1912), Staškův otec, se o stanovském divadle ve svých vzpomínkách vůbec nezmiňuje.[23] I on, písmák, v jehož domě nikdy nestál betlém,[24] jako řada dalších v regionu nebyl ctitelem sousedského divadla, ale jako rychtář svým sousedům představení velkoryse povoloval. Doma jistě viděl mladičký Antal (Antonín) sousedská představení, která po svém, s náležitou básnickou invencí, popsal ve své první povídce *Švec Matouš* z roku 1876. Nelze vyloučit, že vzpomenuté ex libris na obálce *Komedie o Felzymburkovi* mohlo být Staškovi inspirací ke vzniku dvou soupeřících postav — ševců Jíry Macháčků a Matouše Štěpánka, nejdříve v povídce *Švec Matouš*[25] a později v románu *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*[26] z roku 1927, v nichž se připomínají i strahovské hry — *Labyrint* a *Rytíř Felziburk*.[27]

Rovněž i poznámky účetního rázu, které se v Ivanovi i v jiných rukopisech vyskytují, poukazují na to, že inscenace komorních her, těch typicky stanovských, byly inscenovány v pohostinských představeních ve vesnicích ležících po levém břehu Kamenice: v Haraticích, Lhotce (Hlotka), Bohdalovicích (Dalovice, Bodalovice), Zlaté Olešnici, Jesenném, nikoli v Hamrech (Hamrska), ale v bozkovsko-jesenském hamru — v *Engentále* — Bohuňovsku, v Návarově u mostu přes Kamenici, ale také ve vzdálenějších Roztokách (bozkovských) či Šumburku, a že měly své organizační středisko ve Stanovém. Byl-li Jiřík Jakubů vůdcem stanovské *divadelní společnosti*, zatím nevíme.

□

Komedie o svatém Ivanu svým tvarem, kompozicí, svou divadelní *nekultivovaností* — originalitou, výraznou svérázností, rustikálností budí dojem, jako by byla hrou velmi starou. Pochází však určitě nejdříve z první poloviny 19. století, spíše z jejího druhého čtvrtstoletí. Potvrzuje to předloha hry.

Co bylo předlohou neznámému autorovi Komedie o Ivanovi, jediné známé hagiografické hře o českém patronovi z podkrkonošského regionu? V roce 1801 vyšla v Praze kniha pražského Němce Josepha Schiffnera (asi 1760 — asi 1817), *Historisch-chronologische Lebensbeschreibung Böhmischen Landespatronen*. V témže roce německého vydání měl být už k dostání u Jana Buchlera v Praze i její český překlad: *Vypsání životů svatých patronů českých podle historického věku*. Datum českého vydání, ostatně i německého, nemusí být tak přesné, jak víme z upozornění Karla Bezděka.[28] Kniha byla vydána v době, kdy si vydavatelská praxe vynucovala, aby byl rok vydání, z obavy před cenzurou, mystifikován a uváděno spíše jeho starší datum. V tomto případě se patrně český překlad odvolával na první vydání německého originálu. Můžeme počítat s tím, že kniha vyšla někdy v první dekádě 19. století a ve druhé se mohla objevit v našem regionu.

Překlad Schiffnerovy knihy pořídil Krameriův důvěrný přítel a spolupracovník, popularizátor české historie, kronikář vlasteneckého života, skladatel a výkonný hudebník, pražský měšťan Jan Rulík (1744—1812). Do druhého dílu svého legendistického souboru zařadil i *Život svatého Ivana, prvního poustevníka v Čechách*. Česká verze Schiffnerovy legendy o svatém Ivanu v Rulíkově podání má oproti původním starším variantám svatoivanských legend znaky postupující sekularizace tohoto starého a zejména v baroku oblíbeného literárního žánru. Pokračující sekularizační proces legendistiky intenzívněl pod vlivem osvícenského a obrozeneckého kriticismu, proto už v následující generaci, u Václava Krolmuse (1787—1861),[29] se typické legendistické situace a postavy mění v historické události a osoby. Tak třeba ďáblové rušící Ivanův svatý život v jeskyni jsou pohanskými kněžími a svatý Jan Křtitel se změnil ve svatého Metoděje čili Kajcha, nebo jiného poustevníka. Rulíkův zčeštěný Ivanův život nešel ještě tak daleko jako Krolmusovo podání, třebaže i on zbavuje legendu exaltované barokní zbožnosti, lyričnosti, mystičnosti i radostnosti (když srovnáváme s Brideloým Ivanem).[30] Rulík je náležitě střízlivý, popisný, neužívá náboženské didaxe, kontemplativních či modlitebních návodů, je u něho patrná snaha o historizaci příběhu uváděním dějinných reálií či dat i konkrétní lokalizace jednotlivých událostí. Základní dějové prvky ivanské legendy — setkání se zjevením svatého Jana Křtitele, ďábelské pokoušení i andělské zjevení sice ponechává, ale pomíjí všechny zázračné události starých legend. Snaží se učinit z legendy spíše historický životopis než náboženskou legendu, hagiografické dílo, do něhož nepatří autorovo *prý*, poukazující na cosi neurčitého a vymyšleného. Ještě nedávno předtím měla legenda v lidových vrstvách zcela určitě povahu *historické pravdy*, a tak tomu bylo ještě v době inscenování komedie v Podkrkonoší.

Při srovnání předlohy a lidové hry samé zjistíme zajímavý poznatek. Jestliže předloha byla zbavena barokních devocionálních, mystických a legendistických prvků, pak lidový dramatik, navzdory předloze, vrací do své hry barokní devocionální rysy, ale ponechává jí tón lidového mluvního gesta, lidovou rétoriku, prosté, názorné podání. Devocionalita dramatizace je patrná i statisticky. Role poustevníka Ivana má celkem 281 veršů, z toho více jak třetina — 107 veršů — jsou vlastně texty vroucích světcových modliteb, doprošujících se boží pomoci nebo za ni děkujících. Právě v uvedeném posunu vidíme jeden z dominantních rysů originality hry, ale také více než názorný důkaz rozdílného duchovního ovzduší — pražského a venkovského v podkrkonošském regionu.

Vedle Schiffnerovy — Rulíkovy legendy sloužily za předlohu k dramatizaci i některé další knihy, mezi nimi patrně i Hájkova kronika, která vycházela v sešitech u pražského

nakladatele Schönfelda v letech 1819—1823. Zmínili jsme se již o modlitebních textech, které jistě našly podněty v modlitebních knížkách. Je třeba připomenout i kancionály.

Dosud se nám nepodařilo nalézt aspoň skulinku, skrze kterou bychom se dostali na stopu vedoucí k určení vzniku komedie a k určení autora dramatizace legendy. Autorem naší komedie jistě nebyl nikdo ze zdejších vzdělanců, ani kněz, ani *oficiální* učitel. Ale! Působilo tu, poměrně dost dlouho, více *podomních* učitelů, bez náležitých atestů a bez vzdělání, k nimž patřil i vysocký Jan Petruška, *jen soukromník*, udělující *nějaké malé vědomosti v čtení, psaní a počítání*.[31] Tyto soukromé učitele nelze z úvah o autorství sousedských her vyloučit. Větná skladba, jazykové a lexikální prostředky, knižní a hovorové výrazy, ale i zvláštní orální gestus veršů, vlastní hrám sousedského původu, je tak specifický a opravdový, že sotva někdo ze vzdělanecké vrstvy v první polovině 19. století dovedl by být tak rafinovaným *naivistou*. Naši hru mohl vytvořit jen lidový dramatik, kterých měl tento kraj dostatek. Každý z nich dovedl převést z epické předlohy do své dramatizace vybrané dějové a situační plochy, znovu je dramaticky zpracovat a upravit svým svérázným divadelním viděním. Určitě to nebylo pouhé přenášení epického textu, pouhé přepisování jeho přímých řečí do dramatických replik. Dramatizátor musel některé partie a situace pominout, jiné doplnit, některé nahradit jinými podobnými, nebo po svém a žádaném hru *připepřit* oblíbenými intermediálními výstupy, nebo dokonce napsat téměř novou hru, jejímž základem ale vždy byla fabule epického textu předlohy, legendy, povídky, románu atd. Je tomu tak i v našem případě. I zde byl dramatizátor poplatný předloze. Ale prokázal náramnou osobitou invenci, zvláště v diableriích, které v tak rozverné a groteskní podobě neznáme v žádné ze zdejších komedií.[32] Hra se ke konci zdá být spíše moralitou, divadelně realizovaným a ilustrovaným exemplem. Zcela rezignuje na epický tok, tak typický pro všechny zbývající sousedské hry. V komedii jsme našli něco málo přes stovku veršů, které možno charakterizovat jako volnou, někdy i doslovnou citaci (kupř. *Zpoura a nevole toho národa rozpustilého*, verš 183—184).

Není snadné odpovědět na otázku, proč si podkrkonošský *dramaturg* vybral z bohaté nabídky přitažlivějších a dramatičtějších osudů hrdinů legendistických zpracování životů českých světců-patronů právě nepříliš vábný a málo napínavý a vůbec *nedramatický* život nekanonizovaného světce Ivana.[33] Vždyť tu byl v okolí živý a populární kult svatého Prokopa, slavený hojně navštěvovanou poutí o první červencové neděli v Zásadě, a řada dalších, pro drama daleko výhodnějších, vděčnějších a líbivějších látek k divadelním inscenacím, které bohatě nabízely Rulíkovy *Životy*.

Proč svatý Ivan, když stopy jeho kultu v tomto kraji nejsou vůbec doloženy? Přesnou odpověď nedovedeme zatím nabídnout. Repertoár sousedského divadla je velmi těsně a citlivě závislý na potřebách vkusu, zájmu a vnímavé schopnosti publika, perfektně znajícího své místní divadelní konvence. Kdyby byl repertoár sousedského divadla závislý na výběru zdejších vzdělanců, učitelů, kněží, odlišně — elitně myslících písmáků (Zemanových, Věnceslavů Metelků aj.), byl by nepochybně jiný, byl by pražský, vysocký či pasecký, a tedy naprosto odlišný od her, které si lidoví divadelníci sami určovali, pořizovali a psali. Inscenátoři především a jenom mysleli a plně se spoléhali na své publikum, které stejně jako středověké nebylo diváctvem estetickým, ale dovedlo být živější či tvořivější(!) než možnosti a schopnosti účinkujících.[34]

Ale proč právě Ivan? Poustevník patřil k oblíbeným postavám dobových rytířen. Ivan byl tehdy oblíbeným světcem. Vždyť i K. H. Mácha a další básníci i spisovatelé, přibližně ve stejné době, se zabývali vnitřním i vnějším osudem světcovým. Třeba v pozadí výběru stály i regionální pověsti a vyprávění o poustevnících v okolí.[35] Patrně

nejdůsažněji je podněcovaly motivy čistě divadelní — inscenační. Ve hře nacházíme řadu scén a situací známých i z jiných her: lovecké scény, postřelení výjimečného, pomáhajícího zvířete, jakási robinsonská situace — osamělý člověk v kruté přírodě, scény převlékání — vlastně scény životní proměny, setkání normálních lidí s hrůzně vypadajícím člověkem, setkání s ďáblem, přípravy války, okázalé odjezdy a příjezdy, rozkazy panovníků, nástupy vojska, umírání, pohřby. Nikoliv jen pouhý děj-fabule, či jen *poslání hry*, nebo popularita příběhu, ale přinejmenším rovnomocná, ne-li dominantní, je plně lidská — divácká účast při divadelním zobrazování obligátních, oblíbených jevištních situací, zasazených do tradičního kontextu nábožensky chápaného světa, s náležitou dávkou sentimentality, a toto vše, a ještě *cosi* neznámého, s řadou dalších zjevných i subtilních okolností (obliba a známost herců — sousedů, konkurence mezi soubory — fandovství, společenské setkání i pohled na lidskou neúplnost, nehotovost a často připomínanou nedokonalost předváděné produkce, zjevná umělost, nevšednost, klamlivost atd.) bude třeba vážit při hledání odpovědi na otázku: proč právě Ivan?

Srovnáme-li předlohu, které se dramatik do jisté míry držel, s jeho komedií o svatém Ivanu, musíme konstatovat, že hra je zcela samostatným dílem. Tvůrčím způsobem transformuje tuto obtížně dramatizovatelnou legendistickou epiku do divadelní konvence vlastní sousedskému divadlu, ale současně vyhovuje specifice lokálního, stanovského inscenačního slohu. Všechny tyto místní požadavky dramatizátor velmi dobře znal, ovládal je a vytvořil dílo přesvědčivě originální. Málokterý zkušený dramatik by si s touto látkou, tématem a fabulí dovedl tak poradit, jako náš anonymní dramatik tvořící pro sousedské divadelní středisko ve Stanovém.

V posledních letech zaznamenáváme zvýšený zájem (a nejen teatrologů) o lidovou divadelní tvorbu. Předpokladem dalšího studia je nepochybně kritické vydání všech dostupných textů. Z původní Staškovy sbírky lidových her po dnešku zbývá zveřejnit poslední — *Novou komedyji o Davidoji* od France Vodseďálka.

□

Rukopisná knížka, v níž se nachází text komedie o poustevníku Ivanovi, je deponována ve Strahovské knihovně Památníku národního písemnictví v Praze pod signaturou DT-V-40. Dochovala se v původní vazbě, v lepenkových deskách s koženým hřbetem a tkanicemi, formátu 15,5 × 11,5 cm, s 27 folii. V knížce bylo původně jen 8 listů (fol. 1—4, 7—10) a opisovač psal přímo do ní. Dodatečně byl vložen dvojlist zelenavého papíru (fol. 5—6). Ani to nestačilo, proto byla všita složka 16 listů výrazně menšího formátu (14,5 × 10,5 cm), ovšem až po svém úplném popsání, neboť písmo přesahuje do hřbetu, současně s útržkem papíru s textem písně *Nic mi to*... (fol. 21' — 9,0 × 7,5 cm).

Titul hry, který rukopisu chybí, byl přiřknut Bohumilem Rybou při archivním zpracování sbírky, a to podle posledních slov *závěrku* (verš 1044—1046): ...*konec komedie, aneb památku, o svatém Ivanu, patronu Českého království*. V Soupisu rukopisů Strahovské knihovny PNP, VII. díl (rukopisný dodatkový svazek), zpracovaném Bohumilem Rybou v roce 1974, je zapsána pod titulem, který považujeme za oficiální, a tedy jej i zachováváme: *Lidová komedie o svatém Ivanu, patronu Českého království*.

Většina rukopisu je psána jednou rukou *A*, jíž nelze upřít zběhlost. Na prvních šesti listech se podíleli ještě dva další písaři. Na pagině 3a se v několika řádcích uplatnila ruka *B*, zatímco ruka *C* zapisovala text na pagině 4a a vložených foliích 5 a 6. Teprve



Marten de Vos — Jan Sadeler: Svatý Ivan. Sylvae sacrae, Mnichov 1594. (Snímek P. Paul.)

později, při studiu inscenace, byly doplněny rukou *D* některé přípisky. Zřejmé zašpinění listů v místech, kde se obracejí stránky, režijní záznamy před nominacemi replik i celková opotřebovanost knížky jsou důkazem, že sloužila k inscenaci. Je tedy tato památka především významným dokladem divadelně historickým, s celou řadou jiných než pouze literárně historických problémů a záhad.

Na posledním předsádkovém listu 27a, tedy již mimo dramatický text, nalézáme záznamy majitele rukopisu. Představuje se nám jako těžko čitelné, nevypsané písmo (*D*). Tyto poznámky nelze pominout, neboť v sobě tají údaje divadelní povahy. Zápisky v dolejší části se týkají patrně skladby nějaké bylinné směsi. Připomeňme je v paleografickém přepisu:

wharatjcjh 10 fr bodalowj//cjh 10 fr // bez dwau // kregcaru (škrtnuto a odděleno čarou)

ukrumsse 8 fr

w baudalo//wjcjh 8 fr bez dw//au kregcaru (odděleno čarou)

nalanj pap//jr dalsem 5 krossu ssagnoveh // naweskjmu wotj prace 6 kro//ssu ssag//noweg (podtrženo)

trut 6 // kubaba 4 // sjrowj kwet 3 // prah lot // bobek 2 // ssafran 6 // tawak ssnupawj 5 // krusspat 2

Písmo tohoto zápisu je totožné s písmem majitele rukopisu Jiříka Jakubů, který si na vnitřní straně přední desky zapsal své ex libris: *Komedije Jiřího Jakubova, ševce Nr. 16.* Zaznamenané finanční hodnoty se týkají nepochybně inscenace. Víme také, že neúčinkovala živá laň, ale jakási její atrapa, vyrobená Náveským s použitím papíru. Kromě toho jsou zde zaznamenána jména, skutečná nebo příslotky. V okolí Stanového bydlelo dost Krumšů, kteří se připomínají i ve Staré Vsi a v Bohdalovicích. Rod Náveských lze zjistit tehdy ve Zlaté Olešnici. Jedna z děveček stanovských Zemanů (rychtářů) se jmenovala Náveská.

Hra má celkem dvacet pět postav dramatických a dvě kolektivní: *Vladykové a starší zemani*, kteří vystupují v této podobě jen ve scéně u císaře Lotara, a *Služebníci*, zase pouze ve scénce u krále Jestimula. Kolik herců se podílelo na inscenaci, nevíme. Mohlo jich být buď třicet, nebo méně než pětadvacet, když bývalo zvykem, že herci pověření menšími úkoly vypomáhali ve více rolích. Rovněž asi zpěváci se rekrutovali z herců, kteří nebyli momentálně na scéně. Komedie má celkem 1046 veršů a 122 replik, z nich tři patří opovědím, pronášeným netradičním Hlasatelem, a sedm písním. Obvyklý seznam osob v tomto zápisu chybí. Hra má pouze osm scénických poznámek. Řadu scénických akcí můžeme dobře vyčíst z textu, ale písař rukopisu používal také neverbální prostředek pro scénické poznámky. Suplují je vodorovné čáry v replikách, poukazující na změnu situace či dějiště. Tyto čáry v naší edici zachováváme. Je třeba si k nim přimyslet patřičný návod k jevištní akci — například: Jde k poustevně, a podobně.

Naše rukopisná knížka byla patrně používána představitelem role Ivana. Soudíme tak z toho, že u některých replik jeho role je uvedeno jejich pořadové číslo. Od verše 452 jsou jemně, tužkou, vepsána některá čísla od 17 až do 35. Počet do sedmnácti neodpovídá skutečnosti asi proto, že replika tu není považována za jeden proud výpovědi, ale člení ji změny jevištních situací. Tužkou vepsané sedmnáctky se dopočítáme, když čarami rozdělené Ivanovy repliky považujeme za samostatné sekvence jeho role.

Nelze přehlédnout ještě jednu okolnost. V úvodním sermónu Hlasatele nejsou připomenuty počáteční dějové úseky (až do verše 220) s válečnými scénkami, ač jinak *vopověď* předpovídá všechny další partie děje. Vnucuje se tady domněnka, že v přední, překotné části hry s některými chybami, došlo k nové úpravě textu.

Text rukopisu byl přepsán do podoby, odpovídající dnešnímu pravopisu s maximální snahou zachovat jeho nářeční zvláštnosti a vůbec zvukovou podobu. Písaři pochopitelně neznali řadu dnes vžitých pravidel. Zcela výjimečně zaznamenávají diakritická znaménka (*lan* místo laň, *tejt* místo tejď, *mne* místo mně či mě). Neoznačují délku samohlásek a opomíjejí interpunkci. Jen tu a tam píší na začátku slov *ch*, ale uvnitř slov píší *h* místo ch (např. *zahowame, jejih, prihazi, břihu* atd.). Je to písařův grafický zvyk, nikoliv nářeční tvar, proto v přepisu píšeme vždycky náležité ch. Z opatrnosti, abychom v našem přepisu neopomněli původní znění některých slov, uvádíme pod čísly veršů jejich odlišný tvar v rukopise. Některá slova bylo třeba opravit nebo věty doplnit chybějícími slovíčky, zpřesňujícími jejich smysl. Všechny naše doplňky jsou v hranatých závorkách.

Největší editorský zásah se týká změny nominace mluvčích replik veršů 210 až 219. V rukopise jsou verše 210 až 215 určeny *Prvnímu bratru*, následující dvojverší *Druhému bratru* a verše 218 až 219 jsou přiřčeny *Prvnímu bratru*. Nezdá se nám to pravděpodobné. Nebylo to vhod ani režisérovi, proto před nepatřičné označení mluvčího repliky

zapsal ještě jméno či přezdívku představitele role, a toto je nám především vodítkem k určení skutečného mluvčího repliky, což je v případě edice inscenovaného textu hledisko nadřazenější před pouhým grafickým záznamem, navíc evidentně chybným. Z kontextu víme (dle veršů 224 až 225), že Ivana se vydají hledat bratři se svou suitou. Pak není nepravděpodobné, že *Karl* představující Prvního zemana-vladyku je mluvčím repliky veršů 210 až 215 a že *Kulhava* představující Druhého zemana-vladyku a nikoliv Druhého bratra, jak je uvedeno v rukopise, se naléhavě obrací k bratrům s verši 216 až 217. Konečně švec, představující Prvního žoldnéře, vyzval všechny dvojverším (218—219) k hledání Ivana. Naše zásahy jsme samozřejmě označili hranatými závorkami.

□

Lidová komedie o svatém Ivanu, patronu Českého království

Píseň

Zpívejte všichni, zpívejte,
Krista Spasitele ctěte,
také Ivana svatého
a rytíře nebeského!

Vopověď

Nejmilejší shromáždění!
Hleďte pozorovat nyní,
co vám budem vypravovat!
Hleďte pilně pozorovat!
My podle naší možnosti —
žádáme vás s uctivostí —
byste nám za zlé neměli
a nás v tom neobtížili.
My nejsme na to učený,
též také ani zkušený,
bysme mohli představiti,
vám k libosti promluviti.
Nesmím se opovážiti,[36]
o čem vám chci dnes mluviti:
o milým svatým Ivanu,
o našem českém patronu.
Z charvatské země jest pošel
a do země české přišel. /1b
Svatý Ivan byl pouvstevník,
Krista horlivý milovník.
Na poušti čtyřicet i dvě léta byl,
v samotnosti Pánu Bohu sloužil.
Bůh mu jednu lani poslal,
by od ní mléka požíval.
Tam se zlými duchy [v] velkém pokušení byl,
nad nimi s pomocí svatého Jana zvítězil.
Nebo ten svatý Křtitel Jan
svatý kříž přinesl mu sám,
by se do jeskyně vrátil, napomínal.
S tím svatým křížem zlý duchy zahnal.
Když se pak navracoval k jeskyni,
ti zlí duchové proti němu křičeli:
„Ivane, nechoď k nám do jeskyně,
neboť my tu svou lázeň máme!"
S tím svatým křížem zlý duchy žehnal,
až je z tý jeskyně vyhnal.
S nejstarším duchem největčí půtku měl,
neb on z jeskyně jít nechtěl.
Až mu kříž svatý do jeho tlamy vstrčil,
a tak jej odtud zapudil.
Nebo on přehrozně řval, /2a
zprostřed té skály dírou vylétal.
Posledně kníže Bořivoj sám
jel na lov se služebníky tam.
Tu jemu od Boha danou lani
postřelil hned znenadání.
Tu Ivan vyšel z jeskyně,
on se ho ulek' přenáramně.
S ním vešel do jeskyně tam,
tomu příbytku se divil sám.
Když se z lovu do Prahy navrátil,
své manželce to oznámil.
Svatá Lidmila kněžna
Ivana vidět žádala.
Posledně život svůj v jeskyni
Kristu, svému Spasiteli, odevzdal
a s tímto světem se rozžehnal.
Svátostmi zaopatřen na cestu spasení,
po smrti pohřben byl v té jeskyni,
a tak přišel do radosti
po té bídné smrtedlnosti.
Mějme to všichni k památce,
v nově, však velmi nakrátce.
Žádáme, by si oblíbili,
a nám v tom za zlé neměli. /2b
My to činíme ke cti jeho a chvále!
Dovolte nám všechněm, my již začínáme.

Píseň

Svátek se dnes připomíná
slavný, svatého Ivana,
toho pouvstevníka ctného

a rytíře nebeského.

Císař

Služebníče, bez meškání
vykonej mé poručení.
Jdi prohlásiti všem pánům,
vladykám, starším zemanům,
také di hlásat do lokru[37]
k nejvyššímu jenerálu,
ať se přede mne postaví,
mé rozkázání vyplní!

Služebník

K Jejich Milosti císařské
má se to státi chvíle té!

—

Vladyky, vám nařezuji,
abyste se dostavili
před Jeho Milost císařskou!
Nemeškejte jíti se mnou!
Též i k panu jenerálu,
proto sem poslán do lokru.
Mate se tam dostaviti,
jeho rozkaz vyplniti! /3a

Vladyky a jenerály císařské

K císařskému rozkázání
stane se to bez prodlení.
Musíme tam rychle jíti,
jeho žádost vyplniti.

—

S ponížeností před Jeho Milost
císařskou předstupujem[e],
v čem jeho žádost pozůstává,
věděti žádáme!

Císař

Moji služebníci milí,
oznamuji vám v tu chvíli,
že chci válečně do země charvatské
táhnouti,
Jestimula krále z ní vyhnati
a tu celou zem opanovati.
Proto sem vás sem dal povolati,
abych vám mohl můj oumysl oznámiti,
abyste se připravili,
[do zbrani] přihotovili
bez meškání do země charvatské
táhnouti,
Jestimula krále zkrotiti. /3b

Vladyky a žo[l]dnéři císařské

Osvícený císaři a pane náš,
rádi zachováme tvůj rozkaz,
bez meškání s tebou táhnouti
ani se nechcem protiviti.

Císař

Děkujeme vám z té věrné poslušnosti.

Služebník krále

Jejich Milosti královský
nyní dávám k vědomosti:
císař Lotar válečně do jejich země táhne,
Jejich Milost královskou potupit chce.

Král

Přesmutná chvíle přichází na mne.
Pročež, služebníci moji, poslyšte mne!
Totoť vám nařezuji nyní,
abyste některé města i hrady
příkopami a násypy částně ohradili,
abych já v těch ohražených městech
mohl se brániti,
kdybych se nemohl proti císařskému
vojsku postaviti
a jeho síle odolati.

Služebníci /4a

Milostivý králi, náš pane,
v tom tebe neoslyšíme,
ale to tvé poručení
vyplníme b[e]z prodlení.

Král

Služebníci, vám nařezuji,
abyste se připravili
proti císaři táhnouti!
Již počíná naši zem hubiti.

Služebníci

To my rádi vykonáme,
ničeho se nelekáme!

Jenerál

Chaso má, vám nařezuji,
abyste žádné lítosti neměli.
Královské vojsko mordujte,
žádného se nic nebojte!

První žoldnéř /4b

Neznejme nad ním lítosti,
zabijem ho bez milosti.

Druhý žoldnéř

Již víc nebude panovati,
německých krajin hubiti!

První žoldnéř

Nejlépe mu hlavu stíti
a co nejdřív učiniti.

Král

Ach, raněn sem převelice,
bolestí proniká srdce.
Ach, kde ste moji všichni věrní,
poďte ke mně bez prodlení!
Nemohu déle živ býti,
musím té chvíle zemříti.

Ó Pane Kriste Ježíši,
v ruce tvé odevzdávám svou duši,
račiž ji k sobě přijíti
a mně milostivým býti.
Ježíš, Maria, Josef, Jáchym, Anna,
vy buďte myšlení má!
Když se má duše od těla děliti bude,
do nebe ji doprovoďte,
by tam s vámi mohla přebývati, /5a
na věky se radovati
s Ježíšem Kristem Pánem,
bychme se tam všichni radovali, amen.

Žoldnéři

Vítězství šťastně sme obdrželi.
Sluší, bychme po nich zbraň sebrali
a do svých zemí se navrátil[i].

První vladyka

Bratři a milí pánové,
chtějte raditi té chvíle,
koho máme za krále zvoliti,
abychme mohli nejlépe učiniti.

Druhý vladyka

Nejlepší jest tej[ď] rada má,
bychme nejstaršího syna Ivana
za krále ustanovili,
a tak to zlé spokojili.

První žoldnýř

A tak bez ohledu všeho
podle práva dědičného
po smrti otce svého Jestimula
za krále zvolíme jeho syna Iva. /5b

Druhý žoldnýř

Nechtějtež s tím prodlévati,
neb již počíná zle býti,
zpovura, nevole toho
národu rozpustilého.
Nebo velké různice povstávají
i velké různice se konají.

Ivan

Otče Bože, prosím tebe nyní,
vyslyš tvé nehodné stvoření.
Víš dobře, že bratři moji,
vladyky, starší zemani,
na tom sou se uradili,
by mne za krále zvolili.
Nechci já nad nimi kralovati,
ale v svaté samotnosti
Pánu Bohu chci sloužiti.
Protož nebudu meškati
odtud se pryč odebrati,
poustevnický život vésti /6a
v křesťanské dokonalosti.
A tak bez všeho ohledu
půjdu a mou věc povedu.

Píseň

Ivan nechtěl kralovati.
Po smrti otce svého
na poušť samotný odchází,
hledaje místa toho,
kde by v svaté samotnosti
moh' Pánu Bohu sloužit.
Do země české přichází
první poustevník svatý.

První [vladyka]

Bratří, poslyšte nyní,
co se stalo té hodiny,
nebo Ivan utíká pryč od nás,
a již se nestalo jináč.
Hleďme za ním pospíšiti,
můžeme ho dohoniti. /6b

Druhý [vladyka]

Chtějte ho rychle hledati,
nemůže daleko býti.

První [žoldnéř]

Hleďme za ním pospíšiti!
Můžeme ho dohoniti.

Ivan

Hospodine, Pane milý,
prosím tebe za to nyní,
bys mne ráčil ochrániti.
Chci tobě chválu vzdávati,
nebo bratři a zemané
nepřestanou honiti mne;
abych v samotnosti tobě
mohl sloužit v každé době.

Anjel

Nestrachuj se, mládenče ctný,
já sem také ten pocestný.
Chci s tebou tou cestou jíti,
která před námi má býti.
Nic se nám zlého nestane,
nebo ruka Nejvyššího s námi bude. /7a
Tou cestou, kterou chcem jíti,
sám nás chce vyprovázeti,
od zlého opatrovati.

Bratři

Viděli ste mládence podobného nám
tou cestou kráčeti proti vám,
nebo někde se potulovati?
Prosíme, chtějte nám oznámiti.

Ivan a Anjel

Neviděli sme žádného
mládence vám podobného.
Kráčíme svou cestou sami
beze všeho prodlévání.[38]

Bratři

Je to velice divná věc,
že my ho nenajdeme přec.
On se nám musel skovati
a jináč to nemůž býti.
Darebné naše hledání,
navraťme se domů sami.

Píseň

Řízením božím se stalo,
takže milí bratři jeho
nepoznali ho v tu dobu.
Vrátili se zpátky domů.

Ivan /7b

Jak předivní sou skutkové tvoji, Pane,
a velmi mocné opatrování tvé.
Koho ty ráčíš ochraňovati,
nemůž se mu nic zlého státi.
Díky tobě vzdávám nyní,
žes mne až do té hodiny
od zlého ráčil chrániti.
Jak bych tě neměl chváliti?

Anjel

Zde se rozloučit musíme,
neboť to není v moci mé,
abych tebe, dobrý mládenče,
viditelně vyprovázel dále.
Já tebe opouštím sice,
ale budiž dobré mysle.
Ostříhati tebe budu na všech
cestách tvých;
kamkoliv se jen obrátíš,
tuť i já chci s tebou býti.
Nemůž se tobě nic zlého státi.

Ivan

Ó milý anjele boží,
nyní poznávám, kdo jsi.
Vezmi ode mne díků činění
za to velké dobrodiní,
cos mně ráčil prokázati,
žes mne ráčil vyprovázeti.
Děkuji ti, Bože věčný,
za ty veliké milosti
a prosím pokorně tebe,
bys mne chránil v každé době,
abych tobě do mé smrti
nepřestával děkovati. /8a

—

Nechci já těch šatů míti
a nebudu v nich choditi,
ale zde na tomto místě
chci je ze sebe složiti.
Ani klobouk můj nádherný
nebudu nosit na hlavě mý.
Ani toho kordu mého,
ani toho pasu zlatého
nechci na svým těle nosit více,
nechávám ho na tom místě.
Než on si je vezme, kdo chce!
Odříkám se, že jich nebudu nosit více,
ale poroučím se do vůle boží,
než on se mnou dělá, jak se jemu líbí.[39]

Anjel

Pozdraven buď, Ivane, mládenče ctný!
Já sem k tobě od Boha poslaný.
Jen buď stálý ve svém předsevzetí,
neb se tak Pánu Bohu líbí.
Posílá ti poustevnické šaty,
neb se jemu líbí to tvé předsevzetí. /8b

Ivan

A poněvadž se tak Bohu líbí,
on sám bude mé opatrování.
A již svůj stav rytířský změňuji,
poustevnický život sobě vyvoluji,
abych do smrti v pokoji samotný
sloužil tobě, Pane mocný.

—

Již jdu a kráčím bezpečný,
kde bych mohl sám jediný
na nějakou poušť přijíti,
tam do mé smrti bydleti,
Pánu Bohu v samotnosti
za jeho velké milosti
děkovati nepřestával,
tak se s ním v nebi radoval.

—

Zde na té poušti skalnaté,
do té strašlivé jeskyně
nebudu se strachovati,
zde budu samotný bydleti.
Zde jest to místo bezpečné,
ta královská rezidence.
V této skalnaté jeskyni
budu, budu bydleti v ní.

Píseň Ivanova

[...]

Anjel

Ivane, mládenče bohabojný,
Bůh tobě posílá tuto lani,
aby tebe svým mlékem krmila,
nebo tvá modlitba je vyslyšena u Boha.

Ivan

Vítej, má rozmilá laně,
ty budeš má hospodyně,
tobě má jeskyňka otevře okýnka.
Děkuji Tobě, můj Stvořiteli,
žes mne až do té hodiny
vším dobrým ráčil obdarovati.
Jakpak bych ti neměl děkovati? /10a

Čert starý

Ha ha ha ha, br br br br,

copak to bude nového,
velice přepodivného,
že se mně to nepřihodilo nikdá,
taková věc přepodivná,
abych takového trumpalasa vídal?
Abych ti tu jen pohlavek nedal!
Bratři, prdí na to. Vy poj[ď]te sem!
Jak ho votať hned vyženem?

Popadnem ho za tu hlavu,
hodíme ním pod tu skálu.

Čert mladý

Co to, co to, co to tu je za tolik křiku?
Až sem se tu uhodil do břichu,
jak sem takový hřmot slyšál.
Co je to za křik, sem nevěďál.

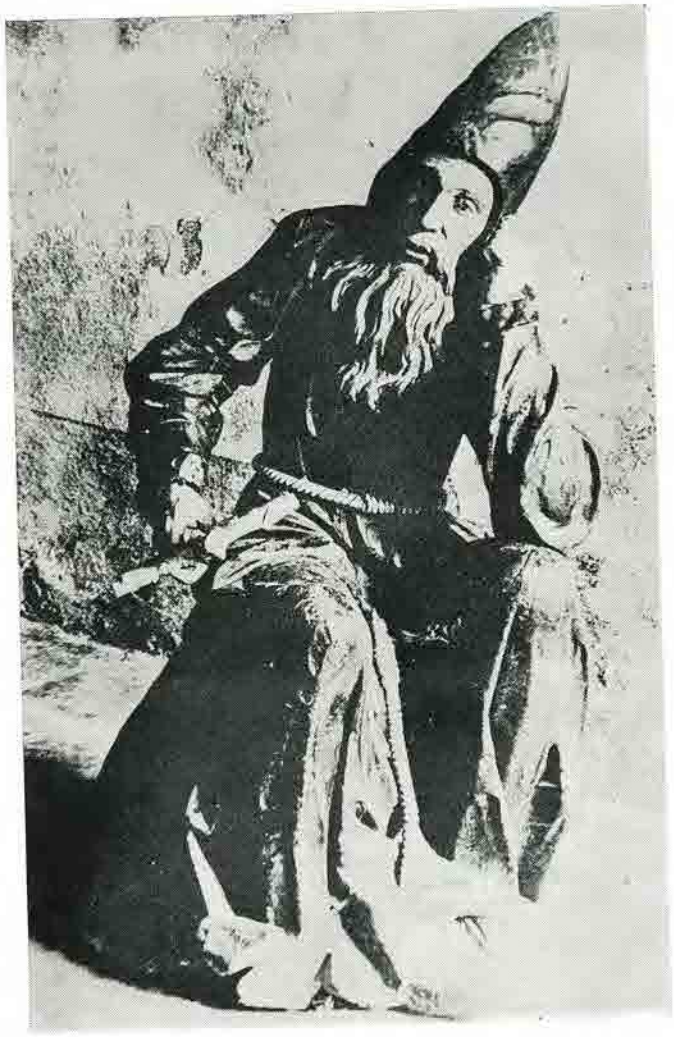

Svatý Ivan ve františkánském kostele ve Voticích. Po roce 1710. (Snímek J. Hampl.)

Druhý čert mladý

Achiž, achiž, jak je mně dusno,
divže mně nevyskočilo do kalhot hu[v]no,
když sem slyšel tolik křiku,
jak by tu byl někdo v našem příbytku.
Kdepak je? Až se na něj podívám,
hned ho na kusy roztrhám. /10b

Čerti všichni tři

Ivane, kliď se nám odsud hned,
nebo tebe popadnem tejď!
Schytíme tě za ty vlasy hned,
nevzpomeneš ani, kdes byl tejď.
Po dobrým se nám pakuj pryč,
až tebe tu neuhlídáme víc!

Ivan

Ve jménu Ježíše Krista,
jděte pryč z tohoto místa!

Čerti mladí dva

Nepůjdem, nepůjdem, pravíme,
hned tebe života zbavíme,
nebo ti krkem zakroutíme,
neb se celí vztekáme a rmoutíme.
Popadneme ho v této době,
jak mu to nebude ke škodě.

Čert starý

Počkejte, já su silnější,
taky vo něco moudřejší.
Tak mu na požerák skočím.
Tak ti kob[y]lkou zatočím!
Popadnu tebe za nohu,
hodím s tebou zrovna dolů.

Ivan /11a

Pane Ježíši Kriste,
usluš mne na tomto místě.
Ty jsi vyháněl ďábelství
a uzdravoval nemocný.
Učiň to pro svaté jméno tvé,
abych ty duchy pekelné
mohl odtud vypuditi,
abych ti mohl sloužiti.

Čerti mladí dva

Ještě se nám nepakuješ pryč?
Ty tu dostaneš něco víc!
Až tebe tu víc nevidíme,
hned ti hlavu rozrazíme!

Čert starý

Jestli se na tě rozběhnu,
hned tebe do břichu pichnu.
Jestli tam na tebe skočím,
hned z tebe střevo vytočím.

Ivan

Nemůžu já tu bydleti.
Musím odtud odejíti,
neb od těch duchů pekelných
nemohu tu pokoje mít. /11b
Musím odtud dále jíti,
někde jeskyně hledati,
kde bych v pokoji samotný
sloužil tobě, Bože mocný.

Jan Křtitel v způsobu poustevníka

Ivane, kam tak samotný kráčíš?

Ivan

Hledám místa, kde bych v samotnosti
mohl Pánu Bohu sloužiti.

Jan

Místa hledáš? Také-lis si dnes
na tu poušť přišel?

Ivan

Ne, již některý čas bydlím tady
a od duchů pekelných měl sem
velké pokušení,
vyšel sem odtud pryč
a chci někde jinde hledati jeskyni.

Jan

Nehanbíš se, že se po[d]dáváš
ďábelskému pokušení?
Nejsi zběhlý v Ježíšovu učení, /12a
před jehožto jménem duchové pekelní
třesou se všichni, utíkají?
Ozbroj se pevnou vírou,
vrať se zase a zvítězíš nad nimi!

Ivan

Ne, bratře, já neučiním toho!
Pojď a ohledej toho místa strašlivého,
tuším, že jináč mluviti budeš
a mne nutiti nebudeš!

Jan

Malomyslný, jak jsi ty maličké víry.
Vezmi ode mne tento kříž svatý!
Tak zajisté v tom znamení
navrať se zase k jesky[ni].
Věř mně, že šťastně zvítězíš
nad pekelnými duchami.

Ivan

Ty kdo jsi, že mně šťastné vítězství
předpovídáš?

Jan

Já sem ten, jehož ty jméno máš
a pod jeho ochranu se odevzdáváš.
Zůstaň stálý ve svém předsevzetí, /12b
a tak kráčej po cestě spasení
a nepoddávej se ďábelskému pokušení.
A uposlechni rady mý,
a já tebe opouštím nyní.

Ivan

Již nyní poznávám moc boží,
a že svýho sloužícího neopustí.
A tak již poznávám nyní,
kdo jest to byl ten pouvstevník,
co mně tento svatý kříž dal —
oně jest to byl sám Křtitel Jan.
A tak podle slova jeho
uposlechnu rady jeho,
ve jménu Ježíše Krista
půjdu zas do toho místa.
A tak doufám v Boha svého,
že mne ode všeho zlého
sám ráčí ochraňovati.
Nemám se nic strachovati.
Díky vzdávám tobě, Pane,
že jsi mne až do této chvíle
ode všeho zlého chránil, /13a
bych tvé svaté jméno chválil.
A tak mám silné doufání:
Pán Ježíš, ten mne ochrání
od těchto duchů pekelných,
aby mně nemohli škodit.

—

Ve jménu Boha Otce, Hospodina,
a Ježíše, jeho Syna,
i také Ducha svatého —
odejděte z místa toho!

Mladí čerti dva

Ivane, Ivane, Ivane, Ivane,
nechoď k nám do jeskyně,
neboť my tu svou lázeň máme.
Proč si tam někde nevostal
a nám celý pokoj dal?
My s tebou chcem pokoj míti,
jen kdybys chtěl odejíti.

Čert starý

Ivane, pravím tobě tejď,
že mne odtud nevyženeš!
Snáz tě na kusy roztrhám
a střeva z tebe vykuchám.
Nepokoušej mne tu více! /13b
Hned z tebe vykopnu srdce,
nebo tebe mám v své moci,
můžu s tebou dělat, co chci.
Tak tebou praštím do tý skály,
nevzpomeneš na svý narození.
Ty si můžeš kam chceš jíti,
ale tu nemůžeš býti.

Čerti se radí a **Čert starý**

Bratři, copak s tím Ivanem budem dělati?
My ho musíme votať vyhnati!
Ale jděte tam do jeskyně k němu,
popadněte ho za tu fousatou bradu
a hoďte ním vo tu skálu,
až mu rozrazíte hlavu!
Jak von nám tu dělá jen pokušeni!
Ale děte tam na něj a dejte mu kamenem do spaní!

Čert mladý první

A tak mu nejlepší krk zakroutit,
jak von sem nemusel chodit.

Čert mladý druhý

Poďme a hned se do něj dáme
a potom si ho vykucháme.

Čert starý /14a

Jděte, jděte a hodně mu vymelte!

Čerti mladý dva

Ivane, na poručení pána našeho
hned se nám pakuj z místa našeho,
nebo se hned do tebe dáme,
na kusy tě roztrháme.
A jestli si tu sám na tebe přijde,
von tě tu jak náleží zemele.

Ivan

Děte, potvory škaredé, mně z očí!
Pán Ježíš Kristus svou mocí
bude mne opatrovati,
nemůžete mně škoditi.

Čerti mladý dva

Aj aj, dej nám pokoj!
Pane administrátore náš,
my nemůžem toho Ivana vyhnat.
Jak sme přišli k němu do jeskyně,
tak sme se ulekli náramně.
Nebo Ivan je ozbrojený vírou,
ten křížek drží před sebou,
a protož tobě nyní pravíme,
že s ním nic nepořídíme.

Čert starý /14b

I copak se ho tak tuze bojíte?
Jenom se do něj vopravdu dejte,
a ještě jednou tam na něj jděte,
jak náleží ho popadněte!

Čerti mladý dva

Povídáme ti, že tam již nepůjdem!
Věř, že ho tam votať nevyženem.
Ale ještě ti to k vůli uděláme
a půjdem tam a voba se do něj dáme,
jestli ho pak přec tam odtud vyšťucháme.

Čert starý

Děte jen, jděte
a nic se ho nebojte!
Nebo jestli já tam sám na něj půjdu,
popadnu ho za tu fousatou bradu
a hodím s ním až do brodu.
Já s ním dlouho špásovat nebudu.

Wypsánj Žiwotů
swatých
Patronů Českých,

podlé
hystoryckého wěku od Jozefa Ssiffnera w Německém gazyku wydaných.

Nynj pak w Český gazyk přeloženo
od
Jana Ruljka,
měssťana Pražského.



Djl druhý
obsahuge:

Žiwot sw.	Ywana.	Žiwot sw.	Wintýře.
— —	Bořiwoge.	— —	Sjebjře.
— —	Wratislawa	— —	Gindřicha.
— —	Přibyslawy.	— —	Hroznaty.
— —	Podiwjna	— —	Ondřege.
— —	Milady	— —	A[illegible]y.

a Anéžky.

S třinácti rytými obrázky.

W Praze, 1801.
V Jana Buchlera, knihkupce.

Titulní list Rulíkových Vypsání životů svatých patronů českých.

Čerti mladý dva

Ivane, ještě jednou tu na tebe jdem,
věř, že tebe votať vyženem!
Tak tebou tu uhodíme vo zem,
dlouho s tebou špásovat nebudem.

Ivan */15a*

Ve jménu Ježíše Krista
odejděte z toho místa!

Čerti mladý dva

Achiž, achiž, již musíme pryč,
ach, kampak smutní půjdeme,
ach, kam my se podějeme?
Aj aj aj aj, ach kampak my půjdeme,
ach, co si smutní počneme?
Musíme zas někam jíti,
zas někde si místa hledati.

Čerti mladí již utékají pryč

Čert starý

Povídám tobě, Ivane,
nevyženeš mne z jeskyně.
Dyť sem já tu byl dřív než ty,
abych já tu nemoh bejti.
Povídám ti, dej mně celý pokoj,
já s tebou již nechci mít nic,
jen kdybys ty chtěl už jít pryč.

Ivan

Ve jménu Ježíše Krista
pakuj se mně z toho místa!

Čert starý

Již achiž, již achiž,
když já musím pryč,
když sem ti chtěl pokoj dáti. */15b*
Nemusels mne vyháněti.
Ty si myslíš, že já ti to vodpustím?
Jak já se na tobě někdy pomstím!
Jak tebe do svých spárů dostanu,
jako myš tebe roztrhnu!
Lepší máš, jdi rači pryč,
nepořídíš si se mnou nic!

Ivan vrazí mu kříž do huby

Ve jménu Boha Otce i Syna
i Ducha svatého
hned se pakuj z místa toho!

Čert starý utíká a křičí

Achiž, achiž už, achiž, achiž už,
že já musím přeci jíti pryč.
Dyť sem tobě nic neudělal,
a tys mne už přeci vyhnal.

Ivan klekne

Děkuji, Bože věčný, že si mne ochránil,
od toho pokušení ďábelského vysvobodil.
Prosím tebe za to nyní,
bys zachoval všechny křesťany
od těchto duchů pekelných,
aby nám nemohli škodit. */16a*
A po smrti do své nebeské vlasti
račiž nás všechny uvésti,
bychme se tam všichni mohli dostati
a na božskou tvář patřiti,
se všemi svatými anjely
Svatý, svatý, svatý Pán Bůh,
prozpěvovati.

Kníže Bořivoj

Ejhle, služebníci moji,
totoť já vám oznamuji,
že já chci sám pro rekraci
do lesa na lov vyjíti.
A tak vám nařezuji nyní,
abyste se bez meškání
se mnou do lesů na lov vypravili,
bychme nějakou zvěř dostali.

Služebníci

Co jejich Milost knížecí ráčila
rozkázati,
to chcem rádi vykonati.

Bořivoj

A tak vám nařizuji nyní,
byste střelami ostrými
i s kvéry dobře připravenými
v rychlosti byli zaopatření, */16b*
a tak bez všeho prodlení
byste byli shotovení.

Služebníci

Na tvé, pane, poručení
stalo se to bez meškání.
Sme dobře zaopatření
zbraní i také s kvérami,
s tebou bez meškání jíti
ani se nechcem protiviti.

Bořivoj

A tak hned v rychlosti poďme,
ničeho se nelekejme.

—

Nejmilejší služebníci,
prosím vás, chtějte raditi,
máme-li do toho tmavého
oudolí a lesa pustého,
abysme tam nějakou zvěř dostali,
abysme se tam rozešli?

Služebníci

K jejich knížecí Milosti
tak se stane hned v rychlosti. */17a*
Kam on ráčí poroučeti,
tak musíme poslechnouti.

Bořivoj střelí Ivanovu laň

Divná to jest věc veliká,
že se mně to nepřitrefilo nikdá.
Jak sem do té laně střelil,
do vemena jsem ji trefil.
Velice ku podivení toho,
aby z vemena jejího
tak neobyčejné mléko teklo.
Jistě to něco divného
znamenat bude nového.

První služebník

Co sem živ, sem to neviděl,
ani sem o tom neslyšel.
Jistě to něco nového
znamenat bude divného.

Druhý služebník

A tak ta laně střelená
něco divného znamená.

Ivan

Pročpak si mně mé zvířátko zabil?
Já sem od něho zde živ byl. /17b
M[l]éka sem od něj požíval,
a tys mně ho zamordoval.

Bořivoj se ulekne

Zaklínám tě v jménu živého Boha,
abys mně pověděl, copak si za ducha?

Ivan

Člověk sem jako ty
a služebník nehodný
Pána Ježíše Krista.
Onť jest má ochrana jistá.

Bořivoj

Prosím tebe, uveď mne
do příbytku tvého.

Ivan

Poď a ohledej té skály,
v které já přebývám nyní.

Bořivoj

Ó nejvyšší a mocný Pane,
předivní tvoji skutkové.
Koho ty ráčíš opatrovati,
nemůže se mu nic zlého státi.

První služebník

Jak sem se ulekl velmi,
sem celý jako zmámený. /18a

Druhý služebník

Právě že se nám to nepřihodilo nikdy,
abysme příbytek takový nalezli.
A jistě tento povstevník zde
muž svatý a Bohu milý je.

Bořivoj

Jaké pak jest jméno tvé?
A dávno-li bydlíš zde?
Odkud jsi sem přišel k té poušti?
A z jakého národu ty jsi?

Ivan

Ze země charvatské sem přišel
a sem na tu poušť sem přišel.
Otec můj sloul Jestimulus
a mátě Elizabeta,
a již na poušti bydlím čtyřicet i dvě léta.
Již let čtrnácte minulo,
jak mne oko lidské nevidělo.

Bořivoj

Copak si měl za pokrm?

Ivan

Bůh milosrdný mně toto zvířátko dal,
od něho sem mléka za pokrm
požíval. /18b

Bořivoj

Vidím, že si muž boží a svatý jeho.
Prosím tebe, poď se mnou
do příbytku mého.

Ivan

Pane, toho neučiním,
nebo sem sobě uminil
na té poušti do mé smrti
Pánu Bohu chci sloužiti.

Bořivoj

Prosím tebe, muži svatý,
bys jenom chtěl se mnou jíti,
příbytek můj navštíviti
a požehnat čeládce mé,
a tak chtěl zůstati u mne.

Ivan

Na tvou žádost chci to učiniti,
s tebou do Prahy na Tetín[40] odejíti,
a to pro nic jiného
půjdu do příbytku tvého,
bych v křesťanském náboženství
vyučoval lid obecný.

Bořivoj

Poslyš mne, manželko milá,
jaká se mně stala příhoda. /19a
Tak jak sem do lesa přišel,
velikou sem laň viděl,
v rychlosti sem po ní střelil,
do vemena jejího sem trefil.
A z toho vemena jejího
nadobyčej mléko teklo.
A ta laně veliká
jednoho svatého poustevníka

živila na té poušti,
v tom pustým lese a houští,
v kterém ten muž svatý bydlel.
A ke mně z jeskyně vyšel,
jeho sem se ulekl velmi
i všichni moji služebníci,
nebo takového muže [neviděli] nikdy
a tak strašlivé osoby,
nebo již čtyřicet i dvě léta
na poušti bydlí
a je tuze fousami vorostlý.
A vedl mne do své jeskyně,
tak samorostlé ve skále.
Prosil sem jeho, by se mnou šel,
zprvu to učinit nechtěl,
až se pak přeci rozmyslil,
že se mnou půjde, přivolil. /19b

Lidmila

Kdepak je ten pouvstevník svatý,
abych ho mohla viděti?
Prosím, bys toho muže svatého
přivedl do příbytku našeho,
by chtěl zůstat v našem domě,
požehnati čeládce mé.

Bořivoj

Tu jest ten pouvstevník svatý,
kterého žádáš viděti.

Lidmila

Uctivě tě vítám, muži svatý,
a velice se z toho raduji,
žes přišel do příbytku našeho.
Tak sem potěšena z toho,
to pro žádné příčiny jiný,
abys tento lid okolní
v náboženství křesťanském cvičil
a při našem dvoře knížecím
do smrti pokojně živ byl.

Ivan

Kněžno Lidmilo, bohabojná paní,
nyní tobě oznamuji, /20a
že sem já pro nic jiného
nepřišel do příbytku vašeho,
nežli abych tento lid okolní
v pravém křesťanském učení
lépeji mohl [poučiti],
a tak se Bohu zalíbiti.

Lidmila

A protož Ivane, Bohu milý muži,
velice já se z toho raduji,
aspoň že tyto obyvatele
lépeji víře Kristově
a ctnostem svatým vyučiti,
kdyby se chtěli převrátiti,
Bohu milý život vésdti,
a tak se dali převésdti.

Hlasatel

A protož vám také chci oznámiti,
kterak ten pouvstevník, Ivan svatý,
s knížetem Bořivojem na Tetín přišel.
Však ale zprvu toho učiniti nechtěl,
ale k jeho veliké prosbě a žádosti,
aby v křesťanském náboženství
ten zatvrzelý lid pohanský /20b
moh na dobrou cestu přivésdti.
Že ale to vyučování jeho
žádného platného oučinku nemělo,
nebo toho zatvrzelého lidu pohanského
nechtěli nikterak uposlechnout
učení jeho.
Ale i také Lidmila kněžna
jemu v tom nápomocna byla,
nebo ona jej velice milovala.
A když on seznal, že to jeho učení
nemá žádné platnosti,
umínil si zas na tu poušť odejíti,
nebo nebyl zvyklý dvorskému životyí,
ale že chce raději samotný Pánu Bohu
sloužit.
A protož rozžehnal se s Bořivojem
a s Lidmilou, manželkou jeho,
zase odešel na poušť do příbytku svého.
A tak na poušti šťastně svůj život
dokonal
a po smrti v té jeskyni byl pochován.
O čemž dále uslyšejí,
když nás dobře v[y]slyšejí. /21a

Ivan

Již vidím, že to učení mé
nemá užitky žádné,
nebo ti tvrdošíjni obyvatelé
nedají se převésti [od] mne,
a protož tu nechci dýle býti,
zase na poušť [chci] odejíti.

Lidmila a Bořivoj

Bůh tě vyprovázej, Ivane svatý,
protož tě nechcem nutiti,
když ty nechceš s námi býti,
ale ty sám víš, jak máš učiniti.
V pokoji tebe propouštíme
a přitom tebe žádáme,
bys za nás prosil Boha svého,
by nás chránil ode všeho zlého,
po smrti uvedl nás do své nebeské slávy,
bychme se tam všichni na věky
radovali.

Ivan

S vámi se se všemi loučím,
Pánu Bohu vás poroučím.
Tak zase do své jeskyně půjdu,
již nikdy více z ní nevyjdu, /21b
ale až do smrti mé na poušti
Pánu Bohu chci sloužiti.

Píseň

Nic mu to platno nebylo /21'a
jeho vyučování,
neb zatvrzelí pohané
poslouchat ho nechtěli.
Zas na tu poušť sám odchází
a se všema se loučí.
Umínil sobě napříště
život svůj šťastně skončit. /21b

Lidmila

Poslyš mne, manželi milý,
jaký sem měla sen divný,
když sem na svém loži spala.
Viděla sem poustevníka Ivana,
kterak on na smrtelném loži je
a k smrti se připravuje.

—

Tobě pak, otče můj duchovní,
ať bys se hned bez meškán[í]
k Ivanovi na poušť vypravil
a jej svátostmi zaopatřil,
nebo on na smrtelným loži leží
a po Kristu Ježíši touží.
A tak nechtěj meškati,
ať bys ho mohl živého zastihnouti!

Kněz

Milostivá kněžno a má paní,



Svatý Ivan z dílny Martina Jelínka na Valdštejně z roku 1724. (Snímek M. Cogan.)

tak se stane bez meškání.

—

Pozdraven buď, muži svatý,
proto sem k tobě poslaný, /22a
nebo Lidmila, kněžna a paní má
hrozný sen o tobě měla.
V rychlosti mne sem poslala,
aby to jistě zvěděla,
a že těžce nemocen si,
ležíš na smrtelným loži;
a již to poznávám nyní,
že jest to byl sen pravdivý.

Ivan

S radostí tě vítám, můj otče duchovní,
že si mne přišel navštíviti,
neboť sem těžce nemocný,
abys mně posloužil svátostmi,
bych se mohl tobě [z] svých hříchů
vyznati,
tělem božím se pos[i]lniti.
Neb to nemůže jináč býti,
než že se mám z toho světa odebrati.
Nemoc se ve mně rozmnožuje,
tělo mé do hrobu připravuje.
Za to tebe žádám nyní,
abys mne po mé smrti
v této mé jeskyni pochoval,
na mne v svých modlitbách
pamatoval. /22b
A jestliže to vykonáš,
odplatu boží míti máš.

Kněz

Milý Ivane, muži svatý,
to já chci rád vykonati,
jak žádáš v této jeskyni
po smrti býti pohřbený,
a tebe tejď vyslyšeti,
tělem božím pos[i]lniti.
A protož já žádám tebe,
abys když přijdeš do nebe,
za mne orodoval u Boha,
aby se také duše má
mohla do nebe dostati,
věčně s Bohem a s tebou se radovati.
Prosím, bys mně chtěl oznámiti,
jaképak si živobytí měl
a jak si na tu poušť přišel?

Ivan

V charvatské zemi jsem zrozený,
otec můj Jestimulus král slav[ný],
matky mé jméno Elizabeta. /23a
Tak již na poušti bydlím
čtyřicet i dvě léta,
nebo po smrti mého otce
vladyky a starší zemané
mne sou za krále zvolili,
abych kraloval nad nimi.
Nechtěl sem nad nimi kralovati,
[a]le raději samotný Pánu Bohu sloužiti.
[O]dešel sem z domu svého pryč,
ale bratři moji a zemané
jak zvěděli, že utíkám pryč,
nemeškali honiti mne.
Ale Bůh mne ráčil ostříhati,
že mne nemohli poznati.
Ale jak mne dohonili
a poznati mne nemohli,
domů se zas navrátili,
mne již více nehledali.
A tak sem přišel k této poušti,
umínil sem tu bydleti,
že ale od duchů pekelných
veliké měl sem pokušení,
kteří v té skále bydleli
a mně pokoje nedali, /23b
s tímto svatým křížem sem je žehnal,
tak sem je odtud pryč zahnal.
A tento svatý kříž sem
přinesl mně svatý Jan Kř[t]itel.
Bůh mně jednu lani poslal,
abych od ní mléko za pokrm požíval.
Již více mluviti nemohu,
poroučím se Pánu Bohu.
Neb to nemůž již jináč býti,
ale již musím umříti.

—

Ó Pane Ježíši Kriste,
v ruce tvé poroučím mou duši,
račiž ji k sobě přijíti
a mně milostivým býti.
Ježíš, Maria, Josef, Jáchym, Anna,
vy buďte myšlení má.
Když se má duše od těla děliti bude,
do nebe ji doprovoďte,
by tam s vámi mohla přebývati
a na věky se radovati.
Ježíš, Maria, Josef! Již skonávám,
duši mou Stvořiteli svému
odevzdávám. /24a
Ježíš, jsou mé poslední mluvení,
mějte se tu dobře, všichni věrní.

Anjel

Ej, Ivane, muži svatý,
sem k tobě od Boha poslaný.
Mám duši tvou [s] sebou vzíti,
do nebe doprovoditi,
bys se tam mohl radovati
se všemi svatými na věky.

Kněz

Ó Ježíši, Synu boží,
smiluj se nad touto duší
a vem ji k sobě do nebe,
aby tam chválila tebe.

—

Poněvadž o to sám žádal,
abych ho po smrti v té jeskyni pochoval,
nechci jeho žádost oslyšeti,
ale jej v té skále pochovati,
aby tu v pokoji odpočívalo tělo jeho
až do dne posledního, soudného.
A vy všechny duše věrné, v Pánu zesnulé,
odpočívejte v svatém pokoji! /24b

Píseň

Již si pochovaný, ó svatý Ivane,
přimlouvej se za nás, my tebe žádáme,
u Ježíše, by nás chránil zlého
a po smrti uved' do ráje věčného.

Kněz

Milostivá kněžno naše,
tak se stalo z vůle vaše,
nebo hned jak sem přišel k jeskyni,
poznal sem, že byl sen jejich pravdivý.
Nebo Ivan, povstevník svatý,
již se připravoval k smrti.
Radoval se z toho velice sám,
když mne viděl přicházet tam.
Žádal mne, bych jej po jeho smrti
pochoval v té jeho jeskyni.
A tak se zkroušeně [z] svých hříchů vyznal,
velebné svátosti přijal.
Potom se ještě snažně [k] Pánu Bohu modlil,
a když sem již mši svatou dokonal,
Ivan na cestu života šťastně se odebral. /25a
A tu, jak on mne sám žádal,
v té jeho jeskyni sem jej pochoval.

Lidmila

Z toho mám veliké potěšení,
že ten muž blahoslavený
svátostmi na cestu spasení
byl dobře zaopatřený.
Neb on za živobytí svého
nemyslel na nic jiného,
ale vždycky svou duši
odevzdával Pánu Ježíši.

Píseň

Všichni milí boží svatí
na nás vzpomínejte,
bychom se k vám dostat mohli,
nám všem pomáhejte.
Pomozte k spasení,
zbavte zatracení,
zbavte zatracení.

Závěrek

K závěrce té naší akci
žádám, milí poslouchači,
jestli sme v čem pochybili,
žádám, byste odpustili. /25b
Na to ať pamatujete,
život svatého Ivana sobě rozjímejte.
My to nečiníme pro naši chválu,
ale pro jeho věčnou čest a slávu.
Neboť nemůžeme náležitě vypodobniti
toho svatého muže ctnostné živobytí.
Nebo hned od své mladosti
na nic jiného nemyslil,
nežli jak by se Kristu Ježíši, Vykupiteli svému,
mohl zalíbiti jemu.
On po smrti svého otce kralovati nechtěl,
ale raději samotný na poušť odešel
a tam své tělo velice trýznil,
postil se a [k] Bohu se modlil.
A tak svůj život dokonal,
po smrti v té jeskyni byl pochován.
Potom kníže Bořivoj sám
kaplu vystavěti dal
ke cti svatého Jana Křtitele
na tom místě svým nákladem.
Tělo jeho svaté dal z hrobu vyzdvihnouti, /26a
na oltář počestně položiti.
Ta poušť leží tři míle od Vyšehradu,
je velmi strašlivá ku pohledu.
A ta poušť svatého Ivana
dvě obvzláštní památky má.
Jedna jest, když se z té skály tek[o]ucí voda
do sklenné nádoby nalévá,
že zůstává čistá a tekutá.
Pakli jenom na tu skálu kapá,
tyto kapající krůpěje mrznou
a visí dolů jako čistý křišťál.
Druhá jest, že se tu spatřují kamenové způsobu div[n]ého,
v kterých jakožto člověk klečící,
ležící, sedící viděti se může.
Taky se tu vidí na vrchu té skály díra veliká.
Tou dírou měl ten nejlítější
duch skalní odtud vyletěti.
Ale zase tu i krástný mramor,
kterýž jest nejlepší v Českém království /26b
a ten nejkr[á]snější má to býti.
Již sem dosti o tom svatém muži pověděl vám,
jaké milosti po své smrti prokázal nám.
Až dosavad hotov jest prokazovati,
budeme-li se k němu důvěrně utíkati,

jej za udělení pomoci žádati.
Ó svatý Ivane, prosím tě,
bychom po vezdejším životě
mohli se k tobě dostati,
věčně s Bohem a s tebou
se v nebesích radovati.

Což já vám všechněm a sobě
srdečně vinšuji!
Ve zdraví poslouchali
konec komedie aneb památku
o svatém Ivanu, patronu
Českého království.

23 *pauwstewnik*, 30 *switezil*, 38 *lozen* — opraveno podle *Kroniky české* V. Hájka z Libočan (ed. J. Kolár), Praha 1981, s. 207 (toto slovo překladatel J. Rulík nepoužívá), 67 *wnowe*, 86 *nařezugi*, 93 *rozkas*, 103 zde i dále *Gestymula*, 110 *skrotiti*, 124 *častne*, 127 *odwolati*, 137 *General* opraveno z *cysař*, 142 k označení mluvčího repliky dodatečně tužkou připsán přídomek představitele role *sswec*, 144 k označení mluvčího dodatečně přízvisko představitele *Prd[i]ssek*, 146 dodatečně připsáno přízvisko *sswec*, 166 *Witeztwi*, 169 k označení mluvčího dodatečně připsáno *Karl*, 173 dodatečně připsáno *Kulhawa*, 177 dodatečně připsáno *sswec*, 181 dodatečně připsáno *Prdissek; Nehtegteg*, 183 *spowura*, 184 *rozpustiheho*, 195 *slažiti*, 210 původní *bratři i zemane* opraveno touž rukou na *1 bratr*, což nedává smysl, později připsáno *Karl*, tj. představitel Prvního vladyky, 216 opravujeme z *2 bratr* podle připisku *Kulhawa*, 218 opravujeme z *1 bratr* podle připisku *sswec*, 257 *raciž*, 295 *nesson*, 303 *ssate*, 327—360 pro nedostatek místa vypouštíme 17 strof písně Bedřicha Bridela — naposledy ji publikovala Z. Tichá ve sbírce *Růže, kterouž smrt zavřela*, Praha 1981, s. 333 an., jde o sloky 1—4, 7—8, 11—15, 19, 16—18, 380 *wotat*, 446 původně omylem *že se pokussenid podawass* škrtnuto, 451 *switeziss*, 452 za označením mluvčího role tužkou připsáno číslo *17* (pořadí Ivanových replik), 460 *switeziss*, 462 za označením mluvčího tužkou připsáno číslo *18; witestwi*, 470 za Ivan připsáno tužkou číslo *19*, 475 *křititelgan*, 498 *lazen*, 503 *tegt*, 505 *snas*, 511 *dody*, 552 a 563 *wotat*, 582 za Ivan připsáno tužkou číslo *22*, 595 *Ržicy*, 599 tužkou připsáno sotva čitelné číslo *23*, 604—697 některé repliky jsou téměř doslovnou citací J. Rulíka *Vypsání životů svatých patronů českých*, 2. díl, Praha 1801, s. 12—13, 675 *raciž*, 687 za jménem mluvčího role připsáno tužkou číslo *28*, 689 *Mate*, 697 *dobribitku*, 756 tužkou k *Iwan* připsáno číslo *32*, 762 opraveno editorem z původního *poslaužiti*, 768 *actnistem*, 797 tužkou k *Iwan* připsáno číslo *33*, 813 tužkou k *Iwan* připsáno číslo *34*, 853 k *Iwan* tužkou doplněno číslo *35*, 870 *Rod*, 884 před nominací připsáno tužkou číslo *36*, 911 *zahlal*, 921 *poračim*, 988 *poslauhačy*, 1016—1032 jsou téměř doslovnou citací Rulíkovy předlohy — srv. *Vypsání životů svatých patronů českých*, 2. díl, s. 16

Poznámky

[1] *Slovník literární teorie*. Praha 1977, s. 201.
[2] Ron, V.: *Sousedské divadelnictví severních Čech v 18. století*. In.: Divadlo v Kotcích. V tisku.
[3] Petr, J.: *Leopold Geitler*. Praha 1979; Stašek, A.: *Leopold Geitler*. 1906. In: Ze vzpomínek. Praha 1964, s. 249—256.
[4] *Stanovské vzpomínky na spisovatele Antala Staška*. In: Horské prameny, *3*, 1947—1948, s. 149. Patrně redaktorův výběr z větší sbírky vzpomínek rodinného příslušníka.
[5] Je pravděpodobné, že byly vystaveny na národopisné výstavce v Semilech v létě 1894.
[6] *Napsané starodávné* [...] *hry lidové jsem v pozdějších letech sebral a daroval Národopisnému muzeu* [...]. Stašek, A.: *Divadelní vzpomínky. 1918*. In: Ze vzpomínek. Praha 1964, s. 180.
[7] *První zpráva o činnosti Národopisného muzea československého*. Praha 1896, s. 63.
[8] Mizera, F.: *Paměti města Semil a okolí*. Semily 1930, s. 224.
[9] Bílek, K.: *Otomar Spěváček. Písemná pozůstalost. Inventář*. Praha 1976.
[10] Podrobněji o tom Ron, V.: *Antal Stašek a sousedské divadlo*. Rukopis.
[11] Menčík, F.: *Prostonárodní hry divadelní*. 1. díl. *Vánoční hry*. Holešov 1894, s. II.
[12] Tamtéž, 2. díl. *Velikonoční hry*. Holešov 1895, s. XVIII—XIX.
[13] Strahovská knihovna, sign. DU IV 36.
[14] Vlastivědné muzeum ve Vysokém n. J., sign. RK 133, Zeman, J.: *Dějiny Stanova*, opis rukopisu, pag. 91.
[15] OA Jablonec n. N., Robots-verzeichniss 15. Septembris 1777, z panství Jesenný. Josef Machačka je psán jako *Häusler* — domkář v č. 16.
[16] SOA Litoměřice, Sb. matrik, sign. 186/3, pag. 142.
[17] OA Jablonec n. N., AF Držkov, kniha osazenstva držkovské kolatury. Torzo bez titulního listu.
[18] Menčík, F.: *Velikonoční hry*, s. XVIII. Mladšovou se nám v dostupných archiváliích nepodařilo vyhledat. Předpokládáme, že Menčík zjistil a zaznamenal nikoliv skutečné jméno, ale tzv. přísloteк.
[19] SOA Zámrsk, Sb. matrik, sign. 5727, pag. 730.
[20] Stašek, A.: *Ze vzpomínek*, s. 180.
[21] Vlastivědné muzeum ve Vysokém n. J., sign. RK 119, *Deník rodu Zemanova ze Stanova*, rukopis.
[22] Tamtéž; v roce 1854: [č.] *10 Marye wzadu u komedyi 2 mazi piwa probubečku* [1] *f 28*. V čp. 10, u Kubů, bydleli tehdy Koldovští.
[23] Zeman, A.: *Stanovské kořeny*. Hradec Králové 1984.
[24] Vlastivědné muzeum ve Vysokém n. J., sign. RK 132, *Paměti Jana Zemana*, opis rukopisu, pag. 35.
[25] Stašek, A.: *Verše a povídky*. Praha 1962, s. 141—168.
[26] Stašek, A.: *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. Praha 1961.
[27] Ron, V.: *Antal Stašek a sousedské divadlo*. Rukopis.
[28] Bezděk, K.: *Nesprávná vročení obrozenských tisků*. In: Docentu PhDr. Františku Horákovi k šedesátinám. Praha 1971, s. 10 an.
[29] Krolmus, V.: *Život svatého Ivana, kraleviče Horvatského, poustevníka a patrona českého, pod Skálou*. Praha 1850.
[30] Bridel, B.: *Život svatého Ivana, prvního v Čechách poustevníka a vyznavače*, k vydání připravil J. Vašica, Praha 1936.
[31] Mikovec, F. B.: *Stopy selského či sousedského divadla v Čechách*. Lumír, *5*, 1855, s. 811. Petruška však se sousedským divadlem nemá nic společného. Patří k zakladatelům ochotnického divadelnictví.
[32] Příbuzností některých detailů (laň, starý a mladý čert, anděl přináší k ochraně kříž, lov, funus, setkání s příšerou atd.) jsou si blízké komedie o Ivanovi a Komedie o svaté Jenoefě, otištěná L. Sochorovou in: *Sousedské divadlo českého obrození*. Praha 1987, s. 105 an.
[33] Současná hagiografie považuje Ivanovu historickou existenci za spornou. Mareš, F. V.: *Otázka svatoivanská*. In: Bohemia sacra. Praha 1989, s. 52.
[34] Národní muzeum v Praze, sign. VI E 5, Svoboda Navarovský, V. A.: *Bilder und Erinnerungen aus meiner Jugend*, pag. 7 an. (Rkp. asi z r. 1829 nyní deponován v LA PNP v Praze.) O tom též Ron, V.: *V. A. Svoboda Navarovský a sousedské divadlo*. Rukopis, s. 9—10.
[35] Lhota, Josef: *Muhu*. Beseda, *4*, 1947, s. 142—143, 166—167, 189—190; Pulec, M. J.: *O duchu Muchovi*, Mladá stráž, 2, 1948—1949, s. 93 an. Ing. Vilém Vaníček uvádí, že na kopci v lese nad navarovským dvorem, Na poušti, při severní silnici do Jesenného bydlel prý

v malé chatrči poustevník ještě v polovině 19. století, OA Jablonec n. N., Pozůstalost Ing. V. Vaníčka, dodatky všeobecné č. 12, pomístní názvy.

[36] V kontextu zní toto dvojverší nelogicky. Podobné je ve větší Havlově vánoční hře, náležející rovněž do Staškovy sbírky (proto tzv. semilská vánoční hra), avšak v ní je povzdech zdůvodněn: ...*souce sprostého rozumu*... (Menčík, F.: *Vánoční hry*, s. 65). V Ivanovi je to rafinovaný povzdech. U jeho grafického záznamu chybí jevištní znění slova doplněné ještě dalšími gestickými a mimickými sděleními. Hlasatel musel po pokorném povzdechu zahrát střihem odhodlání k další výpovědi.

[37] Označení pro lágr, vojenský tábor či leženi.

[38] Při této svaté lži, jistě napínavém okamžiku, předpokládáme zvláštní seskupení postav. Ivan byl patrně schován za Anjelem.

[39] Scéna převlékání bývala populární v sousedských dramatech, zejména v pašijových hrách. Marie Magdalena odhazovala své krásné šaty (viz Nasková, R.: *Jak šel život*. Praha 1941, s. 37—38) a Setník na Kalvári zahazoval kord, rukavice, klobouk a kabát aj. (viz Menčík, F.: *Velikonoční hry*, s. 54—55 a 216—217). V kratších sekvencích se objevuje i v dalších hrách. O problematice převlékání viz Hodrová, D.: *Hledání románu*. Praha 1989, věcný rejstřík s. 271. — Důležité místo v inscenaci, ač nevíme, kdy měl Ivan čas se převléknout a *zestárnout*, aby se z mladíka stala fousatá příšera; patrně během dlouhé Ivanovy písně, zpívané za oponou.

[40] Tetín neleží v Praze, ale nad Berounkou, poblíž Berouna.

[41] Jediná komedie z podkrkonošského sousedského repertoáru, která místo tradičního Opovědníka užívá Hlasatele. Snad v tomto případě je poukázáno i na vnější rozlišení. Opovědník vystupoval obyčejně v *nedělním* civilu, Hlasatel (herold) byl patrně kostýmován jako rytíř. Je to ovšem pouhá domněnka, inspirovaná výjimečnou nominací repliky.

Archeologické nálezy v Českém ráji během minulých čtyřiceti let

Jiří Waldhauser — Jan Kosina

(Věnováno památce Oldřicha Tauchmana, konzervátora turnovského muzea a příznivce archeologie Českého ráje)

Od vydání dodnes často používané knihy Jana Filipa *Dějinné počátky Českého ráje* v roce 1947, který na tehdejší dobu mimořádně úspěšným způsobem kompletoval dosavadní archeologické nálezy a vyhodnotil pravěké a středověké dějiny zhruba do 14.—15. století, zůstala oblast Českého ráje na okraji zájmu archeologů. Jednak proto, že prakticky ustala aktivita amatérů, především z řad učitelů, jednak v muzeích okresů Semily, Jičín a Mladá Boleslav — kam spadá teritorium Českého ráje — po dlouhou dobu nepůsobili archeologové jako profesionálové. Teprve v tomto desetiletí bylo vytvořeno v turnovském muzeu místo archeologa, které obsadil Jan Kosina. Jen výjimečně, a to především v padesátých letech, prováděli v Českém ráji větší výzkumy archeologové ČSAV (E. Pleslová-Štiková na hradišti Hrada u Mnichova Hradiště)[1] a Národního muzea (J. Hralová na pohřebišti doby bronzové u Dneboha)[2]. Ostatní archeologickou činnost v minulých čtyřiceti letech na území Českého ráje lze považovat za náhodnou, nesystematickou.

Tím více se však ukazuje potřeba alespoň stručného přehledu, až na několik výjimek, všech archeologických nálezů z let 1946 až 1989, které se dostaly na stránky odborné archeologické literatury, mnohdy jen stěží přístupné širšímu okruhu příznivců Českého ráje. V našem článku jsme registrovali lokality z území chráněné krajinné oblasti Český ráj a dále také z prostoru podél ní, zhruba vymezeného spojnicí měst Turnov — Jičín — Mnichovo Hradiště.

Snad velmi staré doklady o pobytu člověka starší či střední doby kamenné v Českém ráji nalezl již po roce 1946 J. Černohouz v údolí Libuňky (např. Krčkovice, Újezd pod Troskami, Bělá — Chlomecko),[3] ale dodnes se na ně někteří odborníci dívají skepticky,[4] jiní je považují — jedná se o hrubé kamenné nástroje — za autentické z období 200 000 až 100 000 let př. n. l.[5] Bez diskuse je však možno uznat za nejstarší stopy člověka otlučené valouny s kostrou mamuta z počátku mindelské doby ledové (cca 350 000 let staré), které byly odkryty při stavbě budovy OV KSČ v Jičíně v polovině sedmdesátých let.[6]

V letech 1953—1959 proběhl rozsáhlý archeologický výzkum hradiště *Hrada* pod Mužským. V pozdní době kamenné vyrostla na Hradech centrální zemědělská osada, jejíž obyvatelé se mohli podílet na těžbě kozákovského jaspisu. Během dalšího osídlení lidem popelnicových polí v mladší době bronzové bylo postaveno opevnění, které je dodnes viditelné jako val. Na počátku 4. století př. n. l. se na Hradech pravděpodobně

odehrál konflikt mezi potomky lidu popelnicových polí a okupanty Čech, historickými Kelty, jehož archeologickým pozůstatkem se stal nález polozemnice s nerituálně uloženými, zčásti i rozsekanými pozůstatky koster několika mužů, žen i dětí. Výzkum osídlení slovanského kmene Charvátů především z 9. století, reprezentovaný nálezy polozemnic, pece, železných nástrojů, ukazuje, že hradiště s nově vybudovaným opevněním mělo spíše útočištný charakter, zatímco na malém sousedním hradišti *Klamorna* se asi rozkládalo sídelní centrum.[7] Zároveň byla objevena malá skupina slovanských mohyl mimo opevnění v poloze *Hrázka*, z nichž jedna se spáleným pohřbem a železnou přezkou, zřejmě také z 9. století, byla prozkoumána již v roce 1953.[8]

Roku 1955 bylo pod hradištěm *Hrada* nedaleko Dneboha zkoumáno třináct žárových hrobů, zčásti v popelnicích, ve kterých snad byli pohřbíváni v mladší době bronzové obyvatelé tohoto hradiště.[9] Několik desítek hrobů bylo na této lokalitě odkryto již před druhou světovou válkou,[10] na jiné se přišlo při náhodných odběrech písku ještě v minulých letech, nejnověji v roce 1988.[11] Poslední z větších výzkumů padesátých let, ovšem již záchranného charakteru, probíhal v roce 1956 mezi Příšovicemi a řekou Jizerou, kde bylo zjištěno více než třicet šest sídlištních objektů lidu

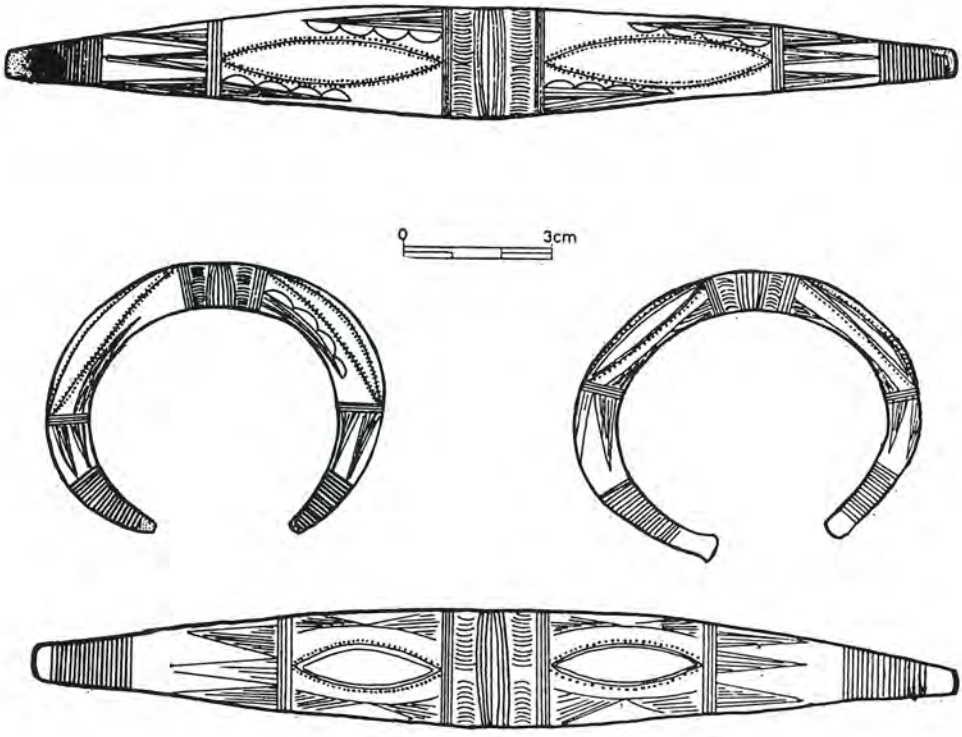

Bronzové náramky z Podkosti a Srbska — dekor rozvinut. (Kresba A. Myslivcová.)

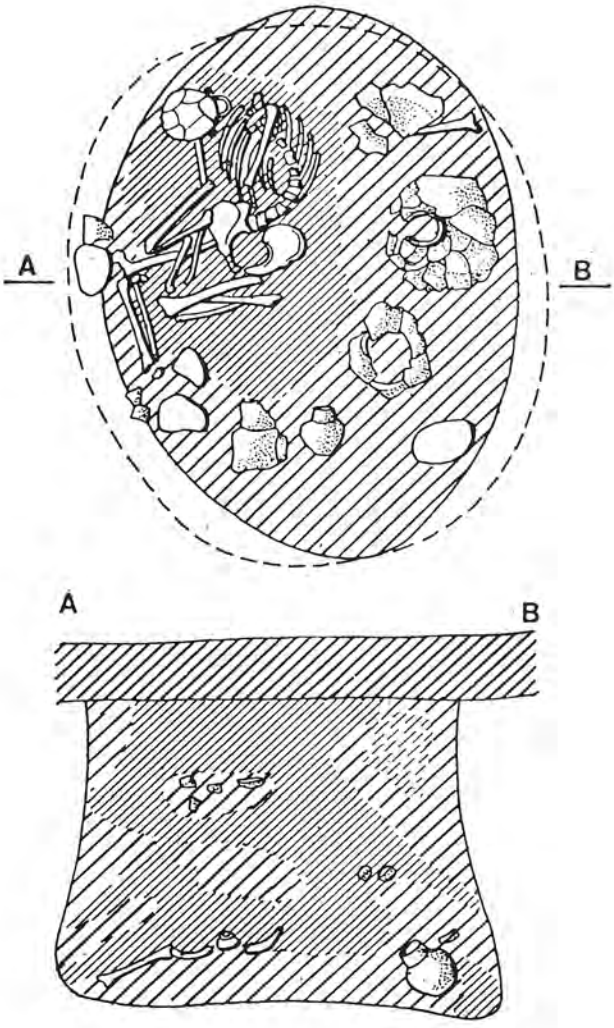

Knovízský hrob v zásobnicové jámě na hradišti Hrada — půdorys a řez. (Kresba A. Myslivcová.)

popelnicových polí, snad Venetů, z doby železné (zhruba 8.—4./3. století př. n. l.). K nálezům patří početná keramika, bronzová jehla, hliněná závaží a další předměty.[12] Akci v Příšovicích, na jejíž význam upozornil učitel A. Ouhrabka, který předával nálezy do turnovského muzea, prakticky skončily větší archeologické výzkumy

v Českém ráji. Vyvolány byly ještě iniciativou akademika Jana Filipa, rodáka z Chocnějovic na okraji Českého ráje; prováděny byly jeho žáky z pražské univerzity.[13]

Šedesátá léta znamenala výraznou stagnaci archeologického zájmu o Český ráj. Sběrem po orbě bylo zjištěno sídliště lidu popelnicových polí u Nepřívěce na Sobotecku,[14] osídlení ze stejné doby u nedalekých Libošovic,[15] mylně datované do pozdní doby kamenné, dále na hradišti *Poráň* u Vesce bylo v roce 1964 identifikováno osídlení nejstarších Slovanů v Českém ráji z 6. století.[16] Historik M. Štěpánek, turnovský rodák, získal nálezy z hradiště u Dolánek, které považoval za předchůdce hradu Hrubého Rohozce.[17] Jeho hypotézu potvrdil až v roce 1988 J. Klápště, který odkryl část dřevěného hradu ze 13. století.[18] Středověkou hrnčířskou pec s keramickou klenbou publikoval L. Hrdlička z Bakova nad Jizerou.[19]

Teprve od rozhraní šedesátých a sedmdesátých let lze konstatovat oživení zájmu archeologů o Český ráj. Tehdy se v Severočeském muzeu v Liberci vytvořila žel jen pár roků fungující základna (J. Waldhauser, V. Weber, L. Košnar), podporovaná ředitelem J. Kavánem. V letech 1969 až 1971 provedla výzkum rozsáhlejšího sídliště z 11.—13. století na okraji Svijan, kde byly zjištěny sídlištní objekty — v jednom z nich nalezena postříbřená ostruha — a také řada dehtařských pecí. Objeveny byly rovněž doklady osídlení z počátku doby železné a z období výměny germánského oby-

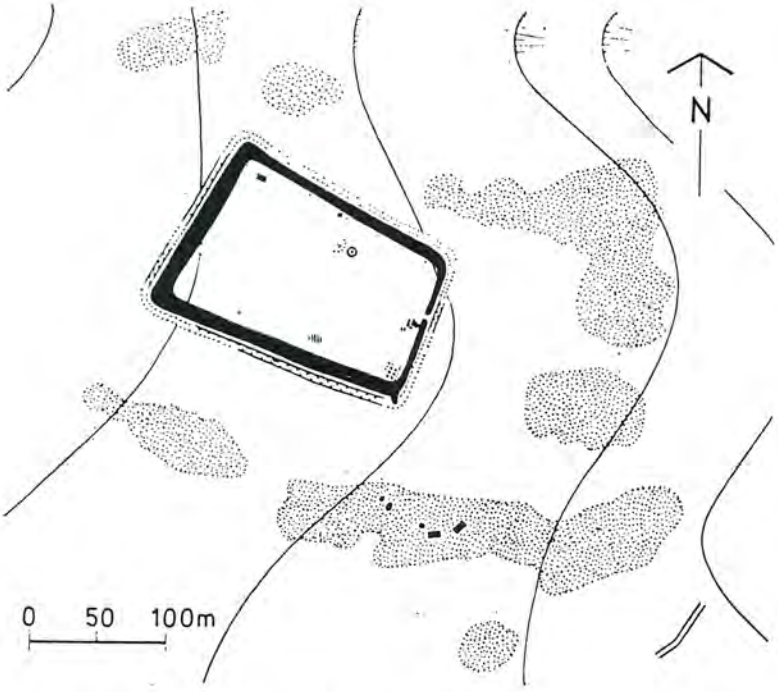

Čtyřúhelníkové valy keltské svatyně u Markvartic — tečkovaně znázorněno okolní sídliště Keltů z 2.—1. stol. př. n. l., v areálu valů svatyně vyznačeny zkoumané objekty. (Kresba A. Myslivcová.)

vatelstva Pojizeří slovanským ve 4.—5./6. století.[20] Ve stejné době probíhaly vykopávky keltské svatyně a přilehlého sídliště z 2.—1. století př. n. l. u Markvartic na Sobotecku,[21] dále také řada výzkumných akcí na pravěkých a středověkých lokalitách — například sídliště z mladší doby kamenné u Příšovic,[22] hromadné nálezy kovových předmětů z doby bronzové na stejné lokalitě,[23] u Srbska a Podkosti,[24] mohyla snad z doby bronzové z Žehrova,[25] sídliště z téhož období u Branžeže, s důležitými nálezy z doby železné až do 2./1. století př. n. l.[26] Z období počátků vrcholného středověku zaslouží zmínky objev a výzkum dřevěného hradu u Spařenců na Sobotecku s osídlením ve 13. století,[27] sondážní výkop na skalním hradu Pařezu,[28] sběry na kruhovém tvrzišti u Solce[29] a především na hradě Valdštejně,[30] kde byla zjištěna keramika z počátku existence hradu ve 13. století.

Období kolonizace a změny struktury osídlení ve 13. století, spojené s prvními přesnějšími zmínkami o rozrodu Markvarticů, se projevilo výrazně i na řadě dalších archeologických objevů, ať již sběry keramiky pod Drábskými světničkami,[31] nálezy z Oseka[32] nebo při archeologickém sledování počátků Turnova (lokality Hruštice a Nudvojovice), kde jde o pravděpodobná panská sídla — dvorce? — asi Markvarticů z doby před zakládáním kamenných gotických hradů.[33] V posledně zmíněném případě se dostáváme ke zcela ojedinělému zájmu centrálních archeologických institucí o krajinu Českého ráje, ke které lze přičíst několik návštěv hradů.[34]

Zhruba v osmdesátých letech došlo k oživení archeologické činnosti, na níž se začali podílet i archeologové z centrálních východočeských pracovišť, z Krajského muzea

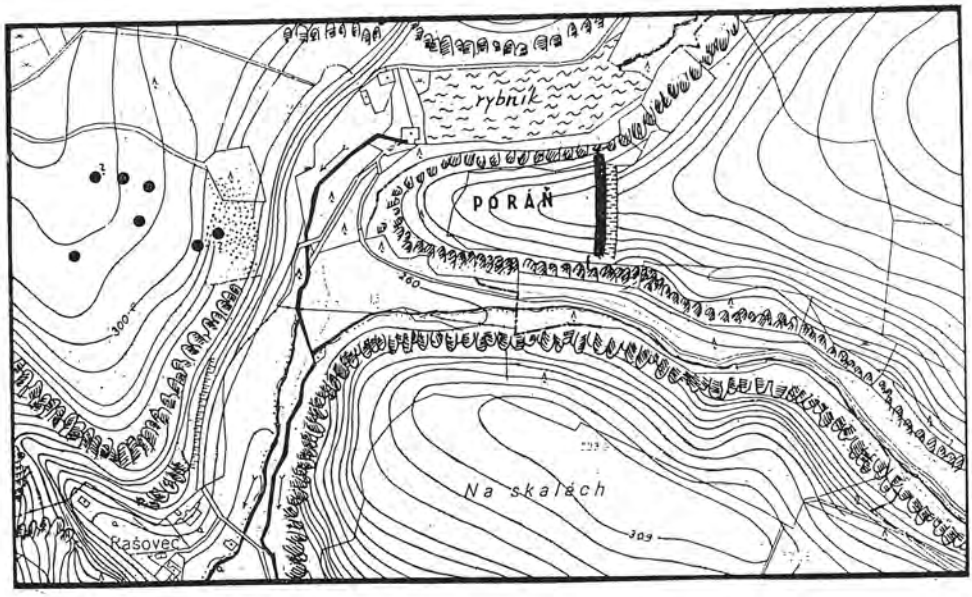

Plán hradiště Poráň s valem a příkopem, východně jednotlivé mohyly. (Kresba A. Myslivcová.)

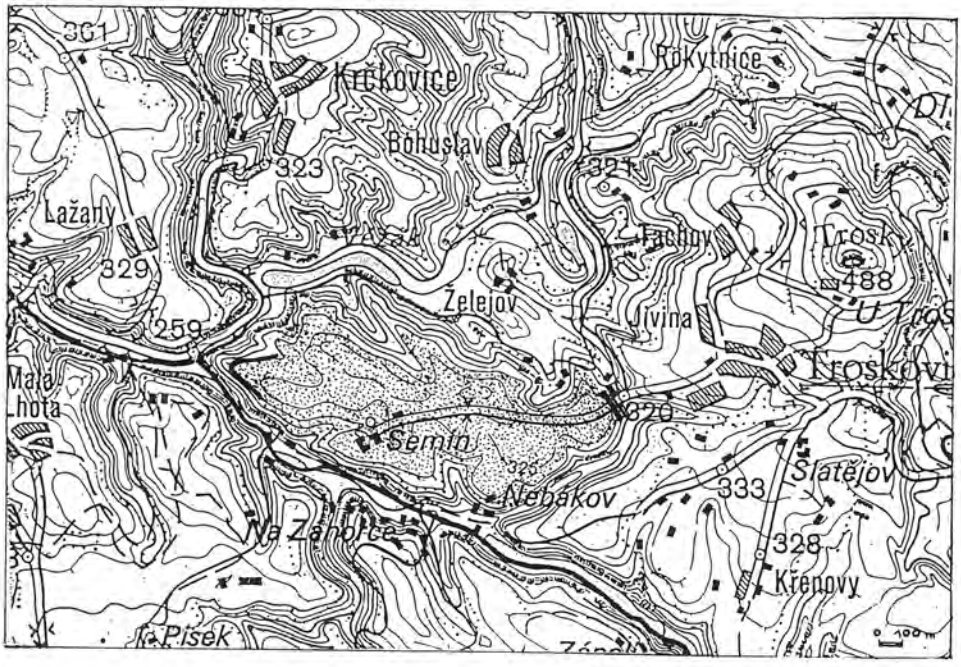

Opevnění Semín nedaleko Troskovic. Vyznačeny valy na přístupové šíji a na východním okraji, plocha opevnění tečkována. (Kresba A. Myslivcová.)

v Hradci Králové a Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Pardubicích.[35] Posledně jmenovaná instituce přikročila k archeologické sondáži na hradech Trosky a Valdštejn, hradecké muzeum provedlo záchranný výzkum na hradě Kosti a bohužel negativní prohlídky v okolí Týna u Rovenska pod Troskami.[36] Zvýšený zájem o hrady přinesl v případě Valečova zjištění pravděpodobného zimoviště husitských vojsk.[37] Dosud není ukončen výzkum hradu Rotštejna,[38] který provádí archeolog turnovského muzea. Podrobně byly zveřejněny výsledky povrchového průzkumu hradu Brada nedaleko Jičína,[39] zatímco zmíněné výzkumy hradů s výjimkou Valečova nebyly zatím souborně hodnoceny a publikovány.

Období osídlení Českého ráje kmenem Charvátů bylo osvětleno objevy stříbrné mince v Prachovských skalách,[40] mohylového pohřebiště nedaleko hradiště *Poráň*[41] a především gigantického opevnění na ploše téměř dvou set hektarů u Semína.[42] Datování sice není podloženo nálezy, ale konstrukce opevnění s čelnou kamennou zdí vykazuje četné obdoby u slovanských hradišť.

Při stavbě vodovodu bylo zčásti prozkoumáno sídliště zemědělců z mladší doby kamenné u Obrub,[43] další bylo objeveno u Horního Bousova.[44] Zásobnici lidu popelnicových polí s lužickou kulturou se podařilo zachránit v Libošovicích[45] na Sobotecku, další, ale již datovanou do 13. století, u nádraží ČSD v Sobotce.[46] Bronzová sekera

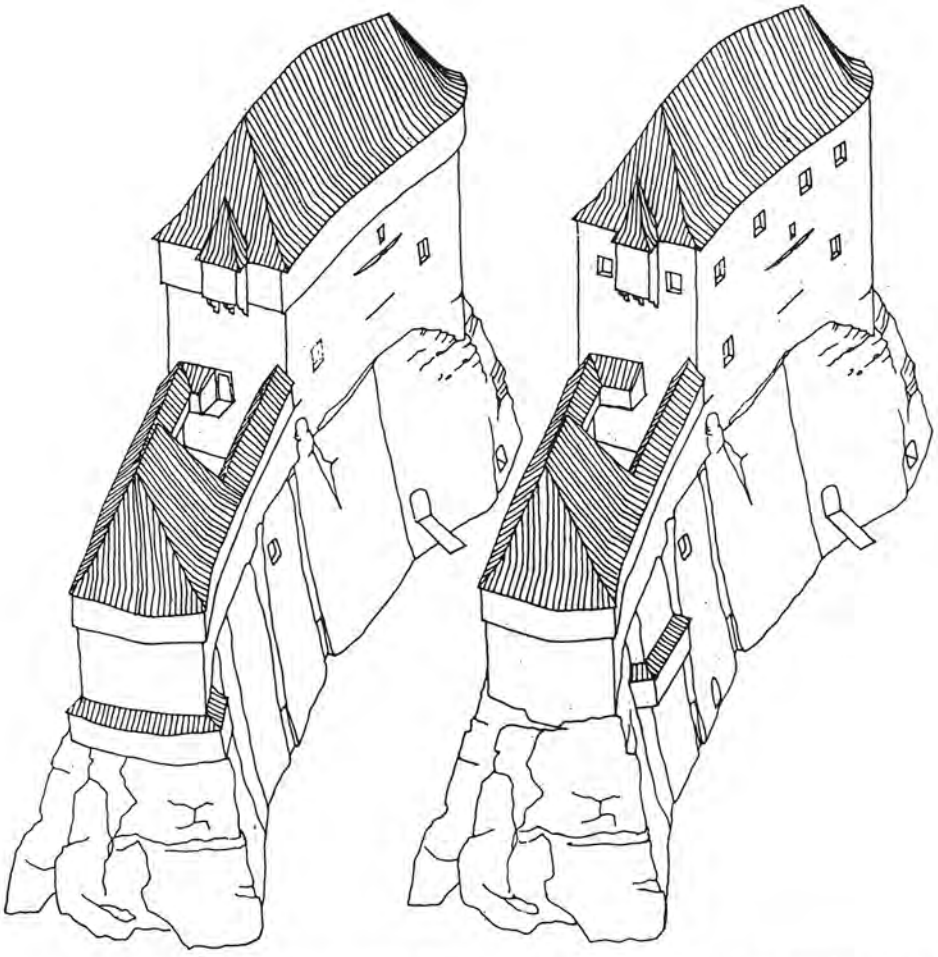

Rekonstrukce původní podoby palácového bloku hradu Valečova v patnáctém (vlevo) a šestnáctém století. (Rekonstrukce P. Chotěbor, kresba A. Myslivcová.)

pochází z pole pod Humprechtem na okraji Sobotky.[47] Sídliště Germánů byla překvapivě zachycena u Střevače[48] a Dolního Bousova[49] na Sobotecku, zde s dokladem kostí koně o kohoutkové výšce okolo 135 cm.

V poslední době sledujeme zvýšenou aktivitu amatérů, kteří upozornili archeology na archeologické nálezy (např. T. Honický z Kněžmosta,[50] T. Grindl z Dolního Bousova, V. Marek z Borčic,[51] O. Tureček z Prahy[52]). Výčet několika málo dalších archeologických lokalit z minulých čtyřiceti let výzkumů můžeme doplnit nálezy pokladů mincí.[53]

Podtrhneme-li a sečteme bilanci archeologie ve výzkumu Českého ráje, vyjdou spíše pasiva, a to jak v odborné činnosti, tak i v popularizaci pro širokou veřejnost.

Snad nejlépe byly poznatky o pravěkém vývoji Českého ráje aktualizovány u příležitosti hodnocení výzkumu na Hradech,[54] v krátkosti pro veřejnost v letáčku CHKO *Nejstarší osídlení Českého ráje*.[55] Zastaral již přehled o slovanském osídlení,[56] monografie se dostalo osídlení Českého ráje na sklonku doby železné lidem popelnicových polí,[57] která však vyšla v několika málo desítkách výtisků. Nedávno byly reinstalovány expozice archeologie v turnovském a jičínském muzeu, které — spolu s malou výstavou o pravěku Mnichovohradištska — jako jediné prezentují originály archeologických nálezů z Českého ráje. Zrušen byl sál s exponáty pravěkého vývoje na Sobotecku na zámku Humprechtě.

Pro oživení archeologického výzkumu Českého ráje by mohl sehrát význačnou roli tribuny pro širokou základnu příznivců nově založený sborník *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. Do turnovského Muzea Českého ráje by měly být hlášeny nové archeologické nálezy, nejen pro jejich účinnou a akutní záchranu, ale i pro zakládané dokumentační středisko. Sotva kdo z centrálních krajských a celonárodních institucí může tuto proponovanou roli zastoupit. Všichni však mohou svojí osobní iniciativou přispět ke zdárnému obratu v archeologii Českého ráje.[58]

Viribus unitis!

Poznámky

[1] Pleslová-Štiková, E.: *Mužský u Mnichova Hradiště. Pravěká skalní pevnost*. Praha 1981.

[2] Hralová, J.: *K problémům pozdní doby bronzové v Pojizeří*. In: Sborník Národního muzea v Praze. Sv. 11. Ř. A. Praha 1957, s. 3—45.

[3] Černohouz, J.: *Nové doklady o předvěkém osídlení Českého ráje*. Archeologické rozhledy, *5*, 1953, s. 11—17.

[4] Vencl, S.: *Stopy nejstarší lidské práce ve východních Čechách*. Hradec Králové 1978, s. 36.

[5] Valoch, K.: *Nejstarší osídlení Českého ráje. Průvodce k výstavě Moravského muzea*. Brno, b. d.

[6] Vávra, M.: *Jičín*. In: Výzkumy v Čechách 1973. Praha 1975, s. 58.

[7] Srv. pozn. 1.

[8] Šolle, M.: *Nová skupina slovanských mohyl*. Archeologické rozhledy, *5*, 1954, s. 784—796.

[9] Srv. pozn. 2.

[10] Filip, J.: *Dějinné počátky Českého ráje*. Praha 1947, s. 101—104.

[11] Dosud nepublikovaná záchranná akce ing. arch. J. Kosika (Mladá Boleslav) v sedmdesátých letech a na konci osmdesátých let V. Daněčka a dr. J. Waldhausera, CSc. (v tisku v edici Výzkumy v Čechách 1988—1989).

[12] Soudská, E.: *Pozdně halštatské sídliště v Příšovicích u Turnova*. In: Archeologické studijní materiály. Sv. 1. Praha 1964, s. 53—71; Waldhauser, J.: *Turnovský typ kultury lidu popelnicových polí v severních Čechách*. Teplice 1976, s. 76—79 (publikace výkopu A. Ouhrabky a hodnocení výzkumu). E. Soudská v roce 1963 zachránila rovněž objekt sídliště z 6. století př. n. l. v Turnově v poloze *Na kamenci* nedaleko benzínové pumpy u silnice na Jičín, který byl zveřejněn později (J. Waldhauser, *Turnovský typ*, s. 78).

[13] Životopis Jana Filipa zpracoval M. Buchvaldek: *Profesor Jan Filip osmdesátiletý*. In: Praehistorica, *8*, s. 9—11.

[14] Waldhauser, J.: *Objevy dosud neznámých starých sídlišť na Sobotecku*. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, *2*, 1965, s. 13.

[15] Drenko, Z.: *Libošovice, o. Jičín*. In: Bulletin záchranného oddělení AÚ ČSAV v Praze. Sv. 2. Praha 1964, s. 25.

[16] Waldhauser, J.: *Nález pražského typu na hradišti Poráň u Jičína*. Archeologické rozhledy, *17*, 1965, s. 253.

[17] Štěpánek, M.: *Opevněná sídliště 8.—12. století ve střední Evropě*. Praha 1965, s. 84.

[18] Klápště, J.: *Výzkum tzv. hradiště u Dolánek* [okres Semily]. In: Zpravodaj Krajského muzea východních Čech. Sv. 14/1. Hradec Králové 1987, s. 60—61; Sv. 15/1. Hradec Králové 1988, s. 104—105.

[19] Hrdlička, L.: *Středověká hrnčířská pec z Bakova nad Jizerou*. Archeologické rozhledy, *20*, 1968, s. 510—524.

[20] Košnar, L. — Waldhauser, J. — Weber, V.: *Svijany, o. Liberec*. In: Výzkumy v Čechách 1969, s. 154—155; Waldhauser, J.: *Nejnovější archeologické vykopávky ve Svijanech*. Vpřed (Liberec), 29. 5. 1970; týž: *Sídliště z pozdního halštatu (turnovského typu) ve Svijanech (okres Liberec)*. In: Sborník Severočeského muzea. Sv. 9. Liberec 1988, s. 147—150; Košnar, L. — Waldhauser, J.: *Nálezy keramiky pražského typu a keramiky 4.—5. století v objektu ze Svijan, okr. Liberec*. Archeologické rozhledy, *25*, 1973, s. 185—195; Weber, V.: *Dehtařské jámy ve Svijanech u Turnova*. Časopis Moravského muzea *57*, 1972, s. 231—236.

[21] Waldhauser, J.: *Výzkum čtyřúhelníkových valů a laténského sídliště u Markvartic (o. Jičín) v roce 1969*. In: Sborník Čs. společnosti archeologické. Sv. 4, 1970—1971, s. 61—88; přehledně: *État de la recherche sur les enceintes quadrilatérales laténiens en Bohême*. In: Acta Chateadun, s. 238—246.

[22] Waldhauser, J. - Weber, V.: *Příšovice, o. Liberec*. In: Výzkumy v Čechách 1970, s. 128. Ve výzkumech na lokalitě pokračovala ještě po polovině sedmdesátých let M. Stará-Plamínková, archeoložka Severočeského muzea v Liberci (In: Výzkumy v Čechách 1980—1981, s. 107 an.; zde zpráva o dalším nálezu u Příšovic, souboru železných nástrojů a mlýnských kamenů ze středověku).

[23] Waldhauser, J. — Kosík, J.: *Dva depoty doby bronzové z Pojizeří*. Archeologické rozhledy, *28*, 1976, s. 86—89.

[24] Waldhauser, J.: *Dva mohylové náramky z Pojizeří*. Archeologické rozhledy, *23*, 1971, s. 147—152.

[25] Waldhauser, J.: *Archeologický výzkum v severních Čechách*. 2. díl. Liberec 1971, s. 50 (v této brožuře byly rovněž zveřejněny vykopávky ing. E. Gebauera z Tanvaldu na druhém středověkém tvrzišti v Dobré Vodě na Mnichovohradištsku r. 1935 a další nálezy z Českého ráje).

[26] Waldhauser, J.: *Turnovský typ*, s. 67. Novými sběry na konci osmdesátých let se podařilo prokázat existenci sídliště ve 2.—1. století př. n. l., aniž by nálezy bylo možno připsat přežívající materiální kultuře lidu popelnicových polí s turnovským typem. Jde o zlomky mísy na kruhu s typickým vnitřním vhlazovaným ornamentem linií a vlnic atd., které běžně používali Keltové.

[27] Waldhauser, J. — Weber, V.: *Tvrz Spařence*. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, *10*, 1973, s. 20—21.

[28] Waldhauser, J. — Weber, V.: *Pařez, hrádek na západním okraji Prachovských skal*. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, *11*, 1973, s. 8—10.

[29] Waldhauser, J. — Weber, V.: *Solec, o. Mladá Boleslav*. In: Výzkumy v Čechách 1969, s. 149; Chotěbor, P.: *K situaci a stavební podobě vesnických feudálních sídel*. In: Archaeologia historica. Sv. 7, 1980, s. 364, obr. 3. Oba autoři se pokusili o hodnocení středověkých opevnění v Českém ráji (Chotěbor, P.: *Povrchový průzkum skalních hradů v Českém ráji*. In: Archaeologia historica. Sv. 6, 1981, s. 71—78; Waldhauser, J.: *Sídla drobné šlechty v severním Pojizeří a na Liberecku*. In: Zprávy a studie Krajského muzea v Teplicích, *14*, 1980, s. 49—65.

[30] Waldhauser, J. — Weber, V.: *Výzkum na hradě Valdštejně*. Archeologické rozhledy, *25*, 1973, s. 221—224.

[31] Weber, V.: *Osídlení Pojizeří v 10.—13. století*. In: Archaeologia historica. Sv. 3, 1984, s. 407—413, zvl. s. 411. Autor stručně shrnul veškeré písemné a archeologické doklady osídlení Pojizeří v době Přemyslovců, a to z 57 lokalit.

[32] Weber, V.: *Osek, o. Jičín*. In: Výzkumy v Čechách 1969, s. 102. Později se podařilo zachytit osídlení se stopami kovářských výhní (Waldhauser, J. in: Výzkumy v Čechách 1982—1983, s. 122).

[33] Klápště, J.: *O počátcích města Turnova*. In: Praehistorica. Sv. 8, 1981, s. 289—293.

[34] Durdík, T. — Frolík, J.: *Podkost, hrad Kost, o. Jičín*. In: Výzkumy v Čechách 1982—1983, s. 130; Durdík, T.: *Mašov, hrad Valdštejn, o. Turnov, okr. Semily*. In: Výzkumy v Čechách 1984—1985, s. 73 ad.

[35] Durdík, T. — Frolík, J.: *cit. dílo*.

[36] Sigl, J. — Vokolek, V.: *Záchranné výzkumy a další terénní akce AO KMVČ, provedené v roce 1978*. In: Zpravodaj Krajského muzea východních Čech. Sv. 6. Hradec Králové 1978, s. 7—8. Po metodické stránce zaslouží zmínky průzkum trasy plynovodu podél severního obvodu Českého ráje, jehož archeologická rekognoskace přinesla jen nepatrné výsledky (Vokolek, V. — Sigl, J.: *Předběžná zpráva o průzkumech tras plynovodů ve Východočeském kraji*. Archeologické rozhledy, *34*, 1982, s. 591—598).

[37] Chotěbor, P.: *Komplexní povrchový průzkum hradu Valečova*. Památky archeologické, *77*, 1986, s. 177—196.

[38] Kosina, J.: *Zpráva o archeologických akcích Okresního muzea v Turnově za rok 1987*. In: Zpravodaj Krajského muzea východních Čech. Sv. 15/1. Hradec Králové 1988, s. 131 an. (rovněž se zprávami o akcích na hradě Valdštejně a u Pelešan — vrcholný středověk).

[39] Fišera, Z.: *Povrchový průzkum hradu Brady*. In: Zpravodaj Krajského muzea východních Čech. Sv. 15/1. Hradec Králové 1988, s. 126—130.

[40] Nemeškalová-Jiroudková, Z. — Waldhauser, J.: *Nález denáru Břetislava I. v Prachovských skalách u Jičína*. In: Numismatický sborník, *17*, 1986, s. 282—283. Malou záchrannou akci na této lokalitě provedlo turnovské muzeum (srv. pozn. 38).

[41] Lutovský, M. — Waldhauser, J.: *Mohylové pohřebiště (kat. úz. Dobšín, okr. Mladá Boleslav) v mikroareálu hradiště Poráň ve středním Pojizeří*. Archeologické rozhledy (v tisku). Souborně bylo vyhodnoceno a dokumentováno osídlení zmíněného hradiště (Waldhauser, J. —Weber, V.: *Poráň (katastrální obec Vesec, okres Jičín — slovanské a časně středověké opevnění u Sobotky)*. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, *10*, 1973, s. 32—35.

[42] Waldhauser, J.: *Fortifikace Semin*. Archeologické rozhledy (v tisku s kompletní dokumentací). Srv. též zmínky v literatuře (Šalda, F.: *Český ráj*. Praha 1955. s. 28; Turek, R.: *Slavníkovci a jejich panství*. Hradec Králové 1982, s. 49). Naposledy bylo neznámé opevnění v Českém ráji identifikováno u Mladějova. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, duben-červen 1986, s. 23.

[43] Dosud nepublikovaný výzkum dr. M. Zápotocké, CSc. a dr. J. Rulfa, CSc. (1988), zveřejněny byly v edici Výzkumy v Čechách povrchové sběry dr. S. Vencla, CSc. a dr. J. Waldhausera, CSc.

[44] Waldhauser, J.: *Objev vesnice nejstarších zemědělců na polích JZD ČSSP u Horního Bousova*. Informační zpravodaj JZD ČSSP v Přepeřích, květen 1989, s. 6. Z intravilánu Horního Bousova pocházejí doklady o osídlení s pozdněhradištní keramikou 13. století, opět předběžně zveřejněné ve Výzkumech v Čechách.

[45] Waldhauser, J.: *Libošovice, o. Jičín*. In: Výzkumy v Čechách 1986—1987 (v tisku).

[46] Waldhauser, J.: *Archeologie osvětluje počátky města Sobotky*. In: Naučná stezka Sobotka-Kost. Editor K. Samšiňák (v tisku).

[47] Srv. pozn. 46.

[48] Ústní sdělení dr. V. Vokolka.

[49] Waldhauser, J. in Rudé právo, 22. 5. 1989.

[50] Jmenovaný zjistil pohřebiště lidu popelnicových polí lužické kultury a středověké nálezy v kat. úz. Kněžmosta a do mladoboleslavského muzea odevzdal kolekci nálezů z povrchových sběrů v okolí tohoto okresního města.

[51] Jmenovaný zjistil mezi Skokovy a Všení osídlení ze 13.—15. století.

[52] Jmenovaný provedl orientační vrypy na hradě Valečově s běžnými nálezy vrcholného středověku. Překvapením se stalo několik zlomků keramiky z konce doby kamenné a početná štípaná industrie.

[53] Kosina, J.: *Zpráva o archeologických akcích Okresního muzea v Turnově za r. 1982—1985*. In: Zpravodaj Krajského muzea východních Čech. Sv. 13/1. Hradec Králové 1986, s. 104—105 (s informací o záchranném výzkumu hradiště u Dolánek, nálezu keramiky a několika kovových zlomků ze Všeně z cca pol. 13. stol. a předběžná zpráva o průzkumu jeskyň a převisů v Klokočských skalách a v Proskalí pod Kozákovem.).

[54] Srv. pozn. 1.

[55] Kosina, J. — Waldhauser, J.: *Nejstarší osídlení Českého ráje*. Turnov 1988.

[56] Turek, R.: *Slovanský pravěk Libereckého kraje*. In: Sborník Severočeského muzea. Sv. 1, 1958, s. 124—145. Srv. též Turek, R.: *Slavníkovci* (se současným stavem výzkumu Slovanů ve Východočeském kraji). Významný zůstává přehled slovanského osídlení Sobotecka (Turek, R.: *Život prvých Slovanů v našem kraji*. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, *8*, 1971, s. 1—4).

[57] Srv. Waldhauser, J.: *Turnovský typ*.

[58] V době předání tohoto rukopisu redakci připravuje Okresní muzeum Českého ráje v Turnově archeologický výzkum lokality *Čertova ruka* s cílem osvětlení pravěkého a především laténského osídlení z 2.—1. stol. př. n. l. Šlo o opevnění nebo kultovní místo mimo současné osídlení? V jižním sousedství Českého ráje bylo zpracováno keltské osídlení ze 4.—1. stol. př. n. l. na Mladoboleslavsku (Waldhauser, J.: *Keltská pohřebiště ve středním Pojizeří*. Muzeum a současnost, 1977, strana 35—80); Waldhauser, Jiří: *Keltská pohřebiště na Jičínsku*. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech. Sv. 15/1, 1988, s. 56—76.

DROBNOSTI

Obavy ze zatmění Slunce roku 1654

Zdeněk Kašpárek

Při pořádání Archivu města Turnova jsem se setkal se zajímavým dopisem,[1] jímž varoval regent hruboskalského panství Václav Králík z Brocenberku turnovské měšťany před následky nadcházejícího zatmění Slunce:

[...] Jeho Excelence [tj. hrabě Valdštejn] ráčí mi mezi jinými věcmi pod datum 4. huius [tj. tohoto měsíce] i o tom slunečním zatmění, které se léta přítomného 1654, 12. Augusti, státi má, psáti a přitom přísně poroučeti, aby se téhož 12. dne měsíce Augusti celý den žádný dobytek koňský, rohatý, ovčí, svinský na pastvu nevyháněl, ani se s koňským potahem anebo volmi tažnými nedělalo, ale všechen ten dobytek aby zavřený v svém obydlí zůstával. Co by pak již oznámený dobytek jísti a píti měl, to aby se pro něj před tím dnem náležitě obstelovalo. Podobně na týž den, nejdýleji dvě hodiny na den, aby se všechny studnice, studýnky prkny, slámami a jináčeji jak nejlépe býti může přikryly, aby se to nejmenší nakažení do nich dostati nemohlo. Nicméněji při jednom každým dvoře, pokudž možné bude, aby se všechna obilí ozimá před tím vejš jmenovaným dnem sklidila, do stodol svezla a na polích ležeti se nezanechala.

A co se tuto mně od Jeho Excelence poroučí, aby se vykonalo při dvořích Jeho Excelence, to se má i vlastně rozuměti o lidech poddaných, aby tomu poručení netoliko všichni pod přístným trestáním obvyknouti, ale i jemu zadosti učiniti hleděli.

Vím o tom, že se mnozí tomuto nařízení Jeho Excelence z velikého nerozumu snad i posmívati budou. Ale nechť bedlivě posoudí všichni ti, co o tom převelikém zatmění astronomus Gebler v kalendáři svém píše:

Předně, že to zatmění tak veliké bude, že bude velmi zarmoucené k uvažování;

druhé, že před peloponenskou, to jest řeckou válkou podobné zatmění Slunce spatřeno bylo a králi Xerxovi od jednoho filozofa jeho oučinkové oznámení byli.[2] Xerxes pak, aby se lid jeho nestrašil, filozofovi tlustým pláštěm oči zakryl, řkouce: „Tak mnoho toto zastření pláště tvým očím škodí, jako nám může nyní to slunečné zatmění uškoditi." Ale následovalo potom velmi veliké morní nakažení, že lidem ruce i jiní oudové beze vší nějaké příčiny k tomu dané se nakažovaly a uhnily. Tak toto zatmění také může přehrozný jed mezi lidmi a dobytky (od čehož Bože uchovej) způsobiti. (Až potud Geblerus.)

I poněvadž Pán Bůh všemohoucí ráčil člověka rozumem obdařiti, aby se mohl budoucí zlé střely vyvarovati, máme jistotně zač Pánu Bohu poděkovati. Z té příčiny při Vás a na místě Jeho Excelence semel pro semper [tj. jednou pro vždy] nařizuji, abyste všechny spolusousedy své časně i před tím dnem 12. Augusti skutečně napomenuli, aby všichni a jeden každý obvzláštně při své živnůstce tak a ne jinak postupovali, nežli jakž mi Jeho Excelence o tom milostivě poručeti ráčí. Mezi tím za dobré uznávám, aby na ty věci rychtářové a desátníci obzvláštně pak toho dne 12. Augusti takový pozor dali, aby sebe i spolusousedy své nezavedli a potomně od vrchnosti své těžce trestáni nebyli. [...]

RNDr. Jan Tomsa z Astronomického ústavu ČSAV v Ondřejově ochotně a se zájmem potvrdil, že skutečně 12. srpna 1654 k zatmění Slunce došlo, dokonce k úplnému, avšak pás totality přecházel přes střední Anglii, severní Německo, Polsko a Ukrajinu, takže na našem území se mohlo jevit jako zatmění částečné.[3] Knihopis českých a slovenských tisků pak napověděl cestu k Jeronýmu Geblerovi, prý astronomu a astrologu, jenž proslul více jako autor oblíbených kalendářů.[4] Jeho *S pranostykou hvězdářskou Kalendář hospodářský a kancelářský k létu Páně MDCLIV*[5] nabízí pro tento rok dvě zatmění Slunce a dvě zatmění Měsíce. První sluneční 17. února nebylo v našich šířkách patrné a jeho působením mohly být u protinožců vyvolány *veliké bouře na vodě i na zemi, s neslýchaným hřímáním, blýskáním, hromobitím, bouřlivými větry, zemětřesením, povodní, mordy, loupeží nebezpečenstvím a morem od nakaženého povětří.* Ani obě měsíční zatmění, u nás rovněž neviditelná, nevěstila nic dobrého: *zatemní počestnost, pobožnost a spravedlnost, uhasí lásku a přátelství, umění a kunstlíři zahnáni budou; lidé pociti bolesti břicha, koliky, střevní zření; znamená také neúrodu země a velkou chudobu.* Popis druhého zatmění Slunce zpestřuje Gebler již známou historkou o perském králi a určuje jeho střed na 15. či 14. hodinu, trvání na tři hodiny; Gebler tu počítá zřejmě na tzv. českých hodinách čili celém orloji s 24 hodinami, jejichž počátkem je západ slunce předchozího dne, na rozdíl od modernějšího polovičního orloje tzv. německých hodin regenta Králíka, jenž den dělí na dvakrát dvanáct hodin od půlnoci do půlnoci.[6]

Astronomický výklad popisovaných jevů ponechává Gebler uznávaným autoritám — Tychonovi Brahe a Mikoláši Koperníkovi. Také v oblasti astrologie se rád dovolává tradice, i když si podle našeho názoru dokázal uchovat ironický nadhled. To regent Králík strašil prostý lid mnohem intenzívněji. Náš astrolog

například vůbec netvrdil, že by toto zatmění mohlo způsobit *přehrozný jed mezi lidmi a dobytky*, ale že se může *slavných osob a srdnatých dotknouti, že více uškodí velkým pánům, jimž způsobí ouzkost a těžkost, srdce a žaludek je svírati bude.*

Václav Králík si ovšem sám nevymyslel direktivy, jak se mají poddaní ochránit před zhoubnými účinky slunečního zatmění. V úvodu svého listu se odvolává na příkaz vrchnosti, jíž od roku 1652 byl Ferdinand Arnošt z Valdštejna, sedící na Hrubé Skále s Turnovem, Zvířeticích, Studénce, Valečově a Kněžmostě. Rádi věříme, že po celý kritický den hrabě nevystrčil na jedovaté povětří ani špičku nosu. Přesto skonal do dvou let a svého slavného otce Maxmiliána tak přežil o pouhý rok. Ferdinandovy statky převzal po dosažení plnoletosti nejstarší syn Arnošt Josef, který to dotáhl až na nejvyššího hofmistra, a pokud můžeme soudit z dochované korespondence, jeho rozhodnutí již nebyla řízena bezvýhradnou pověrčivostí.

Poznámky

1 OA Semily, AM Turnov, sign. I-E-79; připis dán 11. 5. 1654 na Dobrovicích.
2 Xerxes (486—465 př. n. l.) náleží době řecko-perských válek (490—449 př. n. l.), nikoli války peloponnéské (431—404 př. n. l.).
3 Dopisy z 28. 7. a 16. 8. 1989 v registratuře OA Semily, čj. 473 a 493-7.57/89. Dr. Tomsovi děkuji i za laskavé zaslání kopie příslušného listu Oppolzerova *Kánonu zatmění.*
4 *Knihopis českých a slovenských tisků do roku 1800.* 2. díl. 3. část. Praha 1946, s. 242.
5 *Knihopis*, č. 2645. Studován exemplář uložený ve Státní knihovně ČSR v Praze, sign. 54 E 603.
6 Srv. Friedrich, Gustav: *Rukověť křesťanské chronologie.* Praha 1934, s. 31.

Empírová kašna v Jilemnici

Jan Luštinec

Jilemnickým stejně jako obyvatelům ostatních horských měst přibývalo s rozvíjejícím se průmyslovým podnikáním od poloviny osmnáctého století starostí s častými a ničivými požáry. O obavách měšťanů svědčí mimo jiné i propracované požární řády, podle potřeby vždy znovu a znovu aktualizované.[1] Trvalým problémem při likvidaci požárů býval nedostatek vody. Na jilemnickém náměstí stávaly pouze dvě malé kašny, jež poskytovaly velmi omezené množství vody; vydatnější zdroje, jako rybník a potok, byly od hustě zastavěného městského jádra dosti odlehlé.

Strach z ohně dále vzrostl po zprávách o neobyčejně krutém požáru, který v roce 1834 zničil většinu města Vysokého nad Jizerou. Proto bylo rozhodnuto zpracovat nový požární řád města a zároveň vybudovat novou velikou kašnu, jež by sloužila nejen jako zdroj pitné vody, ale v případě potřeby i jako protipožární nádrž. Při budování kašny si představitelé města vedle požadavků praktických položili i vysoké nároky estetické a stavbu zadali zajímavému trojlístku umělců — Janu Suchardovi, Aloisi Kofránkovi a Janu Josefovi. Zahájena byla roku 1835.

Jan Sucharda (1797—1873) nebyl v Jilemnici umělcem neznámým. Již v roce 1822 vytvořil pro zdejší nový most přes Jilemku sochu sv. Václava (její klasicistní pojetí vylučuje, že by se jednalo o dílo jeho otce) a nelze vyloučit, že se podílel také na vnější sochařské výzdobě některých domů na jilemnickém náměstí.[2] Ani spolupráce s kameníkem Janem Josefem nebyla nahodilá. Patřil patrně k častějším spolupracovníkům rodiny Suchardů, jak dosvědčuje jeho účast na soše sv. Jana Nepomuckého v roce 1831 ve vesnici Brtev u Lázní Bělohradu.[3] Kameník Alois Kofránek zřejmě patřil do slavné rodiny vojických Kofránků a doklady o jejich spolupráci s rodinou Suchardů a o jejich působení na poměrně vzdáleném Jilemnicku jsou zajímavé a ojedinělé.[4]

I když neznáme autora návrhu, samo provedení kašny jasně naznačuje, že vůdčí osobností trojlístku se stal Jan Sucharda, ačkoliv se soustředil pouze na zhotovení nejzdobnějšího a nejuměleckějšího prvku kašny, středové vázy, a za práce mu náležel nejmenší finanční podíl.[5]

Pojetí kašny je čistě empírové a má řadu společných rysů s dalším Suchardovým dílem, kašnou Amfitrité na hlavním náměstí v Jičíně. Stěny nádrže jsou v kolmém průřezu při vnější straně konvexní, nároží zkosená, zdobená vždy dvěma zkříženými rybami, pojetím připomínajícími ryby na Suchardově středové váze. Uprostřed jižní strany je vytesán empírový heraldický štít s letopočtem 1836, oválně lemovaným hadem. Východní stěna nese oválný štít lemovaný vavřínovým věncem a v něm znak města — jilm. Severní stranu zdobí reliéf Neptuna, částečně poškozený, celkově stylu Suchardovu nejvíce vzdálený. Západní stěna kašny je pak členěna pouze prázdným heraldickým štítem. Vprostřed kašny stojí pilíř čtvercového půdorysu, se zkosenými hranami. Na všech stranách jsou umístěny chrliče v podobě lvích hlav. Rovněž jejich ráz se blíží stylu Suchardovu. Pilíř je zakončen širokou profilovanou římsou, na níž stojí již zmíněná Suchardo-



Masarykovo náměstí v Jilemnici. (Snímek M. Kubát.)



Detail vázy na jilemnické kašně. (Snímek M. Kubát.)

va váza zdobená zdola pásem perlovce, dále kanelováním, listovým věncem, pásem ryb a čtyřmi maskarony (mužskými vousatými tvářemi s vavřínovými věnci), mezi nimiž jsou umístěny vavřínové festony. Vázu ukončuje bohatá rozeta.

Váza patří nesporně k nejušlechtilejším dílům Jana Suchardy, a můžeme-li někdy jeho pracím vytknout jistou chladnou odměřenost, zde ji nenacházíme. Svou roli tu jistě sehrála již značná umělecká zkušenost, ale také inspirující prostředí jilemnického náměstí, zdobeného uprostřed kvalitními barokovými sousošími a plastikami ve štítech i fasádách domů.

Jilemnická kašna představuje tedy nejenom vzácnou technickou, ale i uměleckou památku, dokládající pozoruhodnou výši, jíž podkrkonošská sochařská a kamenická produkce v první polovině devatenáctého století dosáhla.

Poznámky

[1] OA Semily, AM Jilemnice, inv. č. 279—281.

[2] Tehdejší podobu náměstí zachycuje bohužel pouze obraz J. Hrubého *Náměstí v Jilemnici před požárem roku 1838*, akvarel, papír, 44×29,7 cm. Krkonošské muzeum Jilemnice, inv. č. U 68.

[3] Scheybal, J. V. — Scheybalová, J.: *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. Ústí nad Labem 1985, s. 291.

[4] Tamtéž, zvláště s. 288.

[5] OA Semily, AM Jilemnice, inv. č. 248.

Výtvarný spolek Tvorba v Semilech

Václav Heřman

Kolem roku 1940 přichází z ohrožené Prahy do Semil a Železného Brodu řada malířů a sklářských výtvarníků, převážně absolventů umě-



Členové spolku Tvorba — zleva Josef Němec, Miloslav Janků, Ota Kubát, Oldřich Vodseďálek, Jaroslav Korda, Karel Harmáček. (Snímek patrně J. V. Kučera 1944.)

leckých škol, kteří zde našli zaměstnání. Ze vzájemných kontaktů vznikla počátkem roku 1941 myšlenka pokusit se o založení výtvarného spolku, kolem něhož by se soustřeďovali přátelé výtvarného umění. Živou výstavní a spolkovou činností chtěli podporovat národní uvědomění a dokázat, že ani mocenské prostředky, které německý fašismus měl k dispozici, nemohou zadusit víru v přežití.

Úkolu být mluvčím zakládajících členů spolku s poněkud provokujícím názvem Tvorba se ujal externí učitel odborné živnostenské školy, akademický malíř Ota Kubát, zakládajícími členy byli akademičtí malíři Miloslav Janků a František Jiroudek a dva studenti Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze Jaroslav Korda a Oldřich Šimáček.

Na 9. duben 1941 byla připravována první valná hromada Tvorby. Ta však byla zakázána s odůvodněním, že spolek není dosud povolen. Zahájení činnosti muselo být odloženo až do oficiálního souhlasu úředních míst. Zatím byla v tichosti připravována rozsáhlá výstava. Mimo zakládajících členů byli k ní přizváni Vincenc Hložník, který byl krátkodobě zaměstnán u firmy Pastrnek v Železném Brodě, dále akademický sochař Božetěch Medek a akademický malíř Josef Miláček. 12. června 1941 se splnil sen mladých umělců: zemský úřad založení spolku povolil.[1] O měsíc později se sešla ustavující valná schůze a byla otevřena první výstava v živnostenské škole v Semilech, kde bylo prezentováno na osmdesát olejů, kvašů, akvarelů, kreseb, plastik a soch.

Spolek se neustále rozšiřoval o další členy, jen málokteří odcházeli — tak akademický malíř František Jiroudek byl již trvale zaměstnán v Moravsko-slezském národním divadle v Moravské Ostravě a výstav ani činnosti spolku se nemohl zúčastňovat. V roce 1943 po další valné hromadě, kde byl zvolen předsedou Oldřich Šimáček, jednatelem Ota Kubát a pokladníkem Jaroslav Korda, bylo konstatováno, že spolek má včetně výtvarníků již čtyřicet členů. Zájem o spolkovou činnost byl velký, neboť bylo málo možností, kde se lidé mohli legálně scházet a vzájemně se posilovat v odporu proti fašistickému teroru. A v tom je obrovský politický a společenský význam spolku Tvorba.

Byla připravena druhá členská výstava, kterou 23. července 1944 zahájil pražský teoretik PhDr. Jaroslav Hlaváček ve výstavní síni sklářské školy v Železném Brodě. Zúčast-

nili se jí malíři Karel Harmáček, Miloslav Janků, Jaroslav Korda, Ota Kubát, Josef Němec, Jiřina Pastrnková, Oldřich Vodseďálek a jako hosté Josef Soukup a sochaři Alois Hásek a Božetěch Medek. Celkem bylo vystaveno 67 prací. Kritiku zvláště zaujaly moderně pojaté obrazy Miloslava Janků, překvapením byl i mladý malíř Josef Němec.[2] Výstava znamenala významnou morální posilu v době, kdy výrazně stoupala agresivita okupantů a kdy každé hlasitě pronesené české slovo mělo v tomto pohraničním kraji cenu zlata.

Válečné události nabíraly spád, až vyvrcholily květnovou porážkou německého fašismu. Nesmírná radost z konce války a důvěra v nově se rodící společnost, to vše silně aktivizovalo občany Semilska. Znovu intenzívně ožívá spolková činnost. Připravuje se první poválečná výstava čtyř členů Tvorby pod záštitou Svazu české mládeže. V sále Okresní záložny hospodářské tehdy vystavovali Miloslav Janků, Jaroslav Korda, Josef Němec a Josef Soukup, na vernisáži 1. července 1945 promluvil předseda ONV v Semilech MUDr. Alois Pluhař, verše věnované jednotlivým umělcům básníkem Vojtěchem Šaršem přednesl člen Národního divadla Eduard Kohout a hudební doprovod obstaral JUDr. Josef Vogel. Největší zájem kritiky se soustředil na protiválečné figurální kompozice Josefa Němce *Soud ve Vysokém*, *Čekání*, *Konec války* a *Koncentrák*.[3] Poněkud menšího rozsahu a méně slavnostní byla společná výstava v pronajaté místnosti A. Hendrycha v Semilech. Připravili ji ve dnech 16. prosince 1945 až 6. ledna 1946 Miloslav Janků jako zastupující předseda a Gustav Ponc jako nový jednatel spolku. Obeslali ji Miloslav Janků, Quido Roman Kocián, Jaroslav Korda, Josef Soukup, Oldřich Vodseďálek a Jindřich Tockstein.[4]

Třetí společnou oficiální výstavu se podařilo uspořádat až v prosinci 1946. Své práce zapůjčili Miloslav Janků, Quido Roman Kocián, Jaroslav Korda, Josef Němec a Oldřich Vodseďálek, opět byla uvedena MUDr. Pluhařem a Jaroslav Korda zde za přítomné umělce přednesl umělecké vyznání své generace. Při příležitosti ukončení uspořádala místní osvětová rada 11. ledna 1947 veřejnou schůzi, na které byla městu Semily předána busta Ivana Olbrachta, dar ministra Kopeckého rodnému městu spisovatele. V druhé části programu hovořil Josef Němec o postoji dnešního diváka k umění. Tehdejší tisk se velice pochvalně vyjadřoval o této formě debatního večera a doporučoval další pokračování.[5]

Ovšem skupina Tvorba splnila své poslání a činnost ukončila veřejnou přednáškou čtyřiadvacetiletého Josefa Němce, věnovanou dějinám umění, dne 24. února 1947.[6] Bývalí členové spolku ze Semil a Železného Brodu, až na Miloslava Janků a Jaroslava Kordu, odcházejí. Plně se vnořili do neklidných vod poválečného výtvarného umění, řada z nich dosáhla významných uměleckých a společenských úspěchů. Neméně významná byla poctivá práce ostatních, kteří na periférii tzv. velkého umění zúrodňovali půdu právě pro ono *velké* umění.[7]

Poznámky

[1] Ve stanovách se doslova praví: *Účelem spolku je podporovati rozvoj umění. Za tím účelem spolek pořádá výstavy, přednášky a volné debaty.* OA Semily, OÚ Semily, sign. IV S/40.

[2] Mikšovič, Ivan: *Umělci z horního Pojizeří vystavují v Železném Brodě.* Pojizerské listy, *59*, 1944, č. 60, 28. 7., s. 5.

[3] Mlejnková, Anna: *Výstava čtyř mladých.* Stráž severu, *1*, 1945, č. 41, 15.7., s. 4; nc.: *Výstava čtyř v Semilech.* Cíl, Zpravodajský list Národní fronty v Podkrkonoší, *1*, 1945, č. 6, 13.7., s. 1; Jert.: *Výstava čtyř v Semilech*, In: Beseda, *3*, 1945—1946, s. 64.

[4] *Spolek výtvarníků Tvorba v Semilech.* Stráž severu, *1*, 1945, č. 167, 15.12., s. 2.

[5] R. P.: *Kulturní večer v Semilech.* Stráž severu, *3*, 1947, č. 9, 11.1., s. 4.

[6] Stráž severu, *3*, 1947, č. 50, 28.2., s. 5; Práce, 1. 3. 1947.

[7] Článek je upraveným úvodním slovem, přednesným na zahájení výstavy členů bývalého spolku výtvarníků Tvorba 30. března 1985 v semilském Městském muzeu. Užito bylo též vzpomínek Miloslava Janků a Jaroslava Kordy.

Podaří se zachránit Trosky?

Tomáš Šimek

Když v letech 1370 až 1380 postavil neznámý architekt na dvou čedičových komínech, jimiž kdysi tryskala z nitra země žhavá láva do okolí, první pyšné sídlo pro nejvyššího purkrabího Pražského hradu Čeňka z Vartemberka, ani si snad neuvědomil, jaký klenot dal české krajině.

Na ztuhlých sopečných sloupech postavil věže: na nižší a rozložitější Babě šestibokou, na vyšší a nedostupné Panně na východě vysokou štíhlou věž obdélného půdorysu. Západní věž, zvaná podle skály Baba, byla rozdělena do čtyř místností, Panna měla vnitřní prostor nedělený. Návrší mezi oběma sopouchy uzavřel vysokou hradbou a rozdělil ve tři části. Západní sloužila jako předhradí a měla v severní hradbě hlavní vstup. Při jižní zdi pod Babou, proti vchodu, stály plochostropé budovy pro hradní posádku a čeleď. Střední část hřebene zaujímalo užší, asi nedostavěné nádvoří, jímž se chodilo k obytné budově,

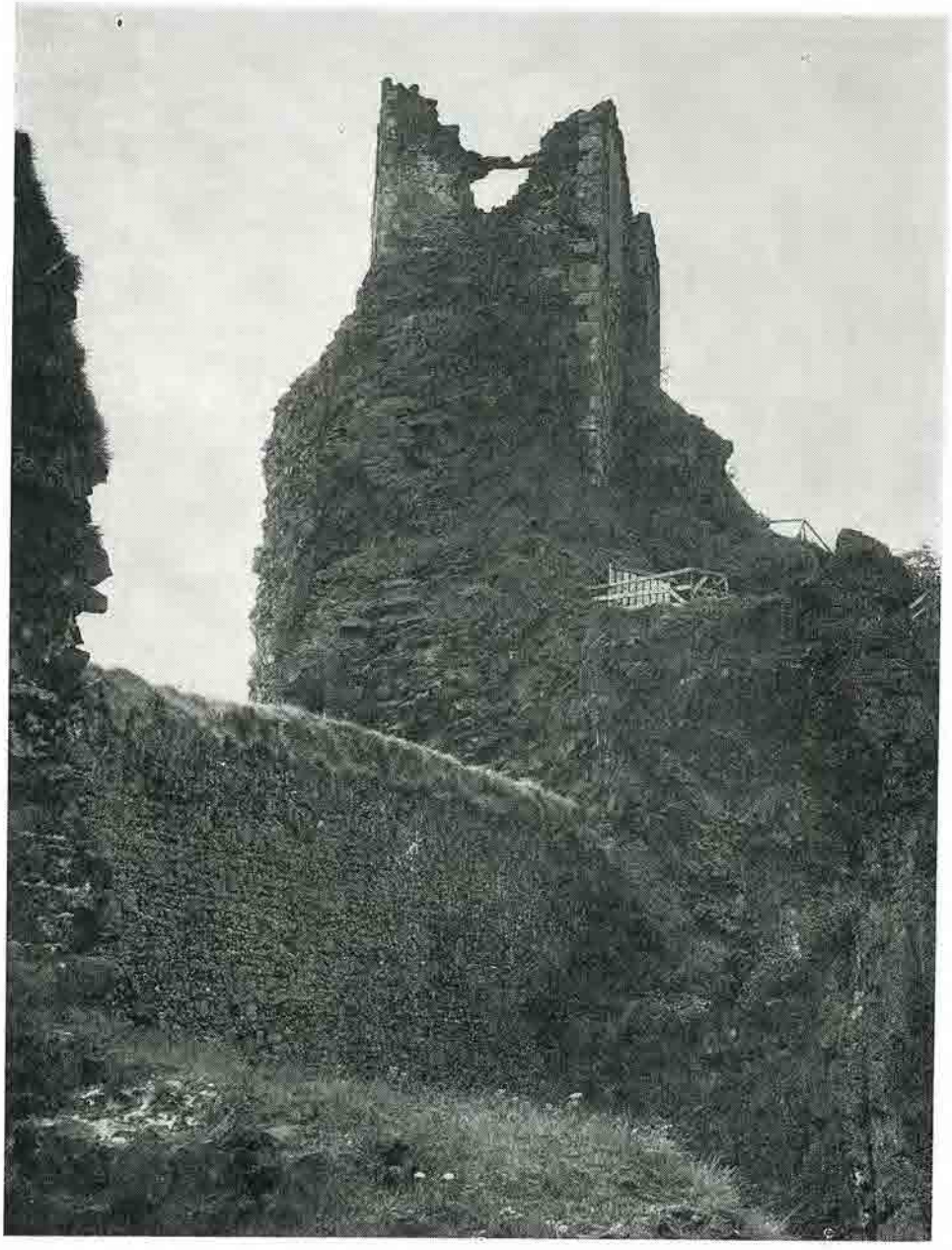

Věž Panna na Troskách. (Snímek KSSPPOP Pardubice — M. Kolegar 1979.)

hradnímu paláci, položenému ve skalnatém svahu pod Pannou. Obvodní zdi neměly okna a obytné místnosti byly umístěny v horních patrech paláce, který souvisel s věží na Panně, kde byla hradní kaple. Přístupová cesta do hradu vedla od severu a chránilo ji úzké předhradí, kde dodnes zůstaly jen nepatrné zbytky budov. Vlastní obranná schopnost budovy, položené vysoko nad terénem, nevyžadovala ani střílen, padacích mostů, příkopů, valů a také hradní brány byly jen prostými otvory v hradbě.

Po smrti Čeňka z Vartemberka roku 1393 se na hradě vystřídala řada majitelů. Když jej koupil roku 1458 Jan Zajíc z Házemburka, zůstal ve stínu nedalekého hradu Kosti. I po roce 1558, když spolu s kosteckým panstvím jej koupil bohatý Jindřich Smiřický ze Smiřic, obýval hrad nanejvýš nějaký úředník vrchnostenské správy z Hrubé Skály. Postupně pozbýval svoji hospodářskou, správní i opevňovací úlohu a po vypálení roku 1648 císařským vojskem se začala podoba hradu blížit jeho jménu. Ještě v roce 1681, kdy Trosky navštívil Bohuslav Balbín, byla část hradu snad schopna opravy. Valdštejnové, jeho majitelé po třicetileté válce až do roku 1831, potřebovali peníze na jiné hospodářské podniky a ponechali hrad svému osudu. Ani romantické pohnutky dalšího majitele Jana Lexy z Aehrenthalu nebyly dostatečným důvodem pro opravu hradu a odpovědí na zájem vlasteneckých milovníků a ctitelů české minulosti a krajiny bylo postavení točitého schodiště v paláci k výstupu na věž Pannu. Ale ani tento stavební úmysl nebyl dokončen. Teprve roku 1923 byly provedeny větší opravy hradu správní komisí turnovského okresu, v nichž pokračoval v letech 1934 až 1935 Klub českých turistů.

Po roce 1945 převzal správu hradu stát a byl svěřen do péče postupně ONV v Turnově a pak v Semilech. Od 1. ledna 1970 převzalo hrad s areálem Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Pardubicích (dále jen KSSPPOP) a do roku 1981 zde pokračoval návštěvnický provoz s průvodcovským výkladem i prodejem upomínkových předmětů. Návštěvností sedmdesáti tisíc osob ročně se řadil mezi deset nejvyhledávanějších památkových objektů náležejících KSSPPOP v Pardubicích. Samozřejmě, že to nebyly jen vlastní zříceniny hradu, které lákaly návštěvníky, ale také jeho dominantní poloha v Českém ráji s možností dalekých výhledů přitahovaly a dodnes stále okouzlují desítky tisíc vnímavých návštěvníků z domova i z ciziny. Od roku 1981 do roku 1986 byla provozovatelem hradu Chráněná krajinná oblast Český ráj, která zde měla své informační středisko. Vzhledem ke špatnému statickému stavu hrad v letech 1984 až 1985 byl zcela uzavřen.

Pro svůj zcela mimořádný význam byl hrad Trosky zapsán do státního seznamu nemovitých kulturních památek a KSSPPOP v Pardubicích spolu s VčKNV v Hradci Králové a ONV v Semilech se rozhodlo přistoupit k základní opravě a sanaci hradu.

Po důkladném posouzení stavu zbytků hradu, z něhož se do dnešního dne zachovalo pouze základní torzo hradního zdiva a některé části nosných konstrukcí s již zmíněnými věžemi, a skalního podloží z hlediska statické stability a možnosti záchrany bylo v roce 1981 zjištěno, že stavebně technická situace jednotlivých částí hradního areálu je ve velmi špatném stavu, u jednotlivých prvků byly shledány závažné poruchy, vyvolávající obavu o zachování objektu v té podobě, jak ji známe. Havarijní stav byl zjištěn zejména na Babě, kde je zdivo silně rozrušeno, postiženo četnými deformacemi a destrukcemi, které vedly k úplnému rozkladu prostorové struktury objektu. Obvodové zdi jsou vykloněny, a protože spočívají na strmém skalním útesu, existuje bezprostřední nebezpečí jejich usmyknutí a zřícení jak na vnější, tak i na vnitřní stranu areálu. Při průzkumu vyvolal obavy i stav skalního podloží, poněvadž útes je narušen nepravidelným puklinovým systémem se značným stupněm zvětrání. Některé trhliny jsou velmi rozevřené a atmosférické vlivy mohou způsobit i náhlé zřícení jednotlivých bloků a převislých částí skály. V poněkud příznivějším stavu se nachází druhá dominanta hradu — věž Panna, kde stupeň narušenosti dosáhl vážného stavu na západní straně. Též zdivo spodního paláce bylo shledáno v torzálním stavu.

Již v roce 1981 byla záchrana Trosek zařazena do jednotného programu péče o vybrané kulturní památky Východočeského kraje; práce však nebyly ani zahájeny.

Až na období 8. pětiletky (1986—1990) bylo plánováno prostavět sedm a půl miliónu Kčs. V roce 1984 vydalo KSSPPOP v Pardubicích záměr obnovy státního hradu Trosky, jehož smyslem bylo zachránit současné dominantní prvky území, tj. celou torzální část hradu tak, jak se do dneška dochovala, vytvořit předpoklady pro bezpečný a trvalý provoz zbytku areálu pro turistiku a v rámci technických možností zpřístupnit i věže jako vyhlídková místa. Záměr nepředpokládal dostavbu žádné části hradu. V plánu budoucích sanačních prací bylo uloženo i řešit, tj. navrhnout, projednat a realizovat přístupové komunikace pro návštěvníky minimálně do dochovaných částí věže Baba a provést variantu do věže Panna tak, aby přístup byl provozně bezpečný i za použití moderních technologických prvků.

Zjištěný stav se promítnul i do členění zabezpečovacích prací: první stavba — zajištění

nádvoří, druhá stavba — zajištění věže Baba včetně skalního podloží, třetí stavba — zajištění paláce v západní a východní části a konečně čtvrtá stavba — zajištění věže Panna včetně skalního podloží. V rámci stavebních úprav se uvažovalo s opravou domu zbrojnošů, výstavbou sociálního zařízení pro návštěvníky a vybudováním expozičního prostoru.

Pro samotnou realizaci prací na statickém zajištění musel investor zajistit vybudování inženýrských sítí, tj. elektropřípojky do hradu a zdroje vody včetně přípojky. Dále bylo nutno vybudovat příjezdovou komunikaci a skladové plochy, zařídit staveniště pro dodavatele zabezpečovacích prací. V průběhu let 1983 až 1984 investor díky pochopení ONV Semily a místních organizací zajistil jednak projektovou dokumentaci na inženýrské sítě, i přístup k objektu hradu. Velké potíže však nastaly se zajišťováním subdodavatelů uvedených prací i se samotným jejich průběhem. Projevily se známé potíže našeho velkého i malého stavebnictví, spočívající v nedostatku stavebních kapacit, materiálu i ve velké rozestavěnosti, která zejména Krajskému podniku pro opravu a údržbu památek (dále jen KPPOÚP) Opočno, nyní Východočeské stavební památky (VčSP) Hradec Králové, nedovolila větší nasazení pracovníků. Přístupovou cestu, kterou měl provést Agrotechnický podnik Lomnice nad Popelkou a OSP Turnov, zřídil nakonec v letech 1985 až 1986 generální dodavatel celé stavby KPPOÚP Opočno, který též vybudoval plochy pro budoucí zařízení staveniště. V polovině roku 1987 byla instalována i elektropřípojka již zmíněným KPPOÚP Opočno a VČE Turnov. Největší potíže jsou s vodovodní přípojkou, jejíž dodavatel KPPOÚP Opočno ji nedokončil ani v roce 1989 a vodovod na hrad Trosky není dosud v provozu.

Potíže se projevily i v hospodářskoprávní oblasti, zejména v dodavatelsko-odběratelských vztazích. Generální dodavatel stavby VčSP Hradec Králové neplní objemy stavebních prací (v roce 1987 to bylo 1,5 miliónu Kčs, na rok 1989 byla potvrzena hodnota prací ve výši

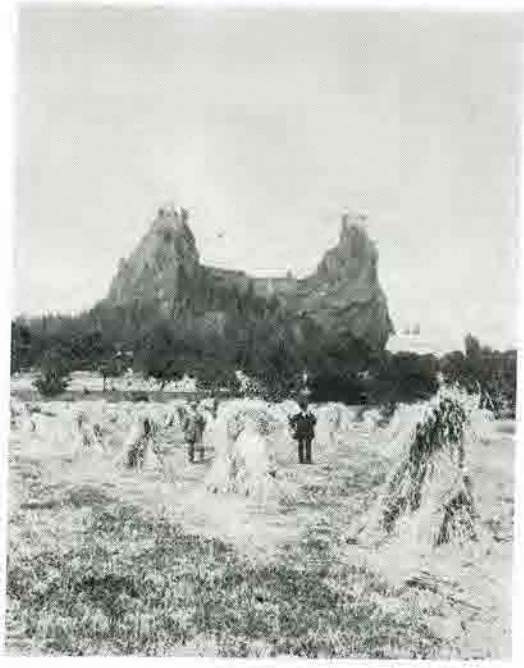

Celkový pohled na Trosky. (Snímek F. Havrda 1922.)

pouhých 500 tisíc Kčs), a rozpory vedené investorem s dodavatelem jsou řešeny v neprospěch investora, tj. KSSPPOP v Pardubicích. Neplněním sjednaných objemů prací je ohrožena i zpracování projektové dokumentace, poněvadž generální dodavatel dosud nepostavil lešení na věž Babu, což je podmínkou provedení statického průzkumu pro další etapu prací.

Projekt statického zabezpečení hradu — zajištění nádvoří (střední části hradu), spočívající v opravě hradeb mezi vstupní částí a věží Baba, zhotovil již v roce 1984 Geologický průzkum Ostrava-Hrabová, závod stavebně inženýrských prací Rýmařov, středisko projekce Bystřice pod Hostýnem. Dodavatelem statických prací měl být Geologický průzkum, závod Rýmařov, nyní UNIGEO Rýmařov, který v důsledku nedokončení inženýrských sítí ve stanoveném termínu i pro svoji velkou rozestavěnost nepřevzal ani v roce 1989 staveniště a vlastní práce vůbec nezahájil a ani nepotvrdil požadovanou dodávku statického zajištění hradu. Investor jednal i s jinými firmami, které mají s těmito pracemi velké zkušenosti, jako Geoindustrií Jihlava, Geoindustrií Praha, Armabetonem Praha, ale bezvýsledně. Začátkem roku 1989 se investor obrátil se žádostí o provedení statických prací na Ingstav Brno, závod Kojetín, avšak ani ten zakázku nepřijal. Statické zajištění hradu je tedy zatím bez dodavatele.

V roce 1989 VčSP Hradec Králové prováděly stavební práce první etapy statického zabezpečení hradu Trosky — úsek dozdívky čelní zdi hradby. Vyhloubily též sondu pro zjištění stavu podloží zdi, přičemž zjistily, že podloží je značně narušeno a bude asi třeba zpracovat dodatek k stávající projektové dokumentaci, který by obsahoval způsob založení opěrné zdi ve stávající linii, eventuálně změnu půdorysu založené zdi.

Vlastník státního hradu Trosky zajistil pomocí horolezecké techniky v letech 1984 a 1986 odstranění uvolněných kamenů, které by mohly ohrozit pracovníky i návštěvníky hradu. Byl si vědom, jak velký je zájem o tento objekt, a proto pro sezónu 1986 vybudoval provizorní schodiště a přístupovou cestu, umožňující návštěvníkům vystoupit na vyhlídkovou plošinu pod věží Panna bez vybírání vstupného i prodeje upomínkových předmětů. Od 1. května 1988 je na hrad Trosky znovu placený vstup a prostřednictvím zapůjčeného textu se návštěvníkům poskytují alespoň základní informace o hradu. Se zavedením stálé průvodcovské služby se uvažuje až po skončení veškerých stavebních prací.

Závěrem lze konstatovat, že to, co se pro Trosky dosud udělalo, zdaleka neodpovídá významu této památky. Do poloviny roku 1989 se přes všechnu snahu KSSPPOP prostavělo něco přes 2 milióny Kčs, což je nepatrná částka z celkového předpokládaného rozpočtu 20 miliónů Kčs. Další postup závisí na získání dodavatele prací statického zajištění hradu.

Prameny

Korespondence oddělení evidence a dokumentace odboru státní památkové péče a technického odboru KSSPPOP v Pardubicích, znak Trosky.

Literatura

Sedláček, August: Hrady, zámky a tvrze království Českého. 10. díl. 2. vyd. Praha 1932, s. 63—70.
Menclová, Dobroslava: Trosky. Státní hrad a památky v okolí. Praha 1958. 32 s.
Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 3. díl. Severní Čechy. Praha 1984, s. 475—478.

KRONIKA

Činnost okresního archivu v roce 1989

I. Přehled o množství archiválií

Koncem roku 1989 bylo v okresním archivu uloženo celkem 3769 běžných metrů archiválií; uspořádáno je 2134 bm (z toho 1141 bm inventarizováno), dosud nezpracováno 1635 bm. Během roku bylo převzato 24 přírůstků o rozsahu 26 bm. Z pozoruhodnějších možno uvést pozůstalost učitele a známého vlastivědného pracovníka Rudolfa Hlavy, postupně přejímanou od jeho rodiny, pozůstalost učitele Antonína Pršaly, kterou archivu věnovala jeho dcera Eleonora Kousalová z Jablonce nad Nisou, fotografickou pozůstalost Rudolfa Housy z Rokytnice nad Jizerou a torzo písemností výrobce pian ing. Josefa Bonharda z Turnova, zaslané archivu synem PhDr. Jiřím Bonhardem z Liberce. Jen zlomek fotografií a dopisnic národní umělkyně Růženy Naskové se podařilo zachránit z adaptovaného domu v Semilech. Všem dárcům a stálým spolupracovníkům patří náš srdečný dík.

II. Skartační prohlídky a archivní prevence

Během roku provedl archiv odbornou archivní prohlídku a skartaci písemností u 41 institucí, mj. u čtyř MěstNV (Semily, Rovensko pod Troskami, Rokytnice nad Jizerou, Harrachov), čtyř MNV (Roztoky u Jilemnice, Benecko, Víchová nad Jizerou a Klokočské Loučky), osmi odborů ONV Semily, čtyř JZD (Lomnice nad Popelkou, Semily, Tatobity a Všeň), OKS Semily, STS Lomnice nad Popelkou, OV ČSŽ, OV SPO, OV SSM, Okresní veterinární správy Semily, v. d. Granát Turnov, Jednoty Jilemnice, oddělení MZVž Semily, SBD Semily a dalších. Okresní archiv pomohl zajistit proškolení pracovníků spisové služby všech odborů ONV, uskutečnil přednášku o spisové službě, skartačním řízení a archivnictví pro nové pracovníky ONV a aparátu národních výborů v rámci závodní školy práce; metodická pomoc byla poskytnuta MěstNV Semily, OV SSM a OV SPO Semily.

III. Zpřístupňování archivního materiálu

Okresní archiv dokončil třídění, pořádání, vnitřní skartaci a inventarizaci fondu Okresní úřad Jilemnice (1855—1942). Původní rozsah byl 80,08 bm, roku 1989 bylo zpracováno 18,30 bm a vyhotoven úvod k inventáři. Dále byly uspořádány a inventarizovány fondy Okresní úřad Lomnice nad Popelkou (1855—1868) o celkovém rozsahu 6,23 bm a Okresní úřad Rokytnice nad Jizerou (1855—1868) v rozsahu 1,27 bm. Pokračovaly též práce na třídění, pořádání, vnitřní skartaci a inventarizaci Archivu města Vysokého nad Jizerou (1612—1945). Nad rámec pětiletého plánu bylo započato s reinventarizací fondu Okresní úřad Semily (1850—1948) s rozsahem 239,30 bm, neboť původní pomůcka z roku 1965 již nesplňovala požadavky našich badatelů a zcela nezpracováno bylo 77,80 bm.

Během roku byla dokončena katalogizace obecních, školních, spolkových a soukromých kronik v počtu 120 kusů a započato bylo s katalogizací zápisů ze schůzí rady a pléna ONV Turnov.

Také v uplynulém roce archiv dbal na průběžné doplňování sbírek soudobé dokumentace tisky, vydávanými národními výbory, kulturními zařízeními, hospodářskými a společenskými organizacemi, i historickou a aktuální fotodokumentací, zejména od Miroslava Kubáta, Jaroslava Hajflera a Karla Bárty. Katalogizací bylo zpřístupněno dalších 869 fotografií, roztříděna a nalepena výstřižková služba týkající se Semil z let 1947—1970, rejstříky opatřena sbírka 2264 podobenek osob pořízených ve 40. letech pro semilský okresní úřad. Zvýšené nároky na dokumentační činnost si vyžádaly události po 17. listopadu.

IV. Využívání archiválií

Okresní archiv navštívilo během roku 207 osob, z toho 50 badatelů vykonalo 134 studijních návštěv. Vyhotoveno bylo 108 opisů a výpisů z archiválií, uskutečněno 25 zápůjček archiválií pro správní a výstavní účely, vyřízeno 67 písemných žádostí občanů. Zpracováno bylo několik celostátních soupisů: písemných pramenů k československo-jugoslávským vztahům, dokumentů pro památník protifašistického odboje Holocaust ve Washingtonu a typářů pro sfragistický výbor Mezinárodní archivní rady.

Archiv se svými dokumenty podílel na výstavě k 200. výročí Velké francouzské revoluce v pražském Lobkovickém paláci, na výstavě k 150. výročí vzniku fotografie v semilském muzeu a dvou malých výstavkách k 125. výročí ochotnického spolku v Semilech a ke vzniku ČSR při příležitosti besedy Čs. strany socialistické dne 27. října 1989. Archivář J. Barták připravil pro město Harrachov nový znak, jenž po projednání v komisi ministerstva vnitra a životního prostředí ČSR byl předložen plenárnímu zasedání.

Během roku studovali v okresním archivu následující badatelé:

PhDr. Bohumil Baďura: *Počátky vystěhovalectví Čechů a Slováků do zemí Latinské Ameriky*
Miroslav Bělohlávek: *Historie závodu Kolora 05 v Semilech*
Kateřina Bisová: *Dějiny zámku Hrubý Rohozec a jeho poddanské části města Turnova ve středověku* (diplomní práce)
Jan Čihák: *Požární [hasičské] sbory na Českodubsku*
Igor Činovec: *Historie družstva VODOG*
Igor Činovec: *Dějiny Semil*
Přemysl Drbohlav: *Rodopis Drbohlavů na hruboskalském panství*
Vladimír Fajta: *Rod Martínků a Fajtů ze Žďáru*
Zdeněk Fišera: *Hrady českého severovýchodu*
Jan Hák: *Rodové vazby ve Studenci*
Libor Hartych: *Činnost záškodnických nacistických skupin v letech 1944—1950* (seminární práce)
Ing. Václav Hásek: *Rodopis Hásků z Vysokého nad Jizerou*
Radka Helceletová: *Hospodářskotechnické úpravy půdy v okrese Semily*
Stanislav Hlava: *Dějiny Bozkova*
Ondřej Hlubuček: *Vlastnické vztahy majitelů půdy v Sekyrkových Loučkách*
Otakar Holec: *Žáci jilemnického gymnázia*
Alois Chládek: *Historie požárních sborů v regionu*
Radoslav Isl: *Příjmení ve Východočeském kraji* (diplomní práce)
Jiří Janata: *Vodní dílo na řece Olešce v Libštátě*
Milena Janatová: *Historie pěveckých sborů v Jilemnici*
Bohumil Jón: *Emigrace a reemigrace volyňských Čechů z Jablonce nad Jizerou*
Jan Klaban: *Oslavy 1. máje na Lomnicku před rokem 1938*
Stanislav Klápště: *Politické dějiny Semilska*
Přemysl Koldovský: *Topografie Horní Branné*
PhDr. Vladimír Kristen, CSc.: *Etnografie Železnobrodska a Semilska*
PhDr. Milena Lenderová: *Turnovské školy 1774—1870*
PaedDr. Jan Luštinec: *Jilemnické panství v 17. a 18. století*
Zdenka Malíková: *Protifašistický odboj na Semilsku*
Zdeňka Marková: *Tělovýchova v Semilech*
Hana Maryšková: *Historie školy v Podmoklicích*
Jiří Mašek: *Národní obrození v Turnově*
Jaroslav Mečíř: *Vlastnické vztahy v kat. úz. Kundratice*
Hana Menšíková: *Domovní daň v Semilech*
Jana Milková: *Podkrkonošští písmáci*
PhDr. Eva Mikanová: *Hudba na Semilsku v 17. a 18. stol.*
Anna Mikešová: *Stavební plány hraběcího hostince v Arnoštově*
Milouš Načeradský: *Trafostanice v Roprachticích*
Iva Olšová: *Využívání notového materiálu pro LŠU*
Miluše Roštejnská: *Vlastnické vztahy v Čikvaskách*
Hynek Rozkovec: *Hasičské spolky na Českodubsku*
MUDr. Tomáš Rubáček: *Zpěvácký spolek Bořivoj v Lomnici nad Popelkou*
Bohumil Sochor: *Historie obcí na Jablonecku*
Jan Stříbrný: *Rodopis rodiny Machovy a Stříbrných z Kundratic*
Věra Šilhánová: *Národně politický a kulturní vývoj turnovského soudního okresu v letech 1914—1918* (diplomní práce)
PhDr. Jan Štoviček: *Báňské podnikání v Podkrkonoší v 19. stol.*
Eduard Vacek: *Historie zemědělské usedlosti v Roztokách u Semil*
Lubomír Vališka: *Historie závodu Technolen v Jilemnici*
Vlastimil Vlk: *Emigrace z Jablonce nad Jizerou do Volyně*
Václav Votoček: *Minulost závodu Kolora 14 v Martinicích*
Václav Votoček: *Minulost závodu Kolora 02 v Železném Brodě*
Václav Votoček: *Dějiny fotografie na Semilsku*
Jiří Wonka: *Historie závodu Kolora 05 v Semilech*
Václav Zahradník: *Historie obce Levínská Olešnice*

V. Personální situace

Dosavadní kolektiv archivářů byl v dubnu posílen odbornou archivářkou Ilonou Činovcovou a v září odbornou archivářkou Marií Navrátilovou, které se vrátily z mateřské dovolené a zatím pracují na částečné úvazky. Brigádnicky v archivu působili archivářky Věra Jeriová a Ivana Brodská a fotografové Jaroslav Hajfler a Miroslav Kubát.

VI. Umístění a vybavení archivu

Díky porozumění odboru vnitřních věcí ONV Semily byly zahájeny adaptační práce nového depozitáře v Benešově u Semil čp. 192, což si vynutila i výpověď z dosud užívaného depozitáře v sokolovně ve Stružinci. Základní přípravné práce byly také podniknuty v sídle okresního archivu v Bystré nad Jizerou (demontáž mlýnského zařízení, zazdění suterénních vstupů). Ani v uplynulém roce se nepodařilo zadat prováděcí projekt na adaptaci bývalého mlýna v sídle archivu.

Ivo Navrátil

Muzea okresu Semily v roce 1989

V okrese Semily působí okresní muzeum a čtyři muzea městská, z nichž Krkonošské muzeum v Jilemnici je zařazeno pod správu Krkonošského národního parku, a proto je jeho činnost popsána zvlášť.

Okresní muzeum Českého ráje v Turnově, dále pak Městské muzeum v Semilech, Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou a Vlastivědné muzeum ve Vysokém nad Jizerou spravují více než 115 tisíc kusů sbírkových předmětů, z nichž dvě třetiny jsou odborně zkatalogizovány. V roce 1989 se sbírkové fondy těchto muzeí rozrostly o dalších dva a půl tisíce kusů. Jednalo se o přírůstky ze starých fondů muzeí, nákupů, darů a o sbírkové předměty získané vlastní vědecko-výzkumnou činností — např. obory mineralogie a archeologie v OMČR Turnov. Sbírkové fondy zpracovává třináct odborných pracovníků.

Důležitou součástí správy a ochrany sbírkových fondů je jejich konzervátorské ošetření. V okresním muzeu je postupně rozšiřována činnost konzervátorské dílny tak, aby mohla zajišťovat tyto práce pro všechna muzea okresu. Pracovníci této dílny se zaměřují především na ošetření sbírkových fondů archeologie, národopisu, uměleckého řemesla a historie. Náročné restaurování hodnotných výtvarných děl je zajišťováno v odborných dílnách ČFVU Praha. V poslední době se jednalo především o obrazy turnovské rodiny Hertlů či pískovcové plastiky na Dlaskově statku v Dolánkách

u Turnova, přičemž Rodokmen sv. Františka od Františka Hertla se představil na poslední retrospektivní výstavě restaurátorského umění v pražském Mánesu.

Sbírky uložené v muzeích okresu jsou prezentovány v šestnácti stálých expozicích. Kromě toho je pořádáno v průměru dvacet pět výstav ročně. V okresním muzeu v Turnově zahájily sezónu dvě velké výstavy fotografií, věnované 150. výročí vynálezu fotografie. S velkým ohlasem se setkala výstava Drahé kameny v ČSR, prezentující výsledky vyhledávacího výzkumu Ústředního ústavu geologického v Praze, s ukázkami využití této suroviny v individuálním šperku.

Koncem roku 1989 vzbudila velkou pozornost návštěvníků výstava České vánoce — lidové zvyky Pojizeří a Podkrkonoší, kde našla uplatnění i sbírka turnovských betlémů.

V semilském muzeu měla největší úspěch atraktivní výstava ke 130. výročí zahájení provozu na železniční trati Pardubice — Liberec, kterou zhlédlo dva a půl tisíce návštěvníků; o její kvalitě svědčí i fakt, že ji později Krajské muzeum východních Čech převzalo pro putovní výstavu v dobovém vagónu. Z dalších osmi připomeňme alespoň pozoruhodnou výstavu k 150. výročí vynálezu fotografie, jež se zaměřila na počátky profesionální fotografie v celém okrese, nebo výstavu sklářské tvorby akademického malíře Miloše Janků.

Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou zahájilo návštěvní sezónu výstavou uspořádanou k 80. narozeninám lomnického rodáka, akademického malíře Františka Patočky. V srpnu pak byla zahájena již dlouho plánovaná výstava obrazů zasloužilého umělce, akademického malíře Oldřicha Oplta. U příležitosti jeho 70. narozenin byl vydán obsáhlý katalog.

Vlastivědné muzeum ve Vysokém nad Jizerou vzhledem k náročnosti celkové inventarizace sbírek a probíhajícím úpravám stálých expozic bylo nuceno svou výstavní činnost omezit. Pro zahájení návštěvní sezóny byla instalována výstava grafiky akademického malíře Jaroslava Skrbka. V nově upravených prostorách byla u příležitosti národní přehlídky vesnických divadelních souborů zahájena výstava, věnovaná dvacetileté historii těchto vystoupení.

V další odborné a kulturní činnosti muzeí se setkaly s velkým ohlasem přednášky předních odborníků v oboru geologie a mineralogie, uspořádané v turnovském muzeu u příležitosti probíhající výstavy drahých kamenů. V povědomí kulturní veřejnosti našly své místo i kulturní pořady při vernisážích muzejních výstav. Především mládeži jsou určeny besedy a přednášky s regionální tematikou. V semilském muzeu byla obnovena tradice literárních večerů, na nichž vystoupila pražská herečka Eva Seemanová.

Bohaté expozice a hodnotné výstavy muzeí okresu Semily navštíví ročně přibližně 120 tisíc návštěvníků a toto číslo neustále roste.

Okresní muzeum Českého ráje v Turnově poskytuje odbornou metodickou pomoc městským muzeím. Pracuje zde i metodik pro kronikáře národních výborů. Každoročně jsou pořádány aktivy kronikářů, svolávané k projednání aktuálních problémů této záslužné práce. V roce 1989 proběhlo okresní kolo IV. celonárodní soutěže kronikářů národních výborů, o níž informujeme na jiném místě tohoto sborníku.

Sbírkových fondů muzeí využívají nejen jejich odborní pracovníci k řešení vědecko-výzkumných úkolů, ale i četní badatelé.

Nemalým problémem muzeí byly v roce 1989 úkoly na úseku provozu, údržby budov či budování nových depozitářů. Jsou důležitým předpokladem, aby tyto instituce mohly zdárně plnit ostatní úkoly, které jsou jim vlastní.

Krkonošské muzeum v Jilemnici navštívil v uplynulém roce rekordní počet osob — 51 180. Rozhodující podíl na dalším zvýšení návštěvnosti měl nesporně výstavní program muzea. Počátkem loňského roku shlédli návštěvníci poklady z depozitářů muzea, na jaře pak výstavu Jaroslav Prášil — textilní šperk a grafika, v hlavní turistické sezóně unikátní soubor fotografií MUDr. Jaroslava Feyfara a v závěru roku vůbec nejúspěšnější akci — Krkonošské vánoce.

Muzeum v plném rozsahu pokrylo služby badatelům a institucím, rovněž v přednáškové činnosti bylo možné vyhovět všem požadavkům.

Mimořádně pozitivní vývoj byl zaznamenán v oblasti sbírkotvorné činnosti. Velmi podstatnou měrou se podařilo obohatit historický a etnografický fond.

Muzeum se potýkalo v uplynulém roce i s řadou vážných potíží. V první řadě to byl naprostý nedostatek expozičních a depozitárních prostor. Trvalým a v souvislosti se zvýšenou návštěvností stále naléhavějším problémem se stalo zcela nedostatečné personální vybavení muzea.

Hana Maierová

Jan Luštinec

Čtvrtá celonárodní soutěž kronikářů

Po tématech povýtce politického charakteru vyhlásilo před dvěma lety ministerstvo kultury ČSR již čtvrtou celonárodní soutěž kronikářů, zaměřenou tentokrát na historický vývoj socialistické tělesné výchovy, sportu a branosti. Poměrně úzce stanovené téma mělo dát podnět ke vzniku takových prací, jež by plasticky postihly a zdokumentovaly proces sjednocení tělovýchovy po roce 1948 v místních podmínkách a jejího dalšího rozvoje jako masové organizace včetně zhodnocení výsledků, jichž bylo za uplynulých čtyřicet let dosaženo. Soutěžní kronikářské zápisy měly tedy podle přání ÚV ČSTV překlenout mezery ve špatně dochovaných písemnostech okresních, krajských i ústředních tělovýchovných orgánů a vysoci funkcionáři jistě předpokládali, že kronikáři vyličí uvedené období jako dobu skvělého rozkvětu všelidové tělovýchovy.

Ve Východočeském kraji se soutěže zúčastnilo 125 kronikářů, nejvíce v okresech Jičín a Trutnov (17), nejméně v okresech Pardubice a Semily (5). Na kronikáře čekaly nástrahy v podobě torzovitých zbytků materiálu tělovýchovných jednot, navíc roztoulaného u bývalých funkcionářů i členů. Většina se musela také vyrovnat — pokud postupovala kriticky — se smutným zjištěním, že sice bylo dosaženo pozoruhodných výsledků ve vrcholovém sportu, avšak zejména v menších obcích se o sportovní aktivitě občanů dá těžko mluvit, ačkoliv před rokem 1948 tam úspěšně působily jedna i více tělovýchovných a sportovních organizací s širokou členskou základnou, i s faktem, že obrovským finančním prostředkům vynaloženým na sportoviště mnohdy neodpovídá jejich současné využití. Některým kronikářům činilo obtíže zaplnit předepsaných deset stran tělovýchovou, a proto jim bylo umožněno věnovat určitý prostor i branné aktivitě požárníků. Ti nejlepší kronikáři nezůstali jen u výběru, kritické analýzy pramenů různé hodnoty a obratné syntézy získaných informací, ale pokusili se hledat i východiska z nepříliš radostné situace, do níž se sjednocená tělovýchova dostala.

Okresní kolo kronikářské soutěže mělo uzávěrku 30. června 1989 a komise jmenovaná odborem kultury ONV (H. Maierová, J. Šolcová V. Novotný, I. Činovec a I. Navrátil) hodnotila soutěžní práce, roční zápisy v kronikách s dokumentací za posledních pět let a musela brát též zřetel na kulturně výchovnou práci kronikáře.

Dva soutěžící nemohli být hodnoceni pro nedodržení stanoveného rozsahu, nebo obsahové či formální nedostatky soutěžní práce, resp. vlastní kroniky (volné listy protažené šňůrkou, materiál jen sebrán a kronikářsky nezpracován, absence dokumentačních příloh apod.).

Soutěž tak proběhla jen v druhé kategorii obcí od 500 do 2000 obyvatel. První místo bylo přiznáno kronikářům z Bozkova a Martinic, druhé místo kronikáři z Karlovic.

Pětasedmdesátník Josef Sedláček z Karlovic vede kroniku od roku 1980. Jeho soutěžní práce o 13 stranách měla dobrou stylistickou úroveň, přehledně postihla hlavní etapy vývoje tělovýchovy v obci od založení Sokola roku 1919, detailně pak od roku 1945 do současnosti, s hlavním důrazem na činnost iniciativní TJ JZD Sedmihorky; všimí si také Svazarmu, požárních sborů a rekreačních zařízení. Tento záznam i vlastní kroniku doplňuje výstižná dokumentace, bohaté je i využívání kroniky. Někdy se ale zdá, že kronikář věnuje až příliš místa celostátním i světovým událostem a historickým ohlédnutím na úkor postižení dobové atmosféry a životního stylu ve své obci. Právě v tom tkví jedno z poslání kronikáře: zachytit ony prchavé a přece typické jevy v životě obyvatel ve svém regionu, které unikají novinám a historikům.

O rok mladší Antonín Spanilý je kronikářem místní části Martinice v obci Studenci od roku 1972. K výborné soutěžní práci si opatřil dostatek nosných pramenů. Na 22 stranách zachytil činnost Sokola od založení roku 1897 a Sportovního klubu od roku 1934, kriticky zhodnotil vývoj od roku 1948 do současnosti, připojil též zpracování dějin místního požárního sboru se zaměřením na sportovní složku jeho aktivity. Kronikářské zápisy přehledně postihují život v malé vesnici s neobyčejně aktivním občanským výborem a pozoruhodným kulturním děním. Komise ocenila bohatou dokumentaci, zvláště pak přílohu k roku 1984, kdy nechal kronikář zhotovit fotografie všech martinických domů.

Poslední soutěžící, Libuše Nesvadbová, je kronikářkou věkově i funkčně nejmladší — pracuje v Bozkově teprve od poloviny roku 1985. Tím více překvapila vyzrálost kronikářského projevu. V soutěžní práci o 15 stranách autorka rekapitulovala činnost Sokola od roku 1887, neopomenula období okupace, poválečné sloučení Sokola a DTJ, popsala krizi tělovýchovy v letech padesátých a obnovení aktivity TJ po dostavbě hřiště v roce 1962. Velkou pozornost věnovala veřejným vystoupením bozkovských cvičenců na všech spartakiádách. Ocenit

bylo nutno výbornou dokumentaci, jež se zdaleka neomezila jen na obligátní fotografie. Kronikářské záznamy jsou vedeny velmi přehledně a po obsahové i grafické stránce (vlastní vkusné perokresby) je můžeme označit za vzorové. I k nim je připojena bohatá dokumentace, jejíž opatření si jistě vyžádalo nemalé úsilí.

Na slavnostním vyhodnocení okresního kola 5. září 1989 v Semilech bylo kromě již zmíněných cen uděleno také čestné uznání kronikáři města Lomnice Františku Novákovi za příkladnou kulturně výchovnou práci. Do krajského kola postoupilo celkem 30 kronikářů z prvních míst kol okresních. 18. listopadu 1989 v Krajském muzeu východních Čech v Hradci Králové bylo Antonínu Spanilému přiřknuto čestné uznání a Libuši Nesvadbové krásné třetí místo. Konkurence v této kategorii byla přitom značná, protože byla obeslána nejpočetněji. Blahopřejeme!

Soutěže kronikářů se konají od roku 1975 v pětiletých intervalech a jejich smyslem bylo přispět ke vzbuzení a prohloubení zájmu o kronikářskou práci, ale také posílit postavení kronikáře ve společnosti. V minulých desetiletích bylo totiž nezbytné soustavně přesvědčovat státní a stranický aparát o tom, že práce kronikářů není samoúčelná, že jsou dokonce schopni odpovídat na naléhavé politické úkoly doby. (To také mimo jiné umožnilo kronikáře alespoň symbolicky honorovat.) Nejsem kompetentní posoudit, nakolik se tyto záměry zdařily; snad tak učiní Ústřední muzeologický kabinet, jenž v nejvyšší instanci řídí kronikářskou aktivitu.

Dovolte mi proto jen malou poznámku z hlediska archiváře a historika. Jsem přesvědčen, že se kronika nedá psát bez velké lásky a v některých dobách i osobní odvahy, neboť závažným atributem každé kroniky by měla být její pravdivost. To naši kronikáři samozřejmě vědí, v minulosti se však často dostávali do konfliktu se schvalovacím orgánem, jímž byl namísto někdejší letopisecké komise výkonný orgán národního výboru, tj. rada. Nemám přitom na mysli případy, kdy rada doporučí doplnit do ročního zápisu to, nač kronikář pozapomněl nebo čemu nevěnoval náležitou pozornost; k deformování skutečnosti docházelo především tehdy, když se v zápise začalo škrtat. Tím sice vzniká také určitý obraz o přítomné době, ale podobný negativní fotografii: posluchač, čtenář či badatel budou zjišťovat, které osoby či jaké události nám byly *non gratae*. Kronikáři musí být vždy poskytnut prostor k tomu, aby jako autor mohl kronice vtisknout pečeť své osobnosti, svá hodnocení a své názory, aby mohl zachycovat živou současnost své obce tak, jak ji prožívá a cítí. Vyřezané listy kronik, stejně jako zbourané pomníky, jsou smutným mementem o pokřivenosti a bezpáteřnosti společenského systému.

Zápas kronikáře s mocenskými orgány o co nejpravdivější odraz reality nutně musel vést k rozčarování a ztrátě iluzí. Jsem si jist, že ve svobodné demokratické společnosti nebude o čestné a zanícené kronikáře v našem okrese nouze a že budou své významné poslání obětavě plnit i třeba bez účasti ve zvláštních soutěžích, neboť je pravděpodobné, že ani oni nepřežijí politické struktury, jež je kdysi zrodily.

Ivo Navrátil

K šedesátinám umělce a divadelního vědce Vojtěcha Rona

V Turnově na samém břehu starého renesančního náhonu, kterému se zde říká Malá Jizera, stojí rozložitý dvouposchoďový činžovní dům, typický pro poslední čtvrtinu devatenáctého století. Jeho přízemí bývalo ještě po druhé válce oživeno v nároží, těsně vedle malého mostu, nevelkým výkladem klenotníka a hodináře Vojtěcha Rona. Té budově se říkalo *dům divadelníků*, neboť jeho nájemníky byli většinou ochotníci a hudebníci.

Dne 26. listopadu 1930 se zde narodil klenotníku Ronovi syn Vojtěch, předurčený od samého začátku divadlu. Svou hereckou kariéru započal velmi brzy, už za druhé světové války, v letech, kdy Němci ve své všezakazující mánii umrtvili i ochotnické divadelnictví. Přesto a možná právě proto se v bytě Vojtěcha Rona začala scházet skupinka velmi mladých nadšenců: Jiří Chundela, Dagmar Knopová, Arnošt Fišer, Dana Klášterecká a samozřejmě bratří Vojtěch a Jan Ronové. Pod vedením zkušených ochotníků se mládež učila recitaci a postupně pronikala do dalších tajů divadelního umění. V Ronově bytě vytvořili provizorní jeviště, sezvali mezi svými známými vděčné obecenstvo a s velkou odvahou zahráli drama *Kašpárek krajánkem*. Publikum nešetřilo pochvalou, čímž posílilo sebevědomí mladých divadelníků a ti se pak rozhodli založit spolek *Divadlo mladých hochů*. Začínali na podzim 1943 repertoárem, určeným spíše pro loutkovou scénu,



jako byl klasický *Jan za chrta dán*, *Starý ženich*, *Berounské koláče*. Po třech měsících činnost ustala. Tisíciletá říše se chýlila k neslavnému konci, mladí lidé byli totálně nasazováni a narůstající starosti bránily v dalším rozletu. Jiráskovy hry, které měly být v příštím repertoáru, musely počkat na klidnější doby...

Už začátkem roku 1946 byla Vojtěchem Ronem a Jiřím Chundelou obnovena v podobě kroužku *Scéna mladých* v Turnově. Vydali tehdy leták s výzvou k vstupu do nově založeného kroužku, který už nechtěl pouze hrát divadlo, ale měl v úmyslu zabývat se i dalšími aktivitami. Především chtěli členové vzdělávati sami sebe a zvyšovati tak kulturní úroveň národa. Cíl zajisté smělý a ušlechtilý!

V letech 1946 až 1949 vystudoval Vojtěch Ron turnovskou klenotnickou školu. V uměleckoprůmyslovém podnikání však cíl života nenalezl. Hned po ukončení střední školy odešel na Akademii múzických umění v Praze, aby se už trvale věnoval herectví. Po studiu se uchytil na scéně Městského divadla v Mladé Boleslavi. Tam prodělal svůj herecký křest: menší oblastní divadlo mu umožnilo zahrát si mnoho velkých rolí a vypracovat se k mistrovství hereckého projevu.

Když Mladá Boleslav přišla o stabilní profesionální scénu, nalezl roku 1960 angažmá v libereckém Divadle F. X. Šaldy. Český sever se svým významným oblastním divadlem se mu od samého začátku stal osudem. Nebyla to náhoda ani postupná rezignace na pražské scény, ale svobodná volba a uvědomělé poslání. Sem jej poutá nejen mateřská scéna, ale také dlouholetý intenzívní zájem o lidové divadlo. Nenápadně, bez okázalosti, stal se dík usilovné badatelské práci jedním z jeho nejkvalifikovanějších znalců.

Divadelní kritikové mluví o Ronovi jako o člověku s vrozenou vitalitou a hlubokým smyslem pro humor. Oceňuji jeho vyrovnanost, životní moudrost, schopnost naslouchat druhému, hlavně však neochvějnou dělnost, která si dovede nalézt cestu i v nejneschůdnějším terénu.

Už v první liberecké sezóně 1960/61 si Vojtěch Ron zahrál v Aškenazyho *Hostu* postavu Hupperta, později, v letech 1963 až 1966 přibyly postavy klasického repertoáru: Veleba ve *Veselých paničkách windsorských*, Kandaules v *Gygově prstenu* Friedricha Hebbela, v druhé polovině šedesátých let následoval Tichon v Dostojevského a Camusových *Běsech*, Danton v působivé hře Georga Büchnera, Napoleon v Bozděchově hře *Světa pán v županu*, kdysi velmi oblíbené i na prvních českých scénách. Klasický repertoár pokračoval v sezónách 1967 až 1969 Arbeninem v Lermontovově *Maškarádě*, v Moliérově *Škole pro ženy*, později, v letech 1971 až 1975, přišel strýček Váňa ve stejnojmenné hře A. P. Čechova, Bonifacio ve *Svíčkaři* Giordana Bruna, Bartolo v Beaumarchaisově *Figarově svatbě*, doktor Wangel v Ibsenově *Paní z námoří*. A následovala další klasika: Gorkého *Barbaři*, Višněvského *Optimistická tragédie*, Nezvalovi *Milenci z kiosku* a další a další. Byla však i současná dramatická tvorba: Ládin v *Bílé kouli* Vladimíra Mikeše, Aubrecht v Páralově a Horanského hře *Mladý muž a bílá velryba*, jejímž byl spoluautorem.

Fyzické i duchovní založení jej jako herce předurčuje pro robustní role vladařů, ale také pro silné charaktery z lidového prostředí. Zahrál si panovníky ve starém i soudobém repertoáru: byl už Klaudiem, Kandaulem, Napoleonem, ale nalezl osobitý výraz i pro Shakespearova Kalibana, Říhala, Falstaffa. Přitom se dokázal vypořádat s tak cynickou postavou, jako je Büchnerův Danton.

Jeho repertoár je neobyčejně rozsáhlý a mnohotvárný. Jako hostující sólista Ypsilonky dostal se v *Návštěvě na výstavu 1889* až do Nancy. Komedie i tragédie, velká nebo malá role, všechno láká rozeného herce k uměleckému zvládnutí. V posledních letech spolupůsobí v Novotného a Rackově oblíbené *Psychoterapii* a i v jejím pokračování, *Mistrech psychoterapie*. Za třicet sedm let své neúnavné umělecké tvorby vytvořil možná půl tisíce rolí, a to v rámci velkých i malých postav klasického, novějšího i nejnovějšího repertoáru. Za výrazné ztvárnění Pelopa ve Vrchlického a Fibichově melodramatu *Smrt Hippodamie* byla mu udělena

cena Svazu českých dramatických umělců za rok 1983.

Ronovi však bezprostřední tvorba na jevišti nestačí. Už v polovině sedmdesátých let napsal se svým blízkým přítelem, tragicky zesnulým hercem Milošem Bílkem, *Hru na Otóna*, za kterou byli oba odměněni druhou cenou v literární soutěži, vypsané ministerstvem kultury a uměleckými svazy. Premiéra této zajímavé hry, věnované tragické postavě vojáka wehrmachtu, který odmítl střílet nevinné lidi, proběhla v sezóně 1975/76 v Divadle E. F. Buriana.

Zároveň s dozráváním herecké osobnosti rodil se v umělci i historik s mimořádným smyslem pro vědeckou práci. Při delší umělecké tvorbě se podobné odbočky nejednou vyskytují. Snaha vyrovnat se s vlastní uměleckou profesí nutí zvídavé jedince zabývat se svým povoláním z širšího hlediska, nutí odhalovat jeho minulost.

Jako všichni umělci, vyšlí z prostředí starého Turnova, zachoval si Vojtěch Ron hluboký citový vztah k rodnému Pojizeří, jeho nádherné mnohotvárné krajině a také k jeho uměleckým dějinám. Tvůrčí zálibu nalezl v odkrývání bohatých divadelních tradic našeho Pojizeří a Podkrkonoší, které splývají se samotnými dějinami našeho národního obrození.

Ale nejsou to jen zajímavé tradice divadelní, hudební a výtvarné! Turnov má i svou historickou a muzejnickou tradici: jména jako Josef Pekař a J. V. Šimák budou i po další léta ozdobou české historiografie. Žádný ze současných historiků a regionálních pracovníků je nemůže obejít. Na ně navazuje svým vlastivědným přínosem i Vojtěch Ron. S pronikavou akribií se pustil do soustavného bádání o starém pašijovém a sousedském divadle, jehož tradice sahají v horním Pojizeří až do osmnáctého století. Vypracoval se postupně ve vynikajícího znalce podkrkonošského lidového divadla a zároveň začal zveřejňovat svoje poznatky. Mnohé z nich přednesl jako referáty a diskusní příspěvky, řada jich leží zatím v rukopisech, ty nejlepší byly publikovány nebo čekají na brzké zveřejnění.

Od mládí se soustavně zabývá studiem a transkripcí starých pašijových a sousedských her. Už na klenotnické škole si opisoval články o lidovém divadle v Podkrkonoší, o slovinském a německém divadle. Dlouho studoval vše, co o tom bylo napsáno. Teprve potom se opatrně pouštěl do jednotlivých témat. V roce 1975 pořídil přepis pašijové hry z Vamberka, roku 1982 začal zpracovávat *Železnobrodskou pašijovou hru* z konce 18. století podle rukopisu Jana Tepra a o rok později, 17. května 1983, přednášel v literárněvědné společnosti při ČSAV *O počátcích lidového sousedského divadla na severu Čech*. Po dvou letech pak dokončil rukopis *Poznámky k turnovským pašijím*. Dnes pracuje na přepisu hry *Tobiáš*, jejímž autorem byl známý staroveský písmák, lidový dramatik František Vodseďálek. V budoucnu by chtěl spolu s prof. PhDr. Janem Kopeckým, DrSc. vydat kompletní edici všech Vodseďálkových her.

Před dokončením je další větší rukopis s pracovním názvem *Theatrum passionale — Severočeské pašijové divadlo*. Dílo by mělo v dohledné době vyjít v nakladatelství Vyšehrad. Nakonec jsou tu ještě *Poznámky k mnichovským dramatickým zlomkům z 15. století*, které rovněž čekají na dokončení.

Výsledky tohoto nesmírně záslužného teatrologického bádání jsou zatím převážně v rukopisech a je nanejvýš žádoucí, aby byly co nejdříve zveřejněny. Zatím jsou v tisku Ronovy mimořádně zajímavé *Poznámky k vrchlabským pašijím*, které mají vyjít ve sborníku Strahovská knihovna, dále *Lidová komedie o svatém Ivanu, patronu českého království*, která je publikována v našem sborníku, konečně připravuje Divadelní revue jeho transkripci hry *Mojžíš* od Františka Vodseďálka.

V posledních letech se Vojtěch Ron zvlášť soustředěně zabývá vědeckým rozborem lidových počátků našeho soudobého divadelnictví. Ve sborníku Vznik českého profesionálního divadla vyšel jeho diskusní příspěvek *Divadelní tvorba českého Podkrkonoší v poslední čtvrtině 18. století*. V tisku je rovněž jeho studie *Severočeské sousedské divadlo v 18. století*, kterou vydává Panorama v almanachu Divadlo v Kotcích, redigovaném Františkem Černým.

V rukopisné podobě zatím zůstávají Ronovy studie *Poznámky k strahovské sbírce lidových komedií z Podkrkonoší* (1984), *Antal Stašek a sousedské divadlo* (1988) a konečně *V. A. Svoboda Navarovský a sousedské divadlo* (1989).

Všechny Ronovy práce mají solidní vědecký fundament a objevně odkrývají některá málo probádaná zákoutí českého národního obrození. Autor se většinou omezuje na tematiku severočeskou, ale zato svými náměty proniká hned do tří oborů naší historické vědy: obohacuje naše teatrologické bádání, významně zasahuje i do národopisu, který si před časem vytýčil etnografii českého národního obrození jako jeden ze svých stěžejních programů, konečně přináší svými transkripcemi sousedských her i čerstvými kulturně historickými poznatky mnoho nového i do nedořešených problémů naší literární vědy.

Přejeme Vojtěchu Ronovi, aby se mu zdařila syntéza, o kterou tolik usiluje, aby ho neopouštělo zdraví a mohl se i v budoucnu s námi podílet o své hluboké vědomosti.

Josef V. Scheybal

Večer s pohádkami Jaromíra Jecha

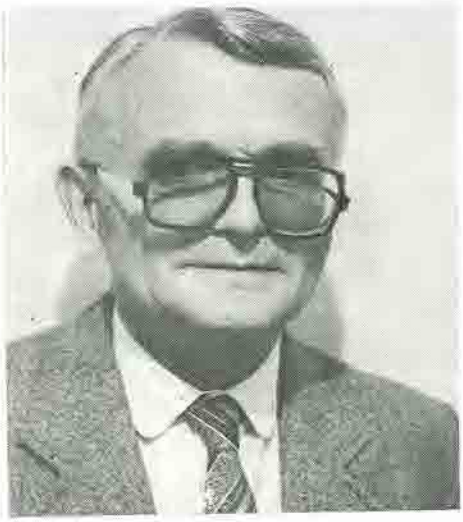

Tak nazvala svůj jubilejní článek Viera Gašparíková ve 37. čísle Slovenského národopisu, vydaném roku 1989 Národopisným ústavem Slovenské akademie věd v Bratislavě. Autorka se sama účastnila malé slavnosti sedmdesátin PhDr. Jaromíra Jecha, CSc., dne 12. srpna 1988 v Pasekách nad Jizerou, kde také oslavenec v domě čp. 89 bydlí. V. Gašparíková mimo jiné vyzvedla zájem Jaromíra Jecha o slovesný folklór, sběratelskou práci, která mu byla odrazovým můstkem k teoretickým studiím, k jeho badatelskému zaměření na písmáckou tvorbu a zde zase především na práce Věnceslava Metelky, editorskou činnost a posléze i k jeho vlastní literární práci — pohádkám pro děti. Neopomněla ani Jechovy přednášky, rozhlasové programy, literární scénáře, redakční a lektorskou činnost, jeho účast na založení a činnosti Mezinárodní společnosti pro bádání o lidové próze a Mezinárodní společnosti pro etnologii a folklór. Pasecká oslava se však omezila hlavně na Jechovu tvorbu pohádkovou.

V závěru svého článku uvedla Viera Gašparíková výběrovou bibliografii Jechových studií a knih vlastních i těch, kde byl spoluautorem nebo editorem; ze 72 titulů bychom chtěli v tomto sborníku připomenout ty, které mají vztah k našemu regionu, a navíc dodáváme několik titulů, vížících se k Pasekám nad Jizerou a ke Krkonoším.

Krkonošský písmák Věnceslav Metelka. Český lid, 43, 1956, s. 4—13.

Lidové povídky zapsané Věnceslavem Metelkou. Československá etnografie, 5, 1957, s. 66—84.

Koleda Věnceslava Metelky v krkonošské lidové tradici. [S Josefem Horákem.] Český lid, 45, 1958, s. 7—17.

Od folklórní pohádky k pohádce literární. In: Letokruhy 1982. Hradec Králové 1982, s. 243—255.

Podkrkonoší a specifické rysy jeho kultury. In: Člověk a kultura v Krkonoších a krkonošském podhůří. Praha 1985, s. 157—170.

Kontakt současnosti s minulostí v lidovém vyprávění. In: Krkonoše-Podkrkonoší. Sv. 8. Trutnov [1989], v tisku.

Tschechische Volksmärchen. Berlin 1961. 2. vollständig bearbeitete und erweiterte Aufgabe 1984.

Josef Štefan Kubín: *Lidové povídky z Podkrkonoší.* Díl 1. Podhoří západní. [Textová příprava, poznámky, doslov, slovníček.] Praha 1964.

Věnceslav Metelka: *Ze života zapadlého vlastence.* [Z rukopisné pozůstalosti vybral, uspořádal, textologicky připravil a slovem doprovodil...] Praha 1977. 2. revidované a rozšířené vydání 1982.

Skarb v garncu. Humor ludowy Slovian zachodnich. [Spolu v Vierou Gašparíkovou, Pavlom Nedom a Dorotou Simonidesovou.] Opole 1979. 2. přepracované a rozšířené vydání 1988.

Žerty s hastrmany a čerty. Praha 1965. 2. přepracované vydání 1988.

Zapadlí vlastenci vypravují. Rokytnice nad Jizerou 1977.

Z Krakonošovy mošny. Praha 1982.

100 let papírny v Pasekách nad Jizerou. Paseky nad Jizerou 1982.

Prokop Hásek: *Floriánovy úsměvy.* [Ediční příprava a doslov.] Hradec Králové 1982.

Kde na jabloních harmoniky rostou. Dokumenty ze života písmácké a houslařské rodiny. Hradec Králové 1983.

Dvě rozmarné krkonošské koledy. In: Kultura 1957, s. 15.

Památník zapadlých vlastenců. [Průvodce.] Paseky nad Jizerou 1975.

Na besedě s Cyrilem Boudou. Krkonoše, *10*, 1977, č. 5, s. 14—15.

Na besedě s Karlem Růžkem u příležitosti jeho výstavy v Pasekách nad Jizerou. Krkonoše, *11*, 1978, č. 7, s. 26—27.

Nad deníkem Františka Slavotěcha Jerieho. Krkonoše, *11*, 1978, č. 10, s. 20—22.

Na besedě s Josefem Horákem. Krkonoše, *11*, 1978, č. 12, s. 25—27.

Krkonošská houslařská škola. Krkonoše, *12*, 1979, č. 8, s. 7—10.

O zlém hraběti. [Pohádka s krakonošovským motivem.] Krkonoše, *12*, 1979, č. 9, s. 28—29.

Miroslav Kubát



K životnímu jubileu Antonína Spanilého

V tělesné i duševní svěžesti dožil se 24. ledna 1990 sedmdesáti pěti let Antonín Spanilý, rodák a kronikář z Martinic. Narodil se v roce 1915 v rodině železničáře, vystudoval reálné gymnázium v Jilemnici, ale po maturitě v roce 1934 po dva roky marně hledal práci. Proto vstoupil dobrovolně do armády a v roce 1938, v době pro naši republiku nejtěžší, byl vyřazen jako absolvent vojenské akademie v Hranicích. První služební přidělení v Nitře skončilo v březnu 1939, kdy v důsledku známých událostí musel Slovensko opustit. Doma opět dlouho nemohl najít práci, až v prosinci 1939 byl přijat k okresnímu úřadu v Jičíně. Odtud byl následujícího roku přeložen do Jilemnice a později k okresnímu úřadu do Semil, kde pracoval v zásobovacím odboru. Osvobození Československa jej znovu vrátilo armádě. Sloužil v Těchoníně a Olomouci, odkud jako kapitán požádal v roce 1953 o přeložení do civilu. Po pěti letech působení v Okresním průmyslovém kombinátu ve Vrchlabí nastoupil na Okresním národním výboru ve Vrchlabí a po územní reorganizaci v roce 1960 na ONV Trutnov. V roce 1975 odešel do důchodu.

Ve svém bydlišti byl stále veřejně činný. Do připojení Martinic ke Studenci byl členem MNV v Martinicích, pak členem finanční komise ve Studenci. Když byl zřízen v Martinicích občanský výbor, stal se jeho prvním předsedou. Od roku 1988 vykonává vzhledem k věku již jen funkci obecního kronikáře. Martinická kronika, založená v roce 1927, nebyla od 50. let vedena, a tak než se začal věnovat běžným záznamům, zpracoval zpětně chybějící období 1957 až 1975. Antonín Spanilý patří k nejzkušenějším obecním kronikářům okresu Semily. Ke své práci přistupuje velmi zodpovědně, záznamy jsou pečlivé a doložené bohatě přílohami. Třikrát se Antonín Spanilý zúčastnil celonárodní kronikářské soutěže, vyhlašované v pětiletých intervalech, a třikrát se zařadil mezi nejlepší. V roce 1979 skončil na druhém místě v okrese, v další soutěži na třetím. V roce 1989, kdy soutěž byla tematicky zaměřena na tělovýchovu, sport a požární ochranu, získal v rámci okresu a své kategorie obcí první cenu, v krajském kole byl oceněn čestným uznáním.

Antonín Spanilý žije se svou manželkou na okraji Martinic, v pohledném rodinném domku obklopeném zahrádkou a malým sadem. Stromy vděčné za celoroční vzornou péči dávají na podzim množství krásně vybarvených plodů. I podzim života Antonína Spanilého, jehož zájem je rozdělen mezi zahradu a kronikářskou práci, je stejně hezký a plodný. Přejeme mu, aby se z obou zálib mohl těšit ještě dlouhá léta.

Václav Votoček



Za Rudolfem Hlavou

Odborný učitel Rudolf Hlava byl v Semilech, ale i daleko za hranicemi okresu znám neobyčejnou šíří svých zájmů, svou sběratelskou činností i obdivuhodnými znalostmi v řadě vědních oborů. Se zvláštním zaujetím se věnoval regionální historii a byl v posledních desetiletích bezpochyby právem považován za největšího znalce minulosti Semil a okolí.

Rudolf Hlava se podle křestního listu narodil 13. dubna 1911 v Příkrém čp. 22, po pravdě však v rodném domě své matky v Semilech — Podskalí čp. 261. Jako značná část obyvatel Semilska v té době, i jeho rodiče pracovali v textilním průmyslu. Matka v přádelně F. Matouše v Benešově u Semil, otec v tkalcovně v Příkrém. Nejranější mládí prožil mladý Hlava v Benešově, kde navštěvoval i první dvě třídy obecné školy. Od roku 1919 pokračoval v Příkrém, kde se jeho otec vypracoval z dělníka na expedienta a posléze na správce tkalcovny. V letech 1922 až 1926 navštěvoval Rudolf Hlava měšťanskou školu v Semilech. Tam jeho zájmy i další životní dráhu nejvíce ovlivnil učitel dějepisu František Mizera, autor Pamětí města Semil i řady dalších vlastivědných publikací a časopiseckých článků. Mizera svými hlubokými znalostmi a vypravěčským uměním, jehož využíval ve škole i při četných vzdělávacích přednáškách ve městě, probudil v Hlavovi lásku k historii, která jej pak provázela po celý život.

Učitelský ústav ve Svatém Janu pod Skalou u Berouna připravil Rudolfa Hlavu v letech 1926 až 1930 na učitelské povolání. Učil nejprve na obecných školách v Dobřichovicích (1930—1931) a Kbelech (1931—1934) a nové pedagogické postupy si ověřoval na reformní škole v Suchdole u Prahy (1934—1936). V těchto letech absolvoval současně externí studium na Škole vysokých studií pedagogických v Praze a s vyznamenáním složil zkoušku způsobilosti pro měšťanské školy. Nevelká vzdálenost jeho působišť od hlavního města mu navíc umožnila, aby se stal i mimořádným posluchačem na teologické a filozofické fakultě Karlovy univerzity, soustavně si prohluboval znalosti dějepisu, zeměpisu a kulturní historie. Žil velmi střídmě a o prázdninách cestoval — po Horehroní, Orlických horách, Podkarpatské Rusi, Rakousku a Itálii. Tato záliba, jazykové znalosti a touha poznat cizí země jej vedly k podání žádosti o udělení učitelského místa v zahraničí.

V roce 1936 vyslalo ministerstvo školství pětadvacetiletého učitele mezi české horníky do Waterschei v Belgii, aby tam působil jako správce dvoutřídní československé obecné školy a osvětový pracovník. Pobyt v Belgii ukončily tragické události roku 1938. Rudolf Hlava pak učil do roku 1941 v Kunraticích a v Libuši u Prahy a v letech 1941 až 1944 na měšťanské škole ve Vranovém. Odtud byl v roce 1944 na základě mimořádných opatření německé okupační správy přikázán na pomocné práce k firmě Sellier a Bellot ve Skřivanech a se stejným zařazením pracoval od 1. ledna 1945 u říšskoněmecké letecké firmy Zittwerke v Semilech — Řekách.

Ihned po osvobození se vrátil k učitelskému povolání. Krátce působil v Železném Brodě, ale již 1. září 1945 nastoupil na dívčí měšťanskou školu v Semilech. Městu Semily zůstal věrný až do konce svého života. Na chlapecké, později i jedenáctileté střední škole vyučoval češtinu, dějepis, zeměpis, ale i občanskou nauku a ruštinu. Vždy však kladl důraz na spojení výchovy intelektu s výchovou estetickou a mravní.

Krátce po válce, v roce 1945, absolvoval v Praze kurs pro městské archiváře a od 15. září téhož roku vykonával funkci správce semilského archivu. Po pravdě je třeba poznamenat, že teprve on městský archiv vytvořil vyčleněním archiválií ze sbírek Mizerova muzea a ze staré městské registratury, uložené na různých místech semilské radnice.

Rozhodnutím z 10. března 1946 jmenovala okresní rada osvětová v Semilech Rudolfa Hlavu muzejním, archivářským a kronikářským referentem. Z titulu této funkce vydal Hlava 12. prosince 1946 směrnice k vedení obecních knih pamětních v okrese Semily a z pověření ONV uspořádal kursy pro obecní kronikáře a vlastivědné pracovníky v Semilech a Lomnici nad Popelkou. Na kronikářských kursech přednášel později i v Železném Brodě, Turnově, Jablonci nad Nisou, Jičíně a Vrchlabí.

Když zůstalo po odchodu Bedřicha Neumanna ze Semil místo městského kronikáře neobsazeno, navrhla městská kulturní a propagační komise do této funkce Rudolfa Hlavu. Návrh schválila rada a 9. 10. 1946 všemi hlasy i plénum MNV. Městskou kroniku pak vedl učitel Hlava 42 let. Neformální a iniciativní přístup k této činnosti jej přivedl k vypracování návrhu zásad celonárodní soutěže kronikářů, protože kronikářské soutěže, pokud se někde do této doby vyhlašovaly, byly nejvýše záležitostí okresu. Ke konci života psal také pozoruhodnou kroniku rodovou.

Rudolf Hlava působil po několik let jako znalec při archivních posudcích a expertizách, jako konzervátor památkové péče bojoval s nepochopením a vandalismem, usiloval, někdy marně, o zachování zbytků lidové architektury v Podkrkonoší. Od 1. 1. 1954 se stal placeným pracovníkem okresní archivní služby v Semilech, i když jen na částečný pracovní úvazek. Dlouhodobě nebyl souběžný výkon funkce učitele a archiváře myslitelný, a proto byla okresní archivářkou v Semilech ustanovena 1. dubna 1957 Jana Hlavová, která našla v manželovi obětavého rádce i dobrovolného spolupracovníka. Činnost manželů Hlavových v semilském okresním archivu skončila odchodem Jany Hlavové do důchodu k 31. prosinci 1973.

Učitel Hlava působil v sekci pro jazyk český okresního pedagogického sboru, v odborářských funkcích, vedl grafické, literární a recitační kroužky, mimo školu pracoval ve funkci předsedy okresního výboru Obránců míru, předsedy redakční rady městského rozhlasu, člena místní i okresní osvětové rady, propagační a budovatelské komise národního výboru, historicko-dokumentační komise okresního výboru Českého svazu protifašistických bojovníků, knihopisné komise v Praze a v dalších funkcích. Přispíval do časopisů Horské prameny, Krkonoše, Vychovatelské listy, Věstník katolického učitelstva, Beseda, Rozvoj, Pochodeň, Československá etnografie, Naše vlast, Slovenská národná knižnica, Sběratel, Zprávy spolku českých bibliofilů, Listy genealogické a heraldické, do různých sborníků a revuí. vydal samostatně i drobné publikace. Své znalosti předával veřejnosti na přednáškách a nesčetných besedách v Semilech i okolních obcích, ještě v říjnu 1987 přednášel v Praze na mozartovské konferenci České hudební společnosti.

Další velkou láskou Rudolfa Hlavy bylo městské muzeum. Od konce války usiloval o to, aby sbírky tzv. Mizerova muzea, nepřístupně uložené na radnici, nalezly vhodný stánek. Na sklonku padesátých let dokázal využít příznivé situace a získal podporu národního výboru k záměru otevřít při příležitosti odhalení sousoší Antala Staška a Ivana Olbrachta městské muzeum s památníkem obou spisovatelů, a to v domě čp. 2 v Husově ulici, jenž byl pod dohledem památkářů k tomuto účelu v nezvykle krátké době uvolněn a adaptován. Hlava byl také prvním autorem stálé expozice a jako předseda muzejní rady měl lví podíl na vybudování jeho sbírek, spolupůsobil při přípravě mnoha výstav, z nichž řadu také uváděl, pořádal tu zajímavé besedy. Jeho projev při odhalení pomníku T. G. Masaryka ve Studenci byl konzolidačnímu aparátu vítanou záminkou k tomu, aby byl většiny veřejných funkcí zbaven; přesto se snažil muzeu ze všech sil pomáhat — cennými radami, zapůjčováním svých sbírek k výstavám i pohotovými a erudovanými informacemi z oblasti historie a místopisu města.

Pedagogickou a veřejnou činnost Rudolfa Hlavy nelze dost dobře oddělit od jeho činnosti sběratelské, od jeho osobních zálib. Byl nejvíce znám jako sběratel kramářských písní, které řadil podle doby a místa jejich vzniku, podle povahy a smyslu výpovědi, sbíral však i písně dělnické, kuplety i novější šlágry. Sbírka písní Rudolfa Hlavy měla rozsah asi 25 tisíc bibliografických jednotek a předčila ji snad jen sbírka Národního muzea v Praze, jež se nyní stalo jejím vlastníkem. Zvláštní oddíl tvořilo přes čtyři sta rukopisných zpěvníků, neméně cennou byla sbírka starých tisků; v Knihopisu českých tisků do roku 1800 bylo zdokumentováno asi tisíc unikátních Hlavových tisků. Hlava byl také doslova světoznámým sběratelem drobné grafiky a exlibris; jeho kolekce měla mimo jiné u nás ojediněle bohaté oddělení starého ruského exlibris vedle neméně bohatého souboru exlibris umělců sovětských. Miloval a vytrvale hledal krásu všedních věcí kolem nás, byl skutečným znalcem bibliofilií, české i světové poezie, hudby a výtvarného umění. Fenomenální paměť mu umožnila rozvinout se v univerzální osobnost s širokým kulturním rozhledem.

Své 77. narozeniny oslavil Rudolf Hlava duševně svěží, pln zájmu o všechno dění. Koncem dubna vystoupil na aktivu kronikářů, 26. května vedl tradiční poutavou besedu nad kronikou. Po těžké operaci začátkem června se sice za měsíc vrátil domů, ale zákeřná choroba si vyžadovala stále častější hospitalizaci a sil

k uskutečnění plánovaných záměrů ubývalo. Život našeho pana učitele, naplněný až neuvěřitelně bohatou prací a činorodostí, se uzavřel 5. listopadu 1988. Zůstala však po něm hřejivá vzpomínka a dílo, které pro nás všechny vykonal.

Z článků o Rudolfu Hlavovi:

Československý hudební slovník osob a institucí. Sv. 1. Praha 1963, s. 440.

Zděnovec, Z.: *Návštěva u sběratele.* Panorama 1975, č. 4

Navrátil, I.: *Rudolf Hlava sedmdesátiletý.* In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1980. Zámrsk 1981, s. 49—52.

Rodr, J.: *Na návštěvě u Rudolfa Hlavy.* Krkonoše, 14, 1981, č. 3, s. 26—28.

(fer): *Písně hravé i dravé.* Svobodné slovo, 23. 3. 1985.

Rodr, J.: *Drsná múza.* Tribuna, 14. 5. 1986, č. 19.

(ek): *Za Rudolfem Hlavou.* Pochodeň, 77, 1988, 18. 11.

(in): *Žil pro děti i historii.* Rozvoj, 37, 1988, 1. 12.

Bouda, J.: *Archivář a sběratel R. Hlava.* In Zprávy Spolku českých bibliofilů v Praze, roč. 1989, č. 1—2.

Heřman, V.: *Pokračovatel podkrkonošských písmáků.* In: Zprávy Spolku sběratelů a přátel exlibris, roč. 1989, č. 2—3, s. 15—16.

Václav Votoček



Zemřel ing. Antonín Otmar

Antonín Otmar se narodil 9. června 1912 ve Stružinci u Lomnice nad Popelkou v učitelské rodině. Brzy nato se rodiče stěhovali do Kotelska. V autobiografii, kterou otiskl roku 1970 v časopise Sběratel, napsal, že ho pětiletého nesli do Kotelska v nůši a tehdy prý tam nahoře, v sedle kozákovsko-táborského hřebenu, poprvé spatřil Trosky, které se později měly stát středem jeho zájmu. Po maturitě na reálce v Jičíně odešel do Prahy, kde při studiu hospodářsko-politického odboru byl zapsán i jako posluchač novinářství na Vysoké škole politických nauk. Aby si přivydělal na studia, stal se vychovatelem Mladých mužů ve Zlíně, kde také učil účetnictví, kalkulaci a národohospodářství na Baťově závodní škole práce. Když musel studia za okupace přerušit, působil jako novinář a redaktor ve dvou největších pražských tiskařských podnicích, Melantrichu a Orbisu. K novinářství měl blízko už od mládí. Jako kvartán začal publikovat v jičínském *Hlasu našeho venkova*, jako vysokoškolák psal do *Pojizerských listů* a jičínské mutace *Českého slova*. Byl členem Studentského hnutí odporu a za odbojovou činnost byl vyšetřován a krátce vězněn gestapem.

Po válce dokončil studia a získal titul komerčního inženýra. V roce 1948 dostal zaměstnání v lisovně umělých hmot v Lomnici nad Popelkou, později přešel do závodu Křižík na Smíchově a pak jako tiskový a propagační referent do Československých závodů pro papír a celulózu, kde založil a redigoval měsíčník *Papír a celulóza*. Pak pracoval dvaadvacet let u Vojenských staveb a v důchodu přešel k Stavbám silnic a železnic.

Ing. Antonín Otmar sbíral dokumentaci o Troskách téměř padesát let. Ve sbírce měl nádherné staré grafické listy, fotokopie originálních archivních zápisů, básně o Troskách, báje a pověsti, reprodukce výtvarných děl, knižní značky s Troskami (jen těch bylo přes 150), seznam filmů, ve kterých se Trosky objevily, na pět set pohlednic a pak spoustu drobných předmětů, někdy až kýčů, s motivem Trosek: pivní tácky, sýrové a zápalkové nálepky, sklenice a hrníčky, tužky, štítky na hole a po-

dobně. Část své sbírky vystavil roku 1971 v Rovensku a i tento zlomek byl ukázkou pozoruhodné a důkladné sběratelské práce.

Kromě Trosek sbíral i různé literární údaje o Českém ráji. Měl je dokonale uspořádány a evidovány ve svém lístkovém kulturním kalendáři a dovedl je dokonale využít. Byl znamenitým řečníkem a vynikajícím kompilátorem v nejlepším slova smyslu. Dovedl promluvit, či napsat fundovaný článek s překvapující znalostí pramenů. Připravil a přednesl třináct rozhlasových přednášek. Zvlášť často přednášel pro kroužky rodáků v Praze. Vystoupil tak u rodáků z Turnova, Jičína, Sobotky, Vysokého nad Jizerou, Mnichova Hradiště, Písku. Zajížděl však i na venkov: do Svijan, Turnova, Frýdštejna, Semil, Lomnice nad Popelkou, Troskovic, Starých Hradů, Libáně.

O Českém ráji napsal desítky článků. Ještě za okupace vyšel v Pojizerských listech v patnácti pokračováních příspěvek *Stoleté Sedmihorky*. Sérii článků připravil i k výročí prusko-rakouské války 1866. Svou badatelskou pozornost zaměřoval na regionální osobnosti: výtvarníky Františka Kavána, Karla Vika, Jana Prouska, Miloše Votrubce, Ladislava Véle, Zdeňka Junu, Karla Gabriela, Arnošta Folprechta, Eduarda Karla, Karla Kinského, Josefa Drahoňovského a Emila Šprachtu, spisovatele Antonína Marka, Bohdana Kaminského, Fráňu Šrámka, J. V. Matinu, Jaroslava Podobského, Jana Knoba, Františka Křelinu, hudebníky Bradáče z Paceřic a Zdeňka Folprechta, cestovatele Čeňka Paclta, Františka Marka a Michala Kotlera. V rukopise zůstaly obsáhlejší práce *Pěvcův osud* o Karlu Hynku Máchovi, *Raisův nezapomenutelný kraj*, kde stopuje vztahy K. V. Raise k Sobotce, a článek o básníkovi Petru Klesovi.

Dalším Otmarovým zájmem byla mineralogie. Měl velmi slušnou sbírku polodrahokamů a zabýval se i historií turnovského kamenářství. Ve vlastivědném sborníku Na západní výspě publikoval roku 1964 práci *Collectio Goethe-Mülleri*, v níž připomněl vztah německého básníka ke kamenáři Josefu Müllerovi z Hodkovic. Řada jeho větších prací však zůstala v rukopise. Tak rozsáhlá *Drúza lidí a kamenů* je v knihovně Národního technického muzea. Práce o hledání drahokamové suroviny na ostrově Madagaskaru a dvousvazková dokumentární práce *Dějiny sběratelství ještědských, kozákovských, novopackých a železnických polodrahokamů* jsou v pozůstalosti, uložené v Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech.

A. Otmar zemřel 8. ledna 1988. Jak sám napsal, jeho trosecký koníček ho donesl k plnému vnitřnímu uspokojení.

Karel Samšiňák

LITERATURA

Sborník prací východočeských archivů. Svazek 1—6. Zámrsk, státní (oblastní) archiv 1970—1986.

Sborník s dnes již dvacetiletou tradicí se zaměřuje na hlubší poznání minulosti Východočeského kraje. Původně měl přinášet výsledky činnosti východočeských archivů v oblasti pomocných věd historických, archivnictví a archivistiky, během let přibývali i autoři-nearchiváři. Od druhého svazku vychází sborník péčí krajského nakladatelství Kruh. Vazba na profesionálního vydavatele nepochybně přinesla zlepšení zejména grafické úrovně publikace, v současnosti se nicméně stává v důsledku nových ekonomických podmínek faktorem, který vydávání potřebného sborníku brzdí a původní dvouleté intervaly stále více prodlužuje. Je příznačné, že tu nerozhodují otázky finanční (jde o účelový náklad), ale výrobní. Vzhledem k minimálním publikačním možnostem východočeských historiků je třeba si přát, aby vedení našeho renomovaného nakladatelství vbrzku nalezlo cestu, jak v tisku sborníku pokračovat.

Všimněme si alespoň těch příspěvků, které se dotýkají našeho regionu. V prvním svazku, který vyšel roku 1970, otiskl Timoteus Čestmír ZELINKA stať *Znaky na pečetích měst a vesnic Jilemnicka* (s. 127—138). Pro Jilemnicko neznáme erbovních listin (jedinou výjimkou je znak udělený r. 1896 Jablonci nad Jizerou při jeho povýšení na městys), proto se autor opírá o Eichlerovu sbírku v Archivu Národního muzea v Praze a soubor zachovacích a zhostních listů v Archivu města Turnova OA Semily, šest pečetních obrazů překresluje v příloze. Věra SEKOTOVÁ popsala způsob *Vyměření robotních povinností na kumburském panství v letech 1773—1777* (s. 101—112). Na základě urbáře z roku 1773 a robotního soupisu z roku 1777 rozebírá robotní zatížení poddaných panství, na němž František Norbert Trauttmansdorf jako jediný v Čechách upravil poddanské povinnosti podle nařízení Marie Terezie z roku 1771, a dokládá, že tato úprava sice zpřesnila vyměření roboty poddaným, byla však prospěšná především vrchnostenskému hospodářství. Po vydání patentu z roku 1775 se všichni sedláci a větší chalupníci rozhodli pro návrat ke starým povinnostem. *Vznik a vývoj okresních archivů Východočeského kraje* popsal Oldřich TURČÍN (s. 217—249). Materiálový charakter má přehled *Výsledky zpřístupňování archivního materiálu ve státním archivu v Zámrsku a jeho předchůdci za léta 1956—1968* z pera Vladimíra KALÁBA, Věry SEKOTOVÉ a Tomáše ŠIMKA (s. 183—215), informující badatele o konkrétních archivních pomůckách ke zpřístupněným fondům, evidovaným v *Průvodci po archivních fondech* z roku 1965.

Druhý svazek z roku 1972 přinesl *Soupis privilegií měst a městeček ve Východočeském kraji (české části) od roku 1526* od Antonína HAASE (s. 127—220). Práce přináší regesty sedmi listin pro Jilemnici 1596—1825, pěti listin pro Lomnici nad Popelkou 1561—1794, devíti listin pro Rovensko pod Troskami 1558—1814, sedmi listin pro Semily 1558—1846. šestnácti listin pro Turnov 1531—1793 (ten ovšem má privilegia dochovaná již od roku 1497 a všechna otiskl J. V. Šimák) a sedm listin pro Vysoké nad Jizerou 1660—1845.

Ve třetím svazku z roku 1975 publikoval František ZAHRÁDKA *Vzpomínku na zesnulého Petra Pecha* (s. 221—223). Bratrouchovský rodák je znám jako redaktor Pochodně, v padesátých letech byl vedoucím Krajského archivu v Kuksu.

Do čtvrtého svazku, vydaného roku 1978, přispěla Hana RUDOVÁ-CHOCHOLOUŠKOVÁ se svým otcem Vladimírem RUDOU statí *Sobotecko v dobách husitských hnutí* (s. 221—248), jež si všímá i vývoje na Turnovsku.

Pro pátý svazek si v roce 1984 připravil Jindřich FRANCEK diplomaticko-historický rozbor listiny Václava II. z 25. 2. 1302, jíž se povyšuje *Zydinawes* Beneše z Vartemberka na městečko. V práci *K počátkům města Jičína* (s. 87—95) vyvrací dosud tradované tvrzení, že by se mohla týkat tohoto města.

Bez zajímavosti není článek Josefa Kmoníčka *K některým problémům vývoje ve východočeské Národní frontě od března do července 1968*, publikovaný v šestém svazku anotovaného sborníku roku 1986 (s. 21—36), třebaže jeho závěry jsou již antikvovány.

Jako první supplementum vydal roku 1987 Karel HROMÁDKA, Marie LOHNISKÁ a Vlasta ŠIMKOVÁ *Přehled archivních fondů hospodářských organizací vzniklých před znárodněním a uložených ve státním oblastním archivu v Zámrsku*. Jde vlastně o druhý díl průvodce z roku 1965, popisující 349 fondů třetího oddělení, jež bylo zřízeno v roce 1983 převážně ze svozů podnikových archivů.

(*in*)

□

DONTH, Hans H.: *Die Familien von Rochlitz a. d. Iser und Harrachsdorf 1696—1784*. 1. díl. Bonn 1988. 166 stran. — Rozmnoženo.

Jako 141. svazek řady A Deutsche Ortssippenbücher vydal frankfurtský Ústřední úřad pro

dějiny osob a rodin (obdobnou instituci má i NDR v Lipsku) první díl důkladné genealogické práce dr. Hanse H. Dontha, jenž je i našim regionálním historikům znám svou seriózní edicí pramenů k dějinám jilemnického panství v 17. století (Mnichov 1974, spolu s F. Donthem).

Malotirážní technikou rozmnožená publikace představuje vůbec první důslednou rekonstrukci rodin v naší oblasti; teritoriálně pokrývá obvod rokytnické farnosti o ploše asi 74 km², s osadami Horní a Dolní Rokytnice, Františkov, Studenov, Hranice, Hleďsebe, Rokytno, Rýžoviště, Harrachov a Nový Svět, v níž roku 1788 žilo 5360 obyvatel. Časový záběr byl vymezen uměle: roku 1696 počínají společné matriky narozených (oddaných 1702, zemřelých až 1728), zatímco roku 1784 byly vytvořeny samostatné svazky matrik pro každou osadu zvlášť. Naproti tomu autor neregistroval zápisy týkající se obyvatel Jablonce, Bratrouchova, Buřan, Dušnice, Končin a Vojtěšic, neboť tyto vsi si již roku 1721 vytvořily vlastní farnost. Máme tedy před sebou pokus o zmapování rodových vazeb uvnitř německy mluvícího ostrůvku, který se nikterak nebránil živým kontaktům s českým Jilemnickem.

V úvodní historické kapitole klade autor vznik trvalého osídlení v údolí Huťského potoka do poloviny 16. století, kdy také byla založena sklárna a ves Rokytnice. Z konšelské knihy, uložené v okresním archivu Semily, vybírá do roku 1618 42 rodin, jejichž jména se původem i tradicí hlásí převážně do Horní Lužice, další do Lehnicka, případně na Liberecko. Jiná tabulka obsahuje jména nových rodin, jež se objevují do roku 1654, 1688 a 1723. Růst počtu obyvatelstva dokumentují grafy a statistika křtů, sňatků a pohřbů za jednotlivá desetiletí. Oceníme přehledné kopie katastrálních map 1 : 2880 (po zmenšení asi 1 : 50 000), jež autor překreslil ze stabilního katastru.

Druhá kapitola popisuje použité prameny a především metodu zpracování, která by mohla být vodítkem pro podobné pokusy v českém etniku. Autor se musel vyrovnat s řadou problémů, vznikajících zvláště ze skutečnosti, že mnoho obyvatel mělo v téže době zcela stejné křestní jméno a příjmení, neboť teprve od roku 1770 se v matrikách objevuje také povolání a adresa. Například roku 1723 žilo v Rokytnici 2445 obyvatel s 86 příjmeními. Na 2738 křtů do roku 1728 připadalo 53 procent příjmení osmnácti nejpočetnějších rodin, především Schierů (184 křtů), Preisslerů (93), Biemannů (92), Müllerů (89), Hartigů a Pfeifferů (87), Knappů (84), Palmů (78), Donthů (76) atd. Ještě větší frekvenci měla jména křestní, tradičně v rodech děděná: do roku 1728 bylo 17,3 % ženichů se jménem Christoff (Toffel, Theofil), 16,9 % Christian, 13,0 % Georg, 6,1 % Paul, 5,6 % Elias, Gottfried a Heinrich, 5,1 % Daniel atd. Při rekonstrukci rodin proto musel autor brát v potaz i další okolnosti, jako minimální možný odstup mezi narozením dvou sourozenců, výběr kmotrů, jméno matky, stáří rodičů podle úmrtní matriky, porovnání s gruntovními knihami aj. Kde autor nenabyl jistoty, ponechal nepřiřaditelné údaje v materiálových sbírkách u sporného jména. Situaci zkomplikovaly i četné chyby a dokonce mezery v nejstarších matrikách.

Vlastní Donthovo dílo se člení do kapitol podle určitých hledisek:

a) místní rodiny, které jsou spjaty s prostředím alespoň jedním dědem či sňatkem dětí; z nich autor vyčlenil ještě přiženěné, tj. sňatky místních dcer a vdov s přistěhovavšími se ženichy, či rodiče nebo dřívější manžel přistěhovavší se nevěsty obyvatele Rokytnice, Harrachova či krkonošské boudy,

b) cizí rodiny a jednotlivci — bez vztahu k ostatním rodinám nebo k místu, jako dočasně přítomné rodiny, učitelé, úředníci, tuláci, vojáci, sloužící, zápisy osadníků ze sousedních farností, též osoby uvedené jako kmotři nebo svědci bez dalších dokladů.

Autor byl z úsporných důvodů nucen volit maximálně stručnou formu záznamů. Dosahuje jí i propracovaným systémem zkratek místních jmen, křestních jmen i příjmení, majetkového zařazení a rodinných vztahů. Rodiny jsou seřazeny abecedně podle jmen, uvnitř chronologicky podle data sňatku. Donth se nicméně ani zdaleka neomezil jen na matriky, vytěžil rovněž berní rulu, zpovědní seznamy, tereziánský katastr, urbáře, rokytnickou konšelskou knihu, gruntovní knihy, matriky sousedních farností a literaturu a ovšem harrachovský archiv ve Vídni. U každého jména uvádí první zmínku. Všechny rodiny jsou vzájemně propojeny bohatými odkazy, které velmi usnadňují orientaci.

Pro ilustraci uveďme upravený záznam rodiny známého sklářského mistra Hanse Josefa Müllera (Müller 32):

Hans Josef Möller (pochází z rodiny Müller 6) z Nového Světa, sklářský mistr v Novém Světě po smrti svého otce Eliase, 1730—1764 jako pachtýř a pak v režii jilemnického panství do 1771 jako technický vedoucí, rolník v Horní Rokytnici 208, 1748—1772, pokřtěn 27. 12. 1705, pohřben 14. 6. 1771 Horní Rokytnice 208. Manželka *Ludmila Preisslerová* (otec Gottfried, sklářský mistr v Antonínově, viz cizinci 246 a J. Wagner, Krkonošské sklárny a rody jejich huťmistrů, Acta Genealogica ac Heraldica, sv. 10, Praha 1975, s. 2—11), narozena 1711, zemřela 21. 8. 1767 Horní Rokytnice. Děti (všechny Nový Svět): Hans Josef, narozen 21. 2. 1729, zemřel 8. 7. 1729; Anna, narozena 22. 9. 1730,

sňatek 8. 11. 1750 s Hansem Wenzlem Sachrem (otec: Elias, c. k. výběrčí); Hans Josef, narozen 10. 10. 1732, pohřben 31. 3. 1772; Johann Christoff, narozen 22. 1. 1735, zemřel 8. 8. 1757; Apollonia, narozena 6. 2. 1737, sňatek 5. 10. 1761 s Johannem Wenzlem Führlichem (otec: Josef, sládek v Jilemnici), sládkem v Rokytnici; Johann, narozen 22. 1. 1740, zemřel 28. 1. 1740; Johann Franz (rodina Müller 76); Elias, narozen 25. 10. 1744, pohřben 20. 4. 1745; Franz Anton, křtěn 2. 8. 1747 Nový Svět, pohřben 8. 8. 1747. To vše na osmnácti řádcích jednoho sloupce, doplněno šesti tituly základní literatury o harrachovské sklárně.

Solidní pramenný výzkum, dobrá znalost staré i nové (české!) literatury, trpělivost a pečlivost při rozepisování a řazení několika desítek tisíc záznamů vytvořily pozoruhodné dílo, poskytující bohatý materiál nejen genealogický, ale i onomastický, topografický, demografický a regionálně historický vůbec. První díl Donthovy práce shrnuje údaje o 1623 místních rodinách s osmdesáti rodovými jmény, začínajícími písmeny A až M. Připojen je dále soupis 209 rodin přiženěných a 387 cizích. Snad lze mít jen určitou výhradu k výpočtu roku narození podle stáří osoby v úmrtní matrice, které bývá udáno často s velkou nepřesností; data takto získaná lze například pro porovnávání narození stejnojmenných sourozenců sotva využít. Těšíme se, že se brzy dočkáme i druhého dílu, a přáli bychom si, aby Donthova průkopnická kniha nalezla i u nás následovníky. První krok byl učiněn.

(in)

□

Kruh 1385—1985. Text Marta Petráková, Josef Chrtek a kol. Kruh u Jilemnice, MNV (1985). 104 stran, 40 fotografií a pérovek v textu. — Tisk VČT 24 Nový Bydžov.

Mezi obce, které se nyní mohou pochlubit pěknou knížkou o své minulosti i sotva minulé současnosti, se nyní zařadil i Kruh u Jilemnice. Autoři spojili síly na dílku, jehož vydání bylo motivováno blížícím se výročím první zmínky a sjezdem rodáků.

První čtyři kapitoly jsou věnovány historii obce od počátků do současnosti. Snahu oslavit 600. výročí ještě před volbami lze pochopit, nebylo však podle našeho názoru nutno kvůli tomu měnit vročení první zmínky na vydaných upomínkových předmětech i na obálce a titulním listu publikace. Jistě by také prestiž obce neutrpěla přiznáním, že existují oprávněné pochybnosti, zda *Henricus de Cruhu*, který roku 1386 přijal podle dvorských desk (kraj Bechyňský a Chýnovský!) ves Horní Střítež u Mladé Vožice, nepocházel spíše z mnohem bližší vsi Kruh v okolí Blatné. Nanejvýš by zmizela jedna dosud nedoložená tvrz, na níž měl Jindřich sídlit. Tisková chyba dokázala znejasnit i vysvětlení, že jde *spíše o dohady [než o] historicky prokázané skutečnosti.*

V historických partiích se autoři opírali o vydané místopisné slovníky, Sedláčkovy Hrady a edici dvorských desk z Archivu českého. Mám za to, že ve výčtu chybí autory patrně použitá edice *Quellen zur Geschichte der Herrschaft Starkenbach im Riesengebirge im 17. Jahrhundert* Franze a Hanse Donthových z r. 1974 i edice *Berní ruly, Hradecký kraj*, z r. 1954. Autoři nejsou historiky, a proto archivních pramenů vůbec nepoužili, nepokusili se ani o rozbor či hodnocení. Nahodile sebraná data jsou bez prověření a kritiky řazena vedle sebe a jejich zřejmá chudost je zdůvodňována tvrzením, že jiné prameny nejsou dochovány. Pravda je však taková, že se autoři ani nesnažili zjistit, zda jsou uloženy tam, kde mají být, tj. v archivech. Vystačili namnoze s obecní a školní kronikou, které často doslova citují. Tato část publikace nepřináší proto nového poznání a někdy může i zavádět, když informuje čtenáře nepřesně — tak například záhadným *městem mezi Roztokami, Kruhem, Tamplí a Karlovem* je známé městečko Purklín, poprvé zmiňované roku 1492 a zaniklé v 17. století; v roce 1492 šlo o dělení štěpanického panství na část jilemnickou a štěpanickou; *dílčí listina z roku 1644* je ve skutečnosti datovaná 31. 10. 1664, seznam poddaných je ze vsi Kruh a Svojek; urbář roku 1688 rozlišuje v Kruhu *Pauern* (sedláky), *Haüsler* (domkáře do tří korců) a *Hauss- oder Innleüthe* (podruhy, ne tedy jakési *domácí lidi!*); pole se měřila na korce čili strychy, ne na *míry*, louky na fůry (*Fueder*); k roku 1688 nejde o *jiné prameny z téhož roku*, ale stále o týž urbář, kde v popisu panství je uváděn rybník Návesník s 20 (ne 60) kopami lovných ryb, Kružský potok pramenící v oboře a tekoucí k Tampli je dlouhý čtvrt míle (ne *čtvrthodinu míle!*), mimo citovaná jména bylo nově ve vsi usazeno 25 osob na dominikální půdě, z níž platili oněch 17 zl. 36 kr. 3 d., chybně se praví, že 309 strychů (ne měr) a 8 achtlů bylo *panských* — šlo o rustikální půdu; obchod se solí nebyl povolen všem poddaným, jen volný nákup soli pro vlastní potřebu; roku 1654 nelze mluvit o *domovních číslech* a vůbec údaje z berní ruly byly chybně převzaty, atd. Sociální poměry v první polovině 19. století byly díky Zajíčkově kronice vykresleny plasticky, nebylo ovšem nutno citovat totéž na straně 19 i 41, navíc s odchylnou mzdou továrních tkalců. Zcela opomenuto organizované odborové hnutí — již r. 1909 byla v Kruhu založena odbočka Ústředního sdružení dělnictva textilního v Náchodě, r. 1925 místní

skupina textilní sekce Mezinárodního všeodborového svazu v ČSR. O politickém klimatu se nedovíme téměř nic — je přece pozoruhodné, že v obecních volbách r. 1923 zvítězilo *sdružení domkářů a dělníků* se 186 hlasy, zatímco republikánská strana jich získala jen 144. Předností třetí kapitoly je zasvěcenost a přehlednost, s níž autoři nikoli bez oprávněné hrdosti představují úspěšný rozvoj své obce, každoročně oceňované v soutěži národních výborů.

Více než polovina knihy je tematická a věnuje pozornost činnosti základní a mateřské školy, osvětové besedy, kina, společenských organizací, závodu Průmyslu mléčné výživy a JZD Roztoky-Kruh s proslaveným subtropickým zahradnictvím a Krakonošovou tržnicí. Poslední kapitola je poděkováním fakultě architektury ČVUT v Praze za záchranu vzácné památky lidového stavitelství — tzv. Tuláčkova statku čp. 1 z 80. let 19. století. Citlivá rekonstrukce umožnila fakultě vybudovat rekreační a studijní středisko při zachování estetických a památkových hodnot objektu. Knihu uzavírají přehledy členů obecního zastupitelstva (bez dat, jen podle kronik) a MNV (rovněž bez dat) a dvě mapky katastru.

Závěrem je nutno konstatovat, že anotovaná publikace obsahuje ve své první části řadu závažných omylů a mnoho nepřesností, neboť autoři si předsevzali větší úkol, než na jaký při vší dobré vůli stačili.

(*in*)

□

KRISTEN, Vladimír: *Život Čechů na území jabloneckého okresu odtrženém fašistickým Německem ve světle situačních hlášení četnických stanic. (Říjen 1938 až duben 1939.)* In: Etnografie dělnictva. Sv. 12. Praha 1987, s. 125—161.

Zábor pohraničí po mnichovském diktátu si vyžádal zřízení nových tzv. prozatímních četnických stanic, které kromě ostrahy nechráněných hranic zajišťovaly také zpravodajskou službu pro naše orgány. Vladimír Kristen vytěžil situační hlášení zachovaná v prezidiálních spisech Okresního úřadu Semily v semilském okresním archivu k vykreslení plastického obrazu života v obcích za demarkační čárou: Tanvaldu, Svárově, Šumburku, Smržovce, Velkých Hamrech, Jablonci nad Nisou, Zlaté Olešnici, Plavech, Haraticích, Pěnčíně, Maršovicích a dalších.

Autor nechává vyprávět prameny autentickým jazykem, ukázky spojuje hodnotícím či vysvětlujícím slovem. Ve dvanácti kapitolách si všímá případů perzekuce českého obyvatelstva sudetskými Němci, bojkotu českých živnostníků, osudů českých textilních dělníků, odporu Čechů v obcích dodatečně zabraných, likvidace českého školství a spolkového života, projevů ochlazování počátečního nadšení Němců v důsledku hospodářských těžkostí říše, sociální politiky fašistů ve sklářském průmyslu, antisemitského hnutí v Jablonci a Liberci, i života na české straně demarkační linie a pověstí o připravované okupaci zbytku republiky. Za podnětný považuji Kristenův rozbor situace ve sklářské výrobě: umělou hranicí byly narušeny dosavadní vazby mezi německými podnikateli, mnohdy židovského původu, a českými dělníky, jejichž nízké platy nebyli němečtí ochotni akceptovat, a to již s ohledem na vyšší ceny potravin; zvýšení mezd o 40 % podrylo konkurenční schopnost jabloneckého sklářství a bižuterie, podniky musely být uzavírány a bez práce se ocitaly jen v bývalém jabloneckém okrese desetitisíce sklářů české i německé národnosti.

V závěru Kristen navrhuje zpracovat situační hlášení ze všech pohraničních okresů, jež by umožnila kvalitní sondu do situace české menšiny na odtržených územích na začátku nacistické okupace; jejich význam tkví nejen v poznání antifašistického hnutí, ale i výzkumu života dělnictva v této době.

(*in*)

□

25 let státního statku ve Vysokém nad Jizerou. Vysoké nad Jizerou, vlastním nákladem 1989. 47 stran, 22 černobílých a 6 barevných fotografií. — Tisk Severografia Turnov.

Každoročně můžeme doplnit regionální knihovnu našeho okresu o několik příležitostných tisků, které vydaly obce, závody nebo různé organizace. Jejich úroveň bývá ale značně rozdílná. Proto potěší, objeví-li se publikace, která zaujme obsahem i provedením. Takovou již na sklonku roku 1988 vydal náš státní statek a řekněme hned, že ji připravil velmi pečlivě.

Textová část je v podstatě rozdělena do dvou základních příspěvků. První je pohledem do dějin zemědělství v Krkonoších, fundovaně zpracován zkušeným Miroslavem Kubátem. Popisuje těžký život zemědělců na horských svazích v minulosti, socializaci vesnice koncem čtyřicátých a počátkem padesátých let a vývoj zemědělských družstev ve Staré Vsi, Rokytnici nad Jizerou, Vítkovicích, Sklenařicích a Vysokém nad Jizerou. V závěru rozebírá příčiny, které vedly ke zřízení státního statku 1. ledna 1964, a jeho hospodářské výsledky v počátečním období. Vzpomínka prvního ředitele Josefa Soukupa tuto část vhodně doplňuje.

V druhé, poněkud obsáhlejší části se ing. Marcela Kučerová věnuje současným hospodářským podmínkám a výrobní orientaci státního statku, jeho výsledkům v živočišné a rostlinné produkci, nezapomíná ani na sféru nevýrobní, péči o pracující. Knížku úvodním i závěrečným slovem opatřil nynější ředitel ing. Oldřich Bachtík, CSc., doplněna je řadou zajímavých snímků několika fotografů, mezi nimiž nechybí ani Zdenko Feyfar.

Autorům se podařilo čtenáři poskytnout všechny závažné údaje, umožňující vytvořit si představu o jubilujícím podniku, aniž jej zahltili přemírou informací. Jistě také ocení úpravu a vkusný tisk turnovských polygrafů. Můžeme si jen přát, abychom se s publikacemi podobných kvalit setkávali častěji.

(*vtk*)

□

Počátky Pardubicko-liberecké dráhy. (Ke 130. výročí zahájení provozu na železniční trati z Pardubic do Liberce dne 1. května 1859.) Hradec Králové, Krajské muzeum východních Čech 1989. 4 strany.

Rok 1989 byl pro naše železnice velice významným. Připomněli jsme si 150 let existence železnice na našem území, ale kromě toho jsme slavili také řadu výročí regionálních. Podkrkonoší se týkala hned dvě: 90 let od zahájení provozu na železniční trati Martinice v Krkonoších — Rokytnice nad Jizerou a 130. výročí zahájení provozu na železnici Pardubice-Liberec.

K oběma byla připravena řada akcí, my si všimneme trati starší. Již počátkem roku byla zahájena v semilském muzeu výstava s názvem Železnice Pardubice-Liberec, přes mnoho besed, přednášek a seminářů oslavy vyvrcholily v květnu 1989 jízdami vlaků v parní trakci a putovní výstavou v upraveném voze řady D, který projel celou trať se zastávkami ve větších stanicích. Péčí krajské pobočky ČSVTS měly být současně k prodeji různé upomínkové předměty a především publikace, jež měla přinést mnoho dosud nepublikovaných poznatků. Protože se její vydání díky skluzu v tiskárně opozdilo, vydalo Krajské muzeum východních Čech pravděpodobně jako náhradu dvojlist se základními informacemi.

Počátky stavby jsou zde zasazeny do širokého kontextu vývoje celého Rakousko-Uherska. I přes celkovou stručnost, danou rozsahem, je zde ve zkratce nastíněn vývoj železnice u nás i rozebrány aspekty, které vedly k vybudování dráhy Pardubice-Liberec. Nechybí ani seznam odboček, které později společnost Jiho-severoněmecké spojovací dráhy vystavěla z hlavní trasy. Dějiny dráhy jsou v anotované publikaci dovedeny až do současnosti. Na titulní straně je reprodukce rychnovského viaduktu (a nikoli sychrovského, který drží primát, ale byl publikován již mnohokráte). V pasáži o zprovozňování jednotlivých úseků trati je opomenut úsek z Jaroměře do Horek u Staré Paky, kde byla doprava zahájena 1. června 1858.

(*ič*)

□

100 let organizované turistiky ve Východočeském kraji. 1. díl. Hradec Králové, KV ČSTV 1988. 222 stran. — Rozmnoženo cyklostylem.

Autorem metodického listu je místopředseda krajského výboru Svazu turistiky JUDr. Karel Sokol. Zastoupen je i okres Semily, neboť zdejší turisté sehráli důležitou roli nejen v regionu, ale také v celostátním hnutí, například Jan Buchar. Část pojednávající o historii jednotlivých žup shrnuje hlavní údaje o činnosti následujících odborů KČT z okresu Semily do roku 1948: župa Českého ráje — Turnov, Rovensko pod Troskami, Lomnice nad Popelkou; župa Krkonošská — Jilemnice, Jablonec nad Jizerou, Poniklá, Vysoké nad Jizerou a Studenec. Připravován je druhý díl, popisující vývoj turistiky až do současnosti.

(*mk*)

□

Dvacet let Kruhu přátel hudby Turnov. Bez místa a vydavatele, (1986). 28 stran, 6 fotografií v textu. — Tisk Severografia Turnov.

Almanach k jubileu ustavení a prvního koncertu Kruhu přátel hudby v Turnově je sestaven z pěti částí: *Dvacet let činnosti Kruhu přátel hudby v Turnově* (sestavil výbor KPH), *Ze zápisů v pamětní knize KPH, Umělci, kteří vystupovali na Turnovských hudebních večerech, Česká filharmonie v Turnově* (autorem Bohuslav Finke) a *Dvořákovy Turnovy a Sychrovy.*

Turnovský kruh byl ustaven v roce 1966 jako pokračovatel Turnovských hudebních večerů, pořádaných od roku 1942 do roku 1961 Zpěváckým spolkem Antonín Dvořák. První koncert KPH byl tedy 162. v celkovém pořadí, za dvacet let činnosti bylo uspořádáno osmdesát koncertů. Svědčí to o zodpovědnosti a obětavosti výboru i o neobvyklém zájmu a kulturní vyspělosti turnovských občanů, kteří nyní devětkrát za rok naplňují hlediště divadla.

Není to dáno jen slavnou hudební tradicí, ale i výchovou mladých v lásce k vážné hudbě. Odpověď na otázku mimořádné návštěvnosti koncertů dává třetí část publikace. Plejáda našich nejlepších operních pěvců, pěveckých sborů, hvězd baletního umění, našich i zahraničních virtuózů houslových a klavírních, významných hráčů na sólové nástroje, komorních souborů i velkých orchestrů — turnovským milovníkům hudby mohou závidět i mnohem větší města. Bohuslav Finke, dlouholetý sbormistr Dvořáka, ve svém příspěvku vzpomíná na dva koncerty Antonína Dvořáka, uspořádané péčí tohoto spolku v letech 1879 a 1892, pokračuje pak popisem osmi zájezdů České filharmonie mezi léty 1902 a 1971, které vždy znamenaly velkou uměleckou i společenskou událost. Poslední kapitolu almanachu tvoří přehled programů všech třiceti ročníků Dvořákových Turnovů a Sychrovů, na kterých se KPH významně organizačně podílí. Publikaci doprovázejí nekvalitně zpracované fotografie (snad proto jsou zamlčeni jejich autoři), snaha o moderní typografické zpracování při absenci grafika vyzněla spíše chaoticky, ruší také nedůsledná korektura, postrádáme tiráž — to vše je na škodu hodnotě slavnostního tisku spolku, jenž je prav svému ušlechtilému poslání.

(ba)

□

TIBITANZLOVÁ, Ivana: *Věra Šimková-Plívová*. Praha, Československý filmový ústav 1988. 27 stran, 15 fotografií v textu. — Grafická úprava Ivan Šimáček, tisk Tiskařské závody 32 Praha.

Není jistě náhodné, že ediční oddělení odboru filmových informací ČFÚ věnovalo 70. svazek řady filmových tvůrců režisérce a scénáristce Věře Šimkové-Plívové. Můžeme říci, že již druhá generace dětí, namnoze i rodičů, prožívá při projekci jejích filmů příjemné chvíle napětí, smíchu i ztotožnění s osudy malých hrdinů. Malých pouze postavou, protože režisérka se od počátku své tvorby věnuje výlučně dětskému filmu.

Ivana Tibitanzlová nás ve své publikaci provází všemi etapami její filmové tvorby, počínaje absolventským filmem v roce 1957 přes středometrážní snímky až k mezníku její umělecké dráhy, celovečerní komedii *Tony, tobě přeskočilo*, natočené v roce 1968. Odtud se pak odvíjí souvislý filmový pás, složený z příběhů dětí a jejich dospělých protějšků, zasazených v naprosté většině do důvěrně známé krajiny pod Kozákovem. Tvorba Věry Šimkové-Plívové není omezena žánrově — střídá dobrodružný film s muzikálem, historickou tematiku s hudební komedií (*Lišáci-myšáci a Šibeničák, O Sněhurce, Přijela k nám pouť, Páni kluci, Jak se točí Rozmarýny, Brontosaurus, Krakonoš a lyžníci, Mrkáček Čiko, Hledám dům holubí, Nefňukej, veverko*). Autorka publikace neulpívá na podrobném vyprávění obsahů jednotlivých filmů, ale více si všímá jejich režijního zpracování, vedlejších složek (hudba, kamera) a dopadu na kriticky vnímavého dětského diváka. Nepomíjí ani vzácně šťastnou ruku režisérky při výběru představitelů dětských rolí, z nichž mnozí jsou dnes známými herci. U všech filmů dává také slovo režisérce (většinou i autorce scénáře), aby nám přiblížila a obhájila svou filmovou výpověď. Tím se publikace stává pravdivou, na rozdíl od suchých recenzí nebo novinářských rozhovorů, daných pouze kvalitou pisatele. Poslední dvě tiskové strany přinášejí otevřenou filmografii Věry Šimkové-Plívové. Přejeme, ať jich popíše ještě více.

(ba)

□

Vladimír Komárek. Malba a grafika z let 1948—1988. Dokumentární část Bronislava Gabrielová. Grafická úprava Ladislav Sádek. Fotografie Karel Bárta, Bohumil Marčák, Alena Urbánková. Brno, Moravská galerie a Dům umění města Brna 1988. Nestránkováno. — Tisk SÚZ Brno.

Výstava obrazů a grafiky umělce, jehož popularita již dávno přesáhla hranice regionu i státu, se uskutečnila v brněnském Domě pánů z Kunštátu ve dnech 18. října až 20. listopadu 1988. K tomuto setkání s naším předním výtvarníkem byl vydán katalog, který je obsahovou i grafickou hodnotou důstojným průvodcem Komárkovy tvorby.

V třístránkovém úvodu Jiří Hlušička mistrným způsobem spojuje osobní prožitky a působení výtvarné poezie Komárkova díla se zasvěceným umělecko-historickým rozborem. Při četbě textu si pojmenováváme své pocity z prohlídky výstavy. Vybavujeme si rovněž úsměvnou pohodu, do které každý, kdo se se zasloužilým umělcem, akademickým malířem Vladimírem Komárkem a prostředím, ve kterém žije, setká, nutně musí upadnout. Těm, kterým to nebylo dopřáno, je náhradou jeho dokonalý portrét ve vstupní části katalogu, z kamery Karla Bárty. Další částí katalogu je krátký životopisně umělecký přehled dat, ve kterých se něco pro umělce důležitého přihodilo (zde si neodpustíme výtku: obec, ve které umělec žije, se jmenuje Slaná, okres

Semily, vrací se tedy do Slané a ne do Slaného). Následuje přehled sto čtyřiceti samostatných výstav, seznam třiceti sedmi knižních titulů, Komárkem ilustrovaných (kolik z nich nám uniklo, ať to již bylo způsobeno jejich malými náklady, nebo roky, kdy byl ilustrátor v nemilosti), dále v katalogu najdeme výčet galerií a muzeí, ve kterých je dílo našeho umělce zastoupeno. Poslední čtyři strany textové části tvoří výběr z literatury (publikace, katalogy výstav, články v časopisech a denním tisku). Víc si nemůžeme přát. Dvaatřicet černobílých reprodukcí obrazů a grafik s odkazem na čísla, pod nimiž nalezneme vyčerpávající údaje ve volně vloženém seznamu vystavených prací, tento tisk uzavírá. Grafická úprava, typografie i provedení tisku je dokonalé. Zdánlivé těžké rozlišení reprodukovaných grafik od obrazů je potvrzením toho, co o své tvorbě Vladimír Komárek říká sám: *Koneckonců moje grafika je spíš malování, dělám v podstatě monotyp a každý kus je jiný.*

(*ba*)

□

Oldřich Oplt. Upomínkový tisk k výstavě obrazů, pořádané k 70. narozeninám v Městském muzeu v Lomnici nad Popelkou v roce 1989. Text František Novák, úvod Václav Heřman, snímky a reprodukce Jaroslav Vávra a Antonín Janda. Lomnice nad Popelkou, Městské muzeum 1989. Nestránkováno. — Tisk VČT Semily.

Dlouhou dobu avizovaný tisk k výstavě profesora AVU, zasloužilého umělce Oldřicha Oplta je zklamáním. Uvědomíme-li si, že publikační činnost lomnického muzea zůstává omezena na jeden či dva tituly ročně, zůstala letošní příležitost promarněna. Již při zběžném prolistování nás musí zarazit nepoměr mezi počtem reprodukovaných umělcových děl a přemírou ilustračních fotografií, o umělci málo až nic neříkajících (platí to zvlášť o snímcích ze zahajování výstav, které by patřily spíše do okresních novin). Grafická úprava je ponechána náhodě, mapka lomnického okolí je diletantská (v této souvislosti nás musí překvapit odborná kvalifikace jednoho z autorů katalogu), těžko chápeme souvislost mezi označenými místy — rodištěm a ateliérem Oldřicha Oplta a rodištěm F. C. Kampelíka, sídlem STS a válečným hřbitovem z roku 1866. Rušivě působí nedůsledná korektura a slabá úroveň popisků k vyobrazením. Řemeslně dobrou úroveň má doprovodný text V. Heřmana (snad až příliš stručný), výstižně charakterizující Oldřicha Oplta — umělce. S počtem výstav v Lomnici, dlouhou řadou malířových přátel a lyžařských úspěchů nás seznamuje František Novák. Překvapením je zatím neznámý znak města (jak praví popisek), snad se jedná o vtipnou Opltovu kresbu. Publikaci uzavírá výčet důležitých životopisných dat umělce a celostránková tiráž. Nevkusnou korunou katalogu je sedmdesátka obalená lipovými ratolestmi. Kladem je perfektní práce semilské tiskárny, mnohdy až za hranicí jejích skromných možností.

Zasloužilému umělci Oldřichu Opltovi, svázanému se zdejším krajem svým životem i dílem, byla vzdána pocta výstavou jeho děl a množstvím spokojených návštěvníků, méně již tímto upomínkovým tiskem.

(*ba*)

□

Mojmír Preclík — Jiří Rada. Text Miroslav Cogan a Ladislav Karoušek. Turnov, Okresní muzeum Českého ráje 1985. Nestránkováno. — Tisk Severografia, Turnov.

Jde o šťastné spojení vyzrálých výtvarných umělců, kteří jsou v katalogu představeni velice slušným výběrem a počtem reprodukcí. Pochopitelně, že díky černobílému tisku (jen s barevnou obálkou) je ve výhodě Mojmír Preclík. Jiří Rada, vzhledem k charakteru své tvorby, se potřebuje prezentovat barevností svých děl, ale finanční limity jsou neúprosné. Úvodní texty Miroslava Cogana jsou přesné, soustředěné na hlavní znaky tvorby obou umělců. Délka textů je skromně uměřená a ponechává nezištně prostor reprodukcím. Přátelský text akademického malíře Ladislava Karouška je srdečným vyznáním upřímného vztahu k umění a k tvorbě Jiřího Rady a Mojmíra Preclíka. Tvoří velice vhodný spojovací text, a proto nebylo podle mého názoru nutné dělit katalog na dvě obrácené části. Postrádám u tak pěkného katalogu jména autorů fotografií, zvláště když nemalou měrou přispěli k dobrému výsledku.

(*heř*)

Autoři tohoto svazku

Jaroslav Barták (*ba*), okresní archiv Semily; PhDr. Miroslav Cogan, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Igor Činovec, prom. hist. (*ič*), Městské muzeum Semily; Václav Heřman (*heř*), podnikové ředitelství Kolora Semily; František Jirásko, základní škola Lánov; Zdeněk Kašpárek, okresní archiv Semily; Jan Kosina, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Miroslav Kubát (*mk*), Rokytnice nad Jizerou; PaedDr. Jan Luštinec, Krkonošské muzeum Jilemnice; PhDr. Hana Maierová, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; PhDr. Ivo Navrátil (*in*), okresní archiv Semily; Vojtěch Ron, Státní divadlo F. X. Šaldy Liberec; RNDr. Karel Samšiňák, Praha; PhDr. Tomáš Šimek, Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody Pardubice; PhDr. Josef V. Scheybal, Jablonec nad Nisou; PhDr. Jan Šťovíček, Národní technické muzeum Praha; Václav Votoček (*vtk*), podnikové ředitelství Kolora Semily; PhDr. Jiří Waldhauser, Krajské muzeum východních Čech Hradec Králové.

Rukopis byl předán do tisku 29. 1. 1990.

OBSAH

Články

František Jirásko Josef Mirovít Král a jeho místo ve východočeském národním obrození . . . 9

Jan Šťovíček Báňské podnikání Liebiegů na Semilsku a Železnobrodsku 29

Miroslav Cogan Východiska tvorby malíře Jana Prouska 42

Jaroslav Barták Poslední role Narcisy Kolihové 53

Václav Votoček Příspěvek k historii profesionální a amatérské fotografie v Semilech 62

Materiály

Lidová komedie o svatém Ivanu (*Vojtěch Ron*) 81

Archeologické nálezy v Českém ráji během minulých čtyřiceti let (*Jiří Waldhauser — Jan Kosina*) 106

Drobnosti

Obavy ze zatmění Slunce roku 1654 (*Zdeněk Kašpárek*) 117

Empírová kašna v Jilemnici (*Jan Luštinec*) 118

Výtvarný spolek Tvorba v Semilech (*Václav Heřman*) 120

Podaří se zachránit Trosky? (*Tomáš Šimek*) 122

Kronika

Činnost okresního archivu Semily v roce 1989 (*Ivo Navrátil*) 129

Muzea semilského okresu v roce 1989 (*Hana Maierová — Jan Luštinec*) 130

IV. celonárodní soutěž kronikářů (*Ivo Navrátil*) 132

K šedesátinám umělce a divadelního vědce Vojtěcha Rona (*Josef V. Scheybal*) 133

Večer s pohádkami Jaromíra Jecha (*Miroslav Kubát*) 136

K životnímu jubileu Antonína Spanilého (*Václav Votoček*) 137

Za Rudolfem Hlavou (*Václav Votoček*) 138

Zemřel ing. Antonín Otmar (*Karel Samšiňák*) 140

Literatura

Referáty (*kolektiv*) 145

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník

svazek 3

Vydal okresní archiv Semily se sídlem v Bystré nad Jizerou roku 1990 ve spolupráci s Okresním muzeem Českého ráje v Turnově, Krkonošským muzeem v Jilemnici, Městským muzeem v Semilech, Vlastivědným muzeem ve Vysokém nad Jizerou a státním oblastním archivem v Zámrsku. Odpovědný redaktor Ivo Navrátil. Předsedkyně redakční rady: Milena Lenderová. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Reprografie Zdeněk Kašpárek. Štočky zhotovila Severografia, s. p., závod 01, Liberec. Vytiskla Severografia, s. p., závod 06, Turnov. Náklad 800 výtisků. Stran 154.

kult/315a/90 02/61 Cena výtisku 25 Kčs